

MUSSOLINI

IRTA: KEMECHEY LÁSZLÓ.

PILÁGIRODALOM.

MUSSOLINI

ÍRTA:

KEMECHEY LÁSZLÓ

„Élni dolgozva,
Meghalni harcolva!”

MUSSOLINI

VILÁGLRODALOM-KIADÁS

Copyright by Világirodalom
Budapest, 1927

11368 Újságüzem Könyvkiadó és Nyomda Rt. Budapest

I. AZ ÚJ EMBER

„Nem kellene a megálmodott álmok...”

Ady.

A FORRADALOM FIA

Nyár volt.

A nap verőfényes zuhatagban hullott rá a földre és a romagnai mezőkön már új életbe bomlott ez az ujjongó nagy ölelkezés. Amerre a szem ellátott, a síkságon és az enyhe hajlású domboldalakon mindenütt tömör kalászkok ragyogtak és az Életnek erre a végtelen aranytemplomára, mint valami csodálatos kék kupola borult rá az ég.

Csönd volt, mély, teremtőerejű nyári csönd. Szél se rebbent, felhő se lebbent, csak az Élet, az örök és diadalmas Élet mosolygott mindenütt. Az olasz mezők nyári csöndje volt ez, amelybe egyszerre belezendültek a vasárnapi harangok, zengő kórusban hirdetvén az Isten dicséretét.

Romagnában vagyunk, Olaszországnak egyik legérdekesebb földdarabján. Azon a földön járunk, amelyet valaha a nagy condottiérok tapostak, ahol még ma is emlegetik Muzio Attendolo Sforza büszke nevét. Az a mező terül el előttünk, amelyen valaha a szegények barátja, a cotignolai szent járt sárga arcával, lengő, fehér hajával, mint az Isten árnyéka, minden éjszaka. Csodálatos föld ez, amelyből szentek és condottiérok születtek, csodálatos föld ez, amelynek termő ereje és napfényes derűje örökre magához láncol mindenkit, akit va-

laha itt járt s itt született. A paraszt soha sem akar innen kivándorolni, mert ezernyi édes emlék húzza vissza a röghöz, amelyen olyan keveset kell dolgozni, hogy bő termés fakadjon belőle. Mert termékeny itt a föld és édes itt a bor és mámorító a szerelem.

Ma vasárnap van és az emberek arcán mindenütt a boldogság ragyog. Forli, ez az ősrégi kis város úgy tündököl a nyár virágzó pompájában, mint egy élő, illatos narancsliget. A téren hullámzó tarka embertömeg. Mosolyok villannak, kacagások szállnak, öregek tipegnek a mise után.

A templom mellett csomó javakorbeli férfi, akik régi szokás szerint itt tárgyalják meg a nap eseményeit, öregek, fiatalok, vegyesen. Az öregek Garibaldi katonái, a fiatalok szocialisták. Most még szépen megférnek együtt, csak ebéd után, amikor a kis osztériában asztalra kerül a pirosló chianti, akkor robban ki az ellentét az apák és fiúk között.

Most harsogó kacagás zeng ki a soraikból, derült, jóleső és örömteli. Minek örülnek, miért kacagnak? Hát hogyne kacagnának, amikor a kocsmáros fia, aki már gyerekkorában megtanulta a betűvetést, olyan különös és humoros dolgot olvasott az újságban. Nem kisebb dologról van szó, mint hogy a pétervári rendőrfőnök becsukatott egy, az uccán kószáló virágoskedvű fiatal katonatisztet, akiről másnap kiderült, hogy nagyherceg. A derék rendőrfőnökön kacag most egész Pétervár és ennek a kacagásnak visszhangja eljutott ide, a kis Forliba is.

Mert hiába, nagy dolog az újság, akármit is mondanak az öregek. Itt lenn Forliban, az Isten hátamögött is *meg* lehet tudni belőle, hogy mi történt a minap Pétervárott, hogy Bismarck herceg, a vaskancellár nagybetegen Kissingenbe érkezett, hogy Egyiptomban az utolsó öt nap alatt hatszázan haltak meg kolerában, hogy a pápát reuma kínozza, hogy Gladstonet, az angol miniszterelnököt nagyon szorongatják a suezai szerződés

miatt, s hogy Kossuth Lajos és Türr István hazájában, valami furcsa és kimondhatatlan nevű helyen, Tiszaeszláron, egy világra szóló nagy pör folyik. De van valami más is az újságban, aminek olvastára egyszerre elhalkul a kacaj és elhervad a mosoly az arcokon.

Ischia szigetét tegnap este elpusztította a földrengés. Ez a gyönyörű kis sziget, amely félóránnyira fekszik Nápolytól, a tegnapi éjszakán a pusztulás és a rémület martaléka lett. Négy irtózatos földlökés, utána sírás, menekülés és jajveszékés ...

Kétezer halott...

A forlii templom előtt egy perc alatt másról sem beszélnek, mint erről a szörnyű szerencsétlenségről. Talán a hírek túlzottak? Dehogy! Hiszen az újság azt írja, hogy a hatóságok titkolódnak, hogy a halottak számát még csak megközelítőleg lehet megállapítani. A templom előtti téren halk morajlás hullámszik végig s úgy repül szájról-szájra a szomorú hír. A fiút, aki az újságot hozta, felállítják egy pad tetejére és onnan kell még egyszer elolvasnia mindenkinek.

Mindenki hallgat, mindenki feszülten figyel.

Csak egy embert nem érdekel semmi. Egy középmagas, napbarnított arcú, erős és izmos férfit, aki csendesen és feltűnés nélkül kiválik a tömegből és megindul az úton Dovia felé.

Ez a doviai kovács: Alessandro Mussolini, aki csak annyit tud, hogy haza kell sietnie, mert felesége minden percben új életet hozhat a világra. Az elsőszülöttet, akire oly vágyva várokoznak, aki bizonyára kemény és dacos férfi lesz. Lelkes, elszánt, vakmerő, forradalmár, mint ő, az apa.

Ha *fiú* születik!

A kovács meggyorsítja lépéseit és már megbánja, hogy bejött Forliba. Hátha azalatt, míg ő távol volt, világra is jött a gyermek. Messziről, száraz, sovány, öregasszony tipeg sietve felé. Megismeri: Ez Severina. Vén bútoradarab, a családba számít, hűséges és megbízható.

—Severina!

—Alessandro!

Rohannak egymás felé. Az öregasszonyból kibuggyan az öröm:

— Fiú!

A kovács úgy rohan haza, mintha kergetnék. Az ágyon fiatal, halovány asszony. A felesége, Rosa Maltoni. Mellette a trónörökös, aki ordít és bömböl irgalmatlanul.

Az apa térdrehullott az ágy előtt.

— Benito lesz a neve — mondotta csöndesen — Benito Juarez, a nagy forradalmár tiszteletére, akiben volt erő és elszántság ahhoz, hogy Miksa császárt agyonlővesse.

„Születtem egy verőfényes vasárnap, délután két órakor, egy ódon, elomló torony közelében. amely magasan és ünnepélyesen tekintett végig az egész iorlii vidék felett. A Nap nyolc nappal ezelőtt lépett be az Oroszlán jegyébe.“

Ezt írja születéséről Benito Mussolini. Egykorú újságokból megállapítható, hogy ugyanezen a napon, 1883 július 29-én, ugyanebben az órában délután 2—3 között a schöubrunni park gloriettején szárnyaló kétfejű sasba belesújtott az istennyila. A villám leszakította a sas kettős fejét és behajította a park tavába, amelyben elmerült.

EGY KOMISZ KÖLYÖK KALANDJAI

Tavaszkacagott a mezők fölött. Az égen fehér báránnyelű felhők lebegtek, mint pajkos tündérek fátylái. A földön virágba borult minden. Fűben, fában, illatban, madárban teli tüdővel lélekedt az ifjóság.

A mezőn gyermekhad hancúrozott. A földön egy nyúlánk, nagyszemű, szőke lány és egy pufók, kacagó kisfiú, akik szent borzalommal tekintettek fel az öreg almafára. A fatörzsön ugyanis ott volt a harmadik, a kis banda vezére, aki majmot megszegyenítő fürgeséggel kúszott az ágak közt

felfelé. Mi az ördögért mászott ilyen magasra ez a kölyök? Gyümölcs még nincs, a virágot pedig a földről is elérheti. Valami fontos dolognak kell lenni a fa tetején! Egy perc türelem és mindenre megtaláljuk a magyarázatot.

Egy perc és a fiú már, a földön. Kezében két pihegő, sipogó madárfiók. A két gyerek egyszerre sikolt fel:

— Benito! Adj egy madarat!

A fiú arcán diadalmasan ragyog az öröm. A térde véres, nadrágja elszakadt, de a madárfiókát nem adja oda semmiért. Akinek kell, fogjon magának, aki el akar érni valamit, ne maradjon a földön. Menjen a magasba és ott megtalálja, amit keres.

Bizony, a doviai kovács fiából, vakmerő kis betyár lett pár év alatt. Testvérével, Arnaldóval és a kis parasztleánnyal, Mariettával, naphosszat csavarogtak a mezőn és ha valamilyen nagyfejű bagoly egyszer rászánná magát arra, hogy megírja a madarak történelmét, akkor ebben a könyvben a kis Benito mint valami szörnyű tirannus szerepelne, akinek nem volt nyugta és nem volt maradása addig, amíg eleven madarat és ép madárfészket látott maga körül. Különösen a baglyok izgatták, ezek a lomha, nagyképű, éjjeli madarak, akiket isteni gyönyörűség volt fényes nappal kizavarni sötét odúikból és irgalmatlanul legumipuskázni a napfényben.

Rettentő komisz kölyök volt. Az iskolában örökké a pad alatt kotorászik, a nadrágja a sok csúszkálástól és fáramászástól állandóan rongyos, az öccsét a legkisebb ellenkezésért irgalmatlanul megpofozza, kis barátnőjétől, Mariettától, már hatéves korában csókot követel, s utána pokoli örömmel cibálja meg a haját. Az apja lovát minden reggel ő viszi itatni, a rövid út alatt olyan örült vágatásra ösztökéli, hogy a vén gebe csaknem kimúlik alatta. Mindez persze pompás mulatság volt a gyerekeknek, de hát volt az életnek rossz oldala is.

Egy ízben bőgve szaladt haza. Egy nagyobb kamasz a mezőn elkérte tőle kis talicskáját, amelyet szíinig megtöltöttek aranyló homokkal. A kamasz azonban nem adta vissza a talicskát, hanem ráadásul még el is püfölte.

— Micsoda? — fordult az apa a pityergő fiúhoz. — Megverték? Ki vert meg! Egy nagyobb kamasz? És te engedted, hogy megüssön? Tanulj meg védekezni, mint egy férfi, ahelyett, hogy bőgsz, mint egy asszony.

És hogy szavának nagyobb nyomatékot adjon, egy ünnepélyes nyaklevest kent le a nagyreményű csemetének, szeme előtt tartván a bölcs arab kalifának, Harun Al Hasidnak azt a még bölcsebb mondását, hogy egy jókor alkalmazott pof többet ér tíz évi nevelésnél.

A nyakleves jókor alkalmaztatott. A fiú még szipogott egy darabig, de azután elhatározta, hogy bosszút áll az árulón. Nem nyugodott addig, míg meg nem találta ellenfelét, akit éles kövekkel úgy meghajigált, hogy betört fejfelé menekült hazafelé.

Ez volt Mussolini első büntető expedíciója. Ettől a perctől kezdve — hiszen a talicska elrablása volt az első rossz az életben — a gyerek még önérzetesebb lett és még vakmerőbb. Ma is élnek még Forliban a Fabri testvérek, akik büszkén emlegetik, hogy ők voltak azok, akiket Benito Mussolini a legalaposabban fenekelt el valamennyi környékbeli gyerek között.

Egy alkalommal, mikor már közelgett az ősz, Benito több pajtásával künn táborozott a mezőn. A játékot hamar megunták és így önként felvetődött a kérdés, mit csináljanak.

Az egyik így szólt:

— A mező szélén, ott a kert tövéen, van egy hatalmas almafa. Tele finom, érett gyümölcscsel. Dézsmáljuk meg!

— Éljen! Éljen!

A gyerekhad rohant ujjongva a mezőn a tiltott gyümölcs felé. Benito elsőnek ugrott át a ke-

rítésen. Egy pillanat alatt fenn volt a fán. Nyomában a többiek. A másik percben már hullott az édes gyümölcs.

Felséges zsákmány, de már nyakukon is a veszedelem. A csösz észrevette az apró tolvajokat és rettentő lármával közeledett feléjük. A fiúk egy perc alatt szétfutottak, az egyik azonban olyan szerencsétlenül ugrott le a fáról, hogy kificamította a lábát. Kétségbeesve jajgatott a földön, mert előre látta, hogy az öreg rajta tölti ki a bosszúját.

Az egész banda elmenekült, csak egy fiú maradt ott sápadtan, az izgalomtól remegve, ragyogó fekete szemével: Benito. Egy perc alatt határákapta póruljárt pajtását és a kettős teherrel diadalmasan szaladt meg a lármás öreg elöl.

Gyermek volt, de szívében már férfi. Hadvezér, aki nem hagyja cserben vert seregét.

KIÚZETÉS A PARADICSOMBÓL

Virágzó völgyben, vidám városban komor, sárga épület. Zárain rozsdá csikordul, ódon falaira felkúszott a borostyán. Mintha az ifjúság temetője lenne.

Ez a salesiánus barátok konviktusa, a város pedig Faenza.

Bent, a kertben, magányos kőpadon gubbaszt egy nyurga, sápadt fiú. Haja borzas, ruhája kopottas, cipője foltozott. Két égő, fekete szeme úgy bámul bele a semmibe, mintha valami távoli elérhetetlen tüneményt keresne. Nem meri zavarni senki, mert jaj annak a gyereknek, aki őt háborgatja. Nemi játszik, nem hancúrozik, elvonult, morcos és mogorva. S a szeme mindig a messzeségre tapad...

Arra mesze, ahol az a zöld domb az éggel ölelkezik, ott van a szabadság, ott van a rét, a mező, az almafák. Ott van a szabadság, ott van az öccse, Arnaldo, ott a szőke Marietta és ott a többi pajtás,

a vezér nélkül maradt kis mezei brigád. Ott az anyja, az édes, drága, 30 anyja, aki annyit szenved és annyit dolgozik.

„Szegény szegény anyám, mennyi dolga van. Beteg és ideges, aludni sem tud, sokszor láttam éjjel, amikor kiszállott az ágyból és fel s alá járt a szobában, hogy megnyugtassa beteg idegzetét. Tízszer-húszszor is felkelt egy éjszaka, pedig korán reggel már talpon kellett lennie. Tanítónő volt, s nyolckor kezdődött az előadás.“

A morcos, magányos fiú szeme könnybe lábad, amikor hazagondol. Mi lehet odahaza? Mi van azzal a szép, sárga csízzel és azzal a kis bagollyal, amelyet fiatal korában szedett ki a fészekből s amelyet sikerült megszeliidítenie? Ott ült, ott gubbasztott a madár minden este mellette és most éjjelenként a kemény konviktusi ágyon, mintha világítani látná foszforeszkáló két sárga szemét...

Madarak, mezők, szabadság, de messzi vágjak, hová tüntetek!

Elmondja az önéletrajz:

„Apám először ellene volt, hogy beadjanak tovább tanulni az intézetbe, de később beleegyezett. Anyám azt mondta, hogy még sokat kell tanulnom és hogy rám fér egy kis fegyelem is... Én nyugtalan voltam és féltém az intézettől. Éreztem előre, hogy a konviktus és a börtön voltaképpen egyet jelent... Éreztem, hogy elvesztem a szabadságomat és valóságos versenyfutásokat rendeztem a mezőn, hogy teljesen kihasználjam utolsó óráimat.“

„Október közepére minden kész volt. Pénz, ruha, felszerelés.“

„Nem emlékszem, hogy fáj-e nagyon ott hagyni testvéreimet. Edvige akkoriban három, Arnaldó pedig hétéves lehetett. De sajnáltam az én kedves csízmadaramat, amelyet kalitkában tartottam az ablakom alatt.“

„Elutazásom vigiliáján összeverekedtem egy pajtásommal. Fejét elkapta és így ökölcsapásom arca helyett a falat érte. Hüvelykujjam csaknem

kirándult és így bekötött kézzel kellett elindulnom. A búcsúzás pillanatában sírtam. Azután apámmal együtt felkapaszkodtunk a szamárra és lassú lépésben megindultunk. Kétszáz lépést sem mentünk, s a szamár megbotlott és elesett.“

— Rosz jel, — mondotta az apám és dühösen felrázta szamarát. Mentünk tovább. Az úton nem szóltam egy szót sem. Figyeltem a mezőt, amelynek zöldje már hervadni kezdett és követtem a folyó hajlásait. Elértük Forlit. A város nagyon tetszett nekem. Hol voltam ott, hol pihentünk meg, nem tudom, csak arra emlékszem, hogy ismét elkódorogtam és hogy apám több órai keresés után talált meg nyugodtan ülve egy suszter ajtajában. A derék mester engem, a tizennégyéves kölyköt, egy fél Toscano-szivarral ajándékozott meg.“

Nem tudom, hogy ízlett a szivar a fiatal Mussolininak. Én csak annyit tudok, hogy a Toscanohoz képest a mi rövid szivarunk Habana Especial, a kapadohány pedig menyei ambrózia. De menjünk tovább.

„Faenzában nagyon megtetszett nekem a vas-híd, amelyet megcsodáltam. Két óra lehetett, amikor bekopogtunk a salesiánusok konviktusába. Ajtót nyitottak. Apám bemutatott a cenzornak, aki alaposan szemügyre vett és így szólt:

— Élénk fiúcska lehet. — Apám átölelt és megcsókolt. Midőn becsukódott mögöttem az intézet hatalmas kapuja, keserves sírásba törtem ki.“

Így mondja el Mussolini önéletrajzában a paradicsomból való kiűzetését. Keserves, szomorú napok voltak ezek, de még keservebbek azok a hónapok, amelyeket az intézetben töltött.

Iskolatársai félve tekintenek rá és nem mernek hozzá szólni. A vidám kis mezei betyárból mogorva fiú lett, akit nem tanácsos megzavarni, mert rögtön elcsattan a pof, ha felbosszantják. Nyers, rakoncátlan és erőszakos. Nem bír vele senki. Az intézet levegője fojtogatja, börtönben, tömlőcben érzi magát. Semmi sem érdekli, csak a

könyv és semmi más után nem vágyódik, csak a szabadság után.

A magaviselete! A jámbor barátok elhűlve tördelik a kezüket. Úristen, mi lesz ebből a kölyökből! Rebellis és országfelforgató! A templomot kerüli. A miséről, ha lehet, megszökik. Azt mondja, hogy nem bírja a viaszgyerták penetráns illatát, hogy bántja a szemét a kegyeszerek aranyos csillogása és hogy zavarja áhíthatát az orgona.

Irtózatos... Irtózatos!

Mi tagadás, bizony rég kicsapták volna az intézetből, ha az anyja nem sírt és nem könyörgött volna helyette. A szegény asszony elmondta, hogy semmi pénzük sincs és fiát másképp nem tudja neveltetni, hogy a segílyt, amit a prefekturától kért, megtagadták, pedig ő a leglelkiismeretesebb tanítónő az egész vidéken. A fiú az anyai könnyek hatása alatt így ott maradhatott, de felügyelői görbe szemmel néztek rá továbbra is. Az ő hivatásuk elvégre mégis csak az volt, hogy rendes és szófogadó gyerekeket neveljenek.

Amikor másodszor akarták kicsapni rebellis magaviselete miatt, anyja könyörgésére a kicsapást 12 napi szigorú büntetésre változtatták át. Mindennap négy óra hosszat sarokbakötve kukoricán kellett térdepelnie.

Pedig megszabadulhatott volna előbb, ha bocsánatot kér. De nem tette. Végig térdepelte a tizenkét napot, pedig a tizedik napon már véres sebek nyíltak a térdein.

— Mussolini, a lelked olyan fekete, mint a pokol! — súgta fülébe a rektor, a büntetés letelte után — Menj és gyónj meg holnap, és bánd meg bűneidet.

Az ágy megreccsent a gyermek alatt. Rebellis kis lelke nem ismert bocsánatkérést, nem ismert bűnbánatot. Éjjel meg akart szökni, hogy megmeneküljön a gyónás elől. Persze, rajta csípték és elnadrágolták irgalmatlanul.

— Ugyan ki tanúsított irántam gyengédséget az életben? — írja később. — Senki. Szegény, sze-

gény volt az én házam, szegény és keserű, az életem. Hol tanultam volna gyengédséget? Talán az iskolában, a konviktusban, vagy az életben? Sehol. Miért csodálkoznak hát rajtam, hogy zárkózott, rideg és kemény vagyok?

Férfi írta ezeket a szavakat, de bennük reszket egy keserű, megtépett ifjúság.

És mégis. Itt, ebben a szürke kolostorban szoktatták rá a gyereket arra, hogy aki parancsolni akar, annak engedelmeskedni is meg kell tanulnia. És itt ismerkedett meg Caesarral és Vergiliussal. Bújta, ette, falta ezeket a könyveket. Néha órákig nem lehetett kizavarni a könyvtárszobából. És itt akadt rá egy másik gyönyörű könyvre, amelynek színes képein órákig elcsodálkozott.

Dante Infernoja volt ez a könyv. Az olasz géniusz ebben a hűvös magányban csókolta először homlokon ezt a forróvérű, nyugtalan gyermeket.

VER SACRUM

Dovia!...

Fák, mezők, madarak, édes emlékek, újra itt vagytok! A kovácsműhelyben izzik a patkó s az üllő villámlik Alessandro mester súlyos csapásai alatt. Az anyja künn az ajtóban rohan elé. Atölelik egymást, némán és szótlantul.

Benito haza jött a salesianus konviktusból és mielőtt tanítóképzőbe ment volna, vakációját otthon töltötte. Tizenötéves volt és börtönéből kiszabadulva, diadalmas erővel szárnyalt fel benne az ifjúság. Szerette a mezőt, ahol újra órákhosszat elcsatangolt, szerette a szabadságot, szerette a természetet. Szerette a munkát, szerette a kovácsműhelyt, szerette a pöröly zengő csattanásait. És bújta a könyveket. Olvasott, olvasott, olvasott. A bor nem kellett neki, a cigarettáról már le is szokott.

Valami nyugtalan vágy, valami hallatlan aktivitás fűtötte ezt a tizenötéves suhancot. Egyszer

az anyja, rajta kapta, amint este bezárkózott a szobájába és ott szónokolt. A jó asszony megrémült:

—Megbolondultál, fiam? Csak az örültek beszélnek magukban. Mi van veled?

—Hagyj, anyám, semmi! — volt az egyszerű válasz. — Csak a szónoklásban gyakorlom magam. Hidd el, eljön még az a nap, amikor reszketni fog tőlem egész Itália.

Forlimpopoliban vagyunk. A tanítóképző igazgatója itt Carducei, a nagy költő testvére. Itt tanult tovább Benito. Szorgalmas és éleseszű gyerek volt, aki egy pillanat alatt megértette minden dolog lényegét. De nem törődött azzal, hogy tanárai mit magyaráztak. Neki már önálló véleménye volt. — Túláságosan élénk, — mondták a tanárai. — Túláságosan önfejű és elbizakodott, — mondták a pajtásai.

De a társai mégis szerették, az iskola igazgatójának azonban minden vágya az volt, hogy ezt a makrancos suhancot legalább száz kilométer távolságra lássa Forlimpopolitól.

Ez is bekövetkezett. Tizennyolcéves korában Benito Mussolini befejezte tanulmányait és állást akart vállalni Predappioban. A községi írnokságra pályázott, amely nem volt valami fényes és ragyogó domínium, de sovány megélhetést mégis biztosított. A választásnál azonban úgy találták, hogy korára nézve nagyon fiatal, korához képest pedig már túláságosan forradalmi szellemű.

Amikor tudtára adták, hogy pályázata elutasított, így szólt a polgármesterhez:

— Uraim, eljön még az a nap, amikor önök ezért szégyelni fogják magukat, ahogy szégyenli magát ma Crispi városa, akit szintén nem választott meg községi írnoknak a szülőhelye.

Merész és látnoki erejű szavak voltak ezek, aminőkhöz hasonlókat ilyen fiatal koi'ban csak Napoleon mondott a brienni kadettiskola falai között.

A következő állomás Gualtieri. Kis város Eeggio Emilia melleit. Itt alkalmazták a fiatal, tanítót először, mint kisegítő tanerőt.

„Egy ködös és szomorú délutánon érkeztem meg ide, — írja életrajzában Mussolini. — Néhányan vártak már az állomáson. Penziót vettem havi negyven líráért. Fizetésem havi 56 líra volt és így szórakozásra bizony nem igen maradt. Reggel pontosan elmentem az iskolába. Körülbelül negyven fiúgyerek volt a kezem alatt. Az iskola egy órakor végződött, délutánom és estém így mindig szabad. Az első napok bizony egyhangúan teltek el, de később társaságom akadt. Minden vasárnap tánc volt. Én is táncoltam.

Így repültek el a hónapok.“

Az a félesztendő, amit Mussolini ebben a kis vidéki városban töltött, mély barázdákat szántott az életébe. Viharzó és szenvedélyes temperamentuma örökké új eszméket szomjúhozó és új tervet kovácsoló elméje, mintha rátalált volna arra a rendszerre, amelybe beleilleszkedhetik. Forradalmár volt szíve gyökeréig, ellensége mindennek, ami régi; proletár, koldus, vagyontalan. Otthon, Eomagnában, mást sem látott, mint egy szenvedélyes és elkeseredett tömeget, amelyik nem tudott megélni és mást sem hallott, mint a gyűlölet villámló kitöréseit a pénz és a hatalom birtokosai ellen. Az anyja? Ez a szent, jóságos és beteg aszszony csak szenvedett és dolgozott. Dél előtt az iskolában, délután és este odahaza. Garast garasra rakott egy végnélküli és céltalan robotban tépett idegzetel, hangtalanul. Az apja? Oh, hányszor elnézte ezt a keménykötésű barna férfit, amint szikrázott kezében a pöröly, amint égett a kezében a munka és izzott a vas? És hányszor hallotta elkeseredett kifakadásait és hányszor látta őt sötét szemekkel belebámolni a fűjtató rőt lángjaiba! A Pénz selyemben hivalkodott az uccán, s nekik sokszor nemi volt más vacsorájuk, mint az a gyümölcs, amit nővére szedett össze a mezőn.

Az apa forradalmár és szocialista volt. Mi lehetett volna fiú?

Caesar sem felejthette el Mariust és Napóleon sem tudta kitörölni a lelkéből Paoli emléke-

zetét. Mussolini is forradalmár volt, de lázas, lobogó szeme mint valami égő, fekete reflektor kereste még az utat, amelyen haladnia kell.

Gualtieriben ismerkedett meg a szocializmus-sal és az ifjúság mámoros lelkesedésével vetette bele magát az új tanok áradatába.

— A munkást kizsákmányolják? Igaz, igaz! Hát nem hiába dolgozik az apja? Hát nem véres verejtékkel szerez meg minden garast, míg mások öröklött vagyonukból jólétben dúslakodnak! Hát nem lopás a magántulajdon? Hát nem pénz kormányozza a világot? Hát nem rabszolgasorsban él minden dolgozó? Hát nem kell egyesülni a világ proletárjainak?

— De igen, igen, igen!

— Oh, Marx, Lassalle, Babeuf, ti lángoló elmék, ti jótevői az emberiségnek, hála és köszönet nektek, hogy minderre megtanítottatok!

Így beszélt és így gondolkozott a fiatal forradalmár. Az új eszmék mint roppant vörös fáklyák lobogtak a lelkében és kábult fejjel állt fel asztalától a sok olvasás után.

Ki, ki a szabadba, a friss levegőre!

Künn a téren virágbaborult a Garibaldi-szobor, körülötte morajló embertömeg.

—Halljuk, halljuk!...

—Hol a szónok?

—Türelem, türelem!

—A szónok lekéste a vonatot.

Sivító füttyszó. Öklök a levegőben. Lárma. Elkeseredés. A sápadt fiatalember egyszerre ott terem a tömeg előtt:

— Mi baj? Nincs szónoktok? Kiről kell beszélni?

— Garibaldiról!

A fiatalember már fenn áll a szobor talapzatán. És Benito Mussolini, Marx, Lassalle és Babeuf tanítványa másfél órán át beszélt a népnek az olasz egységről, a nemzet nagyságáról és dicsőségéről és Garibaldiról, lelkének titkos oltárképéről, aki valóra váltotta a reményeket.

A tömeg- percekig tapsolta és ünnepelte. Ez volt első szónoki sikere a fiatal forradalmárnak, aki talán nem vette észre, hogy túl Marxon, túl kommunista kiáltványon, túl világforradalmi eszméken, túl háborgó gondolatain, benn, mélyen a szívében ott nyugszik és ott várja a feltámadást egy csodálatos álom, egy félbenmaradt dicsőség: a marsalai ezer.

ÚJ VIZEK FELÉ

Gualtiériben repültek a hónapok. Egyre jobban közeledett a vakáció. Mit tegyen, mit csináljon? Menjen haza és temetkezzék el erre a pár hónapra Doviában, amikor lelke tele van új eszmékkel és új gondolatokkal? Földhöz ragadjon, mikor repülni szeretne?

Nem.

Arra messze, fenn Északon, ahol a havasok gigantikus barrikádjai sorakoznak, ott van a szabadság hazája. Ott van a köztársaság, amit meg kell ismernie, ott laknak új emberek és új gondolatok, amelyek hívogatják szüntelenül.

Oh, ha Svájcba utazhatnék!

Az óhajt nála mindig a tett követi. Így született meg élete első hazugsága.

— Anyám, édes jó anyám; — írja haza —, becsületbeli adósságom van és ha nem küldesz táviratilag ötven lírát, rögtön megölöm magam. Isten veled, imádott anyám, nem látsz többé elevenen!

Egy nap múlva ott a pénz. Zsebben az útiköltség, indulhatott.

„Július 9-én este érkeztem Chiassoba. Újságot vettem és rémülettel olvastam, hogy apámat lecsukták. Predappióban és Ortében a szocialisták meg akarták akadályozni a klerikálisok győzelmét és összetörték az urnákat. Apám is szocialista volt: börtönbe vetették. Visszatérjek, vagy tovább menjek? Tovább utaztam és július 10-én, délután

megérkeztem Yverdonba, az első svájci állomásra, két lírával és tíz centesimoval a zsebembe.“

Tudjátok mennyi két líra és tíz centesimo? Legfeljebb hatezer korona. Abban az időben testvérek között sem ért többet egy pengőforintnál.

Ezzel az útravalóval indult el a tizenkilencéves Mussolini, az új vizek felé. Egy forinttal. Mi nek több? A karja erős, a szíve merész. Nem retten vissza semmi munkától. Dolgozni fog. Lesz hordár, lesz kőműves, lesz edénmosogató. Nem fontos. Fő, hogy szabad idejét új emberek között tölthesse el. Hogy megfürödjék az Eszme áradatában, s hogy este egyedül maradjon a könyveivel.

Suhanc még, de lelkét gránitból faragták. Csordultig volt benne, ami a férfinél a legnagyobb, a leg-fontosabb dolog:

Die Wille zur Erfolg.

Ebből sarjadt ki később egész lényege:

Die Wille zur Macht.

De ettől még messze vagyunk. Még pár hétbe telik, amíg kezébe kapja Nietzsche híres könyvét, amely döntő hatással lesz jelleme kialakulására. Nietzsche, Sorel, Machiavelli, maradjatok még egy ideig a poros polcokon. A fiúnak más problémát kell most megoldania.

Szállásra nem telik. Hol alszik ma éjszaka?

Előtte egy híd, ódon, elhagyott. A két íve között a vízből kiálló pilléren angyalszobor. Lemászott a szoborhoz és lekuporodott a lábaihoz. Hátát nekitámasztotta a falnak, térdeit felhúzta az álláig, s arca odasimult az angyal hideg testéhez.

Elaludt, fáradtan és boldogan. Aludt és nem vette észre, hogy felette ott virrasztott már az, akivel másnap meg kellett birkóznia. Ellenfele, mindnyájunk örök ellenfele, az Ős Kaján, szépség és szomorúság, fény és árnyék, pompa és nyomor szülője, Mi Urunk: a Pénz.

HARC A DISZNÓFEJŰ NAGYÚRRAL

Lausanne, 1902 szept. 3.

„Barátom!

Amiket írok, emlékek. Egy reménytelen ifjúság emlékei, amely elvesztett már mindent, még az eszméit is.

Amiket írok, ne mondd meg senkinek. Csak egy asszony tudja fájdalmaimat és ha leveletem elolvastad, te. Megátkozlak, ha kifecseged. Ne lásd előttem megmagyarázhatatlannak az a kérés, hogy amiket írok, tartsd titokban. Hát megkezdem:

Július 9-én reggel utaztam el Gualtiérieből, ahol csak barátnőmtől búcsúztam el. Szerda volt, és Pármától Milánóig és Milánótól Chiassoig majd meghaltam a kibírhatatlan hőségtől. Chiasso az első köztársasági város, este negyed tizig látott vendégül. Itt olvastam a Secoloban, hogy apámat választási rendezéssel vádolva letartóztatták. A hír megzavart, mert ha erről tudtam volna Gualtiériben, akkor nem Svájcba utaztam volna, hanem haza. Útitársra találtam, beváltottam olasz pénzemet és felültem a vonatra, amelynek reggel, 12 órai út után kellett Luzernbe érkeznie. A vagon tele volt olasszal. Hiszed? Jóformán az egész út alatt az ablaknál álltam. Tündéri éjszaka volt. A hold felkelt, a hófehér hegyek mögött és megfürdött a csillagok ezüstös mosolyában. A luganoi tó olyan volt mint egy simára csiszolt fémlemez, amelyen ismeretlen, titokzatos lángok csillogtak. A Gotthard-csúcs úgy tűnt fel előttem, mint egy gondolkodó, mogorva óriás, amely lepillantott a völgybe, ahol egy vak ösvényen rohant velem az acélkígyó az új világ felé. A kocsiban mindenki aludt, csak én gondolkodtam. Miről gondolkodtam ezen az éjszakán, amely két részre osztotta az életemet? Nem emlékszem, csak reggel — lehet, hogy fizikai fáradtság volt az oka —, amikor a német Svájcba érkeztünk és ott hűvös novemberi eső fo-

gadott, csak akkor éreztem egy szívszorítást Itália napfényes, zöld tájai után, A honvágy első jele volt ez? Talán? Luzernben átszállottam és jegyet váltottam Yverdon felé, mert útitársam azzal biztatott, hogy ott munkát tud nekem szerezni egy kereskedő rokonánál. Este 11 órakor, csütörtökön érkeztem meg Yverdonba, harminchat órai út után. Fáradtan mentem be egy nyomorúságos csapszékbe. Itt beszéltem először franciául. Ettem. Elmentünk ahhoz a bizonyos olasz kereskedőhöz. Fecsegett. Azután meghívott vacsorára. Elfogadtam. Ismét haszontalan fecsegség. Végül egy frankot adott. Nehogy azt higgye, hogy megajándékozhat, zálogba hagytam nála gyönyörű arab késméi, amit még Pármában vettem április elején.

Pénteken egy órát bámultam Pestalozzi szobrát, a nap többi részét pedig átaludtam. Szombaton egy munkanélküli piktorral együtt átmentem a közeli Orbéba, hogy mint kőhordónapszámos, valami munkát találjak. Sikerült is munkát találnom és hétfőn reggel megkezdtem. A munka: 11 óra naponként, a bér óránként 32 centesimo. Százhuszonegyszer mentem fel naponta egy kővel megrakott lészával a vállamon a második emeletre. Estére a karom minden izma megdagadt. Forró hamuba sült krumplit vacsoráztam és ruhástól vettem le magam az ágyamra: egy halom szalmára. Másnap reggel öt órakor már munkába állottam. Reszkettem a tehetetlenség rettenetes dühében. A munkaadóm valósággal vesztté tett engem. A harmadik nap így szólott hozzám:

— Maga nagyon elegánsan van felöltözve.

Igazán sokatmondó volt ez a kifejezés. Fel akartam lázadni, hogy betörjem a piszkos csirkefogó koponyáját, aki engem lustasággal vádolt, amikor a csontjaim már valósággal meggörbültek a kövek súlya alatt. A pofájába akartam ordítani: gazember, gazember!

És azután? Aki fizet, annak van igaza. Eljött a szombat este. Azt mondtam a munkaadómnak, hogy el akarok utazni és ezért kérem a béretem.

Bement az irodájába, én pedig kint maradtam a lépcsőházban. Pár perc múlva kijött. Rosszul leplezett dühvel átadott nekem húsz lírát és néhány centesimot és így szólt hozzám:

— Itt van a pénzed, de ezt is loptad tőlem!

Kövérkedtem. Mit csináljak vele? Megöljem? Mit csináltam vele? Semmit. Miért? Éhes voltam és nem volt cipőm. Egy pár új cipőt csaknem cafatokká tépett rajtam a kő, amely összehasogatta a kezeimet is. Jóformán mezítláb siettem egy olaszhoz, akinél szöges hegyi cipőt vásároltam. Másnap reggel, július 20-án átmentem Chavornayba és ott felszálltam a lausannei vonatra. Lausanne nem valami szép város, de szimpatikus. Tele van olaszsal, hatezren is lehetnek. Görbe szemmel néz rájuk mindenki. Itt van a szocialista párt végrehajtóbizottsága és itt jelenik meg az „Avvenire del Lavoratore“ című folyóirat, amelyet Barboni ügyvéddel együtt szerkesztek.

De menjünk sorjába.

Lausanneban az első héten szerényen megéltem abból a pénzből, amit Orbéban kerestem. Egy hét múlva egy vasam sem volt már. Marx nikkelt plakkettje volt az egyetlen fémdarab a zsebemben. Reggel még ettem egy kis darab kenyeret, de este már nem tudtam hova menni aludni. Reménytelenül kószáltam egy darabig, de korgó gyomromat olyan görcsök kínozták, hogy nem mehettem tovább. A Monthbenon-parkban leültem Teli Vilmos szobra alá. A kinézésem valami rettenetes lehetett, mert a járókelők félve és gyanús pillantásokkal méregettek. Oh, ha most jött volna ide De Dominicis, az ő erkölcsi prédikációival, hej, micsoda élvezettel csavartam volna ki a nyakát!

öt óra tájban elhagytam a monthbenoni parkot és Ouchy felé tartottam. A Quain mentem végig és ezalatt beesteledett. A nap utolsó sugarai a szürkületben és az öreg harangok utolsó hangjai másra terelték a figyelmemet. Valami végtelen szomorúság fogott el és a Lac Lemán partján azt kérdeztem magamtól, érdemes-e még élni akár egy

napig is... Erre gondoltam, de egy édes muzsika, amely olyan szép volt, mint a bölcsődal, elűzte gondolataimat. Visszafordultam a tó partjáról. Negyven zenetanár játszott a hatalmas Hotel Beau Rivage előtt. Oda támaszkodtam a kert vasrácsához és a fenyők zöld lombjain keresztül bámultam, hallgattam és figyeltem. A zene valósággal felüdített. De időközben mégis rettenetes fájdalmak kínozták, a görcsök úgy hasogatták a beleimet, mintha tüzes tűket mártottak volna belém. És ezalatt a parkban vidám tömeg hullámozott és én hallgathattam a selymek suhogását és előttem érthetetlen nyelvű beszédeket. Egy idősebb párt ment el mellettem. Angolok lehettek. Pénzt akartam tőlük kérni, hogy aludhassak valahol. De a szó meghalt az ajkamon. A nő rút volt és sovány és csak úgy villogott rajta az arany és a gyöngy. Én nekem nem volt egy vasam sem, nem volt ágyam, nem volt kenyérem. Káromkodva futottam el a közelükből. Oh szent eszme, oh anarchia, oh gondolat és tettek anarchiája! Aki a földön fetreng, annak nincs talán joga ahhoz, hogy beleharapjon abba, aki letépette?

Tízről tizenegyig egy öreg bárkában. Éreztem a savoyai levegőt. Hideg volt. Visszatértem a városba és az éjszaka hátralévő részét a nagy híd alatt töltöttem el. Reggel kíváncsiságból megnéztem magam egy kirakatban. Felismerhetetlen voltam. Találkoztam egy földimmel. Elmondtam röviden az esetemet, ő nevetett. Én megátkoztam. Végre belenyúlt a zsebébe és tíz soldot adott. Megköszöntem. Rohantam a legközelebbi pékhez és vettem egy kenyéret. Siettem az erdő felé. Azt hittem a hónom alatt kincset szorongatok. Amikor elhagytam a várost, egy kutya vadságával vettem rá magam a kenyérre. Huszonhat óra óta egy falatot sem ettem.

Úgy éreztem, hogy az élet újra keringeni kezd az ereimben. Az éhség elmúlásával a bátorságom is visszatért. Elhatároztam, hogy harcolni fogok. Felkerestem egy Zini nevű olasz professzort. Mi-

előtt beléptem volna bájos villájába, megtisztítottam a cipőmet, megigazítottam a nyakkendőmet és rendbehoztam a hajamat. Beléptem. A prof esz-szor különös ember, ősz haja borzas, az orra pedig fenomenális. Olaszul üdvözöltem. Ezzel fogadott:

—Már megint ez a mindennapos szekatúra... Cristo Santo! Cristo Santo! — stb. — Mit akar? Nem tudok... Nem is tudhatok. Különben majd meglátjuk. Nem hiszem... De talán lehetséges.

—Erigyj a pokolba azzal, aki világra hozott, te csirkefogó! — Ezt feleltem neki és ott hogytam.

Legközelebbi levelemben a többbit.

Neked talán úgy tetszik, hogy ez mind regény, pedig megtörtént és ma is valóság.

Megkaptam levelezőlapodat. Küldd el a verse-det és írd a pajtásaimról.

Barátod:

Benito Mussolini.“

A tüzes és lobbanékony és amellet mély és szenvedélyes olasz természet valóságos tűzijátéka ez a levél. Az öröm megvillanásában és a düh sápadt kitöréseiben ott izzik az olasz temperamentum, amely a csillagokig emelte Dantet és halhatatlanná tette Macchiavellit. Minden nagy ember kategorikus imperativusa, hogy együtt éljen, együtt gondolkozzon és egybeforrjon azzal a föld-del, amelyből született. Mondj egy szót és megmondom, ki vagy. Egy szótag hangsúlyában, egy magánhangzó rezdülésében benne tükröződik egy nemzet egész jelleme.

Figyelitek? Nincs a zsebében egy lyukas garas. Éhesen és rongyosan kószál az uccán, agyon akarja verni gazdáját tehetetlen dühében, bele akarja magát vetni a tó fekete vizébe, hogy eldobja magától az életet. És mégis. A nyomorúság a torkát fojtogatja és ő megáll a Beau Rivage szálloda előtt. Mert zenét hallott. Muzsikát. Ez az olasz természet, az igazi. Ez az olasz forradalmár, aki bombát vet a király kocsijába, de megbá-

mulja az antik istenszobrokat. Ez az olasz nép, amely a maga tüzes, intenzív lelkével, mint egy forrongó vulkán, ostromolja a Mélységet és a Magasságot, de gyönyörködve áll meg a dal, a melódia örök varázsa előtt. Mi erősebb ezen a csodálatos földön, az ágyúdörgés, vagy a gitárpendülés? És ki nagyobb itt, Verdi, vagy Caesar, Colleoni vagy Michel Angelo? Hátha mind a kettő és hátha ebben a csodálatos összhangban jelentkezik a faj genialitása is?

„Pénzt akartam tőlük kérni, hogy aludhassak valahol. De a szó meghalt az ajkamon.“ A betűk fekete légiói mögött már kezd kibontakozni az Új Ember silhouetteje. Mindent, amit eddig cselekedett, mindent, amit levelében megírt, az ő helyében más olasz is megtette volna. *De ezt az egyet nem.* A fascizmus előtt Olaszország tele volt koldusokkal. Az ember nem tehetett egy lépést sem nyugodtan anélkül, hogy egy soldot ne kértek volna tőle. Ma nincs koldus és nincs lazzaroni egész Olaszországban. Az új Itália nem kér és nem fogad el borraivalót. De vájjon gondol-e arra, hogy nemzeti önérzetét egy éhségtől és nyomorúságtól megrugdosott ember teremtette meg, akkor, amikor a lausannei tó partján visszadöbbsent a gondolattól, hogy kolduljon, hogy alamizsnát fogadjon el?

Gondol-e erre Itália? Nem tudom. Gondolt-e erre ez a tizenkilencéves suhanc? Nem hiszem. Még messze az a rap, amelyen az Új Emberről Új Caesart kovácsol az Idő.

Ma még éhes és nincs kenyere. Ma még egy haragos, vörös fáklya lobog az életében, ma még véres a kötől a lába és a tenyere. Másokat habzó serleggel köszönt fel az Élet, neki egy korty vizet is ki kell verekednie. Oh szent Eszme, oh anarchia, oh tettek anarchiája!...

*„Ezer este múlt ezer estre,
A vérem hull, hull, egyre hull;
Messziről hívnak, szólogatnak*

*És mi csak csatázunk vadul:
Én, s a disznófejű Nagyúr...“*

Vájjon ismeri-e a költőt, aki így megénekelte az ő, minden nagy ember életét? ...

ÉJJELI MENEDÉKHELY

Füstös, sötét szoba. A falon néhány ócska kép, a sarokban pókháló. Rőt fénnel villog a lámpa és csendesen zümmög a szamovár.

Az asztal körül férfiak és nők. Szőkék, mint a Volga és álmodozók, mint az a roppant darab föld, amelyből születtek.

Végnélküli és hosszú disputa. A cári zsarnokság, szent Oroszország fájdalmai. Az a sötét és barbár hatalom, amely bilincsbe vert egy óriási nemzetet és kancsukás ostorával kiüzte őket otthonukból. Egy roppant darab föld kaotikus történelme, amelyben elhalványult a kezdet és homályba veszett a vég. Történelem, amelyben nincs más, mint visszatérő árnyak: Rettentes Iván, Nagy Péter, Katalin. És örök páriák: álmodó, szőke, nyomorult muzsikok.

A végtelen szarmata puszták minden fájdalma és minden szomorúsága itt reszket ebben a cigarettafüstös, kopott szobában. Dél óta folyik a beszéd, most már éjfélre jár, és ők már lent botorkálnak a Lelek legtitkosabb mélységeiben. Az okot keresik, a végső okot, az igazságot, amelyet sohasem fognak megtalálni, mert ebben a végtelen és örök keresésben mindig kisiklik a kezeik közül.

A világosságot szomjúhozzák és a füstöt már harapni lehet a szobában.

Oroszok.

Forradalmár valamennyi. Kit a pétervári rendőrség hajtott ide, kit a tudás, a vágy egy szabad föld után. Ők a legszorgalmasabb látogatói a genfi főiskoláknak és este összebújnak ezen a szomorú éjjeli menedékhelyen.

A sarokban, az ócska pamlagon feltűnő szépségű fiatal nő. Haja aranyszőke, szeme ibolyakék. Ajka, mikor beszédre nyílik, olyan, mint egy feslő vérpiros virág. Honnan jött, ki tudja? Diákkisasszony és semmi más. Forradalmár, de üde fiatal-sága úgy kacag bele a szomorú társaságba, mint korhadó havas fatörzsek között az első ibolya.

Egy sápadtarcú, feketeszemű fiúval szórakozik.

... Milyen más ez a fiú, mint ezek a nagy, szőke, álmodó oroszok... Beszéde, kézmozdulata gyors és határozott... Az esze olyan, mint a borotva. Minden ízében, minden porcikájában forr és viharzik tüzes temperamentumával a Dél.

—Heléna — mondja fojtott hangon a fiú — az élet elől nem szabad gyáván megfutamodni. Ha szembenézünk a sorssal, győzni fogunk. Én legalább nem tudok olyan helyzetet elképzelni, amelyből ki ne vágnám magamat... Voltam kőműves, voltam szakmunkás és mikor beköszöntött a tél, kifutófiú. Nincs nagyon Ínyemre ez az állás, de mit tehettem. A svájci tél hosszú és kegyetlen, a kőműves ilyenkor nem dolgozhatik. A Rue de Preén találtam egy kis olasz kocsmát, ott alkalmaztak. Ebédre, vacsorára egy-egy tál leves, egy-egy darab kenyér. Éjszakai szállás és valami nyomorúságos fizetés. Reggel hajadonfőn, mezítláb egy fiaskókkal telt kosárral ott szaladtam végig a Rue de Preén. Nem volt semmi rajtam, csak egy elnyűtt nadrág és egy ócska trikó. Kihordtam, amit reám bíztak. Áadtam szépen és megköszön-tem a borralalót: — Merci Madame!

—Vájjon gondoltak-e reá a derék svájciak, hogy ki kopogtatott be az ajtójukon? Az élet, az elpusztíthatatlan örök ifjúság, amely érzi magában egy eljövendő idő diadalát! Nem untatom?

A nő leszórta a hamut a cigarettájáról.

— Csak folytassa — szólott csendesen. — Maga mindig olyan érdekesen beszél, Benituska.

— Hát folytatom. Amikor kis szabad időm

volt, beszöktem az egyetemi könyvtárba. Mennyi új eszme, mennyi új gondolat! Nietzsche... Sorel... Die Wille zur Macht. Tudja, hányszor olvastam el ezt a könyvet? Azt hiszem, betéve el tudnám mondani minden egyes tételét. Én rengeteget összeolvastam. Olaszul, németül és franciául, de egy könyv se szántott olyan mély barázdát a lelkembe mint a Nietzscheé. Marx sem. Lassalle sem. Senki. Folytassam?

A leány mosolyogva bólintott.

— Tudja, kit szeretek legjobban a professzoraim közül? Wilfredo Pareto. És tudja miért? — Mert nem teoretizál és nem akar mindent rendszerbe önteni. Villámgyorsan csap le a dolog lényegére, tekintet nélkül hipotézisre, elvekre és tradíciókra. Azt mondja, hogy minden rendszer börtön és minden elmélet tévedés. Nagyon érdekes ember ez a professor. Soha sem felejttem el az első előadását. Utána tudniillik rögtön becsukott a rendőrség.

— ?

— Na, nem azért, mert az ő előadását hallgattam végig, hanem mert nem volt állásom. Zsebemben mindössze pár centimes, forradalmárokkal érintkezem, tehát hivatalos nyelven csavargó és munkakerülő voltam. Bezártak.

— Maga már börtönben is ült? — kérdezte bájos megrezzenéssel a kis forradalmárnő, akinek ez nyilván szörnyen imponált.

— Igen, — felelte a fiú. — De már nem emlékszem rá. A múlt nem érdekel. Az én szememben csak egy számít: a jövő!

A társaság készülődött. Egy óra volt már, éjfélután. Heléna kedves mosollyal búcsúzott:

— Ma megint nagyon érdekes dolgokat beszélt Benituska. De azért holnap elmegyünk és meghallgatjuk Vanderveldet. Krisztusról és a kommunizmusról tart előadást. Azt mondják, nagyon okos ember. Elkísér?

A fiú örömmel hajtotta meg magát és másnap, ott voltak az előadáson. A népszerű belga szocia-

lista vezér szereplésére zsúfolásig megtelt a terem. A világ minden részéről Svájcba gyűlt szocialisták, kommunisták, anarchisták, lázas szemtt diákok, kérges tenyerű munkások valósággal tülekedtek, hogy helyhez jussanak. A teremben egy gyufaszálat sem lehetett volna leejteni. És Vandervele beszélt Krisztusról, a Megváltó szocialista eszméről és az apostolok szent kommunizmusáról. Zúgó taps köszönti, mikor befejezte az előadást. De a harsány éljenzésbe, a hallgatóság tombolásába egyszerre belesüvölt egy kiáltás:

— Nincs igaza!

Sovány, fekete hajú fiú kiabál hátul a tömegben. Leintik. De ő nem tágít.

— Beszélni akarok!

Morognak, de szóhoz engedik.

A következő pillanatban a fiatal Mussolini már fenn áll egy szék tetején. Nietzsche és Oarducci tanítványa szembefordul Vandervelel. Előadása csupa hév, tűz és erő.

— A Galilei és tanítványai bűnösök, mert aláásták a hatalmas római birodalom épületét... Kiölték az emberekből az erőt és a bátorságot, amely naggyá tette Rómát és halhatatlanná a rómaiakat. Az erő, a bátorság és a férfiasság helyett az alázatosságot, a szegénységet és a béketűrést, a rabszolgák erkölcsét ültették a Caesarok trónusára. És az egykor hatalmas Róma, amelyet megfertőzött ez a rabszolgalázadás, nem tudott ellentállni, a barbárok Északról lezúgó áradatának... Én bűnösnek mondom a Galileit!...

Megéjjenezték. És Vanderveldenek is el kellett ismernie, hogy ebben a rosszul öltözött, borzas, fekete fiúban nem közönséges tehetség lakozik.

Amikor a teremből kiértek az uccára, a leány belékarolt.

— Nagyon szépen beszéltél, Benituska —mondta csendesen és a fiúra vetette álmodó, kék szemét.

— Heléna!

A leány tréfásan rántotta meg a karját:

— Gyerünk, siessünk a kis nyomortanyánkra! Forró tea vár és a barátaink. Már úgy szeretném; elmondani nekik, milyen szépen beszéltél...

A fiú durcásan vonta össze a szemét. Mit érdeklik őt most azok az oroszok? Mit érdekli őt ma a megszokott, végtelen, hosszú disputa Szent Oroszország fájdalmairól? A keserű tea és a keserű szavak? Az ok, az igazság örök kutatása, amelyből nem születik meg más, mint egy zavart kérdés, az örök orosz probléma:

— Mit tegyünk? Sto gyelaty?...

Még szerencse, hogy olyan messze van az az átkozott éjjeli menedékhely. Zegzugos uccákon, homályos tereken keresztül jó félóraiba telik, míg odaérnek. De nem is sietős az út. Hiszen olyan csillagos az ég, olyan illatos ez a leány és olyan tündöklő az éjszaka.

Kis hídhöz értek. Hideg szél suhant meg a víz felett. A nő összeborzongott és fázósan simult a fiúhoz.

A fiú a vékony kabát alatt érezte a friss női test forró ritmusát. A szél valami különös vad indulót dalolt és egy szőke hajfürt incselkedve lebbent meg az arca előtt.

— Heléna...

A nő könnyű sikoltással menekült a vallomás elől. Karcsú, ideges alakja úgy cikkázott végig a holdsütötte allén, mint egy kergetődző, pajkos kis kobold.

— Heléna...

A fiú elfogta és megragadta mind a két kezét. Nagy fekete szeme ragyogott:

— Szeretlek!

Kék, melegfényű tekintet volt reá a válasz s két puha kígyó fonódott szenvedélyesen a nyaka köré.

INTERMEZZO

Annemase, egy perc:

A személyvonat utolsó harmadosztályú kocsi-jából kiszállott Mussolini. Keblén a kenyere, hátán a háza. Kiutasították Genfből, mert sztrájkot szervezett és most átjött Franciaországba, hogy itt próbáljon elhelyezkedni.

Annemase kis vidéki város. Kedves és derűs. Más illat, más levegő, más emberek.

Mihez fogjon? Először munkába állt, mint kőműves. Dolgozott és keresett, később — milyen különös szerencse — mint házitanító kapott alkalmazást. Már társaságba is járt, ahol örömmel fogadták, kissé szarkasztikus, de mindig eredeti modoráért. Bejáratos volt a helyettes prefektusékhöz, ahol esténként nagy kártyacsaták zajlottak le. Szerették, mert remekül tarokkozott.

A következő állomás Marseille. Itt újra belekeveredik a sztrájkolok közé. Kiutasítják. Vissza megy Svájcba. A célja: Zürich.

A sorsa ismét egy orosz nő. Kicsi és formátlan. Fogatlan és cvikkeres.

Hony soit qui mai y pence. Itt igazán nincs szó szerelemről. Ez a nő a híres Angelika Balabanoff.

Az orosz nő esze olyan, mint a borotva. Öt-hat nyelvet beszél. Tudása bámulatos. Lelke és mozgató ereje a Svájcba menekült orosz forradalmároknak. Rajong érte valamennyi. De ő csak kettőt becsül közülük. Az egyik középmagas, elszegényedett orosz kurtanemes. Kalmük arcával, szúrós bajuszával és szemöldökével, apró kecskeszakállával, nehézkes járásával, mintha most lépett volna ki egy volgamenti kunyhó ajtaján: Lenin. A másik szemüveges, torzonborz képű, örökké piszkos és örökké rendetlen külsejű férfi: Trockij.

Ezt a kettőt tiszteli, ezt a kettőt becsüli, ezeket tartja igazi forradalmároknak. És a harmadikat? Azt a húszéves olasz fiatalembert, akinek acélból kovácsolták az akaratát.

Mi lett belőlük!

A nő, az orosz kurtanemes és az a szemüveges, piszkos külsejű férfi együtt ültek be abba a leplombált vagonba, amely a német vezérkar bölcs utasítására Oroszországba szállította őket.

Mi lett belőlük!! Mindenki tudja. És mi lett abból a sápadt, olasz gyerekből, aki velük együtt nyomorogta át a hosszú svájci telet!

Ma még ott ül az orosz nővel, ebben a füstös szobában. Lassallet és Liebknechtet fordítják olaszra. — Dolgoznak együtt szorgalmasan. A fiút pár hónap múlva újra elfogják s a húsvétot börtönben kell eltöltenie. Azután, mint csavargót és forradalmárt örökre kiutasítják Svájc területéről. Visszatér Itáliába és nem látja többé az oroszokat.

De azok nem felejtik el. És amikor egy emigrált olasz szocialista-küldöttség a Kreml vörös termében felkereste Lenint, hogy elpanaszolja neki a kommunisták üldözését, a vörös cár így válaszolt:

— Ismerem Mussolinit. Erős és kemény ember. Kár volt a szocialista pártból kiereszteni.

Trockij pedig lemondó kézlegyintéssel tette hozzá:

— Bizony nagy kár. Ő volt az egyetlen ember, aki meg tudta volna csinálni a proletariátus forradalmát Olaszországban.

ANGYALBŐRBEN

A tizenegyedik bersaglieri ezred parancsnoka dohogva csörtetett be az ezredirodába. Kezében egy papírlapot lobogtatott és alig fogadta az ezredsegédtiszt köszöntését, aki feszes vigyázzba merevedett. Dühösen csörömpölt tovább a szobájában és ott mérgesen vágta a székre a sapkáját, egy sokatjelentő Per Baccot morzsolván szét fogai között. A fiatal segédtiszt ijedten pislantott össze az ezredírnokkal.

Per Bacco!? Az Öreg“ úgy látszik zivataros kedvében van. Akkor pedig jó lesz menekülni a közeléből, mert ha méregbe jön, a hangjához képest az ágyúdörgés csak békakuruttyolás, a föld-rengés pedig holmi szerelmes gitárpengetés.

Per Bacco! Itt a veszedelem!

Már hívhatja is a segédtisztet. Mintha puskából lőtték volna ki, rohan befelé. Megáll előtte, mint a cövek.

Az ezredes még mindig a kezében szorongatja azt az infámis papírlapot. Kurtán és dühösen adja ki a parancsot:

— Simonetti százados úr, az ötödik század parancsnoka azonnal jelentkezék nálam kihallgatáson. És hozza magával Anselmi főhadnagy urat.

Egy pillanat: a segédtiszt már kinn van a szobából. Másik pillanat: a küldönc már rohan. Harmadik pillanat: Simonetti kapitány és Anselmi főhadnagy már feszes vigyázzban állnak az ezredes előtt.

Per Bacco! Itt ma kapitányt ebédelnek!

A segédtiszt az ezredes háta mögül integet két bajtársának. Fogalma sincs arról, mi a mennykő ütött megint az öregbe. Mutogatja, hogy nem tudja, mi az oka az egésznek és miért történt az a hirtelen rapportrendelés.

Az ezredes megszólal. A hangja rövid és katonás:

— Uraim, azért hívtam Önöket ide, mert — és itt mérgesen lobogtatta meg a kezében levő papírlapot —, egy átíratot kaptam, amelynek tartalmát közölném kell önökkel. Arról van benne szó, hogy berukkol ide egy regruta, valami Benito Mussolini. Az átírat szerint semmirekellő csavargó és veszedelmes forradalmár. Pont ennek kellett megtisztelni őfelsége tizenegyedik bersaglieri ezredét. Cristo Santo.

És itt egy kis szünetet tartott, visszagyömszölvén magába a káromkodást.

A két rapportra rendelt tiszt megkönnyebbül-

ten lélegzett fel. Szóval nem az ötödik századdal van baj s így hát nincs mitől tartani. A segéd-tiszt az öreg hátamögött boldogan gratulált bajtársainak. Az ezredes pedig mordult egyet, s aztán így folytatta:

— Uraim, én ezt a veszedelmes forradalmárt az ötödik századhoz osztom be. Százados úr, fogják jól meg a nyakát. A legkisebb kötelességmulasztásért, a legkisebb renitenciáért, a legszigorúbb büntetést. De ez nem elég. Anselmi főhadnagy úr, Ön lesz ennek a veszedelmes embernek a szakaszparancsnoka. Ön figyelni fogja ezt az embert, nehogy izgassa és lázítsa a legénységet. Azt akarom, hogy alaposan ráncba szedjék és móresre tanítsák ezt a csirkefogót. Megértették?

— Igenis, ezredes úr.

A két tiszt tisztelgett és távozott. Dél volt, ebédelni mentek. Ebéd alatt Simonetti kapitány oldalba bökte a főhadnagyot.

— No gyerek, hát gratulálok a szakaszod díszéhez! Csak azután nehogy az legyen a vége a nagy ellenőrzésnek, hogy belőled is forradalmárt faragjon.

A kis főhadnagy majdnem komolyan vette a tréfás megjegyzést.

— Belőlem? — fakadt ki mérgesen. — Lenyelem, mint ezt a makarónit!

S azzal dühösen evett tovább.

Ilyen előzmények után vonult be Mussolini 1904-ben öfelsége az olasz király tizenegyedik bersaglieri ezredéhez Veronába. Mikor bevonult, meg akarták enni s egy hét múlva már mindenki szerette. Mert első volt az elsők között.

A bersaglieriket. Olaszországnak legnépszerűbb katonáit különleges kiképzésben részesítik. A bersaglieri az olasz gyalogság elitje. Még a marsuk sem olyan, mint a többi csapaté. Sebesen sietve, majdnem futólépésben menetelnek. Gyors mozgásával, kakastollas, nagy kerek kalapjaival valóban festői látványt nyújt egy ilyen bersaglieri szakasz. A torna, testedés, futás, ugrás,

súlydobás majdnem olyan fontos a bersaglieri kiképzésében, mint a huszárnál a lovaglás. Mussolini pedig első volt a tornában, első a futásban és egyenesen verhetetlen volt a magasugrásban.

Anselmi főhadnagy megszerette. És pár hét múlva már jelentette az ezredesnek:

— Kitűnő katona, rendes és fegyelmezett, Semmi panasz nem lehet ellene.

Egy hideg februári napon a regruta sürgönyt kapott Doviából. Apja táviratozott. Az anyja halálos beteg, jöjjön. Szabadságot kért és a legközelebbi vonattal rohant haza.

Meghalt!

A fiút úgy érte ez a szörnyű fájdalom, mint a villámcsapás. Azon a csillagos hideg éjszakán, nemcsak az anyját temette el, a testvérét, a barátját, mindenét. Élete egyetlen meleg zugát, a régi tűzhely utolsó zsarátnokát záporozták be forró könnyei.

Sírt.

Harmadnap zörgetett a postás. Kezében levél. Simonetti kapitány, a század tisztikara és legénysége nevében őszinte részvétét fejezte ki az ő szomorú katonájának.

A levél jóleső meleg-et csempészett a szívébe. Azonnal válaszolt:

Predappio, 1905 február 26.

Mélyen tisztelt kapitány úri

Apám, húgom és öcsém nevében szívből köszönöm önnek, a tiszturaknak és bajtársaimnak a részvétnyilatkozatot. A levelek közül, amelyeket ezekben a szomorú napokban kaptam, sokat vetettem a tűzbe, mert nincs bennük más, mint a részvét megszokott és banális frázisai, de az ön levelét, kapitány úr, életem legdrágább emlékei között fogom megőrizni. Most, ahogy Ön mondja, nincs más kötelességem, mint követni anyám tanácsait,

tisztelni az emlékezetét és teljesíteni a katona és a polgár kötelességét. A jajgatás és sírás az asszonyok szokása.

A férfi nem sír, a férfi szenved és meghal hangtalanul. A férfi dolgozzon és a jó útján haladjon előre, tisztelje a család és a haza szent tradícióit, de nem terméketlen és céltalan beszéddel, hanem komoly munkával. Szép dolog megemlékezni a hősookról, akik vérükkel forrasztották egységbe a hazát, de még szebb dolog, ha előkészülünk arra, hogy melleinkből eleven sáncot feszítsünk az északi barbárok felé, ha azok megkísértik Olaszországot egy „geográfiai fogalommal”^{} kicsinyíteni. Én így gondolom.*

Kérem, fogadja kapitány úr legalázatosabb tiszteletemet. Alantosa:

Benito Mussolini.

Simonetti kapitány kétszer is elolvasta a levelet. Ilyen határozott s ilyen intelligens írást igazán nem várhatott egy regrutától.

— Hm!... Eleven gátat kell építeni az Északról lezúgó barbárok ellen. Mit jelentsen ez a mondat? A levél tömör stílusa? S a végén a három öntudatos szó: — „Én így gondolom.”

Én?! Az én személyem, az én véleményem! Én, Én, Én!

Ki vagy te, hogy így mersz beszélni?! Örült, A^agy zseni? Államférfi, vagy hadvezér?

Senki és semmi. Ma még egy szürke közlegény Őfelsége nagy seregében.

MACHTAVELLI ÉS A KÖLTŐ

Éjjel, a dóviai kis osztériában különös emberek találkoznak. Vendég már nincs sehol, az ajtókat régen bezárták. De bent, a belső szobákban, a forralt bor mellett, késő éjfélig ott ül ez a társaság. Nem a borért, nem a mámorért, valami egészen másért.

^{*} Metternich ismert mondása: „Itália csak geográfiai fogalom”.

Az egyik felolvas, a többiek hallgatják. A társaság a falu előkelősége, aki felolvas, Mussolini. Kiengedték a katonaságtól és most otthon maradt rövid ideig. Apját teljesen megtörte az anyja halála, de madarat lehetne fogatni az öreggel, mióta itthon van a fia.

Az öreg kovács fent ül a füstös kemencén, szívja hosszú szivarját és büszkeséggel tekint le a gyerekekre, aki már világot látott, aki már megjárta a katonaságot és akinek csengő hangját olyan szívesen hallgatják a többiek.

— Mit olvas fel ez a fiatalember?

Csönd! Itt most Carducci beszél. Halljátok keserű átkát, amelyet a gyáva nemzedékre szór, értitek ragyogó szavát s érzitek szárnyaló erejét?

Csönd. Más könyv kerül sorra.

„Az államot nem lehet szavakkal fenntartani.“ Ki ez? Ki mondta ezt? Ki szállott le a kis faluba, ebbe a szivarfüstös, borgőzös csapszékbe, hogy előadást tartson — a politika művészetéről? Hogy bevezesse ezeket az egyszerű falusi embereket a realitások világába, hogy elméjének hideg villámaival agyonsújtson bennük minden rózsaszínű álmot, minden hiú reménykedést? Ki ez az ember, akinek markáns arca és acélfényű szeme olyan kegyetlenül villan ki a könyv forduló lapjai közül? Ki beszél itt a cél szentségéről és az eszközök meg nem válogatásáról? Ki hirdeti, minden forradalomnak az új rend ellenségeire mért rettentés csapással kel] hatalmát megszilárdítani? Ki mesél itt Sinigagliáról és ki dicsőíti Ceasare Borgiaát?

Ki ez az ember?

Messer Nicholo Macchiavelli, az Unita Itália lángeszű előfutárja, minden politikusok nagymestere.

Hallgatják estétől késő éjszakáig. A magyarázó, az előadó mindig a fiú. Heves vita folyik egy-egy fejezetnél és a fiúnak néha félórás magyarázattal kell a nagy politikus elveit megvédeni.

De ma nincs vita. Ma valahogy fáradtabban

szárnyal a szó a politika művészetéről. Nem olvas olyan hévvel és nem replikáz azonnal mint pár nappal ezelőtt.

Mi van ezzel a fiúval?

Hazamegy és a kis szobában leül az asztala mellé. Kibámul az éjszakába.

Arra, arra, ott lakik Melisande, ez az édes, drága szép leány. Alakja karcsú, járása ringó, szemei beszédesekek.

A fiú elővesz egy papírlapot. És gyorsan szöki ki egy különös sor a ceruza alól:

“Leány ne nézz rám . . .”

Mi történt ezzel a fiatalemberrel? Valami szörnyű dolog. Valami hallatlan baleset, ami minden ember életében megdöbbentő pontossággal fordul elő. Marx és Engels, Macchiavelli és Nietzsche tanítványát, az Übermenschet, utolérte a Nemezis.

Verset írt. Még pedig szerelmeset.

„AZ OSZTÁLYHARC“

Forli főterén, az árkádok oszlopai mögött egy férfi áll. Kezében újság, hóna alatt könyvek. Talán senki sem sejti, hogy ez a különös fiatalember kis folyóiratokban már hatalmas tanulmányokat írt Macceviavelliről és Nietzsche-ről, hogy ideálja az Übermensch és az erő, hogy helyesli a Sorel-féle szindikalizmus tömör és brutális szellemét. Azt meg pláne nem tudta senki, hogy ennek a féktelen temperamentumnak volt elég türelme ahhoz, hogy végigolvassa és egy remek tanulmányban alkotó elemeire bontsa, Klopstock mértföldes költeményét a Messiást, hogy essayket írt Schiller nőalakjairól s hogy imádjá Beethovent és a muzsikát. Tökéletesen beszél franciául és németül, elég jól angolul és oroszul, de amit olaszul mond el a népgyűléseken, attól az Isten mentse meg a jámbor lelkeket. Az emberek idegenül néznek rá. „Kicsit bolond“, mondta az egyik. „Mindig an-

nak az írónak ad igazat, akinek könyvét utoljára olvasta“ — mondja a másik. „Exaltált fiatal-embert“, súgdossák mögötte, „veszedelmes forradalmár“, így tartják nyilván a csendőrségen.

Benito Mussolini több viharos esztendő után, amelynek egyrészét Friaulan és Udinében, mint tanító töltötte el, másik részét Trientben, ahol Caesaré Battisti lapját vezette, újra visszatért szülőfalujába, Forliba. A szociáldemokratapárt helyi szervezetének titkára és „Az osztályharc“* című, kéthetenként megjelenő folyóirat szerkesztője. Megnősült és 120 líra havi fizetésből kell családját eltartania.

„Visszautasítom fizetésem felemelését, mert én nem pénzért dolgozom, hanem meggyőződésből. A szocialista párt megszervezéséből nem akarok magamnak kanonoki stallumot csinálni.“

„Az Osztályharc“ főszerkesztője százhusz lírából él meg feleségével és újszülött kisleányával. Mert nem a pénzről van itt szó, valami egészen másról. Az újságíró saját lapjában most szólhat először a maga hangján a nyilvánossághoz. A párt titkára most kap először kezébe tömeget, amelyet meg kell szerveznie. A Condottiéro most toborozza első csapatait.

Szín: kis vidéki város. Tele olyan emberekkel, akik a kocsmát többre becsülik a könyvtárnál, az álmódozást, az életnél, a megalkuvást a bátorságnál. Eszköz a megszervezésre egy kis, kéthetenként megjelenő krajcáros újság, amelynek hangja nem hallatszik messzebbre a szomszéd falvak tornyánál.

Mit akar ez az ember ezen az eldugott hülyén? Miféle távoli célok felé tör, amikor még a helyi közönyösséggel is birkóznia kell? És mit akar éppen a szülőhazájában, ahol ismerik gyerekkora óta, ahol próféta senki sem lehet? Mit akar ezzel a nyomorúságos kis újsággal, amelynek minden sorát neki kell írni, neki kell kiszedni,

* Olasz címe: La Lotta di Classe.

neki kell csomagolni és talán neki kell még kihordani is.

Mindegy! Mit mondott a görög bölcs? Adjatok egy fix pontot és én kimozdítom sarkából a világot.

Előre!

Itália felszabadulása tizenhét százados szolgáltság után villámgyorsan következett be. A nemzet még nem egységes, a genuai matróz nem érti meg a kalábriai pásztort, a piemonti nemesnek halvány sejtelve sincs arról, milyen nyelven beszél a nápolyi. A polgári pártok kimerültek a felszabadulásért vívott roppant küzdelemben.

Nincs program, nincs vezér, nincs rendszer és nincs akarat, amely rendet teremtene az új Itáliában. Megy minden ahogy megy, jó minden ahogy van. Á gyerek járni tanul.

Csak a cselekvő erő működik az egész országban: a szociáldemokrácia. Ez áll az ő harcos temperamentumához a legközelebb. Ebben élt, ebben nevelkedett. Előre!

„Ellenfeleinknek azt üzenjük, hogy a mi kritikánk az őszinteségen és minden tisztességesen képviselt gondolat tiszteletén alapszik. Távol akarjuk magunkat tartani a személyeskedéstől és a gyűlölettől. De nincs és nem lesz pardonunk a sarlatánoknak, akik csak azért járnak a munkásság közé, hogy tapsot, szavazatot, pénzt és klienseket kapjanak.“

„A szocializmus nem kereskedelmi ügylet, nem politikusok játékszere, nem romantikusok álmodozása és nem sport; a szocializmus az anyagi és erkölcsi fejlődés eleven ereje. Talán a legnagyobb dráma, amely megmozdította az emberiséget, azért, hogy hidat építsen az állati ember és az igazi ember között, hidat, amely átvezeti az emberiséget a létért való küzdelemből a nyugodt életbe.“

Micsoda kemény stílus és micsoda szertelen gondolatok! A Sturm und Drang minő féktelen csapongása! Mit akar ez a fiatalember?

„Mindenkinek joga, hogy jólétben éljen. Gonosz ironia kell hozzá, hogy könyvet adjunk annak a kezébe, akinek üres a gyomra. Lehetetlenség eszmékről és ideálokról beszélni annak, aki éhes. Politika, művészet, irodalom, tudomány, erkölcs mind üres frázis egy éhes ember szemében. Először a kenyeret és azután az ábécét. Csak a jóllakott ember tud gondolkodni.“

A párttitkár kitűnő eredménnyel végezte az agitátor iskolát. De az általános lázító frázisok között egyre jobban kiütöközik az egyéniség:

„A mi életünk nyílt lap, amelyen mindenki elolvashatja ezeket a szavakat: Tudás, Harc, Nyomorúság. Erősek vagyunk, mert tisztáknak érezzük magunkat. Erősek vágjunk, mert nincsenek barátaink. Nem kérünk népszerűséget, sem klienseket, sem szavazatokat. Nyíltan és brutálisan arcába mondjuk az igazságot mindenkinek, még annak is, aki bennünket követ. Nekünk a hírlapi polémia ütközet, amelyben félelmes fegyverrel harcolunk, a tollal, amely acélból készült, mint a kard.

Akartok nyílt, könnyű és udvarias vitatkozást?

Parancsoljatok!

Vagy talán erős, személyes és gyűlölködő harcot akartok!

Erre is készek vagyunk!

Nektek van valami veszteni valótok. Nekünk semmi sincs!

A szocializmusnak rettenetes, súlyos és fenséges dolognak kell maradnia.

Mi ezt az irányt követjük. És megütöközünk!“

Így fordul a forradalmár az ellenfelei felé. Nem udvariaskodik, nem köntörfalaz, nem fésülgeti a mondatait. Minden szava, minden kifejezése mintha egy darab láva volna, hatalmas, durva, perzselő. Már kész a harcos és kész debatter. A kis vidéki újságban olyan merész hangot üt meg, aminőt a párt központi lapja az „Avanti“ sem mert használni. És olyan tökéletes stílussal

forgatja a tollat, hogy dicséretére válnék a legelső publicistának.

„Az újságírás a mi szemünkben nem mesterség, hanem misszió. Mi nem fizetésért vagyunk újságírók. Mi nem azért csináljuk az újságot, hogy az év végén egy szépen befűzött kötetben gyönyörködhessünk.

Nem.

A mi újságunk a pártunk, az eszménk, a lelünk, a lobogónk, amely elvezet bennünket a győzelemig.“

Roppant erővel veti magát a környékbeli frakció megszervezésére. Nappalja egybefolyik az éjszakával. Járja fáradhatatlanul a községeket és 130 beszédet mond pár hónap alatt.

„Nem a mennyiség a fontos, hanem a minőség. Egy engedelmes és nagy nyáj helyett, amely vakon követi a pásztorát, de szétfut az első farkasüvöltésre, én jobban szeretek egy bátor k: s se-reget, amelyet összetart a hűség és akarat és amely egyenesen és feltartóztathatatlanul masíroz a célja felé.“

Napóleoni szavak. Nietzschei gondolatok.

Nem tűr a környezetében félmunkát és félmegoldást. Hajszolja, üzi, nógatja az embereket. Ha valaki vonakodik valamilyen megbízást teljesíteni, ha valakinek nem tetszik átgyalogolni a szomszédos községbe, élesre csattan a hangja:

„Ahoz van szívetek, hogy szélben, hófúvásban, hideg éjjeleken kilométereket gyalogoljatok azért, hogy egy nőnek pár kedves szót mondjatok. Hát nem százszor frissebben, százszor fürgébben és százszor bátrabban kell munkába állanotok akkor, amikor a pátról, az életünkről van szól“

Így buzdít, így lelkesít, de már az első hónapokban nehézségbe ütközik. Az embereket nem bírja kiverni a kocsmából és nem tudja rászoktatni az önálló gondolkodásra. Két jóbarátjával, Angelinivel, a festővel és Gino Giommival, az ügyvéddel órák hosszat vitatkozik a Cafe Garibaldi terraszán.

„A világ ma nem szül fiatal rebelliseket, az élet és a gondolat forradalmárjait, hanem koravén, rettentően komoly és korlátolt látókörű öregeket, akiknek nincs egyéb céljuk, mint hogy klienseket és pénzt hajhásszanak, akik készek arra, hogy rögtön földig hajoljanak és hogy lelkiismeretüket habozás nélkül áruba bocsássák. A politikai és gazdasági élet vezérei ma vagy bürokraták, vagy mesteremberek, akik nagyon jól megélik az ő politikai művészetükből, vagy pedig olyan forradalmárok, akik nem hisznek a forradalomban. Félműveltek, féltudósok, félemberek.“

„Az eszme? Pokolba vele! Ezzel már senki sem törődik. És ha akad mégis valaki, aki hisz, akkor ráfognak, hogy ábrándozó.“

„De mi hívők maradunk.“

Egy nap meghallja, hogy barátja Gino Giommi szocialista létére a polgári republikánus pártra szavazott. Kíméletlenül szembefordul vele és nem nyugszik addig, míg ki nem zárhatja a pártból. Privát életben továbbra is barátja marad, de politikailag megszakít vele minden összekötést.

Nem bírja és nem tűri el maga mellett a megalkuvókat, a félembereket. „Aki szocialista, legyen szocialista! Aki polgár, maradjon polgár! Semmi társadalmi béke, semmi kibékülés, mert ez rothadást jelent. A proletariátus szeparálja magát minden polgári elemtől, ne paktáljon le és ne alkudjon meg senkivel. Vívja végig a maga osztályharcát erősen és kíméletlenül. A szocializmus törvénye a sivatag törvénye. Fogat fogért, szemet szemért!“

„A szocializmus durva és keserű igazság, amely az ellentétek és erőszak vajúadásában született. A szocializmus háború és a háborúban jaj azoknak, akik gyávák. Legyőzik őket!“

Fent Milanóban az Avanti főszerkesztői szobájában Claudio Treves elképedve olvassa ezeket a sorokat. Ez a vágás már nekik szól. Az Osztály-

harc szerkesztője kis vidéki várában már elég erősnek érzi magát, hogy beleavatkozzék a központi pártvezetésbe, hogy felelősségre vonja a pártvezetőséget a polgári pártokkal való együttműködésért, a szabadkőművesekkel való paktálásért és a forradalmi program elárulásáért.

De olvasott Treves még különbeket is:

„Reszkető kézzel írom ezeket a sorokat, mert nem életrajzot írok, nem dicséretet, hanem utolsó hódolatomat akarom bemutatni halott apám koporsója előtt.

Apám 1854-ben született Predappioban, apja Luiggi Mussolini, anyja Catherina Carduni volt. Első gyermekkorát után Dovadolában, egy kovácsműhelyben inaskodott. Mikor felszabadult, Doviába ment és ott nyitotta meg kovácsműhelyét. Nem tudom, mikor és milyen hatás alatt ölelte magához az Internacionálé gondolatát. Bizonyos, hogy mikor már Doviába érkezett, nagy propagandát fejtett ki és megalakította az Internacionálé első szervezetét. Börtönbe vetették. Mikor kiszabadult, negyvenkét hétig házi őrizet alatt állott. Háza, amelyre az öreg elvtársak még visszaemlékeznek, mindenkor barátságot és menedékhelyet jelentett azok számára, akiket a hatóság üldözött. Később, mikor a szocialisták már részt vettek a községi politikában, apám Predappió polgármestere lett. 1892-ben megalapította Predappioban az első munkásszövetséget. Cikkeket írt a szocialista lapokba, amelyek miatt a hatóságok állandóan figyelték. 1902-ben, mikor Predappioban zavargás tört ki a választásoknál, apámat bezárták... A papok, a rendőrség és a mérsékeltek állandóan üldözték ... Anyám halála után megtört... A harcos egészsége összeroppant... Meghalt.

Jó volt mindig és emberszerető. Anyagi örökséget nem hagyott rám semmit. Erkölcsi örökségkéntegy kincset: az Eszmét.

És most, a szomorú temetés után folytatom az utamat előre az ő nyomdokain.“

Claudio Trevesnek eszeágában sem volt, hogy kondoleálgjon a fiatal Mussolininak. Dühösen olvasta végig a cikket és az asztalra csapta az újságot:

— Mi ez? Miféle cikk ez?... Meghalt az apja. Jó. Tíz sor a napihírek között. Alessandro Mussolini, aki ez és ez volt, a mai napon meghalt. Temetése ekkor és ekkor. A halottban Benito Mussolini, lapunk főszerkesztője, édesapját gyászolja... Ez is elég lett volna, hiszen az öreg nem volt valami nagy férfiú. Vagy jó... nem bánom. Egy kis cikk. De így? Vezető helyen? Az apa érdemeiről a fiú aláírásával? Mi célja van ennek? Ebben a cikkben nem az apa a lényeges, hanem a fiú. A fiú, aki már olyan fontos személynek érzi magát, hogy szükségesnek tartja a családfája ismertetését... És milyen ravasz! Hogy körülírta, hogy lerajzolta az apja nyomorúságos életét. Hadd lássa az újságolvasó, hogy az ő szeretett főszerkesztője is éppen olyan koldus, proletárcsaládból származott, mint ő maga ... Átkozott kölyök!

Így érvelt, így dohogott magában Claudio Treves, az Avanti főszerkesztője. Messziről már méregette egyetlen vetélytársát. Ma még ott ül a kis mezővárosban, de közeleg az idő, amikor őt fogja a helyéből kiröpíteni.

Mert a dóviai harcos két évi munka után már elég erősnek érezte magát, hogy nyíltan fellépjen a pártvezetőséggel szemben. Hogy felvegye a harcot „a világ legtehetségtelenebb és legkorruptabb parlamentjével“ és azokkal a képviselőkkel: „akiknél a szocializmus csimborasszója a saját mandátumuk!“

„A megalkuvás, a lepaktálás — csattan fel az Osztályharcban — ismét megmutatta tehetségtelenségét, ismét megbukott. De ez úgy látszik, még mindig nem elég. A nép olyan állat, hogy még sok időnek kell eltelni, amíg megvonja bizalmát és szavazatát a folyosó-politika sarlatánjaitól.

Mi várunk! Nem türelmetlenkedünk és nem csüggedünk. Az óránk ütni fog.“

— Hát így vagyunk? — mormolta magában Claudio Treves. — Ez a fiatalember már tarsolyában érzi a marsallbotot.

Az a fiatalember pedig ott veszekedett néhány elvtárrsal Forliban, Treves embereivel, akik nem helyeselték, hogy állandóan támadja a pártvezetőséget. Kidobta őket. Azután leült az íróasztalához. Heine Reisebilderjét fordította olaszra. Megakadt a szeme a következő soron:

„Göttinga lakosai diákokra, tanárookra és barmokra oszlanak. A két utóbbit igen nehéz egymástól megkülönböztetni.“

És az Osztályharc következő számában már ezeket írta:

„Olaszország valamennyi képviselője korrupt és paralitikus. De a korrupció és a paralizis leg-súlyosabb jelei a szocialista képviselőkön mutatkoztak.“

— Átkozott kölyke — dühöngött Treves — jó lesz minél előbb kicsavarni a nyakát.

A SORS KOPOGTAT...

Lépésről-lépésre verkedte magát előre a szocialista pártban Mussolini. Már veszedelmes ellenfele volt Milánónak, amit abból is következtetett, hogy az Avanti, a párt hivatalos központi orgánuma egyre többször foglalkozott vele és egyre többször utasította vissza támadásait. Érezte, hogy itt az ideje annak, hogy a harcot kíméletlen erővel tovább folytassa.

„Az olasz parlament — csattant fel újra az „Osztályharc“-ban — nem működik. Olaszország nyakán kétszázötven analfabéta és korrupt képviselő ül, méltók vezérükhöz Giolittihez. Vagy kiséperjük őket, vagy elpusztulunk. Azok az eszmék, amelyekkel Olaszországot kormányozzák, a múlt század lomtárába valók... A szocialista párt nem működhetik együtt ezekkel a polgári pártokkal, mert ez a proletariátus elárulása. Ha harcolok, csak a saját erőmben bízom és nem foglalkozom azzal, hogy a másokkal való együttműködés pla-

tonikus értékű biztosítékai után szaladgáljak... Elvtársak, itt az ideje, hogy ellengőzt adjunk a masinának. Már nagyon sok időt elvesztegettünk üres fecsegéssel. Nemsokára újra összeül a parlament ... Kezdődik a színház... De mi kifütyüljük őket.“

Minden mondata izgatás, minden szava lázítás. Tudja, hogy fel kell korbácsolnia a tömeget. Tudja, hogy többet kell ígérnie, mint a hivatalos pártvezetőségnek. Mert csak így lehet népszerű, mert csak így nőhet meg az ő tábora.

„Mit akar az olaszországi szociáldemokrata-párt ezzel a parlamenttel? Miért akar együttműködni a burzsoákkal? Miért nem ragadja torkon Giolitti rothadt kormányrendszerét? Mitől félnek¹? Talán attól, hogy egyedül maradunk? Hogy gyűlölni fognak bennünket?

Akit gyűlölnék, az erős!“

Hány év múlik el, míg nem marad más ebből a lázító programból, mint utolsó ércmondata: Akit gyűlölnék, az erős! Hány év? Ki tudja most?

Ma még első nagy csatájára készül a fiatal forradalmár. Irány: Milano. A cél a pártvezetőség megbuktatása.

„Ne higgye a szocialista pártvezetőség, hogy a legközelebbi kongresszuson mi jó fiúk maradunk! Hogy belenyugsunk a megalkuvásba, a tehetetlenségbe és a gyávaságba.

Nem. A kongresszuson harc lesz. És valaki a porondon marad.“

A párt kongresszusát 1910 októberében tartották meg Milanóban. A legszélsőbb állásponton Mussolini. Kíméletlen harc a parlamentarizmus és a képviselők ellen, az új választások kiírása, a párt függetlenítése, minden más politikai csoporttól, intranzigencia, szindikalizmus és a forradalom azonnali megszervezése.

Alulmaradt. A párt nagy része, élén a pártvezetőséggel, a leghatározottabban szembefordult az ő javaslataival. A hivatalos szónokok megmagyarázták a tömegnek, hogy forradalmat csinálni

fegyverek nélkül lehetetlenség-, hogy Mussolini szindikalista elvei meg nem valósíthatók.

A párt leszavazta. A Giornale Itália azt írta róla, hogy tudós csizmadia, a Momento pedig egyszerűen kalábriai brigantinak nevezte.

Ő pedig így válaszolt:

„Eltársak! Olaszország politikai komédiájának színpadán egy hulla fekszik és ez a hulla a hivatalos szocialista párt. De az eszme nem fog meghalni az emberek elmúlásával, mert az eszme isteni és halhatatlan!“

Az első kudarc után dühösen vonul vissza az ő biztos kis várába, Forliba. Onnan folytatja tovább a harcot kíméletlenül.

„Az a politika, amit a szocialista párt követ, nem szocialista politika. A szocialista párt egy rossz gyógyszertár, amelyik csődbe jutott. A parlamenti frakció nem csinál semmit, de mi nem mentjük fel, hanem felelősségre vonjuk. Miért nem űzik ki a szabadkőműveseket a szocialista pártból? A szabadkőműves befolyás hatalmába kerítette a szocialista pártvezetőséget és ugyanakkor kezében tartja a tőkét is. És ezekkel a szabadkőművesekkel működik együtt a hivatalos szocialista párt. Mi ez, ha nem árulás? Mi segíthet rajtunk?“

Csak egy dolog: a forradalom!“

És egy év múlva bele is keveredik élete első forradalmába.

Ezerkilencszáztizenegy szeptemberében a Giolitti-kormány elhatározta a tripoliszi expedíciót.

Egész Olaszország izgalomban.

Mi lesz?

Az Avanti szerkesztőségében fontos tanácskozás. Ott van Filippo Turati, a párt vezére, Claudio Treves, az Avanti főszerkesztője és Anna Kulischoff, ez a szőke, kékszemű, törékeny alakú orosz forradalmárnő, aki olyan nagy szerepet játszott az olasz szocialista párt életében.

Ma éjjel száll partra Tripoliszban az első tengerészcsapat. Mit tegyen a szocialista párt?

— Giolitti mellett kell állnunk — érvelt Treves. — A kezünkben kell őt tartanunk, mert csak a mi támogatásunk akadályozhatja meg, hogy a túlzó nacionalisták hatalmába kerüljön, amelyek szélsőséges gyarmati politikára szorítanak. Ha mi nem támogatjuk, akkor győzedelmeskedni fog a reakció-

Így érvelt Treves főszerkesztő, aki egyébként Giolittinak jó barátja volt. Turati habozott. És ekkor szólt közbe az orosz nő, a maga viharzó temperamentumával. Másnap az Avanti vezércikkben jelentette be, hogy a szocialista párt intranzigens és harcoss ellenzéki politikát fog követni a tripoliszi expedíció miatt.

A villám lecsapott. Az egyetlen harcoss ott állt Forliban a háborgó tömeg előtt. Kezében földrajzkönyv és térkép. És szónokolt.

— A líbiai kalandot minden becsületes szocialistának ellenezni kell. Ez céltalan és ostoba vérpocsékolás, ablakon kidobott pénz és az európai békének semmiért való megzavarása. Itt a kezemben a földrajzkönyv és a térkép. Mi az a Libia? Terméketlen homoksivatag. Semmi. Miért akarják most annektálni? Senki sem tudja. Még a kormány sem. A szocialisták annál kevésbé.

A tömeg helyeslően rivalgott. A forradalmár hangja, pedig élesen süvített tovább:

— Az a vers, hogy „Tripolisz szerelem hazája“, csak egy hülye és agyalágyult költő agyából pattanhatott ki. A gyarmati expedíciókat precíz számítás alapján lehet csak megcsinálni: ennyi millió, ennyi halott, ennyi haszon! Ha a haszon több, mint a veszteség, akkor meg lehet csinálni. De ha a várható haszon, mint a mostani esetben, nem fizeti vissza nekünk a holtakat és nem adja vissza a befektetett pénzünket, akkor nem lehet megcsinálni. És ha egy ostoba kormány mégis rászánja magát erre a vállalkozásra, akkor mi majd forradalmat csinálunk ellene.

Forli fellázadt. És a forradalmár itt csalódott újra a tömegben. Az üvöltő, lázadó, ordító és véres

szájú népet egy pillanat alatt szétverte a katonaság-.

—Gyávák, — mondotta Bonaparte a Tuille-riák előtt, mikor a király nem mert belelövetni a tömegbe.

—Gyávák! — mondotta Mussolini és megvetéssel nézett a menekülők után.

Gino Giommi ügyvéd, a forradalmár öreg barátja rémülten pislogott a fiatalemberre:

— Nem volt elég neked a sztrájk? Nem volt elég a tüntetés? Vért akarsz látni mindenároni Vért és ütközetet?

A forradalmár ráfordult:

— Mit csináltak! A vasúti hídon keresztbettek egy gerendát, hogy kisiklassák a gyorsvo-
notot. Szétromboltak néhány villamossínt. Ez a terror — gyávaság. Nem elég. Meg kellett volna ütközni, amikor megérkezett a lovasság. Nem tették. Ezek nem nekem való emberek...

A Condottiero dühösen fordult el a katonáitól. Hazament.

Otthon már várta a felesége. Aggódott érte. Reszketett.

Megsókolta. És vacsora után elővette a hegedűjét.

Egy perc múlva nem érdekelte már a forradalom. Csak Beethoven V. szimfóniája, amely diadalmasan szárnyalt fel a hegedűjéből ezen a vertreményű éjszakán.

EGY KÜLÖNÖS VÉDŐBESZÉD

A kis forradalomnak folytatása lett. Ezerkilencszáztizenegy szeptember huszonegyedikén Benito Mussolinit a törvényszéken a következő bűntettekkel vádolták:

1. A közhatalommal való szembeszállás és a közhatóságok megsértése.

2. A fegyverbe szólítottak bevonulásának erő-

szakos megakadályozására való kísérlet és a bevonulás megtagadására való felbujtás.

3. A gyárak és ipartelepek működésének erőszakos megakadályozása, a sztrájkra való felbujtás és a sztrájk megszervezése.

4. A villamos vasutak forgalmának erőszakos megakadályozása, árukkal telt vagonok felforgatása és a villamos sínek megrongálása.

5. A telefonhuzalok megszakítása.

6. Az állami távírvonalak megrongálása és a távírdahivatal elpusztítása.

7. Egy szolgálati úton lévő vasúti mozdony útjának megszakítása és erőszakos lefoglalása.

8. Egy telegráfpóznának a vasúti sínparra való helyezése abból a célból, hogy kisiklassák a gyorsvonatot.

Ezzel a kétségtelenül érdekes és nem éppen hízelgő listával vádolva állt meg Mussolini a bíróság előtt. Így védekezett:

— Az általános sztrájkot, amelynek előkészítésével engem vádolnak, nem én akartam, hanem Forli munkássága. A vádirat az én személyemet úgy tünteti fel, mintha az én hatalmam alatt állna a forlii munkásság, holott ennek nagy többsége nem engedelmeskedik nekem, és egyáltalában nem azt teszi, amit én mondok. A rábeszélők kora lejárt, elnök úr, ahogy lejárt hajdan az apostoloké. A tömeg a maga feje után cselekszik. És ha azt mondom, hogy helyeseltem a sztrájkot, ez az én elméletem szerint gazdasági sztrájkot jelent, amelynek nem kell vandalizmussal társulnia. Én kihúzhatok egy telegráfpóznát a földből, mint a tiltakozás jelét, de nem tehetem keresztül a sínen, hogy kisiklassam a vonatot, mert a vonat semleges. A vonat ártatlan emberekkel van tele, én pedig harcos vagyok és ártatlanok vérének nem akarom ontani. A sztrájknak előttem erkölcsi célja kell hogy legyen. Az állomáson éppen én voltam az, aki megakadályoztam a tömeget abban, hogy az szétrombolja a távíróhivalt. Elestem és megsebesültem.

— És most térjünk rá az én lázító cikkemre!

—Február 25-én este, gyűlést hívtak össze, amelyen én egy történelmi és földrajzi előadást tartottam és bebizonyítottam tudományos alapon a tirpoliszi expedíció céltalanságát. Ebben a beszédemben azt mondtam, hogy köztünk, szocialisták és nacionalisták között ^{R2r} ^{cl-} különbség, hogy a nacionalisták egy nagy Olaszországot akarnak, én pedig egy művelt, gazdag és szabad Olaszországot. Nem tehetek róla, de én inkább a kis Dánia állampolgára vagyok, mint a hatalmas kínai császárság alattvalója.

—A sztrájkot nem én rendeztem. Én nem vagyok munkás, hanem újságíró, tehát semmi beleszólásom nincs a munkásság ügyeibe. Az igazság az, hogy mikor Forliban összegyűlt tizenötezer munkás, a tüntetés és a sztrájk önként robbant ki a tömegből.

Az elnök közbevág:

— Ön be akarja bizonyítani talán, hogy a sztrájknak erkölcsi alapja volt? Ön, úgy látszik, azt az elvet követi, hogy a cél szentesíti az eszközöket.

A vádlott így felelt vissza:

—Elnök úr, Macchiavelli ismert elméletét már régen rehabilitálta az élet és a valóság. De hagyjuk ezt.

—Tagadom és visszautasítom azt a vádat, hogy a rombolást és a többi vandalizmust én követtem volna el. És most következtetek. Következtetek, mint az az antik filozófus, aki háza kapujára ezt írta ki:

„Aki belép, örömet szerez nekem, aki nem lép be, megtisztel.“

— Ugyanígy mondom én, tisztelt bíróság, ha önök engem felmentenek, örömet szereznek nekem, mert visszaengednek a munkámhoz, a társadalom közösségébe. De ha elítélnék, megtisztelnek, mert nem egy gonosztevőt ítélték el, hanem az Eszme követőjét, a lelkiismeret agitátorát, a hűség katonáját, aki számított az önök belátá-

sara, mert érzi magában a jövő előszelét és az igazság nagy erejét.

A pör három napig tartott. Az utolsó szó jogán Mussolini a következőket mondotta:

—Ügyvédek mindent előterjesztettek, nincs újabb mondanivalóm. Nem mondhatnék mást, mint amit az a bizonyos keresztény mondott a római birodalom hanyatlása idején: „Mit érdekel engem, hogy a birodalom elpusztul, ha a romokból diadalmasan támad fel Krisztus keresztje“. Én is azt mondom: Csak törje ki a nyakát a hivatalos Olaszország Afrikában, mert ez érleli meg az én vetésemet.

A törvényszék egy évre ítélte el Mussolinit.

A forradalmár újra börtönbe került, de a börtönben nem volt más gondolata, mint a szabadulás. Gino Giomi többször meglátogatta. Vele tervezgetett és vele együtt törte a fejét, hogy hogyan kerüljön ki innen minél előbb.

Ügyvédet akart. Jó ügyvédet. A szocialistapárt azonban hallani sem akart arról, hogy más ügyvédet fogadjon, mint szocialistát. Neki azonban ezek nem kellettek, mert tizenhárompróbás forradalmár volt valamennyi, akit ezek védtek, vesztett ügye volt.

—Gino, — fordult egy napon öreg barátjához. — Én áttanulmányoztam a törvénykönyvet, Nekem innen ki kell szabadulnom, mert a törvény paragrafusai nem vonatkoznak rám. Te együtt tanultál Stopattóval. Úgy tudom, elsőrendű ügyvéd. Menj hozzá és kérd meg, hogy vállalja el a védelmemet. Én nem sértettem meg a törvényt, tehát ki kell szabadulnom.

Az öreg Giomi rémülten pislogott fiatal barátjára:

—Megőrültél? Stopatto kitűnő ügyvéd, de nagyon jól tudod, hogy klerikális. Téged, a forradalmárt, egy klerikális ügyvéd védjen! Az elvtársak...

A rab dühösen vágta ketté a mondatot:

— Az elvtársak most nem érdekelnek. A cél: a szabadulás.

Az öreg megjuhászzkodott:

— Jó, jó, dohogta magában, hát én elmegyek... Én megkérhetem Stopattot... ha úgy gondolod?... De hát, te nem számolsz semmivel. Mit szólnak éhez az elvtársak... Te nem számolsz azzal, hogy tettednek milyen következménye lesz.

A rab felvetette nagy, fekete szemét. Egy pillanatig csendesen nézte öreg barátját, azután így szólt:

— Élni, nem annyi, mint számolni. Élni annyi, mint cselekedni.

Ott benn, a börtön rideg cellájában, ott sem lebegett előtte más, mint a cél. A cél, amelyért harcolni kell minden erőnkkel, minden eszközzel, egyenesen, kíméletlenül. Macchiavelli tanítványának, semmi kedve sem volt ahhoz, hogy egy esztendeig tömlöcben üljön. A harcos nem bírta a börtönt és a Condottiere nem ért rá arra, hogy megírja a readingi fegyház balladáját.

AZ AVANTI FŐSZERKESZTŐJE

Bomba robbant az olasz király kocsija mögött. Az anarchistát elfogták és a király szerencsére sértetlen maradt. Pár nap múlva pártvezérek jelentek meg a királynál kihallgatáson, hogy kifejezzék örömüket szerencsés megmenekülése felett. Azután tárgyalások a parlamenti válságról. A megjelent politikusok között ott van Leonida Bissolati, a szocialistapárt egyik vezetője.

Az Osztályharc szerkesztője érkezettnek látja az időt, hogy kíméletlen vágást adjon a milánói központ felé. Úgy érzi, hogy az órája ütött. Úgy érzi, hogy a tömeg vezetése lassan kezd átcsúszni a kezei közé. Úgy érzi, hogy most már sikerül a pártvezetőséget megbuktatnia. Leadja az elővágást:

„Bissolati elárulta a proletariátust. Ha a pártvezetőségnek nincs bátorsága ahhoz, hogy ki-

zárja a pártból, akkor mi elszakítjuk az utolsó köteléket és Önálló forradalmi pártba tömörülünk“.

A bomba lecsapott. Össze kellett hívni a központi pártkongresszust Reggio Emiliába. Mussolini itt nézett újra szembe az egész szocialista párttal. Felkészült erre a küzdelemre. Tudta, érezte, hogy a milánói kudarc után még egyszer nem szabad alul maradnia.

Beszélt, ő volt a legszélsőségesebb és a leg-lázítóbb. Sorel követője nem paktál le senkivel.

— Bissolati elárulta a pártot — harsogta a tömeg felé. — Bonomi és Cabrini sem különbek nála. Podrecca, a libiai kaland mellett kardoskodott. Ezek nem szocialisták. Pusztuljanak! És pusztuljon Treves is az Avanti szerkesztői székéből. Nem lehet egyszerre két nyeregben ülni. Nem lehet Giolittival és a polgári kormánnyal barátkozni és ugyanakkor a szocialistapárt hivatalos lapját szerkeszteni. Ez árulás!

Tudta, mit beszél. Tudta, hogy Bissolati és a többiek kizárása mellett a legfontosabb dolog Treves megbuktatása. Ő akarta kezébe kapni az Avantit! Ha ő lesz a szerkesztője a párt központi orgánumának, akkor már nyeregben ül. Akkor kezében lesz a párt, és kezében lesz a tömeg. Lázított tovább:

— Elvtársak, elég volt abból, hogy lakkcipős intellektuettek vezessék a pártot. Munkások, kérés tenyerű munkások kerüljenek az élre, mint mi vagyunk. Kemény és határozott vezetés, nyílegyenes irányban haladó politika, csak ez hozhatja meg a proletariátus diadalát. Csak ezen az úton győzhet a cél, a végső cél: a forradalom!

A Condottiéро úrrá lett a tömeg felett. Kezében volt már. Hajlott a szavára, őrzöngött, tapsolt és éljenzett. Bissolatit és társait óriási szö-többséggel kizárták a pártból és Trevest elmozdították az Avanti föszerkesztői állásából. Ki vegye át az Avantit, ki legyen az új föszer-

kesztő? A tömegben már ott morajlott, ott viharzott a név: Mussolini!

De még nagyon fiatal volt. Huszonhét éves korában nem lehet valaki a szocialistapárt irányítója. Treves helyére az öreg Giovanni Baccit ültették. Bacci meggyőződéses forradalmár volt, de annyit értett az íráshoz és lapszerkesztéshez, mint a hajdú a harangöntéshez. Nem volt meg benne sem Treves elegáns szofista dialektikája, sem Mussolini lázító és átütő ereje. Pár hónap sem telt bele, és újra rászorultak Trevesre. És Treves, akit röviddel ezelőtt csaptak el, újra írni kezdte, a kormány legnagyobb örömére, remekül fogalmazott, gondosan cizellált stílusú vezércikkeit. De az elvtársaknak már elég volt ebből. Decemberben Milánóba hívták Mussolinit, ő lett az *Avanti* főszerkesztője. És pár hónap múlva kezében volt az egész szocialista párt.

Amikor átvette a szocialista lap irányítását, jelentették neki, hogy a hét bizonyos napjain a vezércikkek Claudio Treves számára vannak fentartva. Az új főszerkesztő így rendelkezett:

— Annál a lapnál, amelyet én irányítok, a vezércikkeket csak én írhatom. Egy újságot csak egy ember, és egy gondolat vezethet. És én nem azért jöttem ide, hogy kiadjam a kezemből a vezetést.

Mit mondott Napóleon, amikor a konvent az olaszországi hadsereg élére kinevezte mellé Kellermant?

— Nem parancsnokolhatok együtt azzal az emberrel, aki önmagát tartja Európa legjobb hadvezérének. Egy hadseregnek csak egy ember parancsolhat. Inkább egy rossz vezér egyedül, mint két jó együtt.

Az olasz politika Napóleonja is így gondolkozott. Minden szavából, minden tettéből egyre jobban harsogott ki az egyetlen program, az egyetlen kiáltás: Én!

Az Új Ember — aki betoppant ebbe a kaotikus világba — a maga képére akarta átformálni a

pártot. Szószéke volt már az Avanti. Vezércikkei pár hónap alatt negyvenezerrel százezerre emelték fel a szocialista lap példányszámát. Nem volt ezekben a cikkekben semmi fölényes okoskodás, semmi elvont bölcsekedés, semmi cizellált stílus és semmi ravaszkodás. Nagy és tömör gondolatok, amelyek a maguk eredeti durvaságában úgy robbantak ki az újságból, mint a tüzes mennykövek. Semmi felesleges elokvencia és semmi hosszú levezetés. In medias res azonnal. Nyíltan és meztelenül szembenézni az igazsággal, egy perc alatt megtalálni az igazi ellenfelet. És azután egy villámgyors törzszúrás az ötödik és hatodik borda közé.

„Azoknak, akik azt hiszik, hogy a szocializmus valami idillikus és pacifista valami, azoknak, akik azt hiszik, hogy az emberi élet sérthetetlen, azoknak a mi kiáltásunk bizonyára úgy hangzik, mint a káromkodás. Nekünk az élet nem az egyetlen jó, nekünk az élet nem cél, hanem eszköz. Petőfi Sándor, ez a nagy forradalmi költő azt mondta, hogy a szabadságért életét és szerelmét is feláldozza. Igen. Mert aki abszolút értéket tulajdonít az emberi életnek, a világot örökös mozdulatlanságra ítéli“.

„Mi pedig haladni akarunk!“

Hogy forr, hogy vajúdik benne egy új világ? A forradalmárból, a marxi doktrínákon nevelődött pacifista vezérből kezd kiütközni a Condotiéro, aki nem szóval, hanem karddal tör magának utat a jövő felé.

„A pártot egy nagy harcias, forradalmi szervezetté kell átgyúrni, és hogy ez megtörténhesék, meg kell tisztítani a kis burzsoázia salakjától. Meg kell tisztítani a szabadkőművességtől, amely egészen behálózta. Ki kell pusztítani a pártból minden gyávaságot, ki kell irtani belőle a harctól való félelmet, erőssé, öntudatosá és harcosokká kell nevelni minden szocialistát, mert csak így győzhet a forradalom“.

Az anconai kongresszuson kizárhatja a párt-

ból a szabadkőműveseket. És pár hónap alatt villámgyors munkával reorganizálja az egész szocialista pártot, amely benne találja meg a vezért, aki a gyors, határozott és céltudatos akciókra tüzei.

Ezerkilencszáztizenhárom novemberében a nép összeütközött a katonasággal. A földeken sztrájk és lázadás tört ki az alacsony munkabérek miatt, és az éhes tömeg megrohanta a földesurak kastélyait. Béremelést nem kaptak, ellenben közbelépett a katonaság, amely sor-tüzzel verte szét a lázadókat.

Az Avanti szerkesztője kíméletlenül fordult szembe a kormánnyal.

„Hogyan? Hát Olaszországban, ebben az állítólag kultúrállamban sortüzet adnak fegyvertelen öregekre? Viselős asszonyokra és ártatlan gyermekekre? És amikor Rocca Gorga szegény lakosai kenyeret, orvost, vizet és világitást kértek, akkor a kormány ahelyett, hogy segítene rajtuk, lemészároltatta őket? Mi ez?”

Pörbe fogják. A milánói törvényszék előtt így védekezik:

— Nem tagadom, én írtam azokat a cikkeket, és pedig abban az időben, amikor a távíró hírül hozta a Dél-Olaszországban lejátszódott véres eseményt. Azt akartam, hogy abban a pillanatban a szerencsétlen nyomorultak érezzék, hogy van valaki a hátuk mögött. Éppen ezért, a törvény villámainak az én fejemre kell hullaniok. Nem vagyok ártatlan, visszaeső bűnös vagyok, mert engem erre a harcra egy nagy dolog kötelez: a becsület. Milyen lesz az Önök ítélete? Felmentő, vagy marasztaló? Nem fontos. A börtön elvégre elviselhető valami. Az orosz közmondás szerint ahoz, hogy igazi férfiak legyünk, négyévi gimnázium, kétévi egyetem és kétévi börtön szükséges ...

— És mégis...

— Én azt mondom Önöknek, hogy önöknek minket fel kell menteni, nem azért, mert nem kö-

vettük el, amivel vádolnak, hanem azért, mert elköveltük, s mert el akarjuk követni ezután is. Miért gyűlölik Önök a harcot, az ellentéteket? Az egyvéleményű uniformisba bujt emberiség egyenlő volna a halállal. Esküdt urak, felmentő ítéletükkel tiszteljék meg az antik filozófust, Efeuzus szomorú bölcsét, Heraklitost, aki azt hirdette, hogy minden dolog kezdete és szülője a harc. Hagyjanak tehát bennünket harcolni, mert ha így gondolkoznak, nemcsak egy nagy filozófust tisztelnek meg, hanem egy még nagyobb elvet: a szabadságot“.

Forr, izzik és sistereg minden mondata, mint a vulkán. Vezércikkei és beszédei révén egyre népszerűbb. Százezrek esküdnek már rá és követik vakon, ő pedig így prédikál:

„Azt akarjuk, hogy a szocialisták maradjanak szocialisták, a polgárok pedig maradjanak polgárok. Ebben nincs semmi ellentmondás. Én nem akarom az ellentéteket áthidalni, hanem még jobban ki akarom mélyíteni. Mert ez az ellentét áldás. Ez kényszerít bennünket arra, hogy állandóan fegyverben álljunk. Ez kényszerít arra, hogy erősödjünk, fejlődjünk, s hogy legyőzzük a polgárságot, amelynek a mi kényszerítő erőnk súlya alatt vagy össze kell roppanni, vagy át kell alakulnia. Ne békítsenek tehát bennünket, és ne mérsékeljék az ellentéteket, mert csak két kő összekoccanásából pattan ki a szikra, és csak az ellentétek harcából születhetik meg egy magasabbfokú, békés társadalom“.

„A proletariátus tehát készüljön fel arra a történelmi harcra, amikor leszámolhat ellenségeivel. Mert az olasz proletariátusnak szüksége van egy vérfürdőre, amelyben újjászületik!“

Ilyen merész és ilyen forradalmi hangon senki sem mert szólani még a tömeghez. Csak az Új Ember, aki nem találta helyét a régi világban, aki keresi és kutatja az új világot, a kibontakozást. Egyénisége még kiforratlan, céljai még homályosak, ítélete még nem biztos, és nem hatá-

rozott. Csak valami ösztönszerű sejtéssel él benne, hogy újat kell teremteni. De egyet tud már bizonyosan, hogy az eszköz, amellyel a célt kiverekszi, nem szó, nem beszéd. A kard!

Ma még azt hiszi, hogy a szocializmus az a rendszer, amelybe beleilleszkedhetik. Azt hiszi, hogy a proletariátus küzdelmének végsőre való felfokozásával a forradalom diadalmos csatáján keresztül eléri azt az államrendet, amelyet Marx és Sorel festettek meg előtte, s amelyben reá vezető-szerep, a proletariátusra pedig egy boldogabb jövő várakozik. Még messze van az idő, amikor belátja, hogy tüzes, robbantó temperamentuma nem tud beleilleszkedni a marxizmus zárt, dogmatikus rendszerébe. Ma még csak azt látja, hogy a marxizmusnak vannak bizonyos hibái, amelyeket ki kellene küszöbölni, de még nem látja be, hogy a rendszer merev, tarthatatlan. Nem csoda. Ő történelmi ember, aki arra született, hogy cselekedjék. Olaszországban pedig az egyetlen cselekvő erő akkor a szocializmus volt. A francia és angol földről ideplántált liberalizmus és demokrácia, amely két régi klasszikus hazájában már a fejlődés legmagasabb foka felé közeledett, a tizenhétszázados szolgaság után hirtelen talpraszökkent Itáliába még nem tudott teljesen belegyökeredzni. Nem volt elég ideje ahoz, hogy behatoljon a nemzet lelkébe, és hogy felszívja magába az olasz faj sajátosságait. Hatalmas erővel tört azonban előre a szocializmus, amelynek sikeréhez minden előfeltétel adva volt: a gyerekcipőben járó ország botlásai és tájékozatlansága. Nem csoda tehát, hogy az új ember teljes erejével csatlakozott éhez a mozgalomhoz, de az is természetes, hogy átható genialitásával éppen ő volt az, aki észrevette e rendszer hibáit és kinövéseit.

Az Avanti mellett — amely vezetése alatt horribilis példányszámra szökött fel — egy folyóiratot alapít, az Utópiát. Ebben a folyóiratban veszi először vizsgálat alá a szocializmus elméleti

rendszerét: az eszmét, amelyet eddig vakon követett.

„Úgy látom, hogy a szocialisták tévednek. Azt hiszik, hogy a kapitalizmus már elérte fejlődésének legmagasabb fokát. Ezzel szemben a kapitalizmus még most is fejlődésképes, és még nem merítette ki átalakulásának lehetőségét. A szocializmus marxi teóriája nem más, mint az angol kapitalizmus reflexe. Ez a kapitalizmus pedig nem akar megbukni, akárhogy jósolják. Ez tény. A szocialista elmélet mai zárt formájában csak tudósok fényűzése lehet, de a valósághoz kevés köze van. A nagy tömegeknek új birodalmat kell alakítaniuk, és ennél a munkánál fontosabb a hit mint a tudás. Aminthogy nem feltétlenül keresztény, aki elolvasta és megértette a bibliát, éppen úgy lehetünk szocialisták, sőt kitűnő szocialisták, ha nem ismerjük, vagy félretesszük a szocialista irodalmat. A sansculotteoknak, akik rohammal döntötték le a Bastillet, nem volt semmi tudományos előképzettségük.“

Hideg és találó bíráló. Az olasz elme tömör és átható genialitása először világított be a germán agyvelő zord és zárt barikádjai közé. De ez még csak olyan apró elméleti vita, Mussolini lényegében, gondolkodásában még mindig szocialista. Határozott és szélső irányban vezet tovább az Avantit és tüzet okád a burzsoára.

A szocialista párt megrendezi az úgynevezett Vörös Hetet. Ancona, Rimini, Forli, Ravenna, Milánó, Turin, Bologna és a többi város sztrájkba lép. Az uccákon vörös zászlók lobognak. Pár napig tart az egész, mert a hirtelen kitört komédiának kíméletlenül véget vet a katonaság. Mussolini fegyverszünetet parancsol a pártjának, mert látja, hogy nem komoly a küzdelem.

1914. Ragyogó júliusi délután. Az Avanti főszerkesztője bent ül a szobájában. A biciklista behoz egy táviratot. A Stefani-ügynökség hivatalosan jelenti, hogy Szerajevóban agyonlőtték Ferenc Ferdinánd főherceget.

Tíz perc múlva az Avanti rendkívüli kiadása már ott száguld a galéria alatt. A tömeg mint egy óriási hangyaboly nyüzsgött az uccán, és a kaotikus hangzavarból egy roppant kérdőjel meredt az ég felé:

Mi lesz?

Az Avanti szerkesztője még mindig bent ült a szobájában. Körülötte a munkatársai.

— Mi lesz?

Mussolini kinézett a ragyogó júliusi délutánba és így válaszolt:

— Ha Ferenc József is meghal, széthull Ausztria.

Ebben az egyetlen mondatban már benne volt az út, amelyet ezután követett.

A HALÁL VIGÍLIÁJÁN

Pár nap múlva már látszott, hogy kikerülhetetlen a háború Ausztria-Magyarország és Szerbia között. A láthatáron az eljövendő világháború fellegei sűrűsödtek.

Mi lesz?

Itália habozott. Az ősi ellentét és gyűlölet, amely a félsziget lakóit az osztrák császárság ellen fütötte, nyomban a szerajevói merénylet után, a megpróbáltatás első napjaiban már alapjában rendítette meg a hármasszövetség épületét.

—Ausztria mellett?

—Soha!

—Causus Foederis?

— Inkább szőkevény leszek, mintsem a németek érdekeiért harcoljak.

—Ez volt az általános vélemény.

Az Új Ember nem késlekedett. Szocialista volt, látta a közhangulatot, tudta miképp kell cselekednie. Élesen csattant fel a hangja az Avantiban:

„Olaszországnak, ha nem akarja saját sírját megásni, csak egy feladata lehet: *a teljes semle-*

gesség. Vagy erre az álláspontra helyezkedik a kormány, vagy a proletariátus fogja ezt minden erővel kikényszeríteni“.

A háború előestéjén ez volt az Új Ember első állásfoglalása. Nem volt nehéz. Szocialista volt, s így természetesen háborúellenesnek kellett lennie, különösen akkor, amikor az osztrák császárság mellett kellett volna a háborúba avatkozni. Az osztrák császárok tudvalevően sohasem voltak szocialisták, a porosz királyt sem lehetett ilyenfajta velleitásokkal megvádolni. Teljesen érthető tehát, hogy az olaszországi elvtársak és ezek élén Mussolini az első perctől kezdve irtóznak a hármasszövetségben vállalt kötelezettség teljesítésének gondolatától, mert az szerintük a reakció és a militarizmus megerősítését jelentette volna. És a nacionalisták? A nacionalisták nem felejtették el sem Custozát, sem Lissát, sem Trentót, sémi Triesztet, sem az évszázados szolgaságot, amely Felső-Itáliát az osztrák uralom alatt tartotta. Casus Foederis? Macchiavelli tanítványai, a hideg és számító politikusok nem azért vállaltak kötelezettséget, hogy habozás nélkül meg ne szegjék, ha így kívánja az állam érdeke. Világos tehát, hogy Mussolini eddigi pályafutásának logikus következménye volt ez a cikk, amely őt az első pillanatban a háborúellenes pártok sorába lendítette.

A tettek embere volt. Nem elégedett meg ezzel a cikkel. Titokban és a legnagyobb sürgősséggel Milánóba rendeltette a vidéki pártszervezetek vezetőit. Többnapos, éjszakába nyúló konferenciák alatt határozatba ment, hogy a párt abban az esetben, ha Olaszország a német blokk oldalán bele akarna avatkozni a háborúba, általános sztrájkot és polgárháborút készít elő. Mussolini ezt a szándékát nyíltan be is jelentette az Avanti-ban. Július 27-én ezt írja:

„Ha a kormány semmibe sem veszi az ország egyhangú közvéleményét és beleavatkozik a háborúba, akkor mi azt a fegyverszünetet, amelyet a

Vörös Hét után kötöttünk, megszüntetjük és a *legnagyobb* elszántsággal kezdjük meg a magunk háborúját. A proletariátus ébren örködik. Abban a pillanatban, amikor Olaszország ki akar lépni semlegességéből és támogatni akarja a központi hatalmakat, az olasz proletariátusnak csak egy lehet a kötelessége — ki mondjuk nyíltan —: a lázadás!“

Ez a zúgó fortissimo volt az utolsó pacifista beszéde. Az új idők pirosuló horizontján összefutottak a fellegek.

HÁBORÚ

1914 július 29.

Giessl, az osztrák-magyar monarchia követe elhagyta Belgrádot. Budapesttől Bécsig és Béctől Berlinig, mint roppant forgószelel kavargott a mámor és a lelkesedés. Párizstól Londonig és Londontól Szentpétervárig az elektromos feszültség csaknem szétpattantotta a teret, A fullasztó nyári levegőben egy szörnyű kiáltás villámlott végig, amelynek mennydörgő visszhangjában valami apokaliptikus tömegőrület zuhogott.

Az égen sárgán vigyorogtak a csillagok s a földön fojtott dobogással lovagolt végig a Halál.

„Különös, különös nyár-éjszaka volt.“

Budapesten a miniszterelnökség ódon palotájából egy komor férfi nézett el az őrjöngő város felett. Ő volt az egyetlen, aki nekifeszült az események fekete áradatának, ő volt az egyetlen, aki meg akarta akadályozni ezt a rettentő katasztrófát. Ott állt szobája kitárt ablakában, némán és mereven, mint egy magányos óriásszobor. A Múlt utolsó gránitdarabja, a Régi Ember: Tisza. Ott állt és megsuhant felette a predesztináció zord lehellete.

Lent, délen, Itáliában, a nemzetközi nagy hotelek ragyogó halijaiban egyszerre elhalkult a zene és megállott a tánc. Rikkancsok rekedt kiáltozása hallatszott az uccán s oroszok, németek, franciák,

magyarok lázasan kapkodtak a lapok után. Egy perc múlva a hallókban nem lehetett mást látni, mint újságlepedőkbe burkolt, hallgatag embereket. Arcokat, amelyek kerülték egymást, szemeket, amelyek kutatóan meredtek a jövő felé, füstkarikákat, amelyek szürke gomolyagba sűrűsödtek és kézmozdulatokat, amelyek idegesen villantak meg a hamutartó felett. Az a német fiatalember, aki pár perccel ezelőtt még a legtüzesebb bókokat sugdosta a szőke angol miss fülébe, úgy érezte, mintha valami finom, láthatatlan függöny hullott volna kettőjük közé. A pezsgő ottmaradt a pohárban s künn a parkban ijedten rezzentek meg a pálmafák.

Az Új Ember pedig ott ült az Avanti szerkesztői szobájában és szembenézett az új idővel, amelynek előrevetett árnyéka már évek óta ránehezedett s amely most hirtelen, mint egy óriási rém lebbent elé. Lázás és lobogó ifjúsága minden korlátot áttörő tüzes temperamentuma megtorpant. Érezte, éreznie kellett, hogy ezen az éjszakán valami sokkal nagyobb dolog történt, mint amiért eddig harcolt és verekedett. Az élete eddig nem volt más, mint az ifjúság: minden megalkuvás, minden gyávaság és minden félmegoldás örök és szent tagadása. Harcosa, elszánt és vakmerő harcosa volt egy eszmének, amelyet vakon követett s egy rendszernek, amelyről azt hitte, hogy örök. És most jött az ismeretlen Kém. Jött kísérteties suhogással s óriás fekete szárnyaival lesöpörte az égről az ő csillagait.

A griff lepillantott a sasfíókra. A harcosnak szemébenézett a — Háború.

A HARC KÓBOR LOVAGJA

A német hadsereg rázúdult Belgiumra és démoni gyorsasággal lendült Párizs felé. Orosz-lengyelország végtelen mezőin és Galícia lankás domboldalain véres hullámok hömpölyögtek. Az

idő, amely eddig csiga-lassúsággal kúszott az Új Ember után. most hirtelen mérföldes szárnyat öltött és csaknem eltűnt a szemei elől.

A cselekvés órája ütött.

Mussolini ekkor élte át a maga nagy belső drámáját. Úgy érezte, hogy azokkal a cikkeivel, amelyekkel lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy Olaszország ne avatkozzék be Ausztria mellett a háborúba, egy egész korszak záródott le az életében. Még nem tudta bizonyosan, hogy ez a korszak az ő szocialista karrierjének végét jelenti, hiszen ma még a munkásság bálványa volt. De ezen a vérszagú nyáron meg kellett, hogy dobogjon benne a nacionalizmus, amely eddig ott rejtőzött mélyen a szíve rejtékén.

Sötét, viharos estéken órákig eltűnődött. Eszébe jutott a börtön, az osztrák börtön, amelyben szintén része volt. Miért is zárták be akkor? Mit írt a trienti újságba, amelyet Caesari Battisti szerkesztett. „Olaszország igazi határai nem Alanál végződnek, hanem jóval feljebb.“ És mit mondott akkor, amikor kirobbant a szerajevói merénylet: „ha Ferenc József is meghal, széthull Ausztria“. Ez az Ausztria most harcban áll és itt volna a legjobb alkalom, hogy Itália végkép leszámoljon vele.

Itália? De hiszen ő a forradalmi szocializmus vezére, ő a nemzetköziség apostola, ő azt hirdette eddig, hogy a proletárnak nincs hazája és most oda álljon és háborúra uszítson, mint a nacionalisták?

Nem, ezt nem teheti. Akkor ellenkezésbe jut eddigi pályájával, akkor elveszti népszerűségét a tömeg előtt, akkor megbukik.

Maradjunk csak továbbra is semlegesek. Maradjunk csak csendes nézői ennek a rettentő küzdelemnek. Nézzük ölbetett kezekkel, míg mások karddal törnek maguknak utat az új idők kapuin át, a homályos jövő felé. Mi ülünk szép csendben és várjuk meg, mi történik. Vagy az egyik, vagy a másik foglalja el a jövő terített asztalát. És

azután? Pár apró morzsa jut talán nekünk is. Pár apró morzsa, amit kikoldulunk.

De hisz ez örület! Ezt sem teheti, mert akkor saját legbensőbb énje roppan össze, saját jelleme törik derékba, hiszen az ő élete a harc és nem a várakozás.

Mit tegyen?

Ha a semlegesség mellett dönt, önmagában omlik össze, ha a háború mellett foglal állást, a népszerűségét veszti el. Akár jobbra, akár balra lép, mindenképp megbukik. Nincs az az író, aki ennél kegyetlenebb drámai helyzetet tudna teremteni.

Agyában lázasan kergetődtek a gondolatok. Egy hatalmas, viharzó lélek hullámmása ütközik ki akkori írásaiból.

„Két eshetőség van Itália előtt, — írja az Avantiban. — Ha az antant győz, akkor nincs mitől félnie, ha a német blokk győz, akkor bár Olaszország semlegessége teljesen jogos volt, az esetleges győzelmétől megrészegetett Ausztria nagyon könnyen rendelhet el Felső-Olaszország ellen egy büntetőexpedíciót.“

Mindez leírva így egyszerűen, de semmi konzekvencia nélkül. A konzekvenciái Az a háború volna, a szocialistáknak pedig pacifistáknak kell lenniök. De várjunk csak! Nem lehetne-e összeegyeztetni a szocializmust a háborúval? Hiszen, ha be tudná bizonyítani, hogy erre a háborúra a szocializmusnak van szüksége, akkor megoldja a drámát, amely a belsejében viharzott, anélkül, hogy kockáztatna egy szörnyű dolgot, a bukást?

Várjunk csak! Belgiumban Vandervelde, a mérsékelt szocialista vezér össze fog Anselevel, a kommunistával, hogy fegyverrel védjék meg Belgium területét. Frank, a német szocialista képviselő elesik Lünewill ostrománál és utolsó szava szerint boldogan hal meg Németország nagyságáért. A francia, az orosz, az osztrák, a magyar, a szerb szocialisták mind harcolnak már. Csak az olaszok maradjanak tétlenül?

„A háború és a szocializmus mindeddig mély és áthidalhatatlan ellentétet jelentett. Most úgy látom, nem lehet figyelmen kívül hagyni bizonyos szempontokat. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a tényeket. Szembe kell nézni a valósággal, mert nem ringathatjuk magunkat illúziókba.“

Ezt írja az Avantiban. Hogy megváltozott az egykori kemény, egyenes stílus. Hogy kerülgeti a szavakat, hogy köntörfalaz, hogy rágódik a gondolatokon! Habozik s ingadozik. Ő a harcos, a kíméletlen harcos, kompromisszumot akar kötni énje és elvei között.

De most nincs idő már a habozásra. Olaszországban végigviharzik egy név, amelynek viselője eddig csak ragyogó írásairól és botrányos kalandjairól volt nevezetes. Egy ember a Cinquecento késői inkarnációja, a zseni és a különc, a költő és a condottiéro bizarr keveréke: Gábrillé d'Annunzio. Jön, körutat tart Itáliában és ragyogó szónoki képességeivel mindenütt a legélesebben és a leghatározottabban követeli és prédikálja az Ausztria ellen való háborút. Jön és tüntető sikere van. A kormány nem hallgat rá, de mámoros fővel tódul utána az ifjúság.

Az uccán harci induló viharzik és a lelkes tömeg vállaira veszi a költőt, aki harcot hirdetni jött az ifjúság közé. Milyen más ez a csillogó szemű, pirosuló arcú tömeg, amely a tavasz féktelen lobogásával söpör el mindent maga előtt, ami útjában van, mint az ő merev dogmákon felnevelődött és poros könyvek ócska betűihez ragaszkodó hadserege! És a költő? Ez lesz az új vezéri Megnézi jól és alaposan. Még találkozhatnak egy párszor az életben.

Szeptember. A szocialista párt kongresszust hívott össze, amelyen dönteni akart afelől, hogy továbbra is a semlegesség álláspontján maradjon. Szükség volt erre a döntésre, mert Olaszországban egymásután zajlottak le a háborús tüntetések, és a szocialista pártnak meg kellett mutatnia, hogy ő továbbra is rendületlenül kitart a semle-

gesség mellett a végletekig. Annál is inkább, mert benn a pártban is van már egy árnyalat, amely a háború mellett kardoskodik. Sőt szónoka is lesz ennek az árnyalatnak. Ki szálljon szembe ezzel a szónokkal? Ki védje meg a szocialista párt eredeti álláspontját, a semlegességet, a békét? Ki más, mint Mussolini, aki maga követelte ezt a leghangosabban nyomban a szerajevói merénylet után.

Felkéri erre, elvállalja. És komor arccal megindul a gyűlés felé.

Feltehető-e, hogy az az ember, aki egész életében új vizek után sóvárgott, bevonja a vitorláit, ha a szél dagad? Feltehető-e a sasról, hogy nem repül, mikor szárnyai vannak? Feltehető-e a harcosról, hogy pipaszár után nyúl, mikor körülötte meztelen kardok ragyognak? Feltehető-e az új emberről, hogy a semlegességet fogja prédikálni, amikor más nemzetek szuronyaik hegyével keresik a jövőt?

Benn, a teremben a kongresszuson, az izgalom villamos szikrái sercegetek. Ebben a feszült és égető csendben állott fel az Új Ember, hogy megtegye döntő lépését az új idő felé.

Sápadt és izgatott volt. Rövid, szaggatott mondatokban vázolta a proletariátus eddigi küzdelmeit. Ismertette a háború kitörését, megokolta, hogy miért kötötte le a párt magát a semlegesség mellett. Azután arról kezdett beszélni, hogy mi a feladat a jövőben.

A csend már fojtogatta a termet.

Gyors és izgatott szavak . . . Az európai civilizáció országútjára kiállott egy bandita ... A békés polgárnak Browninggal kell felfegyverezni magát ... A semleges Belgiumot legázolták . . . A porosz militarizmus ... A császár. És azután . . . azután, mikor mindenki azt várta, hogy megmagyarázza, miért kel] a pártnak ezekután is semlegesnek maradni, hirtelen, mint a lecsapó villám robbant ki belőle a végső következtetés:

„Mi pedig téged szeretünk, Franciaország!”

A szó váratlan volt, a hatás frenetikus, Dű-

börgő helyeslés és viharos ellentmondás. Mindenki érezte, hogy a beszédben már a háború előszele reszketett, S az Új Ember a morajló tömeg felett lázasan kiáltva tovább beszélt:

... A semlegességet prédikáltam, igaz . . . A háború ellen beszéltem eddig, igaz. De csak a halottak nem szülnék új gondolatokat és csak az örültek ragaszkodnak görcsösen a rögeszméikhez . . .

Megéljenezték. Az első csatát megnyerte. A szocialista párt milánói frakcióját sikerült a háborús gondolat mellé állítani. De ez még csak egy helyi frakció. Hátra van még a vidék és a többi városok, az egész szocialista párt, amelyet eddig az Avanti főszerkesztője vaskézrel tartott a markában és amelyről nem tudta biztosan, hogy az új úton követi-e.

Az Új Ember, aki eddig mint végső célt, mint egyetlen lehetőséget, követte a forradalmi szocializmust, most teljes erővel vetette bele magát a háború propagandájába. Az a szó, amelyik a milánói kongresszuson robbant ki belőle, az ifjúság hangos hívó szava volt, amely a maga türelmetlen és viharzó temperamentumával egyre jobban korbácsolta az egyik szélsőségtől a másik szélsőség felé. Az utópiában már imperialista hangot üt meg és arról elmélkedik, hogy az antanthoz csatlakozott Olaszország győzelme, az Adria szegényes uralma helyett a Földközi tengeren való impériumot jelentené. De ez még csak apróbb kisiklás, az új gondolat tüzes felvillanása, amelyet még nem követ teljes világosság.

Nem! Ő ma még az Avanti főszerkesztője és semmi kedve sincs kiadni kezéből a szocialista pártot. Ő neki ma még azt kell bizonyítani, hogy a háború az olasz proletariátus érdeke.

Október 10-én vezércikket ír, amelynek címe „Az abszolút semlegességtől a relatív semlegességig.“ A cikkben bejósolja a három év múlva bekövetkező orosz forradalmat, a német és osztrák

császári hatalom felborulását és felbomlását és azután így folytatja:

„Azt hiszitek talán, hogy a holnap állama, legyen az köztársasági, vagy szocialista állam, nem fog majd háborút viselni, — legyen az belső, vagy külső háború, ha erre rászorítja a történelmi kényszerűség? És ki biztosít titeket arról, hogy annak a kormánynak, amely a forradalomból született, nem egy háborúban kell megtartania a keresztelőjét? Ellene lesztek tehát egy olyan háborúnak, amelynek a forradalmat kell megmentenie? Aki nem tesz különbséget háború és háború között, aki ugyanolyan mértékkel akar mérni minden háborút, annak a butasága már a bambasággal ölelkezik.“

Ez már több volt a kelleténél. A szocialista párt vezetői, akik eddig háttérbe szorultak Mussolini mellett, elérkezettnek látták az időt, hogy ledöfjék. Kíméletlen agitációt kezdtek ellene és október 25-ére összehívták a szocialista pártot Milánóba. A cél az volt, hogy a kongresszuson kizárják Mussolinit a pártból, mint a proletariátus árulóját.

Az Új Ember megtorpant. Ha a háború ellen foglal állást, saját lelkiségével ütközik össze, ha a háború mellé áll, pártja buktatja meg. A drámai helyzet, amelyből azt hitte, hogy a szocializmus és a háború összeegyeztetésével szerencsésen kilábol, teljes magassággal tornyosodott felé. A szocialista párttal nem lehetett elhítenni, hogy a háborút a proletariátus érdeke követeli. Nem volt hajlandó megtagadni eddigi nevelését, nem volt hajlandó elveit feladni és nem akart rálépni az új útra, amely mellett jóformán csak a vezér akarata kardoskodott.

Mit csináljon? Vére és temperamentuma már sokkai messzebbre ragadta el, semhogy visszafordulhatott volna. A párt, amely eddig istenítette, ma már ellene fordult. Látta, látnia kellett, hogy olyan várat ostromol, amely soha többé nem lesz az övé.

Mit tegyen?

Az új emberek, az alkotó nagy szellemek jellemző tulajdonsága, hogy azonnal elfelejtik a ter-
vüket, mihelyt rájönnek arra, hogy annak meg-
valósítása elháríthatatlan akadályokba ütközik.
Bátorság és merészség kell ehhez. Nem. Sokkal
több. Genialitás.

Caesar is abbahagyta Gergovia ostromát és
Napóleon sem vesződött sokáig a törökkel Jaffa
alatt. Mussolini sem áltatta tovább magát azzal,
hogy megtartja a szocialista pártot. Nem. Új
helyzet előtt állt és döntött egy pillanat alatt. Le-
köszönt az Avanti főszerkesztői állásáról és ott
hagyta azt a pozíciót, amelyért 27 éves koráig
olyan fanatikus hittel és kíméletlen energiával
verekedett. Ott hagyta úgy, hogy még a fizetését
sem vette fel és visszautasította még azt a pár
ezer líra jutalmat is, amit eddigi működéséért
szavaztak meg neki.

Elment.

A császár serege már Paris körül viharzott. A
harc kóbor lovagja pedig ott állott az uccán egye-
dül. Kezdhetette előlről az életet.

„IL POPOLO D'ITALIA“

Abban a percben, amikor kitette lábát az
Avanti szerkesztőségéből, rázúdultak az ellenfelei.
Serrati és a többi pártvezérek elérkezettnek lát-
ták az időt, hogy leszámoljanak vele. Tudták na-
gyon jól, hogy Mussolininek a szocialista pártban
még erős gyökerei vannak. Ha ezeket a gyökere-
ket sikerül elszakítani, akkor vége van az
árulónak. A nacionalisták sokkal jobban gyű-
lölték eddigi forradalmi magatartása miatt,
semhogy reájuk számíthatna. Végezni kell hát
vele.

A pártkongresszust 1914 októberében tartották
meg Milánóban. Jól meg volt szervezve minden.
Serratiék győzelme biztos. Az árulót ki fogják

zárni a pártból. Még szép, hogy megengedik neki, hogy védekezzék.

Mikor a terembe lépett, irtózatos láрма fogadta. Öklök emelkedtek a levegőbe, éles fütyty sivített s minden oldalról csak úgy hullott feléje a gyalázkodás:

—Áruló!

—Eladta magát a franciáknak!

—Csirkefogó!

—Briganti!

Az Új Ember úgy állt az őrző tömeg előtt, mint egy szobor. Eszébe jutott Macchiavelli és Nietzsche tanítása és valami végtelen undort érzett a szívében a tömeg iránt. Egy hónappal ezelőtt még istenítették. Ma már kiköpnek előtte és felemelt ökölrel fenyegetik.

De őt nem abból a fából faragták, amelyik reszketni tud. Beszélt. És hangja, mint a korbács, kegyetlenül csapott a tömeg közé:

„Ettől a perctől kezdve nincs bocsánatom és nincs irgalmam azok számára, akik ebben a tragikus órában a fütytyől, vagy az abcugolástól való félelemben nem merik megmondani az igazat.“

Pillanatnyi csend. A tömeg megdermed. Mi ez? A vádlott vádolni mer?

Csend. És a szónok, aki az első vakmerő mondatával pillanatnyi megdöbbenést tudott kiváltani, most már nem engedte magához térni a tömeget. Pattogott, sistergett ajkairól a szó:

—Amilcare Cipriani, ez a nagy szocialista, akinek mandátumáért annyi harcot vívtatok, valószínűleg szintén nem szocialista a ti szemetekben. Ez az ember többé már nem lehet a ti jelöltetek, mert szóban és írásban kijelentette, hogyha nem hetvenöt év terhe nyomná a vállát, maga is fegyvert ragadna a militarista reakció ellen, amely a forradalmat a végső pusztulással fenyegeti.

—Az idő fogja eldönteni, hogy ki látott tisztán ebben a kérdésben, amelynél rettenetesebbre még nem kellett a szocializmusnak felelnie. Nem

kellett felelnie, egyszerűen azért, mert az emberiség történelmében még nem volt ilyen óriási háború, mint a mai, amelyben a proletárok milliói egymás ellen harcolnak. Nem mindennap van olyan háború, mint a mai, amelyhez talán csak a napóleoni időket lehetne hasonlítani.

— Waterloo 1814-ben történt. Én úgy érzem, hogy 1914-ben is történik valami. Talán összetörik néhány korona, talán diadalmaskodik a szabadság, talán új korszak köszönt az emberiségre és különösen a porletáriátusra, amelynek én mindig hűséges katonája voltam és vagyok.

A tömeg, amelyet az első pillanatban lenyűgözött vakmerő fellépése, beszéde alatt lassan magához tért. Hogyan? Ez az ember, az áruló, még bennünket mer vádolni, hogy nem mi követjük a helyes utat? Bennünket mer kioktatni! Bennünket akar a falhoz állítani?

Soha!

Rettenetes zsvaj tört ki a teremben. A tömeg, mint egy felbőszült óriás kutya, vérbenforgó szemekkel vetette magát a beszédre és csaknem széttépte utolsó mondatát. Egy pillanat múlva csak dühtől eltorzult arcokat lehetett látni a teremben és a fülsiketítő, pokoli zsvajban öklök és botok villogtak:

— Takarodjék!

Az a magányos ember pedig ott állt fent a pódiumon, szemben az őrjöngő tömeggel. Dacosan vágta a szemeik közé:

— Ti gyűlöltök, mert még mindig szerettek! És ezzel távozott.

Barátai vigasztalni próbálták. Hogy a tömeget felizgatták... Hogy a kizárás még nem végleges ... Még minden megváltozhat... Még lehet valamikor az Avanti főszerkesztője ... Hiszen a párt nagy része még szereti és eljön majd az idő, amikor visszafogadják...

Az üldözött szeme megvillant:

— Rühes birkák! — tört ki belőle az elfojtott

harag. — Nem mernek utánam jönni! Nem érdekelnek.

Nem esett kétségbe. Mikor az Avanti főszerkesztői székét otthagya, már akkor tudta, hogy a tömeget elvesztette a lába alól. Ma még jobban kellett éreznie, hogy egyedül maradt. Nem fontos. Elég erősnek érezte magát arra, hogy új tömeget toborozzon. Tudta jól, hogy a párt egy része utána jön, mihelyt azt látják, hogy újra talpára állt. Hogy állhat talpra? Csak úgy, ha most máit teljes erővel kapcsolódik bele abba az eszmeáramlatba, amely miatt otthagya a pártját, állását, mindenét. Ha ő, igen, ha ő lesz a háborús politika legkíméletlenebb és legharcosabb katonája, mert csak így tudja megfogni magának azt a csodálatos új tömeget, amelyet ott látott viharzani Gábiellé d'Annunzio körül. Az ifjúságot, amely mámoros lelkesedéssel hullámozott az uécán, amely a harcra és az ősi ellenség, Ausztria vesztére áhítozott.

Hiszen, ha újságja volna?

Lett. Kiverekedett magának. 1914 november 13-án megjelent az Új lap: Il Popolo D'Italia.

Honnan szerzett rá pénzt? A szocialisták az első nap azt írták, hogy a franciáktól. Mások úgy tudták, hogy Lord Northcliffe, a hatalmas angol újságkirály, az angol háborús propaganda mindenható exponense áll a háta mögött. Nem volt nap, hogy a szocialista sajtó újabb és újabb részleteket ne közölt volna Mussolini megvásárlásáról és az árulás részleteiről. Nem törődött velük. Egyelőre még a munkatársait sem tudta kifizetni. Különben sem fontos, mit kiabálnak. Leszámolt velük. Minden íze, minden porcikája az új lapé, amelyben végre szabadon megírhatja, amit akar.

Az új lap feje külön politikai műremek. A cím: Il Popolo D'Italia („Az olasz nép“. Tehát már nem az internacionalista tömeg.). A cím alatt mégis egy feltűnő alcím: Quotidiano Socialista. („Szocialista napilap.“ Tehát nyugodtan elolvashatja a szocialista munkás is.) Azután két mar-

káns mondat a lap homlokán: Akiké a kard, azé a kenyér, — Blanqui.“ „A forradalom a szuronyok hegyén született. — Napóleon.“ (Tehát mi képviseljük az igazi forradalmat!)

Ebben a két mondatban volt tulajdonképpen a lap igazi programja. Az első pillanatban talán kortesfogás a szocialista tömegek felé, de a következő hetekben már kard, amelyre felesküdenek és pár év múlva már zászló, amely győzelemre vezet. Az első vezércikk úgy süvített ki a lapból, mint az ágyúgolyó. Ennyi az egész:

Bátorság!

„Rövid pihenő után folytatva a marsot, oh, ifjúság, Itália ifjúsága, műhelyek, egyetemek ifjúsága, akiknek ifjú a lelketek és ifjú a szívetek, ifjak, akik ahoz a nemzedékhez tartoztok, amelynek a Végzet parancsára csinálni kell a történelmet, felétek dobom jövőbezengő kiáltásomat.“

„Egy szó ez a kiáltás, egy szó, amelyet sohasem ejtettem ki rendes időben, de amelyet kimondok merészen, emelt hangon, habozás nélkül, erős hittel ma; egy szó, lázító és döbbenetes: Háború!

Benito Mussolini

A hang, amellyel az Új Ember az új tömeghez szól, a régi, erős és határozott. Rövid, gyújtó és lázító cikkek, semmi okoskodás, semmi bölcselkedés. Olyan időket élünk, amikor nem a tudásra van szükség, hanem a hitre, amikor nem az ész dönt, hanem a szív. A fascizmus tulajdonképpen itt született meg a Popolo d'Italia első vezércikkeiben. Abban a pillanatban, amikor az új ember a régi tömeget, a szocialista pártot elvetette magától és felfedezte magának az újat, az ifjúságot, amelyet nem fertőztek meg elavult rendszerek doktrínái, amelyben van akarat, van merészség, amely tud élni, de tud meghalni is.

Amióta újságja van, ahol szabadon szólhat,

amióta nincs körülötte a szorító pártkötelék, amióta szabad harcosnak érzi magát, teljes erővel veti be magát a küzdelembe. Beszédet beszédre mond, érvel, izgat, lázít a háború mellett s viharzó temperamentuma egyre szélsőbb irányba ütközik. Nincs az a nacionalista, nincs az az imperialista, aki erősebben követelte volna a háborút, mint ő. 3914 december 13-án mondja el híres beszédét Pármában és ezzel megindítja azt a lavinát, amely a munkásság nagy részét is a háborús pártok sorába gördítette. Így beszél:

— A polgárság pacifista mozgalma mellett, amely olyan jelentéktelen, hogy beszélni sem érdemes róla, egy másik nemzetközi mozgalom sarjadt ki: a munkásságé. Ez a mozgalom a háború kitörésével csődöt mondott. A német szocialisták, akiknek példát kellett volna adniok a nemzetközi szolidaritásból, mint egy ember sereglettek a császár zászlója köré. A német szocialisták áru-lása arra kényszerítette a többi ország szocialistáit, hogy a nemzeti eszme és a nemzeti védelem álláspontjára helyezkedjék. A németek egyhangú állásfoglalása automatikusan maga után vont a többi állam egyhangú nacionalizmusát. Az internacionalizmus olyan, mint a szerelem. Két személy kell hozzá, különben semmit sem ér az egész. Az internacionalizmusnak vége. A tegnap internacionáléja meghalt és ma még nem látjuk, milyen lesz a holnap internacionáléja.

Úgy eldobja magától a nemzetköziséget, mint a kifacsart citromot. Már a nemzeti eszme alapján áll. Merész vágással sújt régi barátai felé:

— A tényeket nem lehet letagadni. A tény az, hogy az emberek milliói és milliói, legnagyobb részt munkások, ma egymás ellen harcolnak Európa véráztatta földjén. Azok, akik a semlegeséget pártolják, erre azt felelik: Le a háborúval! De nem veszik észre, hogy milyen groteszk ostobaság rejtőzik az ilyen kiáltás mögött. Kegyetlen irónia: le a háborúval!-t kiáltani akkor, amikor harcolnak és meghalnak a csatamezőn!

— Ma mozogni, cselekedni, harcolni és ha szükséges, meghalni kell! A semlegesek sohasem domináltak a jövőt! A semlegesek mindig alárendelt helyzetben maradtak!

Már nincs előtte más, mint Itália. Béke, pacifizmus Pokolba vele!

— *A történelem zengő kerekeit egy erő hajtja: a Vér!*

A caesari szó úgy sivít és úgy villan meg a tömeg fölött, mint egy tüzes rakéta, amely belefűródik a fekete horizontba és ragyogó fénnel borul szét a csatatér fölött.

Pillanatnyi csönd. Az emberek lesunyítanak a vakító fényözön előtt, s aztán mintha ezer és ezer kürt egyszerre harsanna meg, úgy zúg ki belőlük a riadó:

— *Vesszen Ausztria!*

Ki ez az ember, aki így felkorbácsolta őket? Ki volt tegnap? A legszélsőbb forradalmár. Ki ma? A legszélsőbb nacionalista. Két hónappal ez előtt még Marxot prédikálta, az Avantiban. Ma háborúra uszít. Mi lobog a kezében? A vörös zászló, vagy a vörös ing? Mi harsog az ajkán? Gábiel kürtje, vagy a Sátán trombitája?

Nincs idő az elmélkedésre. Mérőföldes Csornákban rohanunk a jövő felé. Ausztria-Magyarország megkísérli, hogy Olaszországot további semlegességre bírja. Bülow herceg, a római német nagykövet területeket ígér. Sonnino tárgyal . . . Berchtold megbukik ...

Az Új Ember nem alkuszik. 1914 novemberétől 1915 tavaszáig az élete nem volt más, mint a háború naponkénti prédikálása. Mámoros fővel állt vezércikkeinek és beszédeinek, ezeknek a süvítő, dörgő ágyúgolyóknak örökös pergőtüzében, ő hátráljon meg? Ő alkudozzék?

Soha!

1915 május 2. Mackensen Gorlicérel áttörte az északi frontot és az orosz sereg rendetlen hullámokban özönlük visszafelé.

Fönn, Budapesten, a miniszterelnökség palotá-

jában a Régi Ember, az a komor, acélveretű férfi elérkezettnek látja a pszichológiai pillanatot. Utasítja a külügyminisztert, hogy most kezdjen újra tárgyalni Itáliával, most, amikor az Idő ropant serpenyőjébe egy diadalmas kard súlya nehezedik.

Lent, délen, az Új Ember, ez az örökké háborgó, forrongó vulkán is úgy látja, hogy itt, van az a bizonyos pillanat. De nem a tárgyalásra. A cselekedetre.

Mit mondott Giueccardini? „Imádkozzatok, hogy mindig“ az erősebbel tarthassatok!“ Olaszország már sokkal jobban exponálta magát az erősebbnek látszó antant mellett, semhogy vereségébe belenyugodhatnék.

Itt a pillanat a hadüzenetre. Mackensent meg kell állítani!

Mit csinál Róma? Még habozik.

Nincs idő. Mackensen ágyúi már Ivangorodot döngetik...

Július 15. Ennyi a vezércikk:

„A haza jövője és becsülete veszedelemben! A haza történelmének legszörnyűbb keresztútjára került!

Nép, tied a szó!

Vagy háború, vagy köztársaság!

Mussolini.“

A rettenetes és kegyetlen fortissimo a villámcsapás erejével hasított a tömeg közé. De már nincs rá szükség. Az ucca, a város, az egész ország egyetlen tomboló, zúgó áradat, amely elemi erővel söpört el maga elől minden akadályt. Zászlók repdestek, szemek csillogtak, arcok pirosodtak, kendők lobogtak és ütemes dobogással harsogott már az ének:

Abasso Austria,

E Germania,

E la Turchia,

In compagna...

Július 24. Róma döntött. Olaszország felmondta a hármasszövetséget és megüzente a háborút. Az uccán elvonuló csapatok dübörögtek s az Új Ember a Popolo d'Italiában megfújta az új idők riadóját:

„A nemzetet ma fegyverbe szólitották. Mától kezdve nincsenek mások, csak olaszok. Ma, amikor az acél összecsap az acéllal, csak egy kiáltás szakad fel belőlünk: Éljen Itália! Sohasem éreztük úgy, mint ebben a pillanatban, hogy van hazánk, sohasem éreztük úgy, mint most, a háború kezdetén, hogy Itália történelmi személyiség, hogy Itália él, testet öltött és halhatatlan!”

„Most pedig Mi Anyánk, Itália, felajánljuk neked mindenünket, félelem és fájdalom nélkül: az Életet és a Halált!”

Másnap Tirolban megdördültek az ágyúk. Vér és könny, sebesültek hörgése, menekülők jajgatása között, golyók villámló záporában, gránátok tompa dörejében, vöröslő falvakon és fekete halottakon keresztül az Új Ember megindult a Jövő felé.

II. A CONDOTTIERO

„Akié a kard, azé a kenyér!“
Blanqui.

AZ ISONZÓ

Az ólomszínű ég úgy borul rá a kopár sziklákra, mint valami sűrke, piszkos halotti lepedő. A felhők sötét barrikádjai mögül gyors egymásutánban rőt villanások lobbannak elő, amelyeknek dörgő visszhangjára fekete kráterek gyúlnak a szemközti hegy peremén. Kráterek, amelyek vöröslő tűzoszlopokat, gomolygó füstfellegeket, szilánkok tüzes csillagait és mázsás kődarabokat lövelnek ki magukból és szórnak szét borzalmas robajjal az ég négy tája felé. Az alkonybahajló délutánon kísérteties látványt nyújt ez a vidék; mintha minden hegy egyetlen óriási tűzhányó volna, amely ezer és ezer nyíláson keresztül okádja magából a halált. A gigantikus sziklatömbök, mint gyenge, erőtlen kártyavárak reszketnek és omolnak össze a reájuk hulló vas- és kőzapor irtózatossáiban. s a vér és a tűz, a füst és a detonáció, a süvöltő ércdarabok és a szétporzó kövek fürgetegében, a dörgésnek ebben az örök és pokoli lavinájában nincs egy pillanatnyi szünet.

A hegyoldalon ledöntött szöges sövények, amelyeket mintha valami láthatatlan óriás rugdosott volna széjjel, összegömbülve és szerteszakadva csavarodnak végig a földön a legtel-

jesebb össze-visszaságban a felborult X-alakú karók között. Ezek a drótakadályok. Vérrel és tűzzel paskolt fekete csíkok omladoznak, kőhalmazok, amelyekből tört fegyverek merednek elő, hosszú cik-cakban futó mélyedések, amelyekben a meggyülemlett fekete csapadék egybefolyik a pirosuló vérrel. Ezek a lövészárkok. A hegy hajlásában rombadólt füstös gerendák: a fedezékek roncsai. Mellettük sötét üregek, amelyek mélyen belefüródnak a hegy gyomrába, hogy magukba fogadják az árkok szomorú lakóit, akik hördülő mellel és kalapáló szívvel bújnak itt össze, mialatt felettük és körülöttük, mellettük és előttük mennydörgő robajjal viharzik a levegő és hullámszik a föld az egyre fokozódó pergőtűz irtóztatós zuhogásában.

A vérbe és füstbe borult hegyek közül, a szakadék alján örült vágatással menekül egy folyó.

Az Isonzó!

Este hat óra. A villanások a túlsó hegyoldalon lassan kialusznak, a hangok, a robbanások dörgő lármája elcsendesedik. Most már más hangokat lehet hallani, az öröm és a boldogság mély és őszinte felsóhajtását:

— Élünk!

A kavernákból fantasztikus alakok gomolyognak elő. Zölde ruhájuk csaknem elvész az alkonyatban és csak itt-ott villan ki belőlük egy-egy rikító szín, a fáslik, lábszárvédők, nyakravalók és szvetterek különös keverékei. A fejükön furcsa, fazékalakú horpadt vastakarók, a szemük zölde üvegbura mögül villog elő, a bőrük valami szürke, selymes gumyszerű anyag, szájuk és orruk helyén szitaformájú tárgy lóg, amelynek ezernyi apró likacsán keresztül szürcsölik be a levegőt. Ezzel a különös, kísérteties arccal, sárral csomózott köpenyeikben olyanok, mintha valamilyen idegen bolygóról hullottak volna a földre, amely megrendült és megingott a soha sem látott furcsa idegenek egyhangú dobogása alatt.

— Élünk!

Alighogy kiérnek a föld gyomrából, alig hogy megérik a friss levegőt, alig hogy megértik a csendet, az az üstformájú acélbura lekerül a fejről, az a különös álarc lehullik a szemről és mögöttük daccal és szenvedéssel, könnyel és örömmel barázdált emberi arcok bukkannak elő.

— Élünk!

Az öröm, a vidámság és a túlaradó életösztön úgy sikolt ki a soraik közül, mint egy elveszett kiáltás, amely az Óceán dörgő morajába hullva, hiába keresi a messzi partokat.

Különös arcú emberek. Van itt öreg, van itt fiatal, de mindenik álla borostás s némelyikét vastagon benötte a szakáll. Az egyik harcsabajuszú öreg, akinek szájában sohasem alszik ki a pipa, megszorítja egy sápadt, feketeképű közlegény kezét:

— A káplár elesett . . . *Signor Mussolini, maga nagyon bátran viselkedett a pergőtűz alatt. Jó volna, ha maga lenne a mi parancsnokunk.*

Az Új Ember a harctérre érkezett. A harc első órájában, a veszedelem első napjaiban, amikor egy pillanat alatt elválnak, hogy ki a Férfi, az egyszerű közlegényben már felismerték a — Vezért.

AZ ISMERETLEN KATONA

„Tizenkét órai ágyúzás után nagy fehér csönd ereszkedett felénk“.

„A hó!“

„El vagyunk temetve valamennyien“.

Fent, a Javorcek tetején, a nyomorúságos fedezékben az olajmécses sápadt világánál naplója fölé hajlik a közlegény. Az ágyúk elnémult lármája helyett az éjszaka csodálatos fensége árad szét az alvó hegyeken. Itt-ott egy-egy fényező sárga kévéje csatangol az összegömbült drótsövények között, egy-egy tüzes röppentyű

villan a magasba, hogy a következő pillanatban azt is eltemesse a nagy reménytelen fehérség: a hó.

A világ nagy, de a csatatér éjszakai csendje még nagyobb. Az álmok és vágyak roppant temetőjében kőszá kisértetek suhognak: a gondolatok.

Hogy került ide, miért jött ide? A nyugalmas íróasztal mellől a pokol tornácába? Ide, ahol az életnek annyi értéke sincs, mint egy lyukas garasnak? Az agitátort, aki a háború propagálásával megbontotta a szocialista párt egységét, bizonyára felmentették volna a frontszolgálat alól, — ha kéri.

„Az ember nem tagadhatja meg a hazáját, mint ahogy a fa nem tagadhatja meg a napot, amelyik felnevelte. Megtagadni a hazát annyi, mint megtagadni az édesanyánkat“.

Az Új Ember, akit a vihar magával ragadott, s ellenállhatatlan erővel repített át eszmék és rendszerek torlaszain, a szocialista, aki az ágyúk és gépfegyverek viharában talált rá hazájára, az agitátor, aki a harc után tóduló mámoros ifjúságból toborzott magának új tömeget, a harcos, akinek egész lényét egy örök küzdelem trópusi lángjai fűtötték, nem maradhatott otthon, amikor riadóra harsant az idő.

„Mi, akik vállaljuk a tél és a lövészárkok fáradtságait, a csaták halálos kockázatát, biztonságban akarunk lenni a hátunk felől. Örködjetek, vigyázzatok! Ne hagyjatok egy perc nyugodt időt sem a gyáváknak és a kishitűeknek“.

„Mi harcolni fogunk, ti is harcoljatok. Ez az én búcsúm, ez legyen a ti programotok!“

Ezzel a vatesi szóval tette le a tollat és egy hét múlva már Friaulban járt a regimenttel. Az újság vezér nélkül maradt, most már csak a napló beszél tovább.

Pihenő Tolmezzoban. Régen volt, mikor itt tanítóskodott. A nő, aki valaha tüzes csókjaival gyújtotta fel az éjszakáit, megtudja, hogy itt van a katonákkal. Ész nélkül szalad a térre, ahol

négyszögben áll a regiment. Megtalálja, akit keres. Borul a nyakába, borítja elé a gyümölcsöt, a kenyeret és a többi jóféle harapnivalót.

— Hová még Benitó?

—Hová? A háborúba, ahová a többiek! Légy büszke rá, hogy harcba szállok.

—Igen, igen ... De én megvettem az ágyadat a régi szobádban . . . Jöjj . . . Annyi fárasztó mars után végre tisztességes ágyban alhatsz ma éjszaka.

A férfi szeme kemény villanással kerülte el a nő meleg tekintetét.

— Nem. Én olyan katona vagyok, mint a többi, ott alszom, ahol ők. Add emlékül azt a nemzetiszínű szalagot, amit a kebleden viselsz... Így . . . Köszönöm ... És most Isten veled!

A naplót író közlegény kezében hirtelen megpattant valami. A ceruza hegye beletörött a vágytól barázdált papírba s a füstös, rosszszagú fedezéken frissen és illatosan hullámozott végig a messzeség.

„Mellettem Misatti, Massari és Sandri. Csendesen beszélgetnek a termésről, a búzáról, a répáról, kenderről, a piaci árról, mintha más nem is érdekelné őket“.

Ott van körülötte a kalábriai paraszt, a piemonti nemes, a nápolyi matróz, a római iparos. Fajták, akiket évszázadok íszolgasága, apró hercegségek, királyságok és köztársaságok egymással villongó uralma választott el egymástól, akik közül a genovai nem érti meg a palermóit, a bergámoinak fogalma sincs arról, hogy mit beszél a pugliai. Emberek, akik egymás városát csak hallomásból ismerték és egymás nyelvét alig értették. Ha nincs háború a szicíliai talán sohasem találkozik a velenceivel és a firenzei sohasem látja a kalábriait. Most itt vannak valamennyien, hogy egybeforranak a reájuk várakozó nagy harcban, a vér és a tűz villámló forgatagában. Húsz évszázad óta most vívja első nagy csatáját az egységes Itália.

Kiállja-e ezt a próbát és ki tudja-e termelni ebből a nagy csatából az egységes itáliai nemzetet, vagy pedig ismét darabokra hull az örök északi ellenség rettentő nyomása alatt?

Az az egyszerű közlegény érzi a történelmi idő lehelletét, amely végig süvölt a drótakadályok fölött. Érzi és ezt írja a naplójába:

„A Tiberis partján született Itália, az Isonzó pariján pedig újjászületett.“

Ott áll az előretolt állás figyelőposztján, húsz méterre az ellenségtől. Vitéz és bátor ellenség, amely egy tapodtat sem ad fel állásaiból. Tudják-e odaát, ki figyel reájuk! És tudják-e itt, hogy az egyszerű őrszem min gondolkozik?

„Négy gránát robbant az állás mellett“.

„A holdat fehér felhők fátyolozzák“.

„Hordágy koppan a földön...“

„Két halott katona“.

„Senki sem kérdi kicsodák. Jobb nem észrevenni a halottakat“.

Az őrszemet leváltják.

„Viharos éjszaka. Ágyúdörgés. Tizenegyen vagyunk a fedezékben. A szél átfúj a rozzant gerendák között. Szibériai hideg“.

„Hó! Hó! Hó!“

„Megrészegít ez a nagy fehérség“.

„Istenem adj egy kis napot!“

Múlik az egyik hét a másik után. Hetek, hónapok, hosszú, kegyetlen hónapok. A közlegényt kinevezik káplárnak és a kinevezését az ezredparancs azzal okolja meg, hogy első volt a harcban és első volt a munka és fáradozások elvállalásában. A kis káplár naplója így beszél tovább:

„Annyi hó után végre egy ragyogó reggeli nap. A tündöklő horizonton csodálatosan rajzolódik ki a hegyek hófehér csipkézete. Messze, nagyon messze a Dolomitok piramisai tornyosodnak. Mögöttük bíboros ragyogás jelenti a felkelő napot“.

„Ha költő lehetnék!“

A napló forduló lapjai közül egyre markánsabb vonásokban rajzolódnak ki a lélek legtitkosabb mélységei. Micsoda különös és bizarr lélek ez, aki a vér és a tűz fekete poklában az örök magasságokat szomjúhozza?

„Két letakart hordágyat hoznak“.

„Két halott“.

„Segítek az egyiket kiemelni. Nehéz“.

„Két katona, akik a segélyhelyen véreztek el“.

„Szürkület“.

„Szomorúság“.

A napló balladai gyorsasággal és tökéletes költői szépségű nyelven pergeti le 1915 telét és 1916 tavaszát. A friss, üdítő reggeleket, amelyek harmatos illatát egy pillanat alatt szétszaggatja a gránátok rettentő süvöltőzése és a csillagos hangtalan éjszakákat, amelyek árnyékában sárga halottak alusznak és véres sebesülteket visznek az útról lefelé.

A Javorcek!... A Kuk... A Vrh... És a Karsztok roppant sziklatömege...

A túlsó hegyoldalon vöröset villan valami. Hosszú jajgató süvöltés, utána roppant reccsenés.

—Élsz Mussolini?

—Élek!

A puskája szíjját elvágta egy gránátszilánk. A csajka és a kenyérzsák átszakítva. Az arca fekete a földtől.

— Mi történt veled?

—Az utolsó harminc és feles itt csapott le a közelemben.

—Micsoda szerencséd van, hogy megmenekültél.

A harcos leszórja ruhájáról a földet és mérgesen mondja a bajtársának:

—A haditudósítók persze azt írják, hogy a háború festői szép. Voltak itt valaha?

A fenét — morogja vissza a másik. — Annyi bolondot firkálnak össze. Már hónapok óta halljuk, hogy hol a német császár hal meg, hol az

osztrák, de még él mind a kettő. Azután, hogy az osztrák hadsereg már gyökereken rágódik, meg hogy a muníciójuk elfogyott. Köszönöm szépen, az előbb kaptunk belőle kóistolót!

A kis káplár nem szólt semmit. Este Mazzini műveit olvassa és a margóra a következő széljegyzetet írja:

„A nagy dolgokat nem lehet jegyzőkönyvvel elintézni. A hatalom titka az akarat“.

1916 május. A regimentet felváltják az állásban és rövid pihenő után új helyre viszik.

„Végig a tó partján emberi testek roncsai. Temetetlen halottak függnék keresztrefeszítve a drótkadályokon“.

„Fehér és fekete madarak villannak meg a víz felett, amelyet felborzolt a reggeli szél“.

„Ez a doberdói tó! Aki sokáig él a partján, végkép elfelejti a mosolyt“.

Éjszaka.

A kis káplár ott áll a tábori őrsön. Kézigránátot vesz elő.

A többiek ránéznek.

— Mit akarsz?

— Szemközt az ellenséges állásból cigarettát láttam felvillani. Ott emberek vannak.

Már kapja is a kézigránátot. Rántja a zsinórt, tartja levegőben. Számol.

— Huszonegy, huszonkettő...

A többit már a hideg rázza. Ez a fickó mindig az utolsó percig tartja a kezében a veszedelmes instrumentumot.

— Huszonhárom!

A gránát röpül. Dörgő csattanás, utána csend. Másnap néhány hadifogoly került a kezükbe, azok mesélték, hogy két halott volt és öt sebesült.

A kapitány ép akkor ért oda, amikor Mussolini eldobta a gránátot. Amikor megtudta miről van szó, fejcsóválva fordult a kis káplárhoz:

— Miért csináltad ezt fiam? Békésen ültek együtt, nem ártottak nekünk. Pipáztak csendben

és talán a menyasszonyaikról beszéltek. Nincs szíved? Miért kellett őket a halálba küldeni?

— Ha így áll a dolog kapitány úr — hangzott a felelet —, akkor menjünk sétálni valamennyien a milánói korzóra. Az feltétlenül kellemesebb dolog.

Este újra előveszi Mazzinit. És ráírja a második széljegyzetet:

„Az győz, aki győzni akar! Az győz, akinek nagyobb az energiája“.

A napló lapjai most már viharosabbakká válnak:

„Dél. Az ég beborul. Eső. Ágyúzás“.

„Halottak, Halottak“.

„Kegyetlen harc ez a kegyetlen Karszton. Élet és halál jelzi az utunkat Trieszt felé.

Gyors és szaggatott mondatok:

„Nem tudtam aludni... Rengett a föld és a viharzó levegő állandóan remegtette a kavernánk falát“.

„Elégünk az ágyúk örök tüzében!“

Pár napos csönd. Azután újra harc. Ágyúzás ... Ágyúzás... Ágyúzás ...

„Karácsony este. Ki törődik ezzel közülünk. Az ég ólomszínű s a köd lassan lehull reánk. Végig a lövészárók hosszában felrobbant gránátok fekete tölcseirei“.

Ma született Krisztus, a béke és az igazság fejedelme. A füstös szomorú fedezékekben parányi gyertyák lobognak. Sárguló képek, felszakadt sóhajtasok: A feleségem... a fiam...

„Ma van karácsony. Pontosan ma. December; 25-én“.

„A harmadik háborús karácsony“.

„A dátum nem mond semmit. A szívem olyan kemény már, mint ez a kiszáradt kaverna“.

„És mégis. Mintha álom suhanna el a szemem előtt. Ezen a visszatérő napon vissza kell szólítanom elmúlt ifjúságomat“.

„Huszonöt évvel ezelőtt engedetlen és rossz

gyerek voltam. Egykori barátaim közül néhányan még ma is fejükön viselik kődobásaim nyomát“.

„Egy nomád ösztönével, csavarogtam reggeltől estig a mezőn és a folyó mellett kiraboltam a gyümölcsösöket és a fészkeket“.

„Az elmúlt idők karácsonya még él az emlékezetemben. Nagyon kevés ember volt akkor a faluban, aki nem ment el a karácsonyi misére. Apám ezek közé tartozott“.

„Emlékszem: én az anyámat követtem“.

„A templomban tündöklő fényesség ragyogott és az oltár közepén virágos kis bölcsőben ott feküdt a Gyermeke. Minden olyan festői szép volt és minden úgy megragadta a képzeletemet. Csak a füstölő szaga zavart s emiatt néha kibírhatatlan rosszullet fogott el. Végre az orgona utolsó zengő akkordjával befejeződött a szertartás. A nép kiözönlött az uccára. Jóleső beszélgetés. Ebéd. Karácsonyi ebéd, ünnepi, öröm, boldogság, megelégedés ...“

„Hány év, hány század múlt el azóta!“

„A lövészárkokban az örök szomorúság csendje uralkodik“.

A rakoncátlan gyermek megjárta már a szenvedés és a nyomor iskoláját. Végig kínlódta Svájcot végig szenvedte a börtönöket. Élére állt a szocialista pártnak, amely ragadta magával a vörös örület felé. És jött a háború a kegyetlen valóság, amely széthasogatta az ifjúság ábrándjait és rátaszította arra az útra, amelyről már nem léphet le soha. A szocialista agitátorból, a nemzetköziség katonájából, a nacionalizmus prófétája lett, az apró, egymásra féltékenykedő, egymás érdekeit el nem ismerő, egymás nyelvét meg nem értő területekből pedig megszületett a harc tüzében az egységes Itália.

Hány év, hány század múlt el azóta!...

„Szomorúan gondolok arra az Ismeretlen Katonára, aki némán száll le a földbe, mialatt fenn a magasban már elsuhan illatával a Tavasz.“

Tíz Isonzó csata minden rettenetessége, minden borzalma itt lüktet ebben az egyetlen mondatban. És a vak homályból elő lép a kor új hőse, az Ismeretlen Katona, akinek árnyéka úgy ragyog ki ebből a fekete lőporfüstös forgatagból, mint mártírok borús homlokán a glória. Ki ez az Ismeretlen Katona? Olasz, német, francia, magyar? Valamennyi. Az egyik büszkeségből harcolt, a másik kötelességből, az egyik lelkesedésből, a másik becsületből. De megálltak és helyükön maradtak valamennyien.

Férfiak voltak.

A kis káplár odahajlik a naplója fölé. Látja a háború végét, az elnémult lövészárkokat, az óriási tömegsírokat és a közös temetőket, amelyek homlokán ez a felirat ragyog:

„Lépj be olasz és mondj egy imát a szegény halottakért, akik mindnyájan egyformák az Úr színe előtt“.

„NEM AKAROK MEGHALNI!“

—Hozzák Mussolinit!

—Mussolinit? Hogyan?

—Megsebesült a 144-es magaslaton.

Egy perc múlva a ronchi-i hadikórházban már nem beszéltek másról, mint hogy Mussolini súlyos sebesüléssel fekszik az egyik műtőasztalon. Eddig senki sem akarta elhinni, hogy a Popolo d'Italia főszerkesztője a lövészárkokban, az első vonalban lehet. Igen, valahol, hátul, a hadosztályparancsnokságnál, vagy legfeljebb az ezrednél, mint írnok vagy telefonos. De elől? A halál mesgyénjén? A szocialisták otthon azt híresztelték róla, hogy csak a hátsó fronton vitézkedik.

Ő pedig ott feküdt eszméletlenül a műtőasztalon. A teste olyan, mintha tetoválták volna. Negyvenkét kisebb-nagyobb seb és karcolás: kézigránát és kövek szilánkjai. Tele van velük a

válla, a karja, a melle, az oldala. A bal lábát nem bírja mozdítani.

Sebláz. 39... 40... 40.5. A hőmérő ugrásszerűen emelkedett. Az orvosok már komplikációktól tartottak. Attól, hogy talán a hajnalt sem éri meg.

De az erős szervezet legyőzte a lázt. Pár napra rá, bár még mozdulatlanul kellett feküdnie, vidáman társalgott az orvosokkal, a látogatókkal és az ápolókkal. Újságot kért és olvasott. És hang nélkül tűrte, hogy mindennap piszkálják és tisztogassák megszámlálhatatlan sebét.

— Sokat kell Önnek szenvednie ebben a fájdalmas mozdulatlanságban — jegyezte meg egy ízben Viktor Emánuel király, amikor meglátogatta a frontmögötti hadikórházat és megállott a Popolo d'Italia főszerkesztőjének ágya előtt.

Ez volt az első találkozása a királlyal. Vájjon, mit gondolt ez a két ember, amikor először pillantottak egymásra az esős tavaszi reggelen?

A sebesült harcos első levele megadja rá a választ. Sandronak, hűséges munkatársának a következő sorokat írta:

„Büszke vagyok arra, hogy hulló véremmel én is hozzájárultam ahhoz, hogy megnyíljen az utunk Trieszt felé“.

Negyvenkét hosszú napig kínlódott a ronchi-i hadikórházban, azután Udinébe szállították és onnan Milánóba, haza.

Az orvosok még mozdulni sem engedték. Ő pedig feltápáskodott az ágyban:

— Nem halok meg, mert nem akarok meghalni! Nem halok meg még akkor sem, ha megpukkadnak az összes doktorok. A tudomány ugyan azt mondja, hogy nem maradhatok életben, de én fütyülök a tudományra!

1917 augusztus havában már fel tudott kelni az ágyból és augusztus végén hazamehetett. Mankóval bicegett le a kocsig. Szeptemberben megjelent a Scala egyik főpróbáján. A mankót már eldobta. Görbe, kampós botra támaszkodott és sá-

padt, ideges alakját tapssal köszöntötte a közönség:

— Mussolini! Mussolini!

A sebesült felgyógyult. A harcos visszatért az életbe és kezében újra megvillant régi fegyvere.

A toll, amely acélból készült, mint a kard.

AZ ISMERETLEN HONATYA

Szeptember végén ment be először a szerkesztőségbe, ahol riadó lelkesedéssel fogadták. A szobájában minden úgy volt, ahogy elhagyta. Helyén minden könyv, helyén a legutolsó ceruza. Szentségtörés lett volna bármit is elmozdítani.

Leült a régi asztalához. Átfutotta az újságokat és kinézett a tündöklő szeptemberi napba. Benézett a kaszárnyákba, a munkásházakba, a kis utcák sötét sikátoraiba s a parlament süppedő szőnyeges folyosóiba. Egy szempillantás alatt átnyalábolta az egész félszigetet.

Hol van az a híres májusi lelkesedés, amelynek hulláma őt is magával ragadta, s amely mint egy gátját áttört folyó zuhogott végig az Alpektől Szicíliáig? Hol vannak a láztól kipirult arcok, az összeszorított öklök, a ragyogó szemek?

A csatatér néma álmai fölött egy kimerült és kétségbeesett ország virraszt. Kávéházi Cadornák, espresso-napoleonok, akik a bárokban és a galéria alatt fölényes pontossággal magyarázgatják a hadijelentéseket... Az olasz hadvezetőség nem ér semmit. Csaknem két éve tart a háború és jóformán egy lépést sem haladtunk előre. Tíz Isonzó csata ... száz és százezer halott. Semmiért...

Az ember, aki megjárta a 144-es magaslatot, az Ismeretlen Katona, aki minden gondolatát és minden ambícióját két éven keresztül nyugodtan vetette el magától, hogy bele hulljon abba a szürke áradatba, amelynek millió és millió apró cseppje egyetlen óriási hullámba olvadva ostro-

molja a jövőt, szétnézett a belső front vitézei között, hogy megtalálja a vezért, akire a gyávaságnak és a defetizmusnak ez a fekete hadserege fel esküdött. Tudta, érezte, hogy kettőjük között kímeletlen harc fog megindulni. Az agitátor, aki a háború miatt ott hagyta régi tömegeit, a harcos, aki hosszú és véres hónapok emlékeit hordozta magával, nem tűrhette el, hogy itthon mindannak az ellenkezője történjék, amelyért ő a vérét hullatta.

Kereste az új vezért. Megtalálta a parlament folyosóin. Az ő antipólusát, a másik típust: az Ismeretlen Honatyát.

Különös ember ez.

Amint végig siklik a folyosó piros szőnyegein, azt hinnéd ezen a helyen született, olyan otthonosan mozog. Amint odasiet az egyik szivarozó csoporthoz, mintha valami fontos harctéri eseményről érdeklődnék. Talán az Isonzó csaták katonáiról, a halottak özvegyeiről és árváiról? Dehogy! Mindössze a milánói börze eseményeit tárgyalják és azt a várható helyzetet, amely az utolsó meghiúsult harctéri támadás folytán alakul ki majd az értékpapírpiacon. Megtudja, hosszra spekulálhat-e vagy besszre és nyugodtan megy tovább a folyosón. A nagy szárnyasajtó mögül egyszerre előbukkan egy miniszter, akit szeretetteljesen üdvözöl. A miniszter barátságosan fogadja a köszöntését, mert e pillanatban nem tudja hogy az Ismeretlen Honatya kormányt támogató ellenzéki-e, vagy ellenzékben levő kormánypárti, sőt az is lehetséges, hogy már veszedelmes ellenzéki, akivel mindig jónak kell lennie. Ennek természetesen ára van. Hol egy kis kijárás, hol egy kis igazgatósági tagság, egy kis hadiszállítás, bakkancsok és katonai fehéreneműek. De hiszen ez nem is panama. Az Ismeretlen Honatya ugyanis nem szállít semmit, ő pusztán a haza iránti kötelességből, felelőssége teljes tudatában ajánl néhány céget a miniszternek. Ezért persze nem kap semmit — a

minisztertől. És mástól? Az autót, az új palotát, mind a képviselői fizetésből spórolta össze. Elvégre háborúban vagyunk, a háborúban pedig a legfőbb erény a takarékoság mert a háborúhoz három dolog kell: pénz, pénz és pénz.

No igen, a háború! Ez állítólag történelmi szükségszerűség volt. Ő is ott viharzott az uccán a tömeggel, sőt bizonyára maga is elment volna a háborúba, ha történetesen nem kínozták volna születése pillanatától kezdve egy kormányozható tüdőcsúcshurut. Hát igen, csak ezért nem öltötte magára a szürkészöld egyenruhát. De hiszen ez nem fontos, elvégre itthon is kell maradni valakinek. És szemrebbenés nélkül felállította azt a tételt, hogy idehaza ő éppen olyan hősieis önfeláldozással teljesíti a kötelességét, mint akik a nap minden pillanatában magukra vállalják az élet és a halál rettentő kockázatát.

Ez természetes is. Elvégre volt neki annyi gondja békében, mint most? Az a temérdek szállítás, kijárás, interpelláció, nagyon fárasztó dolog. Azután sokat kell társaságba járni, hiszen olyan kevés férfi van idehaza. Azután a börze örökös hullámozása, meg az a rémes bizonytalanság, hogy az ember soha sem tudja hogyan számoljon, hogyan rendezkedjék be az eljövendő békére. Hiszen fogalma sincs arról, mikor ér; véget a háború.

A háború? Az ucca már megelégette. Az uccának, amely 1915 tavaszán Ausztria véérére áhított, ma már jó volna egy tisztességes béke is. A sebesültekkel, akiket a háború első napjaiban virággal és ezernyi jóval árasztottak el, ma már nem törődik senki. A hadijelentések? Már unalmasak. A németeket úgy sem lehet megverni. Az osztrákokot? Conrád, úgy látszik, olyan veszedelmes ember, mint az öreg Radetzky. Cadorna nem tud semmit, csak az időjárásról panaszkodik. Száz-ezrek rohamozták meg az Isonzót. Eredmény: egyikét hegy kupac. Ezért harcoljunk tovább? És mi,

akik itthon maradtunk, ezért együnk egy árnyalattal feketébb kenyeret?

Az Ismeretlen Honatya, aki annakidején fölényes nyugalommal sodródott a háborús hangulattal, most ugyanolyan megdöbbenő pontossággal sodródik az ellenkező véglet felé. A tömeghangulattal elvégre nem jó szembeállni, mert szép és nagy dolog a háború, de még is csak fontosabb, hogy ő képviselő maradjon. Őt nem azért választották meg, hogy megmentse a hazát, hanem, hogy megmentse a mandátumát. Ezért hát kérlek alászan — magyarázza már a folyosón —, nincs igazuk a szocialistáknak, akik az azonnali békekötést követelik és nincs igazuk azoknak sem, akik a háború kíméletlen folytatása mellett hadakoznak. Az igazság természetesen a középúton van és az Ismeretlen Honatya egy pillanatig sem töpreng tovább azon, hogy az általa felfedezett igazság szolgálatába szegődjék. Elvégre künn a fronton lehet harcolni és verekedni, de idehaza még is csak jobb lesz áthidalni az ellentéteket. Áthidalni valamilyen tisztességes béke formájában, amelyre most már az egész ország áhítozik.

Nosza hát kezdjünk el paktálni Bosellivel és a szocialistákkal. Buktassuk meg Salandrát és Sonninot, akik felelősek a háború megindításáért. Kezdődjenek el az apró parlamenti intrikák, a kis személyeskedések és tördöfések. Ez az igazi csata. Milyen nagyszerű és milyen döntő diadal felrobantani egy pártot, vagy megbuktatni egy minisztert, mialatt az Isonzónál az ágyúk dörögnek és naponta ezer és ezer ember hunyja le véresen örök álomra a szemét...

Így érvelt, így tervezgetett és így cselekedett az Ismeretlen Honatya. A másik, az Ismeretlen Katona pedig bent ült a Popolo d'Italia szerkesztőségében és a harcos féktelen temperamentumával fordult az ellenfele felé:

„Fel kell akasztani minden képviselőt, aki bé-

kéről mer beszélni, aki a háború ellen mer uszítani a győzelem előtt!”

Itt beszélt az Ismeretlen Katona. Az Ismeretlen Honatya pedig fölényes nyugalommal nézett végig a kis okvetetlenkedőn és megértő szemmel hunyorgatott a szocialisták felé. Pár nap múlva már interpellációt fog bejegyezni a béke sürgős megkötéséről. És azután részt vesz a háborúellenes tüntetéseken.

Mit akar ez a kormány? — dühöngött tovább a katona. — Nem látja hogy ez az út: a defetizmus, a csüggedés és a kétségbeesés és a háborúellenes uszítás eltérése a végromlásba vezet? Nem látja senki, hogy Itália évszázadok szolgasága után most vívja első háborúját? Nem tudja senki, hogy ez a fiatal és kiforratlan nemzet egy hatalmas évszázados katonai múltra visszatekintő ellenséggel áll szemben, amely vitéz és merész? Nem tudja senki, hogy ezt az ellenséget csak a legvégsőkig feszített akarattal lehetett legyőzni? Miért nem löveti agyon a kormány mindazokat, akik a háború ellen uszítanak? Hogy lehet eltérni, hogy idehaza a hősiesség és a harc tagadása uralkodjék, mikor ezrével hálnak meg a csatamezőn?

Meghálnak? Igen, eddig meghaltak. Eddig megállottak a dermesztő hidegben a gránátok fergetegében, de mi lesz ezután? Mit lát itthon minden szabadságos frontkatona? A tagadását, a lekicsinylését mindannak, amiért neki harcolnia kell. Nem fog megrendülni benne a hit és a bizalom? Nem fogják-e a szabadságról bevonulók demoralizálni az arcvonalat? Mi lesz, ha ez így megy tovább?

Beszélhetsz, jó vitéz, senki sem hallgat rád. A régi tömeget 1914-ben elrúgtad magadtól, az új tömeged pedig künn van a lövészárookban. Akik itthon maradtak, azok úgy néznek rád, mint valami exotikus bolondra, akit legjobb az agyon-

hallgatás ketrecébe börtönözni. Hadd lármázzon és hadd kiabáljon. A kutya sem törődik vele.

Más események érdeklik most a tömeget.

Oroszországból különös hírek szivárognak át a határon. Ki hitte volna, hogy a föld leghatalmasabb uralkodóját, a minden oroszok cáriját a Péter Pál erődbe börtönözzék? Ki hitte volna, hogy abban az országban, ahol az állam vaskézrel tartott mindent a kezében, a béke vágyának mindent elsöprő erejével győzhet a forradalom? Az olasz nagykövet három nappal a forradalom előtt azt jelentette, hogy Oroszországban minden csendes, hogy a cár feltétlen ura a helyzetnek, hogy nem kell semmitől tartani. És három nappal múlva rettenetes robajjal dőlt össze minden. A Romanovok büszke nevei helyett új csillagok ragyogtak fel a horizonton. Miljukov ... Kerenszki ... és egy különös, új név: Lenin, aki ellensége már a köztársaságnak is, aki a béke azonnali megkötését követeli és aki a leglázább és a legnépszerűbb a munkásság valamennyi vezére között.

A hullám, amely Oroszországból elindult, átcsapott a front mögé és eljutott Itáliába is. A háborúellenes gondolat, amely eddig csak a parlament üléstermében és apróbb népgyűléseken és felvonulásokon mert jelentkezni, most az oroszországi hírekre egyszerre lángbaborította az országot. Minek ez a háború? Minek ez a retentő vérontás? Miért a sok százezer halott? Lehetetlenség legyőzni a németeket. És ha mi győznénk is, mi lenne az eredmény? Az a pár négyszögkilométer és az a csekély olasz lakosság, amelynek olyan mindegy, hogy ide, vagy oda tartozik? De nem. Győzelemről soha sem lehet szó, mert magunk nem tudjuk kivívni s idegen segítségre per dig nem számíthatunk. Cavour be tudta hozni Napóleont Itáliába de most egyetlen francia vagy angol katona sem kelt át az Alpokon azért, hogy megvédelmezze az Isonzót. Kire számíthatunk!?

Senkire. Turati, a szocialista párt vezére már azt mondja, hogy jobb lett volna a németekkel tartani. Pár hét és fel fog hangzani a szó: mi németbarátok vagyunk. Pár hónap még és odavethetik a tömeg közé az új jelszót: „Nem akarok katonát látni!“ Mert a defetizmus ábécéjének már kimondták az első betűjét. Az olasz parlamentben már 1917-ben elhangzott a kiáltás:

„Ki a lövészárokból még a tél előtt!“

A gyilkos és mérgező szó úgy zúgott és kavargott végig Olaszországon, mint a fergeg. Eljutott Szicília legdélibb zugába és eljutott az északi csatatér legelső vonalába is. Lázított izgatott és bomlasztott ez a szó a fronton és véres tüntetésekre korbácsolta a tömeget idehaza. A katonák szökdösni kezdenek a lövészárokból, a háborúspártiakat a nyílt uccán inzultálják és az intervenció néhány agitátorát fényes nappal lövik agyon. Az egész ország mintha rettentő összeroppanás előtt állana, amelyből csak egyetlen szó, egyetlen kiáltás harsog mindenfelé:

„Békét!“

A válasz nem késett sokáig. A csüggedés, a jajveszékelés, a kétségbeesés és a defetizmus fekete káoszába rettentő hír villáma csapott le észak felől. Az ellenség Tolmein és Caporetto között áttörte az állásokat és egyetlen óriás zuhatagban omlott le a Karsztok magaslatairól. Az Isonzó, amelyért száz és százezer ember vére hullott, elveszett és az olasz hadsereg szétszórva és megsemmisítve, rendetlen futásban menekült dél felé.

A harcos szeme megvillant, az elfelejtett újságíró felegyenesedett. A rémület félrevert harangjain az ő óráját kongatta az Idő.

NE HÁTRÁLJATOK!

A vereség hatása a forgószél gyorsaságával süvöltött végig a félszigeten. A hírek, amelyek az első napokban érkeztek a frontról, az olasz hadsereg katasztrófáját végzetesnek, az ellenség győzelmét pedig megsemmisítő erejűnek jelentették. Részleteket persze senki sem tudott, csak annyit, hogy az ellenség egy Gorlicéhez hasonló irtózatos pergőtűz után a gátját szakított árvíz sebességével száguldott át a rommá lőtt állásokon és árasztotta el Felsőitáliát. A szövetséges német, osztrák és magyar csapatok — mint mondják — irtózatos túlerőben vannak és olyan vakmerő lendülettel törnek előre, hogy meg sem állnak a lombard síkság szívéig. Erő nincs, amely feltartóztathatja őket, ember nincs, ki megállna előttük. A szétvert olasz sereg eszeveszett futásban menekül és jóformán védelem nélkül hagyja ott a Tagliamento vonalát...

Így szóltak az első hírek. A csüggedt, erejét vesztett és béke után sóvárgó országon most már teljesen erőt vett a rémület és a kétségbeesés. A félelem oly nagy volt, aminőhöz hasonló csak egyszer nyilallott végig Itálián, amikor a germán Arminius lesújtó győzelmének, a teutoburgi megszárlásnak híre Rómába érkezett. Az általános zűrzavarban és kétségbeesésben a felizgatott közvélemény a kétségbeesés minden dühével fordult az olasz vezérkari főnök, Cadorna, ellen, őt tevéen felelőssé mindenért, éppen úgy, mint valaha az öregedő Augustus, aki Varustól kérte számon a halott légiókat. Pár napra rá megjelent Viktor Emánuel király kiáltványa, amely a bátrak előtt az első szó volt az ellenállásra, a gyáváknál azonban még jobban fokozta a veszedelem és pusztulás érzetét:

„Olaszok, polgárok és katonák!

Egy sereg vagytok valamennyien. Árulás minden gyávaság, árulás minden rendzavarás, árulás minden vádaskodás!”

A német és osztrák-magyar hadsereg főhadiszállásán talán néni is tudták, milyen rettentő csapást mértek Olaszországra. A központi hatalmaknak ugyanis nem az volt a szándékuk, hogy ezzel az áttöréssel egy végső leszámolást indítsanak meg, hanem csupán annyi, hogy a frontot és a harcteret az Isonzó irtózatos vérpazarlással tartott magaslatairól átvigyék egy könnyebb terepre és lehetőleg az ellenség földjére. A cél csak az volt, hogy a központi hatalmak seregei elérjék a Tagliamentot, és csak a győzelemnek várakozáson felülmúló sikere lendítette őket tovább a Piave felé. Itt erről azonban nem tudott senki. Itáliában csak azt látták, hogy az ellenség áttört az Isonzón és átvágott a Tagliamentón, s azt hitték, hogy át fog törni a Piavén és talán nem lehet megállítani csak a Pó előtt...

A veszedelemnek e zűrös óráiban a rémület és a kétségbeesés káoszos kavargásában hasított végig újra az Új Ember kiáltása a félszigeten, hogy utat mutasson újra a Jövő felé. A harcos, akit hitehagyása miatt elrugdosott magától a szocialista párt s akit csaknem két éves harctéri tartózkodása miatt már kezdett elfelejteni a közvélemény, s akinek a háború előtt és a háború első hónapjaiban már erősödni kezdő szava és súlya az itthoni békehangulat letargiájában lassan elveszett, most hirtelen újra felbukkant a harc véres éjszakái mögül. Vezércikkei ezekben a válságos napokban nem követeltek leszámolást sem a háborús, sem a békepártiakkal, nem keresték és nem kutatták a katasztrófa okát és eredetét. Nem. Az Új Ember érezte, hogy ebben a pillanatban csak egy szót ejthet ki, csak egy kiáltást küldhet szét az egész országban, mind a menekülő hadsereg, mind a kétségbeesett közvélemény felé:

— Megállani!

A Popolo d'Italia szerkesztősége volt az egyetlen hely, ahol hitet és bizalmat merítettek az emberek. A hang, amely az Új Ember szájából felharsant, eljutott a frontra, régi bajtársai, a

katonák közé. Eljutott a fásult, letargikus közvéleménybe és eljutott a kaszárnyákba, ahol fegyverbe öltöztek a tizenhét évesek, a még lelkesedni és meghalni tudó fiatalság, az utolsó tartalék, amelyet a végső kétségbeesés erejével repítettek Északra, az ágyúk torkai elé.

Három rettenetes, izgalmas és kegyetlen hét után az olasz hadsereg összeszedte magát és sikerült a Piavénai a lábát megvetnie. Egész Olaszország fellélegzett. Savoya felől pedig dübörögtek a vonatok, amelyek francia és angol csapatokat szállítottak erősítésül a folyó felé.

A lidércnyomás elmúlt. A kávéházban újra vidáman mosolygott a pincér, a boltos újra nyugodtan állt a pult mögé és az emberek, mint azelőtt, nyugodtan mentek a dolguk után,

A Popolo d'Italia főszerkesztője pedig úgy érezte, hogy életének új fázisához ért. Ő, a háborús gondolat propagálója, a lövészárkok katonája látta, nagyon jól látta azt az erkölcsi defetizmust, a győzniakarásnak azt a hiányát, amelyben Itália Caporetto előtt vergődött. Látta az új vezért, az Ismeretlen Honatyát, s látta eltűnni és elsikkadni azokat a gondolatokat, amelyek 1915. évben mindenkinek arcán olyan mámoros tüsszel lobogtak. Megpróbált szembeszállni ezzel a fekete áradattal, de eddig nem ment semmire. Ugyan ki hallgatott volna a sebesült katonára ott, ahol mindenki arra törekedett, hogy a saját bőrét mentse meg. A Popolo d'Italia példányszáma visszaesett, súlya csökkent, jelentősége csaknem elveszett.

De jött Caporetto.

A vereség gyászos éjszakája, amely teljes meztelenségében tárta fel mindenki előtt az ország rothadó belső életét; a vér és a harc órája, amelyet mindig az új emberek számára teremtett az idő. Az a „Megállni!“, amely Mussolini ajkairól hangzott el, a katasztrófa első pillanataiban, ismét előtérbe tolt a ő személyét, hiszen a kétségbeesettek mindig szívesen gyüle-

kéznek a hívő lelkek köré. Róla és lapjáról újra beszélni kezdtek és ő vérbeli újságíró létére nagyon jól tudta, hogy ez mit jelent.

Itt az idő, hogy újra előre verekedje magát. Itt az ő órája, amelyben beigazolódik, hogy csüggedéssel és lemondással nem lehet tovább folytatni a háborút. Itt az idő, hogy kiséperjék a közhangulatból a bátortalanságot, hogy felépítsék itthon a lelkekben az erkölcsi lövészárkot, amely biztos hátvédje marad a hadrakelt seregnek. Itt az ideje, hogy odaálljon azok táborába, akik a háború kíméletlen továbbfolytatása mellett hadakoznak s akik egy egységes külső és belső frontot akarnak megszervezni, amely törhetetlen hittel masíroz a győzelemig.

„Van-e köztetek valaki, aki emlékezik még arra a gyűlésre, amelyet a háború megindítása érdekében tartottunk három évvel ezelőtt Róma egyik terén. Akkor szétvert bennünket a rendőrség, de nekünk volt igazunk. Mi masíroztunk tovább és a történelem velünk masírozott“.

Így kezdte el híres beszédét a római Augusteumban, amellyel egy csapásra ismét előtérbe emelkedett.

„Mi három háborús esztendő és az úgynevezett Caporetto után fel akarjuk támasztani mindazt, ami tiszta és ami halhatatlan volt azon a ragyogó májuson!“

„Emlékeztek! 1915 májusa előtt Olaszországnak nem volt bátorsága ahhoz, hogy éljen, mert nem volt bátorsága ahhoz, hogy tudjon meghalni is. Mi akkor nagy tévedésben voltunk, de ezt a tévedést kiküszöböltük a háborúval. Az olasz nép, amely nem tartozik ahhoz a fajhoz, amelyik lerészegedik a korcsmákban, az olasz nép a maga húsz százados politikai érettségével akkor megérezte, hogy milyen veszedelem fenyegeti az ő történelmi misszióját.

„A nemzet 1915 májusában csodálatos emberanyagot küldött a lövészárokbá. Mi, az 1884-es korosztály, amikor megérkeztünk az Isonzóhoz,

azt hittük, hogy ezt a folyót sohasem léphetik át a németek. Amikor odaérkeztünk, egy szívvel, egy lélekkel kiáltottuk: Éljen Itália!”

„Mi ezt a csodálatos emberanyagot egy olyan háborúban, amely húsz század óta az első harca volt az egységes Itáliának, rábíztuk itthon olyan emberekre, akik nem értették meg az idő szavát. Olyan emberekre, akik a múltat képviselték, a bürokratakra, akik azt hiszik, hogy tintával és nem vérell írják a történelmet“.

„De mi itt vagyunk újra és azt mondjuk:

„Uraim, a németek a Piavenál állanak. Uraim, a németek ledöntötték venetoi síkság egyik kapuját és most le akarják dönteni a másikat is. Itt az ideje, hogy meglássa mindenki, hogy acélból van a szívünk“.

„Én láttam az olasz katonákat, mert köztük éltem, az egyszerű közkatona egyszerű életét. Láttam őket a katonai élet minden változatában. Láttam őket a kaszárnyákban, az országutakon, amikor az állások felé masíroztak, a lövészárkokban, a kavernákban, a pergőtűz alatt, amikor hullott a gránát és hullott a halál. Láttam őket, amikor visszafojtották a léleketüket, mert mindenki a tisztre figyelt, aki kiadta a parancsot: előre! Én láttam Itália fiait és én mondom nektek, hogy ezek már nem katonák, hanem szentek és martírok valamennyien“.

„Ti persze azt kérdezhetitek, hogy miért következett be akkor Caporetto?“

„Vizsgáljuk meg a helyzetet, nézzünk a dolog mélyére és nézzünk szembe a meztelen igazsággal, amint ez egy nagy nemzethez illik“.

„Igen. A vereség elsősorban katonai vereség volt, ez igaz. De másodsorban nem.“

„A nagy gondolatokat elsöpörte a horizontról az idő. Jött Oroszországból az üdvözítő szó és Rómából elindult romboló útjára az a gondolat, amely azt hirdette, hogy a háború céltalan vérpazarlás. És mindez egy nagy hazugságból sar-

jadt ki, abból a hazugságból, amely eddig egész nemzeti életünk alapja volt“.

„Ezt a hazugságot úgy hívják, hogy politikai szabadság!“

„Szabadság? Igen, a hazaárulás, a nemzetgyilkolás szabadsága? Ez a szabadság a legszörnyűbb paradoxon“.

„Nem lehet büntetlenül még elképzelni sem azt, hogy akkor, amikor tábori zöldbe öltöztetik, felfegyverzik és meghalni küldik az embereket, amikor ezeknek nincs szabad akaratuk és nem lehet tiltakozó szavuk, amikor a katonát a parancs legkisebb megszegéséért a legszigorúbban büntetik, akkor itt, hátul ugyanabban az időben titkos gyűléseket tartanak, a háború ellen izgassanak és meggyalázzák azokat az eszméket, amelyekért százezren halnak meg a csatamezőn!“

„Megtörtént mégis. Mit bizonyít ez“? Azt, hogy Olaszország testén büntetlenül tombolhat a legvadabb demagógia“.

„Most a gyászos emlékű október! 24-ike után, nem érzitek ezt magatokban? Nem érzitek, hogy keselyű lakmározik a húsotokból, hogy belemártotta a karmait a vérző sebeitekbe? Nem érzitek, hogy visszafelé megyünk, 1866 felé? Nem tudjátok talán, hogy a hatvanhat katonai veszedelmét egy olyan diplomáciai manőverrel paríroztuk ki, amelyet még most sem bocsátottak meg nekünk?“

„Nem a sírás, nem a kényelmes és nyugodt politika ideje jár felettünk. Nem angyaloknak teremtették ezt a démoni háborút!“

„Elszánt embereket, *egyetlen elszánt embert követelek*, akinek van bátorsága ahhoz, hogy le-sújtson, könyörtelensége, hogy büntessen, ereje, hogy habozás nélkül felköttesse a gyávákat, mert annál jobb, minél több függ belőlük az akasztófán!“

„Ti haditörvényszék elé állítjátok azt az egyszerű katonát, aki a kötelesség teljesítése elől pár

percre hazaszökik a családjához, de azzal nem törődtek, hogy mi történik azzal, aki a hazát árulja el. Ti falhoz állítjátok ezt a katonát, én helyeslem, mert a megbonthatatlan fegyelem híve vagyok. De kétféle mértékkel mérni nem lehet. És ezért, ha most, a Caporetto után előáll egy képviselő és azt meri mondani, hogy a háború haszontalan mézárszék, akkor követelem, hogy ezt a képviselőt börtönözzék be, büntessék meg és löjjeék agyon!“

„Igen! Sok bajtársam sírja domborodik a Karszton és az Alpokon, de én megőriztem a szívemben az ő emlékezetüket. A mi kezünkben még ott lobog az a halotti fáklya, amelyik utolsó útjukra kísérte el azokat, akik harcolva estek el az ellenség előtt. Minket a fronton nem a nyereség és nem a haszon vágya korbácsolt előre. Mi csak azt akartuk, hogy nyíltan és világosan elismerjük, hogy teljesítettük a kötelességünket. És most újra itt vagyunk, hogy testünkkel tömjük be a rést, hogy odakiáltsunk egy szót, egy itthon elfelejtett szót:

„Megállani!“

„Nincs hátraarc, nincs visszafordulás! — Akárhogy töprengtek, mást tenni nem lehet!“

„A játék olyan végzetes, hogy folytatni kell, mert nincs más eredmény, vagy győzők, vagy legyőzöttek leszünk! Nincs más választás: Élet vagy Halál!“

„Ha van valaki, aki nem akarja a békét, aki folytatni akarja a háborút, akkor ezt ne a harcban álló népek sorai között keressétek, hanem Hindenburg és Ludendorff klikkjében. Ott vannak az emberiség sokat emlegetett ellenségei. És ilyen ellenség előtt nem lehet letérdepelni.“

„Mi, a latin törzs állva maradunk!“

Ez volt az első nagy beszéde a háború alatt. A hatása? Az Augusteumot majd szétvetette a felviharzó lelkesedés, ő nem pihent meg. Láta, hogy az út, amelyre rálépett helyes, látta, hogy a harcban megállni és megalkudni nem lehet.

Beszédet beszédre mond. 1918 tavaszát arra használja fel, hogy valóságos körutat tartson Itáliában. Ma Modenában beszél, holnap Pármában lelkesít, harmadnap Vicenzában szónokol, negyedik nap Firenzében prédikál, ötödnap Bolognában árasztja szét a tömegben a győzelembe vetett hitét. Sodródik tovább, előre azokkal a férfiakkal, akik a hadrakelt sereg mögött egy egységes belső frontot akarnak megteremteni.

„ . . . Kezdődik a második ifjúság. A dolgok a férfiak, az asszonyok szava, a gyermekek mosolya, a fák virágzása mind ezt a nagy megújírást hirdeti. Az ereken új vér kezd csörgödezni“.

Nincs megállás, nincs megalkuvás. Egyenesen és feltartóztatlanul előre kell masírozni a győzelemig. Románia és Oroszország kilépett a szövetségből. Békét kötöttek ugyan, de milyen ez a béke?

„Volt-e valamilyen irányelve a lennista politikának, amelyik Oroszországot a breszt-litovszki megalázó békéhez vezette? Igen, volt. A bolsevikiek azt hitték, hogy az ő forradalmuk meg fogja mételyezni az egész kontinenst és a végén ők maradnak felül. De a világforradalom nem sikerült“.

„Miért?“

„Rómának történelme válságos óráiban egy Cicerója volt, Oroszország pedig megelégszik egy Csicserinrel, akit — ellentétben az elsővel—, senki sem vesz komolyan, mert nem lehet komolyan venni azt, aki önmaga védelmére nem mer kardot rántani!“

„Az orosz békekísérlet csak használt nekünk!“

„Használt, mert Itália láthatja ebből, hogy csak fegyverrel verekedheti ki az igazát. Nincs irgalom és nem lehet kegyelem tehát azok számára, akik idehaza békéről mernek beszélni s a háború ellen mernek lázítani a katonai döntés előtt“.

„Nem szabad és nem lehet habozni egy pilla-

natig sem, hogy egy, tíz vagy száz embert lövessünk agyon, amikor a kockán a nemzet jövője forog“.

Így beszélt az Új Ember 1918-ban s így beszélt vele minden nemzeti érzésű ember Itáliában. Németországban ez alatt Erzberger és Rathenau már belátták, hogy nem lehet megnyerni a háborút, Ausztriában egyre nagyobb méreteket öltött a nemzetiségi izgatás, Magyarországon pedig szabadról járt Károlyi Mihály.

„A háború, amelyik demokratikusnak indult, úgy látszik arisztokratikussá változott. A katonákból harcosok lesznek. És a harcosoké a jövő. Mi, akik túléljük ezt a harcot, mi akarjuk kormányozni Itáliát, de nem azért, hogy a mélységbe taszítsuk, hanem, hogy felemeljük a csillagokig“.

Ez már a Condottiérok hangja, amely az ágyúdörgésből száll a magasságok felé. Már látja azt a tömeget, amelyre támaszkodnia kell. Látja és tudja, hogy a frontharcosok, az igazi férfiak azok, akikre nyugodtan építhet s akik nem politikai szónoklatokkal, hanem karddal fogják kiverkedni a jövőt. Ezt a szót 1918 május 24-én ejtette ki és ebben a mondatában már ott paráztolt a Marcia su Roma gondolata.

De ettől még messze van. A gondolat: egy nagyratörő lélek önvallomása még csak hirtelen, önkéntelenül robbant ki belőle. Talán meg is bánta, hogy ilyen korán kiejtette. Most még nem azzal kell törődni, hogy mi lesz a győzelem után. Győzni kell, ez az első dolog.

1918 június. Az osztrák-magyar hadsereg megkezdte a piavei offenzívát. Itálián újra végighullámzik a félelem. Hátha megismétlődik Caporetto. Hátha sikerül ez az áttörés ... A Condottiérok alakja újra felbukkan a harc villámló fergetegében.

„Tegnap még azt kérdeztük: van-e szenünk, van-e kenyérünk, van-e tüzelőnk?“

„Ma már nem törődünk ezzel! Ma azt kérdez-

zük: van-e elég acélunk, van-e elég vasunk, hogy szuronyt és ágyúgolyót kovácsoljunk belőle?”

„Eltűrjük a hideget, eltűrjük az éhséget. Nem fontos. Győzni akarunk. Győznünk kell. Győzni fogunk!”

A Piave hullámaint pirosra festette a vér s az áradó folyó ezrével sodorta a tenger felé a halottakat.

WILSON VAGY LENIN?

„Az osztrák-magyar hadsereg megsemmisült. A világ egyik legerősebb hadseregének maradványai rendetlen futásban és reményükvesztetten hagyják el újra a völgyeket, amelyekbe olyan büszke biztonsággal szállottak alá . . .“

1918 november 4-én így végződött az olasz fővezér, Diaz tábornok napiparancsa, amely bejelentette Ausztria-Magyarország katonai frontjának összeomlását. A belső front már rég összeomlott a harcoló hadsereg mögött. A defetizmus, a háború ellen való uszítás, a belső front gyávasága, mindaz a mételyező és mérgező anyag, amelynek továbbterjedését Itáliának hallatlan erőfeszítéssel sikerült megakadályozni, itt teljes mértékben diadalmaskodott. De amilyen irtózatosságot robbanással dőlt itt össze minden, olyan váratlanul nagyra és dicsőségesnek tetszett a győzelem Itáliában.

Szerte az egész félszigeten heteken keresztül nem lehetett mást látni, mint diadalmi felvonulást. Tudta nagyon jól mindenki, hogy a központi hatalmak összeomlását csak a legnagyobb erőfeszítéssel és a legelszántabb akarattal lehetett kibőjtölni. Tudta mindenki, hogy még egy pár hónap és esetleg Itáliában történik meg mindaz, ami odaát bekövetkezett. Nem csoda tehát, hogy mikor ez a lidércnyomás lehullott a lelkekről, amikor elolvasták Diaz győzelmi jelentését, amikor megérezték annak az összeroppanásnak

szörnyű moráját, amely Berlinből, Bécsből és Budapestről eljutott az ő füleikbe, mikor meglátták az uccán végigvonulni a szomorú, levert hadifoglyok végelethatalan sorait, nem csoda, hogy akkor ez a meggyötört ország az egekig lángolt a győzelem és a megkönnyebbülés paroxizmusában. E pillanatban nem volt népszerűbb ember, mint a király, nem volt kitűnőbb államférfiú, mint Orlando, a miniszterelnök és nem volt nagyobb hadvezér a világon, mint Diaz, a hadrakelt sereg főparancsnoka.

Az Új Ember neve teljesen elveszett az ujjongás, a mámor és lelkesedés forró zuhatagában. Amikor szocialista volt, félték tőle. Amikor a háborúhoz pártolt, lelkesedtek érte. Amikor a Caporetto-i vészes éjszaka után a végsőig menő kitartást prédikált, még figyeltek rá. De most, a győzelem extázisában? Orlando és Diaz neve mellett el kellett törpülnie. Ugyan ki törődne egy kis napilap szerkesztőjével, amikor a hatalmas kormányelnökért és a diadalmas hadvezérért kell lelkesedni! Ők szerezték meg a győzelmet Itáliának, ők a vezérek, ők mutatják meg a jövőt.

A jövőt? Ezt nem is kell megmutatni, mert ez természetes. Itália ötszázezer halottat áldozott fel a győzelemért, jogosan kérhet részt tehát a nagy lakomából. A határnak északon fel kell nyúlni a Brennerig, északkeleten el kell ragadni a jugoszlávok elől Fiumét és Dalmáciát. Az olasz csapatok már bevonultak Fiuméba és elfoglalták Zárát. De ez nem elég. Részt kell kapni Olaszországnak a német gyarmatokból is. Területekről, nagy meghódítandó területekről beszéltek akkor egész Itáliában, mint a győzelem jogos tartozékáról, amelyet Anglia, Franciaország és Amerika minden biztonnyal elismer. Új élet fog kezdődni a félszigeten. Fellendül az ipar és kereskedelem, megindul újra az idegenforgalom, munkát és boldog megélhetést és illő jutalmat tudnak majd juttatni azoknak, akik a hazáért kockára tették az életüket. A könnyen hevülő olasz természet a

győzelem extázisában úgy kergette ezeket a rózsaszínű ábrándokat, mint ahogy a gyermek fut a szivárvány után. Miért ne volna lehetséges mindez? Hisz ma Wilson a vezér, ez az új Messiás, aki híres tizennégy pontjával elmondta a második hegyi beszédet a régi világ felett.

Így lelkesedett, így tombolt, így ujjongott Itália. Ugyan ki hallgatott volna arra a kis lapszerkesztőre, aki folyton arról beszélt, hogy a nemzet igaz jövőjét csak úgy lehet megalapozni, hogyha azt az óriási tömeget, amelyik a frontról visszaözlött, a bátor férfiak seregét, a harcosokat, a hadviseltekét mind egy szálig a nemzeti *munka szolgálatába* tudják állítani. Ez természetesnek tűnt fel mindenki előtt. Csak ne türelmetlenkedjünk, csak várjunk egy kicsit. Nem sokára megérkezik Wilson és megkezdődik a békekonferencia, Itália megkapja valamennyi követelését és azután megindul a fejlődés minden vonalon.

Az álom ábrándos és merész volt, összeomlása pedig gyors és drámai. Wilson megérkezett Európába, ellátogatott Olaszországba is, ahol eleinte riadó lelkesedéssel fogadták, Rómától aranyfarkast kapott, Turintól bronztoronyot, Firenzétől Dante díszkiadását, Genovától Mazzini összes műveit. De a nagy lelkesedés egyszerre hirtelen csillapodni kezdett. Furcsa hírek szivárogtak ki a President környezetéből. Macchi di Celere gróf, a washingtoni olasz nagykövet, aki átkísérte az elnököt az Óceánon, olyasmiről kezdett beszélni, hogy a próféta, a népek önrendelkezési jogának hirdetője úgy gondolkozik, hogy a Fiume és Dalmácia felett az önrendelkezés nem Olaszországot, hanem az újonnan alakult Jugoszláviát illeti. A sújtó hír riasztó gyorsasággal nyargalt végig az országon. Eleinte nem hitték, de később, mikor összeült a versaillesi békekonferencia, meggyőződhetek arról, hogy a fáma igazat beszél, Orlando, a hatalmas Orlando, a

győzelem miniszterelnöke tartott ugyan pár ragyogó szónoklatot, de nem ért el semmi eredményt. Ugyan mit akart volna ez a szegény fiskális, az öreg tigrissel, a száraz, saját rendszerébe gyepesedéit amerikai professzorral és azzal a tüzes temperamentuma walesi bárddal szemben, akik akkor a világ sorsáról döntöttek?

Pár hónappal a győzelem mámore után Itália arra ébredt, hogy nemzeti aspirációinak szarvait letörték s hogy a győzelem értéke veszélyben forog. Orlando az előbb még bálványozott miniszterelnök, sűrke senkivé zsugorodott s a dráma gyors iramban közeledett a felvonás vége felé.

Az ábrándok és illúziók szétfoslása után, a béke nagy problémái egyszerre teljes meztelenségben tornyosodtak fel az ország előtt. Pénz nem volt, a földművelés kimerült, a gyárakat nem lehetett a béke termelésre átszerelni és a kereskedelem a legteljesebb bizonytalanságban ingadozott. Itt volt a munkásság, amely a háborúból visszazönlött frontharcosok miatt a munkabérek leszállításától reszketett s itt volt a leszerelt milliós hadsereg, amely reménytelenül kopogtatott a gyárak ajtaján. Franciaországban 250 frank jutalmat kapott minden hadviselt katona, Angliában magas járulékot szabtak a kitüntetések után, Olaszországban pedig még azt a nyomorult tíz lírát sem tudták megszavazni, amelyet minden lövészárokban töltött hónap után kellett volna íizetniök. A szürkészöld hadsereg, amely éveken keresztül mindennap kockára tette életét, a polgári életbe visszahullva nem volt bizonyos a másnapi kenyere felől. Vitézségi érdmekkel rokkantak koldultak az uccán, egykori tiszték cipőpucolásra vállalkoztak, a nagy tömegnek azonban egyáltalában nem volt semmi keresete. Itáliának történelme, gyermekkorától kezdve, roppant háborúi után a veteránok elhelyezése mindig a legnagyobb problémája volt. Marius és Sulla, Pompejus és Caesar, Antonius és Oktavianus nagyrészt annak

köszönhették emelkedésüket és süllyedésüket, hogy ezt a problémát sikerült-e megoldaniok. És ez a probléma most a húsz százados szolgaság utáni első nagy háború nyomán, a történelmi következetesség kegyetlen erejével süvöltött végig az ország felett.

Amíg egyfelől a leszerelt hadsereg elhelyezkedésének meghiúsulása mérgezte egyre jobban a levegőt, addig másfelől egyre öldöklőbb iramban közeledett a szocializmus a hatalom felé. A szocialista párt, amely annak idején kiközösítette sorából Mussolinit s amely a háború megindítása ellen a voksokig hadakozott, most elérkezettnek látta az időt, hogy akcióba lépjen:

— Ezért kellett feláldozni ötszázezer halottat? Ezért kellett megindítani a háborút? Azért kellett bennünket piszkolni és gyalázni, mert mi mindig a békét prédikáltuk? Igen, mi azt mondtuk, hogy a háború céltalan mészárszék. Kinek van igaza?

Csoda-e, ha a nép, az örökké izgékony és lobbanékony olasz természet, hajlott erre a szóra, amely magán viselte az igazság minden attributumát? Csoda-e, hogy népszerűek kezdtek lenni a szocialisták és csoda-e, ha az ő izgatásaik nyomán a munkástömegekben egyre erősödött az a szélső irányzat amely a nyugati kapitalista demokráciában való teljes csalódás után keletre, az új hit, Moskva felé szegezte a szemét?

De ez még nem volt elég. A hazatért frontharcosok elkeseredésén a munkásság kezdődő lázongásán kívül működött még egy harmadik bomlasztó erő is. A politikusoké, akiknek a történelem legválságosabb óráiban, fajok és nemzetek osztályok és pártok drámai összecsapásának előestéjén is megmarad az az együgyű és naiv szokásuk, hogy még ekkor is megpróbálják áthidalni az ellentéteket. Igen, voltak politikusok, akik ezt hirdették, hogy mindenkivel meg kell egyezni. Legelőször Wilsonnal, tehát az olasz határ ne nyúljon fel a Brennerig, Fiume maradjon semle-

ges és így tovább. Azután idehaza majd csak megleszünk valahogy. Itt egy kis kompromisszum, ott egy kis engedmény, hiszen úgy még sosem volt, hogy sehogyse lett volna. De Wilsont nem lehet elhagyni, mert Wilson jelenti a demokráciát.

Ebben a válságos órában a kétség és a káosz előestéjén szólalt meg a költő, aki mindig magában hordja az új idők leheletét. Gabrielle D'Annunzio, a békeidő legnagyobb olasz írója, a világháború legvakmerőbb olasz repülőtisztje, ekkor vetette ki azt a híres mondatát, amelynél kegyetlenebbet, találóbbat és gyilkosabbat nem mondtak az Egyesült Államok elnökéről:

„Wilson, ez a lóporfájú hamis próféta, a legnagyobb világszaló, akit a föld valaha a hátán hordozott!”

Ezt a merész és mélyre vágó invektívát senki sem fogta fel gyorsabban, mint az Új Ember, aki eddig magányosan vergődött, a kétséges idők veszedelme és személye elfeledésének félelme között. A költő szavára úgy robbant ki a válasz a Popoloi d'Italiából, mint a villámcsapás:

„Nem lehet eladni az élőket és nem lehet elárulni a halottakat“.

Mussolini újra megtalálta önmagát, az irányát és az akaratát. Az az ember, aki a háborúba való beavatkozás előtt a legnagyobb szeretetéről biztosította Franciaországot, most a legélesebben fordult szembe Párizssal, Versaillesel, a nyugati kapitalizmussal, Wilsonnal, Clemenceauval egyszóval mindazokkal, akik és amik Olaszország érvényesülésének útjába állottak. Elmegy meghallgatni Leonida Bissolati beszédét, aki azt akarja bizonyítani, hogy Fiume annexiójára és a Brenner határra nincs szüksége Olaszországnak. Elmegy, végig hallgatja a beszédet és amikor a tömeg az ő szavára kíváncsi, feláll és halálsápadtan három kemény szót vág a Wilson-barát Bissolati felé:

— Nem! Nem! Nem!

Már tisztán lát mindent. Hallja a szót, a programot, amelyet kiáltanak. Hallja a két nevet: Wilson, vagy Lenin! A demokrácia és a bolsevizmus. Csak kettő között lehet választani.

Felébredt benne az ifjúság, minden imádott bálvány nagy és szent tagadása. Meghallja a két nevet, átérzi a két eszmét és végleg megpihen a szeme a harmadikon. A tehetetlen és gyáva polgárság és a vörös örület felé hajló szocializmus között azon a tömegen, amely vele együtt ujjongott, lelkesedett, rohant a háborúba és az élet és halál rettentő kockázatának vállalása után reménytelenül hullott szét a félszigeten.

A FASCIOK SZERVEZŐJE

Mussolini lázas gyorsasággal fogott a munkához. Az a pár hónapos nyugalma, amelyet a háború befejezése után részint kiújuló harctéri sebeinek kezelése, részint az általános bizonytalanság miatt kellett magára erőszakolni most az ellenkező végletbe csapott és példátlan gyorsaságra sarkantyúzta. A cél adva volt; maga köré kellett gyűjtenie és meg kellett szerveznie a harcosok és hadviseltek seregét, ezt az óriási és elégedetlen tömeget, amely az egyre jobban erősödő kommunista irányzat mellett a második lázongó, cselekvő erő volt a félszigeten. És sietnie kellett nehogy valaki előtte az élre kerüljön. Az arditik, a „merészek“, ahogy a háború rohamcsapatainak tagjait nevezték, ezek a vakmerő, minden kalandra kész, elszánt és elkeseredett fiatal emberek, már is szövetségbe tömörültek. Több más harcos szövetség is alakult, de egyiknek sem volt olyan vezére, amely összetartó erőt, rendet, fegyelmet és egységes akaratot plántált volna a soraik közé. Nem volt senki, aki ezt az óriási sereget, a félbe maradt existenciák, a kétségbeesettek, a kalandorok, a hősök és harcosok szétszórt

hadseregét összefogta volna és aki a fülükbe kiáltotta volna a jelszót: Kié Itáliát A miénk!

Az Új Embernek kellett jönni, hogy ez bekövetkezzék. Az Új Embernek, aki a lövészárokban; észrevette, hogy az életre és vére menő harc kegyetlen óráiban felbomlik minden külön meggyőződés és minden pártkötelék. Ő látta, hogy egy óriási tömeget hogy lehet korbácsolni egyetlen eszmével, egyetlen akarattal, a legnagyobb dolog, a halál felé. Neki kellett jönni, akiben már a háború alatt felderengett a gondolat, hogy a hadviselteknek kell kormányozni Itáliát. Neki kellett jönni, hogy megalakítsa az új vezető osztályt, „a lövészárkok arisztokráciáját“, ezt a tetterős, semmitől vissza nem riadó sereget, amelyik pajzsra emeli őt, s amelyet ő győzelemre vezet.

Két ellenség volt előtte. Az egyik maga az állam, a liberális demokrata állam, amelyet mióta eszét tudja, ösztönszerűen gyűlölt, amely a nyugati nagyhatalmak kapitalizmusa ellen nem tudta megvédeni az országot s amely nekik hadviselteknek megélhetést nem biztosított s a másik a szocializmus, vagy kommunizmus, amely a legnagyobb undorral nézett mindenkire, aki a háború megindításáért szót emelt.

Sietni kellett. A szocialista tömeg már nem akart katonát látni s az állam gyengesége miatt a kommunizmus réme is veszedelmesen közeledett. A gomblyukakba már vörös virágok pompáztak s a falakon hatalmas betűk sötétlettek: „Éljen Lenin!“ Szerte az egész országban kisebb-nagyobb kommunista tüntetések bukkantak fel, apró kis népgyűlések, amelyeken szidták a békét, szidták a háborút és hirdették az egyetlen, csalhatatlan eszmét, amely minden nyomorúság, minden csalódás, minden drágaság és minden veszedelem egyetlen megelőzője lehet.

A könnyen hívő és könnyen lelkesedő olasz nép pedig gondolkodni kezdett. Hátba igazuk van ezeknek az embereknek? Hátba hazudnak az újságok és hátba nem igazak azok a rettentő hírek,

amelyeket a bolsevistáig kegyetlenkedéseiről terjesztenek?

Február 18-án, négy hónappal, a győzelmet jelentő fegyverszünet után, megjelent az uccán a bolsevizmus. Tízezer ember, férfiak, asszonyok, gyerekek, egy megdöbbenően óriási tömeg viharzott végig Milánó uccáin hatalmas vörös lobogók alatt. Elszánt, sötétlő arcok, villogó szemek, ökölbeszorult kezek. Zárt soraikból komor ének süvöltött:

*Föl, föl ti rabjai a földnek,
Föl, föl te éhes proletár...*

Három óráig tartott a hatalmas tüntetés. Három óra hosszat rivalgott a levegőben a kiáltás: „Le a háborús pártiakkal! Le a militaristákkal! Éljen Lenin!“ Az óriási tömeg nyugodtan kavargott a téren, senki sem tartóztatta fel. Rendőrség, katonaság, benmaradt a kaszárnyában.

De egy hónapra rá, megalakult a Fascio.

1919 március 23-án a külső Milánó egyik elhagyott terén, a Piazza del Santo Sepolcrón, a kis-kereskedők egyesületi helyiségében a legnagyobb titokban senkitől sem sejtve összegyűlt az első csapat. Száznegyvenöt ember volt. Valamennyien régi frontharcosok.

Az asztalfőn a Popolo d'Italia szerkesztője. Beszélt.

Rövid, gyors mondatokban vázolta a háború után bekövetkezett eseményeket. Elmondta, hogy a régi frontharcosok nagy serege, amely a győzelmet kivívta, teljesen reményvesztetten hullott szét Itáliában, mert a polgári életbe való visszatérését a kormány nem tudta biztosítani. Eddig már megalakult ugyan néhány harcos szövetség, de egységes vezetés nélkül ezek nem érhetnek el eredményeket. Emlékükbe idézte a római hatalom jelvényét a fascest, a liktorok vesszőnyalábját, amelynek minden egyes szála külön-külön törékeny és gyenge, de egybefonva eltörhetetlen erőt

képvisel. Javasolja tehát, hogy megalakítandó szövetségüket, amelyben minden frontkatonának egyetlen hatalmas akaratban kell egyesülnie, nevezzék el „Fascionak“ s azonnal indítsanak propagandát az országos szervezkedésre.

A főszerkesztő javaslatát vita nélkül, közfelkiáltással fogadták el s ezzel a Fascio* megalakult. Bemutatkozásképpen három nyilatkozattal lépett a nyilvánosság elé.

1. „A március 23-iki értekezéslet első üdvözlése azok emlékezetének szól, akik meghaltak a haza nagyságáért és a világ szabadságért; a rokkantaknak, a sebesülteknek minden frontharcosnak és minden volt hadifogolynak. Az értekezéslet a legnagyobb energiával és akaratlással akarja képviselni az érdekeiket“.

2. „A március 23-iki értekezéslet kijelenti, hogy ellensége más nemzetek olyan imperializmusának, amely Olaszország kárára van és ellensége annak az esetleges olasz imperializmusnak, amely más nemzeteket fenyegetne. Elfogadja a Nemzetek Szövetségét, ha annak egyenlő jogú tagjai vannak és ha kielégíti Itália jogos igényeit az Alpokon és az Adrián és ha nem ellenzi Fiumének és Dalmáciának Olaszországhoz való csatolását“.

3. „A március 23-iki értekezéslet kötelezi a fascistákat, hogy minden eszközzel akadályozzák meg a képviselőválasztásokon azoknak a jelölését, akik régebben vagy most háborúellenes magatartást tanúsítottak“.

Három pont az egész, de ebből a rövid három mondatból sarjadt ki mégis a fascio. Az első pont felhívás a régi frontkatonák felé. Jöjjetek egy táborba valamennyien, legyetek polgárok, vagy munkások, parasztok vagy diplomás emberek polgári rend hívei, vagy anarchisták, jöjjetek és forrjatok össze egy közös gondolatban, a saját érdekeitekért. Hatalmas és nagy múlt áll köztetek, a

* Teljes neve „Fasci Italiani di Combattimento“, azaz az olasz harcosok szövetsége.

lövészárok, ahol egyszer már félre tudtátok tenni a régi politikai és társadalmi ellentéteket. Jöjjetek hozzám valamennyien, akik elégedetlen és lázongók vagytok, akik nem tudtok belenyugodni abba, hogy félben maradt existenciákként éljétek le az életeteket. Jöjjetek körém mindnyájan, akiknek a harc megkeményítette szívét és akik nem riadtok vissza a cselekedettől, mikor annak órája ütött. A ti erőtok, a ti merészségetek, a ti mindenre kész és elszánt akaratotok előtt nem állhat meg senki. Lefogjátok dönteni a dohos könyveken nevelődött szocializmust és az apró csetepatékban kimerült liberális kormányzatot. Életre hívlak benneteket, ti új arisztokraták, az erő, a tett, a mozgás, az akarat emberei, a lövészárok arisztokratái, hogy átvegyétek Itália kormányzatát!

Ilyen merész gondolatok villogtak a nyilatkozat első pontja mögött. A második pont külön politikai műremek. Az imperializmussal való szembe fordulás lehetővé teszi a baloldali elemek csatlakozását, Fiume és Dalmácia annexiójának követelese pedig kielégítheti a nacionalistákat is.

A harmadik pont a tulajdonképpeni irány és a harc módszerének kijelölése. Irány: szembeszállás a háborúellenesekkel, akiknek politikai érvényesülésétől a hadviseltek semmi jót nem várhatnak, szembeszállás a szocialistákkal, a kommunistákkal és a polgári front szélső baloldalával. És szembeszállás a liberális, demokrata kormánnyal, amely ezeket a bomlasztó erőket a maga tehetetlenségével kitermelte. Eszköz? Nem parlamentarizmus és nem beszéd. Minden eszköz a nyilatkozat szerint. Azoknak az embereknek, akik a lövészárokban puskával, kézigránáttal és rohamkéssel dolgoztak, o nem ad tollseprűt a kezükbe, hogy azzal piszkáljanak az ellenfél orra körül. Nem. „Katonai szervezetre van szükség mert ugyanolyan csata előtt állunk, mint a háború“.

„Én voltam, az, aki 1913-ban azt hirdetem, hogy a proletariátusnak vérfürdőre, egy történelmi napra van szüksége. Azóta ezer ilyen tör-

ténelmi napot éltünk át, mert a vérfürdő eltartott három esztendeig. Ebben a tömegben, amely a háború után pusztulásnak indult, a kormányzat gyávasága és érzéketlensége miatt ma még él a forradalom, amely 1914 augusztusában kezdődött“.

„Szervezkedjünk tehát a harcra, mert a harcnak el kell következnie. Harc lesz, a gyáva és tehetetlen kormányzat ellen és harc lesz a kommunisták ellen is!“

„Mi, a forradalmárok, a lövészárkok forradalmárai sok tekintetben konzervatívok is vagyunk. A régi nyugati civilizációból meg kell őrizni valamit, az egyén szabadságát, a lélek szabadságát, amelyet nem tiporhatnak el a leninista kaszárnyák diktátorai amelyet nem engedünk eltiporni a porosz kaszárnyák káplárjainak^ sem, mert e két uralom érvényesülése a barbársághoz való visszatérést jelentené“.

Százötven ember volt mindössze körülötte. Frontharcosok valamennyien. A vezér szétnézett közöttük. Nem kérdezte meg egyiktől sem, hogy mi volt a háború előtt. Nem a multat kereste, az akaratot. Végig hullámozott rajta a február 18-iki kommunista tüntetés, látta maga előtt a fanatikus és mindenre elszánt óriási tömeget, amely felekedött a vörös lobogóra. Ő nagyon jól tudta, hogy ez mit jelent. Ismerte a vezéreket még Svájcból. Tudta, hogy az itáliai kommunizmus is az ő utasításaik szerint szervezkedett. Tudta, hogy ezzel a sereggel szemben, különösen Itáliában, nem lehet liberalizmus fakardjaival szembe szállni.

Mit mondott Macchiavelli?

„A rendes eszközök elégtelenek, sőt ilyen körülmények közt határozottan káros hatásúak. Rendkívüli eszközökhöz kell tehát nyúlni, erőszakhoz, fegyverhez; mindenekelőtt azonban az állam fölötti korlátlan uralmat kell megszereznünk, hogy tetszésünk szerint rendelkezünk vele“.

Az Új Ember még egyszer végignézett a katonáin. A százötven főnyi merész kis csapatot,

magját a fekete ingesek későbbi nagy seregének, ezzel a paranccsal küldötte szét az éjszakába:

„Minden életért egy másik életet! Minden barikád ellen egy másik barikádot!”

A politikai agitátor eltűnt. Aki előttünk áll, az már a Condottiero, aki az elégületlenek, a kétségbeesettek óriás serege élén döngetni kezdi az Élet kapuját.

„INITUM TUMULTUS“

A Condottiero még agitátor korából jól ismerte a tömeget. Tudta nagyon jól, hogyha a fasciok megalakításával megcsillogtathatja a hadviseltek elégedetlen serege előtt a nyugodt elhelyezkedés, a békés munka és a későbbi hatalom lehetőségeit, ez a tömeg fentartás nélkül zászlaja alá fog seregleni.

Nem csalódott. A Popolo d'Italia szerkesztőségében a legkülönösebb emberek adtak egymásnak találkozót. Csaknem mindennapos vendégek voltak az arditiknek, a háborús rohamcsapatok szövetségének vezetői, a legszélsőbb irányzat képviselői, akik az azonnali cselekvést hirdették. Ezek az emberek valaha mind önként jelentkeztek a rohamcsapatba és most sem tagadhatták meg a természetüket. A háborúban az ellenséges állásokba való meglepetésszerű és gyors betérésre használták a vakmerőknek és kalandvágyóknak ezt a kis seregét és nem csoda, hogy ez a sereg az első pillanatban már ott állott a Condottiero körül. És ott voltak a futuristák, ennek az erőteljes, új és rendszertelen irányzatnak. ennek az irodalmi rohamcsapatnak a képviselői, élükön Marinettivel, a világszerte ismert költővel, akit lobogó nacionalizmusa kergetett az egyre jobban fenyegető bolsevizmus és az egyre gyávább kormányzati rendszer ellenségeinek táborába. De jöttek mások is. Az első időben oda-sereglettek azok az anarchisták is, akik a háború

alatt szintén katonák voltak s akik éppen ezért ebben a táborban kerestek elhelyezkedést. És jöttek baloldali nacionalisták, mert a Condottieronak gondja volt arra, hogy a Fascio első programjába belevegye, az ingyenes közkönyvtárakat és az ingyenes gyógykezelést, a közegészségügy kiépítését, a címek és rangok eltörlését. Jöttek és szállingóztak a hadviseltek is, akik valaha a szocialista párt tagjai voltak, mert a programra a nyolc órasi munkaidőt, minden részvénytársaság, pénzügyi vállalkozás, bank és tőzsde feloszlatását, az egyéni magántulajdon felértékelését és megadóztatását, az improductív járadékok elkobzását, a termelésnek biztosítási alapon való újjászervezését, a munkás közvetlen részeseését a haszonból, a szállítások és közszolgáltatás vezetésére technikusok és munkások szindikátusának megalakítását, az egyéni spekuláció megszüntetését és a titkos diplomácia eltörlését hirdették. És jöhettek a földművesek is, mert a fascista program szerint a föld azé, aki műveli. És jöhettek az idealisták, a szélső nacionalisták, mert a program azt hirdette: Itália részt kér a világ sorsának intézéséből, mert ez az előkelő pozíció a félsziget negyvenkét milliós nemzetét joggal megilleti!

Az elvek és programok e zürzavarában csak két fix pont volt, amely körül ez a káosz tömörülhetett: a harctéren eltöltött hónapok közös emléke és az elhelyezkedés lehetősége után való vágyakozás. És a harmadik pont: a Condottiéro személye, aki a művész feltétlen biztonságával játszott az ezerhúrú hangszeren.

Mialatt bent a Popolo d'Italia szerkesztőségében találkozót adtak egymásnak az elkeseredettek és a kétségbeesettek, künn egyre fenyegetőbb méreteket öltött a bolsevista szervezkedés. Véres tüntetések zajlottak le az uccán a jobban öltözött embereket „büdös burzsuj“ kiáltással lökdöstek le a villamosokról, a katonákat csúfolták és gyalázták és a propaganda olyan méreteket öltött, hogy a legközelebbi képviselő-

választáson már mindenki szocialista és kommunista többségre számított. Budapestről riasztó hír érkezett, ott már kitört a kommunizmus és minden bizonnal folytatja romboló útját a többi ország felé. A kenyér ára emelkedett, a pénz értéke süllyedt és a forrongás olyan méreteket öltött, hogy a Rómában tartózkodó külföldi újságírók már azt táviratozták haza, hogy a forradalom kitörése minden pillanatban várható.

1919 áprilisában vagyunk. A kommunista párt már olyan vakmerő, hogy Lenin dicsőítésére plakátokat nyomtat, amelyeket a falakra akar kiragasztani. A kormány, amelyik eddig eltűrte az úgyszólván hetenként ismétlődő sztrájkokat és tüntetéseket, most már nem engedhetett tovább. A Lenint dicsőítő gyűléseket betiltotta, a plakátokat pedig elkobozta. Általános sztrájk volt rá a felelet. Nem járt a vasút, nem működött a posta, megállt a villamos, elhalkultak a gépek és a földmunkások letették a kapát, A nemzet vérkeringése megállt és a sztrájkolók óriási tömege Lenint éltetve csavargott végig az uccákon, megpofozva a polgárságot és beverve az ablakokat. A karabinieriket* itt-ott kivezényelték ellenük és ez véres összeütközésekre vezetett, de a végeredményben a tüntetők tovább garázdálkodtak egész Itáliában.

Április 15. Harmincezer kommunista gyűlt össze a milánói arénában és vörös zászlók alatt Lenint éltetve zúgott végig a városon, fenyegető erővel közeledvén a Dóm tér felé. Rendőrség? katonaság? Lábhoz tett fegyverrel áll. Nincs senki, aki szembeszállna velük, az emberek ijedten menekülnek be a házakba és rémülten csukják be az ablakokat

És mégis: a Dóm téren Viktor Emánuel király monumentális szobra körül zárt sorokban áll egy kis csapat. Övükben revolver, kezükben a manganello, ez a rövid, szíjjon hordott furkósbot. Minden szem a Piazza Mercanti felé tekint,

* A carabinieri az olasz csendőrség tagjai.

ahonnan már jól lehet hallani a kommunista indulót. Feltűnik az első vörös zászló és mögötte a hosszú, kígyózó tömeg. A következő pillanatban eldőrdül egy revolver és a Viktor Emánuel szobor talapzatáról a kis csapat úgy veti rá magát az óriási tömegre, mint amikor ragadozó farkasok rontanak a juhnyájak közé. Kövek repülnek, revolverek dördülnek, furkósbotok suhognak, sebesültek jajgatnak és halottak némulnak el a kövezeten. Egy teljes óráig tart az egyenlőtlen küzdelem, de végül mégis a támadóké a diadal. A kommunisták ordítva, jajgatva, betört fejjel és vérző sebekkel menekülnek a térről és tűnnek el a keskeny síkátorokban.

A győztesek az Éden színházig üldözik a kommunistákat, azután egy hirtelen hátraarccal megindulnak az Avanti szerkesztősége felé. Felfegyverkezett munkások állnak az útjukba. A revolverek újra megdördülnek, a botok újra megvillannak és a Fascio első rohamcsapata behatol az Avanti szerkesztőségébe. Tíz perc múlva összetörve hevernek a hatalmas rotációs gépek, a szerkesztőségi szobák bútorzata és hatalmas tűzcsóva csap fel a romok alól. A csapat elhagyja a feldúlt helyiséget, végigvonul az uccán és harsogó kiáltással hirdeti, hogy a sztrájkok szervezőjét, az Avantit sikerült elpusztítania.

Félóra múlva valamennyien ott állanak már a Popolo d'Italia szerkesztősége előtt. Az uccai harc győztes vezetői Marinetti, a világszerte ismert futurista költő, Vecchi, az arditik főnöke és Cesare Rossi jelentkeznek a Condottiero előtt.

A Fascio megnyerte az első csatát, s másnap Milano uccáin a sok vörös plakát után egy új, merészhangú írást olvashattak az emberek:

„A mi tegnapi csatánk nem azért folyt le, hogy megmentünk vagy szolgáljuk azt a korrump és haldokló kormányzatot, amely Itáliában ma uralkodik. A mi tegnapi csatánk azt hirdeti, hogy annak a négy millió győztes harcosnak, aki visszatért a háborúból, teljes joga és akarata van ahhoz, hogy kormányozza az új Itáliát. Mi

nem provokáljuk a harcot, de ha jogainkat kétségbevonják, akkor négy éves harctéri szolgálatunkhoz még hozzáfűzünk néhány hónapot!“

A Condottiero nagyon jól tudta, milyen sokat jelent az első győzelem. Tudta, hogy ebinek visszhangja végigharsog egész Itálián. Tudta, hogy ez lesz a legjobb propaganda a vidéki csoportok megalakítására. Ma még csak Milanóban és Milánó környékén van néhány száz ember a kezében, pedig ennek a számnak száz- ezrekre kell dagadni, ha győzni akar.

Sietnie kell. A kommunisták, akiket az első pillanatban megdöbbsentett az a vakmerő támadás, amely szétszórta a milánói tüntetést, a következő hetekben az első vereségből felocsúdva, tajtékozó dühvel fordultak felé. Az élete állandóan veszélyben forgott. A szerkesztőséget éjjel-nappal kézigránátos, fegyveres arditik őrizték.

1919 júniusában Luxemburg Róza meghalt, mire a német kommunista párt felhívására Torinóban újra kiütött a sztrájk. Elég volt a sztrájkból egy, hogy nyomon kövesse a többi. A munkásság nagy része már mind a kommunistákhoz csatlakozott, aminek az lett a következménye, hogy júniusban öt-hat városban már megalakították a szovjetet. Speziában három napig tartott a szovjetköztársaság, amit a csendőrségnek sortűzzel kellett szétvernie. Bolognában a városi tanács nagy része kommunista volt már, s vörös gárdák alakultak több helyen. Az Orlando-kormány megbukott és a helyét Nitti uralma foglalta el.

1919 augusztusában Nitti kiadatja a királlyal a híres mortarai dekrétumot, amely szabadlábba helyezi a háború valamennyi dezertőrjét és szökevényét. A lelkek teljes demoralizálása megkezdődik. Firenzében, Torinóban, Alessandriában, Bresciában, Pisában véres tüntetés. Milanóban, Bariban, Genovában, Nápolyban, Rómában, Velenceben és Cataniában megalakul a szovjet. A kommunista tömeg első dolga, hogy mindenütt ötvenszázalékos árleszállítást követeljen a keres-

kedőktől és akik nem engednek, azoknak kirabolják az üzleteit. A következő napokban már mindenütt a munkástanácsok megbízottai nyüzsögnek az elkommunizált üzletekben s a kirakatokon ott díszleg a felírás:

„Ez az üzlet a nép rendelkezésére áll. Holnap ötvenszázalékos engedménnyel megkezdjük valamennyi cikk kiárusítását“.

Milanóban jobban öltözött ember már ki sem léphetett az uccára, mert a következő percben fején találta egy kődarab. A rokkantakra valószínűs hajtóvadászatot rendeztek a vörösök és a tiszteket a nyílt uccán megpofozták. Nitti sürgős rendeletet adott ki, amelyben felhívta a tiszteket, hogy lehetőleg ne mutatkozzanak egyenruhában az uccákon, hanem öltözzenek civilbe, ha sétálni akarnak a nyilvánosság előtt.

Az a kis sereg, amely a Condottiero körül összegyűlt, már égett és reszketett a dühtől. Estéről-estére heves viták zajlottak le a Popolo d'Italia főszerkesztői szobájában, ahol különösen az arditik, a háborús rohamcsapatok vezetői követelték, hogy avatkozzanak be a harcba. De a Condottiero még várt. Nemcsak katona volt, hanem politikus is. Tudta, hogy az első győzelmes csatáját inkább az ellenfél hirtelen meglepetésének, mint a saját erejének köszönheti. Nem akart addig harcba bocsátkozni, amíg erős sereget nem szervezett. Az ő vérében is lobogott már a harci vágy, de azért ráfordult a türelmetlenkedőkre:

„A forradalom az én szememben nem valami vitustánc és nem egy hirtelen rájött nyavalyatörés. A forradalomnak elsősorban ereje és módszere kell hogy legyen és csak azután léphet akcióba!“

Hallatlan erővel folytatja a szervezkedést. Városról-városra utazik, beszél és agitál a hadviseltek között. 1919 július 22-én Firenzében van és ott, a nagy tömeg előtt, mialatt szerte az egész Itáliában már vörös zászlók lobognak, végső leszámolást hirdet nemcsak a kommuniz-

lírással, hanem annak kitenyésztojével, a szociáldemokráciával is.

„Mindent, ami nagyvá teheti az olasz nemzetet, pártolok, mindent, ami lealacsonyítja, megbecstelenítő ellenzék. Forradalmárnak lenni az adott időben, lehet egy élet büszkesége, de mikor a forradalom a bectelenek és paraziták kezére kerül, akkor ne féljünk még attól sem, hogy reakciónak neveznek bennünket. Visszautasítok az olasz gazdasági helyzet teljes ismeretében minden olyan kísérletet, amely a bolsevizmus és így a végső romlás útjára akarja vezetni Itáliát. Minden ilyen mozgalmat, minden eszközzel le fogunk törni és meg fogunk akadályozni. Bízom az olasz nép nagyságában és jövőjében!”

Így beszélt Mussolini. És ekkor, a szervezkedés és a propaganda lázas óráiban, a hit és a bizalom előestéjén különös hírt röpített szét a quarnerói öbölből a távíró. D'Annunzio: a Ronchiban összeszedett arditik élén betört a versaillesi békeszerződésben semlegesnek jelentett öbölbe és elfoglalta Fiumét. A város, amelyből a békeszerződés ütközőállamot próbált csinálni, ezzel a vakmerő csínyyel az olasz nacionalisták kezébe került. A nemzetközi csapatok sietve vonultak vissza a kikötőben horgonyzó hadihajókra és D'Annunzio korlátlan úr lett a város felett. Szembefordult valamennyi nagyhatalommal, szembefordult a saját kormányával és karddal vágta ketté a békeszerződés paragrafusait.

Mussolini elhült ekkora merészségen. A költő megelőzte a politikust.

MARCIA SU FIUME

Mi történt Fiumében?

A város, amelyet a békeszerződés elszakított attól az országtól, amelyhez évszázadokon át tartozott, már-már úgy látszott, hogy a párizsi döntés következtében a túlnyomó többségű olasz la-

kosság akarata ellenére a délszlávok kezére jut. A franciák és az amerikaiak, akik számbeli túlsúlyuknál fogva a békekonferencia minden fontosabb kérdésében döntöttek, a várost nem akarták átengedni Olaszországnak, hanem legfeljebb olyan megoldást fogadtak volna el, amely Fiúméből ütköző államot, önálló kis szabadkikötőt csinál. A várost megrakták nemzetközi katonasággal, kikötőjébe befutottak az amerikai és francia hadihajók és az idegen katonaság zöme nyíltan barátkozott a délszláv lakossággal. A forró és izgalmas levegőben több összeütközés robbant ki az olasz lakosság és a megszálló francia s amerikai katonaság között, sőt egy ízben mikor egy francia altiszt egy olasz nőt inzultált, valószínű harc tört ki a városban, amelynek számos halottja és sebesültje volt. Az idegenellenes tüntetések napról-napra megismétlődtek és ebben a túlfűtött hangulatban termelődött ki először a békeszerződéssel való fegyveres szembeszállás, a népek önrendelkezési jogának megcsúfolása ellen való felkelés gondolata. Az a szó, amellyel D'Annunzio a párizsi békekonferencia viharos ülései alatt Wilson elnököt aposztrofálta, az a merész hang, amely a prófétát világcsalóvá fokozta le, sehol sem talált nagyobb visszhangra, mint Fiúmében. Azok a szerencsétlen államok, amelyeket a párizsi tanács vezérei szétromboltak és darabokra hasogattak, korlátolt agyvelejük hatalmi örületében, ezek az államok a legyőztes halálos agóniájában álmodni sem merhettek az ellenállásról. Olaszország volt az egyetlen állam, amelynek örökké forrongó levegőjéből a felkelés első szikrája kipattanhatott, annyival is inkább, mert Olaszország a békét diktáló győztes hatalmakhoz tartozott. Az a három nem, amely Mussolini ajkairól hangozott el, amikor szembefordult Bissolatival, a wilsonbarát-politika képviselőjével, és az a lendület, amely D'Annunziót Ronchiból a régi magyar kikötőbe repítette, nem volt más, mint a harcos erő első lázadása a demagóg-hatalom ellen, ugyanaz a gondolat, amellyel a

győztes Napóleon fordult ugyancsak Olaszországból a párizsi konvent felé:

„Elmúlt az idő, hogy nagyszájú fiskálisok ítélkezzenek vitéz katonáink felett.“

Az a pár száz ember, akiknek élén a költő betört a quarnerói öbölbe, talán nem is tudta, milyen történelmi távlatokból indult el ez a különös és bizarr, bukásában oly tragikus és hatásában mégis olyan mérhetetlen jelentőségű kis forradalom. Az a pár száz arditi, az olasz háborús rohamcsapatoknak ezek a mindenre elszánt, vakmerő katonái, akiket a lelkesedés és kalandvágy sodort a költővel, bizonyára nem voltak tisztában annak az órának végzetes jelentőségével, amely az őszi bóra metsző kegyetlenségével süvöltött végig az útjuk előtt. Volt-e fogalmuk arról, hogy a párizsi konferencia, amelynek döntése ellen fellázadtak, a legyőzött államokat a szabadság nevében rabszolgasorsba juttatta, s hogy maguk a győztesek is olyan területeket ragadtak magukhoz, vagy tartanak még mindig birtokukban, amelyek teljes arculverését jelentik mindazoknak az elveknek, amelyek hirdetésével a békekonferencia megalkult? Volt-e fogalmuk erről? Aligha. Ott állottak a kormányzósági palota előtt, zárt, tömött sorokban, könnyű harci öltözetben, sűrű buggyos nadrágban, kényelmes, szinte polgári szabású kihajtott zubbonyban, amely alól kivillant egy ma még csak praktikus, de később oly félelmetes valami: a fekete ing. Állottak, éltették a költőt és éljenezték az olasz Fiúmet.

— Fiume titka a világ igazsága, — ezekkel a szavakkal okolta meg D'Annunzio ezt a vakmerő lázadást, amely szembefordult a versaillesi konferenciával. Ki értette meg az első pillanatban? Senki. A római kormány veteránjai, akik már belenyugodtak abba, hogy az elsodort Fiume nem olasz, hanem jugoszláv kézre jut, fel voltak háborodva a merész vállalkozás felett, amely szerintük másra sem volt jó, mint hogy a külföld előtt veszélyeztesse Olaszország hírnevét; mert az ilyen felelőtlen egyéni akciók, — hirdet-

ték a parlament folyosóján — fejfel a falnak viszik a nemzetet. A párizsi békekonferencia fiskálisai és professzorai valósággal dührohamot kaptak, amikor meghallották, hogy az ő szépen kicirkalmazott paragrafusait és jogászai bölcseségeiket, hogy hasította ketté a kard. Kifelé persze, fölényes mosolygással és lenézéssel nyilatkoztak a fiúmei kalandról, amely szerintük nem volt más, mint egy bolond poéta fantazmagóriája. Szembeszállani a versaillesi békekonferenciával, — amelyik térdre kényszerítette a hatalmas Németországot, darabokra törte Ausztriát, négyfelé vágta Magyarországot, letiporta Bulgáriát, megálázta Törökországot, — minő oktalan és örült vállalkozási A külföldi közvélemény, amely a Tűz költőjének bizarr kalandjait és viharos szerelmi botrányait mindig jobban méltányolta, mint halhatatlan művészetét, ismét valami különös kalandfélét, valami operettkirályságot szimatolt az események mögött. Párizs és Newyork jót mulatott és meg volt győződve arról, hogy D'Annunzio az egész fiúmei bevonulást azért rendezte meg, hogy reklámot csapjon legújabb könyveinek.

Nem értette meg senki. Csak a másik férfi, a Condottiéro, akinek boltozatos koponyája mögött ugyanilyen gondolatok viharoztak.

Idegesen futotta át az első táviratokat, amelyek a Commandante* fiúmei bevonulásáról szólottak.

... D'Annunzio Velencében félbeszakította tokiói repülőútját és a fiúmei küldöttségnek megígérte, hogy oldalukra áll. ... Ronchiban fellázította a katonaságot és a rohamcsapatok tagjai közül első percben nyolcszázán állottak mögé... Ezzel a kis sereggel átlépte a demarkációs vonalat, ahol találkozott a fiúmei olaszok felfegyverzett csapataival. Bevonult az élükön a városba és felszólította a nemzetközi katonaság parancsno-

* Il Commandante, a Parancsnok, ez volt D'Annunzio címe Fiúméban.

kát, hogy Fiúmében azonnal vonasson be minden idegen lobogót és hogy az idegen csapatok takarodjanak ki a városból, mert különben nem vállal felelősséget az eseményekért. És az idegen katonaság sietve menekült a kikötőkben horgonyzó hadihajókra...

A Condottiero ámulva nézett a költőre, akinek szárnyaló fantáziája ismét megelőzte az ő hatalmas koncepcióját, de az élet realitásain lassan gördülő politikai tervet. Harmadszor látta feltűnni az életében. Először, amikor felfedezte előtte az ifjúságot, amelynek mámoros lelkesedését a zseni ösztönös meglátásával korbácsolta a háború felé, másodszer, amikor az amerikai elnököt világszalónak aposztrofálta és így lerántotta arról a piedesztálról, amelyre a népek hódolata helyezte és harmadszor most, amikor kardot rántott az uralkodó rend ellen, ezen az őszbecsavarodó szeptemberi éjjelen.

A költő alakja olymposi magasságokig szökött a képzeletében. Ő még csak a szervezésnél tart, ő még csak arra törekszik, hogy hatalmas és erős sereget toborozzon, ő ma még egyformán szemben áll az államhatalommal és a kommunizmussal, sőt e pillanatban még azt sem tudja, melyikkel forduljon szembe először, előtte még a jövő messzeségében ködlik egy diadalmas forradalom — a Marcia su Roma — gondolata. Ő ma még tervez, óvatoskodik, nem akar semmi nagyobb dologba belekezdeni addig, míg egy hatalmas sereg és egy teljesen megérett helyzet nincs a háta mögött, sőt azt hiszi, hogy eljár egyedül a helyes úton. És most jön ez a költő, aki nem pocskolta el hónapjait egy hatalmas nagy sereg szervezésére, aki másodrendű dolognak tartja a kommunizmus és az államhatalom között végzetesen kiéleződő vetélkedést, akinek merész fantáziája átrepül időn és tömegeken, hogy egy szál karddal a kezében visszaadja az országnak a legnagyobb, a legfontosabb dolgot: nemzeti önérzetét.

A Popolo d'Italia szerkesztőségében másról sem beszéltek, mint a fiumei vállalkozásról. A

lap a D'Annunzio-féle kis forradalom jelentőségét minden más esemény fölé helyezte és mialatt a közvélemény a maga belső bajaival, az értéktelenedő pénzzel, a dráguló kenyérrel, a parlamenti zenebonákkal, az egyre erősödő kommunista izgatással foglalkozott, azalatt a faseista párt újságja mindennap az első oldalon közölte a fiumei eseményeket és rá próbálta irányítani a közönség figyelmét a quarnerói vállalkozásra. Mussolini, akinek viharzó temperamentumát az első pillanatban megragadta a költő vakmerő lendülete, lapjában nyomban országos gyűjtést indított a fiumei arditik zsoldjának előteremtésére. Az ő lapja volt az egyetlen újság, amely észrevette a vállalkozás nemzeti jelentőségét s az ő gyűjtése jelentette az egyetlen komoly összeget, amely D'Annunzio támogatására Fiúméig eljutott.

— Minden gondolatom és minden támogatásom a fiumei hősöké, — hirdette újságjában a főszerkesztő, belsejét azonban különös gondolatok marcangolták. Ő maga olvasta át legelőször a távirati irodák jelentéseit s ő maga ugrott mindig a telefonhoz, valahányszor olyan hírről hallott, amely Fiuméből érkezik.

És jöttek a hírek.

„A hatalmasnak hitt versaillesi konferencia tehetetlen, az olasz kormány habozik. Ki kell tartani a végletekig és győzni fogunk“.

Így beszélt a Commandante Fiumében, a másik, a Condottiero pedig egyre növekvő izgalommal futotta át a sorokat:

„A Fiumét körülzáró demarkációs vonalon ott áll körülöttünk a gyáva kormányzat legnagyobb szégyenére az olasz katonaság. Nem félünk tőlük, mert a mi hitünk át fog áradni az ő soraik közé. Ma még csak tíz-húsz katona szökik át a mi táborunkba, de ez a szám napról-napra emelkedni fog. Az igazság a mi oldalunkon van. Quis contra nos?“

A Condottiero elámult. Ez az ember igazi forradalmár, mint ő maga. Ez fel fogja lázítani

és maga mellé állítja a Fiume körül táborozó olasz hadsereget . . .

„Nos Legionares“ villámlott tovább a hang Fiume felől — mi légionáriusok római hittel ragadjuk meg a kardot és vagy meghalunk vagy győzni fogunk“.

Mi ez? — mormolta magában a Condottiero. A latin szó? Az erős akarat? A római hit?

A telefon tovább csilingelt:

... A fiumei sereg egyre erősödik, a várost körülró olasz csapatok ezrével szökdösnek át a költő táborába. A mindenünnen összeverődött önkéntesekből a fanatikus lelkesedő és kalandra vágyó fiatalságból a Commandante megszervezte az új hadsereget. Nincsenek szakaszok, századok és ezredek.

Más a beosztás. Három centuria, egy manipulum, három manipulus egy cohors és három cohors egy légió. Az antik Róma szelleme diadalmasan támad fel a tűzcsovából, amelyet a költő merész fantáziája a Karsztok tövébe vetett.

A Condottiero megborzongott. Ez az ember megelőzte az ő legtitkosabb gondolatait. Ő itt a szocialistákkal, kommunistákkal, államhatalommal vesződik, sereget szervez, cikket ír, szónokol és agitál, küzd és verekedik az étellel és a realitásokkal és ezalatt a másik, a költő egyetlen szárnycsapással felemelkedik a csillagokig. Mi lesz, ha az a tűz, amely Fiuméből felcsapott, lángbaborítja egész Itáliát? Egyet akarnak, egyet szomjúhozhatnak mind a ketten. De mi lesz nagyobb vonzóerő a tömegre az ő sejtrendszer szerint megszervezett és talán csak nevében latin fasciói, vagy az antik világ minden dicsőséges emlékét és minden nagy ígérését újjáélesztő új seregek: a légiók?

Nem töprenghetett sokáig. A biciklista már kopogott az ajtaján és kezébe nyomott egy újabb távirati kiadást.

Fiume . . . Megint csak Fiume! ... És egy újabb beszéd, még az eddigieknél is sokkal merészebb és lázítóbb:

„Mi, akik itt vagyunk, valamennyien elpusztulhatunk Fiume romjai alatt, de az eszme, amiért harcba szállottunk diadalmasan szárnyal föl a romok alól. A megfégezhetetlen sinn-fein mozgalomtól a vörös zászlóig, amely Egyiptomban a félholdat egyesíti a kereszttel, az elnyomott népek minden lázadását új lángra gyújtják a mi villámaink, amelyek szertehullanak a végtelenbe. Az a falánk hatalom, amely Perzsia, Mezopotámia, Arábia és Afrika nagyrészét elrabolta — és még“ mindig nem lakott jól —, elküldheti ellenünk a keselyűit, amelyek Egyiptomban a fegyvertelen tömegek húsából lakmároznak. Az a kapzsi hatalom, amelyik elragadta Konstantinápolyt, amelyik ráfeküdt a kínai köztársaság harmadrészére, amelyik uralma alatt tartja az Egyenlítő és az Óceán valamennyi mérhetetlen gazdag szigetét — és még mindig nem lakott jól —, szembeszállhat velük ugyanazokkal a gyalázatos eszközökkel, amelyekkel le akarja törni a sápadtarcú Indiát, amelyet elárult saját költője: Tagore. Szembeszállhat velünk ez a hatalom az ő megszokott módszerével, mi mégis mindig és mindenütt győzni fogunk“.

„Mert minden elnyomott nép lelke odasereglik majd a mi zászlónk köré. És a fegyvertelenek kardot ragadnak“.

„És erő fog szembeszállani az erővel“.

„Minden szegény és tönkretett nemzet kálváriája és minden szegény és szabad ember keresztrefeszítése egy új feltámadás hajnalhasadását jelenti, amelynek diadalmas ragyogásában el fognak merülni a kizsákmányoló osztályok, a ragadozó fajok és a prédára éhes nemzetek, amelyek csak tegnap fölötték le a háborút és ma már le akarják fölözni a békét!“

A Condottierot magával ragadta a költő fantáziája. A szeme ideges gyorsasággal ugrott át az egyes viharzóbb sorokon:

„Fiumeiek! Amikor a párizsi konferencia arcába kiáltjátok, hogy azt a történelmet, amely a legnemesebb itáliai vérrel itatott, nem állít-

hatják meg Párizsban, amikor ti szembenéztek az erőszakkal, amely bárhonnán nehezedik reátok, akkor azt jelentitek be, hogy megrendült a régi világ“.

A Condottiero arca kipirosodott. Ez a költő már világforradalomról beszél, amikor ő még bent az országban sem tudta megcsinálni a maga kis forradalmát. Mit ígérhet a katonáinak?

„A ti hitetek ível Írországtól Egyiptomig és Oroszországtól Indiáig. A ti hitetek gyűjti majd egy táborba a fehér és színes fajokat, a Biblia és a Korán követőit, a kereszténységét és az izlámot. Mert egy hit, egy törvény és egy igazság lesz: a lázadás!“

Egy nap sem múlt el és már jött az újabb távirat. A fiumei önkéntesek száma egyre szaporodik és a háborút viselt fiatalság tömegesen se-reglik a költő zászlaja alá. Mivel lelkesíti őket?

„Az ifjúság örök és halhatatlan. És a sors engem jelölt ki az ifjúság fejedelmének életem végezetéig“.

A Popolo d'Italia főszerkesztője csengetett:

— Kéretem Bianchi urat!

Michele Bianchi, a szerkesztő, Mussolini helyettese nagy csomó kézirattal lépett be a szobába

—Michele vedd át a lapot. Én utazom.

—Hová?

—Fiúméba.

A szerkesztő elámult?

— Elutazol? Most, amikor a legnagyobb szükség van rád? Amikor javában folytatjuk a szervezést? Amikor nem tudjuk, melyik percben nyúlnak fegyverhez a kommunisták? Amikor feltétlen szükség van a jelenlétedre? Örültség!

A Condottiero rámordult:

— Mit érdekelnek engem most a kommunisták, a szocialisták és a kormány ostoba intézkedései? Nekem találkoznom kell D'Annunzióval. Meg kell tudnom, mi történik Fiúmében. Látnom kell a saját szemeimmel az ottani helyzetet, mert eset-

leg ezen fordul meg egész életünk. Tudod, milyen tizedrangú kérdés lesz akkor a szocializmus, kommunizmus, liberalizmus, szakszervezet, parlament, ha ennek az embernek sikerül lángbaborítani Itáliát?

Bianchi megpróbált ellenkezni.

— Nem fogsz eljutni Fiúméig. A város körül van zárva. A hatóságok nagyon jól tudják, hogy te vagy az egyetlen, aki újságod, tollad és személyed teljes súlyával támogatod a fiumei vállalkozást. Bizonyos tehát, hogy utasításuk van arra, hogy feltartóztassanak. A vonatokat a legszigorúbban ellenőrzik, a demarkációs vonalon őrszem őrszem mellett. Nem tudsz keresztülszúzni ezen az acélgyűrűn!

— De igen.

— Értsd meg már, lehetetlenség. A vonatról leszállítanak, ha gyalog próbálsz átszökni, az őrszemek lőnek agyon. Maradj.

—Megyek.

—A vesztedbe rohansz.

— Dehogy! Repülőgépen megyek és füttyölök az őrszemekre. Isten veled!

Bianchi ámulva nézett utána. Megvakarta a fülét és visszaindult a szobájába kéziratot javítani. Amikor átment a folyosón, éktelen lárma ütötte meg a fülét. A szerkesztőség egyik ifjú óriása veszekedett a szolgálával:

— Maga lehetetlen ember Francesco. Mindig nyakamra ereszti a hitelezőimet. Nincs annyi esze, hogy letagadjon“? Az ördög vigyen el valamennyi susztert, szabót és főpincért...

Bianchi mosolygott. Bohémek örök rémei, hitelezők, ti még nem tudjátok, milyen „jó pénzt“ jelentenek már a Popolo d'Italia munkatársai!

A SZENT MÁRK TÉR VENDÉGEI

A velencei Márk tér aranyos fényzuhatagában, a Caffè Flórián előtt az egyik asztalkánál izgató szépségű asszony ül. Mellette egy férfi szürcsöli a feketekávé, borotváltarcú, keményvonású férfi, akinek kopott és benzinfoltos bőrkabátja nem a legstílusosabban egészíti ki a nő egyszerű, de diszkréten elegáns öltözetét.

A nő: Margherita Sarfatti, a kitűnő író, a Popolo d'Italia irodalmi szerkesztője. Egy gazdag milánói ügyvéd felesége, aki az irodalom és a művészet *l'art pour l'art* szeretetével nyitotta meg a szalonját az úgynevezett bohémvilág előtt. Mussolinin már abból az időből ismerte, amikor még jelentéktelen szocialista agitátor volt. Az élet és a kultúra minden raffinementejével hódító zsidó-asszony, a női lélek ösztönös tehetségével, azonnal észrevette a huszonnyolc éves faragatlan vadócban — a zsenit. Ettől a perctől kezdve ott áll az oldala mellett, a lapnál kitűnő munkatársa, a társadalmi élet hierarchiájában való emelkedésénél pedig egyik leghathatósabb támogatója lesz. Mikor a főszerkesztő elindult Fiumébe, a Popolo d'Italia két munkatársával együtt Sarfatti asszony kísérte el Velencéig s itt várták be, amíg repülőgépen visszatért. A férfi most itt ül előtte fantasztikus repülőkosztümben és mosolyog. Az asszonyt pedig majdnem szétpattantja a kíváncsiság:

— Beszéljen!

— A hosszú légiút után jól esik a forró fekete. De már készen is vagyok.

— Beszéljen!

— Hát ott voltam. Igazán nem bántam meg, hogy repülőgépen mentem. Emlékszik rá, hogy egy derék kapitány a torpedózúzóján akart átvinni innen Fiuméba, azután, hogy motorcsónakot is felajánlottak. Jó volt, hogy a repülőgép

mellett döntöttem, mert így pár óra alatt elértem a célt. Ragyogó időnk volt, a gépben semmi hiba. Tudja, hogy imádom a repülést. Nincs ennél felségesebb érzés a világon. Az ember érzi, hogy zuhan le mellette a magasság s hogy emelkedik ő fel a csillagokig. Tudja, onnan felülről milyen picinyek az emberek?

Az asszony mosolygott:

— Kedves barátom, mindig mondtam, hogy maga a hidegen számító politikus és a viharzó fantáziájú költő különös keveréke. De most úgy látom, nagyon elragadta a fantáziája. Maradjunk csak a pici embereknél. Mit látott Fiúmében?

— A móló mellett ereszkedtünk le a hidrolánnal és mikor a vízre siklottunk, már óriási tömeg gyűlt egybe a parton és kíváncsian tódult a gépmadár felé, amelyről senki sem tudta, mi jót hozott. Az egyik ardit megismert. Megéljeneztek. Megmondtam, hogy D'Annunziot jöttem meglátogatni. Sodort magával a tömeg.

— Mit látott?

— Üres kikötőt, fűtetlen hajókat és berozsásodott dokkokat. De ebben a gazdaságilag leromlott városban mégis olyan csodálatos élet viharzik, amelyről álmodni sem mertem ... A költő csodálatos szónoki képességével valósággal delejes álomban tartja az embereket.

— Mikor beszélt vele?

— Rögtön a megérkezésem után a parancsnokságra siettem. Amíg odaértem, csakúgy hullottak reám a friss impressziók. A kikötőben egy sír domborodik. Na ne ijedjen meg, senki sincs benne eltemetve. Amolyan jelképes sír, amelyet néhány jókedélyű ardit emelt és rakott össze irdatlan kődarabokból. Ormán szabályos fejfa szomorkodik, hirdetvén, hogy itt nyugszik Cagioa tábornok, a blokkírozó sereg főparancsnoka. A sír kőkockáit katonaszokás szerint telefirkálták Cagioára nem éppen hízelgő frázisokkal.

— Miket írtak rá?

— Engedje meg, hogy ne reprodukáljam a

maga jelenlétében, mert túlságosan kaszárnya-stílusban fogalmazták meg a mondanivalójukat a derék arditik.

— A parancsnokról beszéljen . . .

— A parancsnok? A kormányzósági palotában találkoztam vele. Amíg odáig jutottam, nem láttam mást, mint egy forró delíriumtól lázongó várost, kipirult arcokat és lobogó zászlókat minden ház oromzatán. Láttam elvonulni csapatokat, egyiket fekete ingben, ezek az arditik, a másikat zöldben, ezek a dalmátok, a harmadikat vörösben, ezek a garibaldisták. És ez a sokféle színű csapat mind egy egységes harci alakulatba, a légiók vasszervezetébe tagozódik. Centuriák, cohorsok, légiók. Fegyverek, ágyúk, géppuskák, véteztett motorcsolnakok. Hatalom.

— És a költő?

—Amikor beléptem a szobájába, felugrott az asztaltól, átölelt és megcsókolt. Azután hosszasan elbeszélgettünk mindenről. Rendületlenül bízik az erejében. A várost teljesen körülfárta az olasz sorkatonaság, de ezren és ezren szökdösnek át az ő zászlói alá. Nem hiszi, hogy a kormány meg mer kockáztatni Fiume ellen egy fegyveres vállalkozást. Abban bízik, hogy a fiumei lázadás példát fog mutatni az Íreknek, a hinduknak és az araboknak. Azt hiszi, hogy Anglia, Franciaország és Amerika sokkal jobban el lesznek foglalva a maguk bajaival, semhogy el ne fogadnák a fait accomplit, az olasz Fiumét, ő el van szánva mindenre. Ha kifogy a pénze, kifogy az élelmszere, kalózkodásra adja majd magát. Láttam a kikötőben horgonyzó véteztett motorcsolnakokat. Gépfegyver, gyorstüzelő ágyú s torpedóvetőgép jó néhányon. Pompás fickók a csolnakok bordái között. Majd fel fogják tartóztatni a kereskedelmi hajókat és bekényszerítik rakományaikkal együtt a kikötőbe.

—És ha megtámadják? Ha az olasz kormány, vagy a szövetséges nagyhatalmak, vagy a szom-

széd Jugoszlávia mégis csapatokat küldenek ellene?

—Védekezni fog az utolsó lehelletéig. Megmondta nékem: a fiumei forradalom, az új Olaszország első tiltakozása, az újjászületett latin faj öntudatának első fellobbanása, a vérrel szerzett jogok első határozott követelése. Ez a forradalom nem fülhat megegyezésbe: vagy ilyőz, vagy elbukik. A költő elszánta magát arra, hogyha kell, meghal Fiume romjai alatt.

—Meghal? Dehát akkor miért a harc, ha az ő halála nem a győzelmet, hanem a vereséget pecsételi meg? Miért kell akkor meghalnia?

A férfi felpillantott:

— Asszonyom, az emberek semmik: elmúlnak, a gondolatok valamik: megmaradnak.

Az asszony a lelkébe nézett:

—És mit fog csinálni maga?

A férfi csöndesen felelt:

—Megszervezem az *én* légióimat.

Ez a beszélgetés játszódhatott le 1919 őszén a Szent Márk tér két különös vendége között. Figyelt-e rájuk valaki? Hallották-e, hogy mit beszélnek?

A torony órája mély zengő hangján elverte a tizenegyet, s az elcsendesülő térre besompolygott a lagúnákból a szerenádra induló gondolák szerelmes éneke...

CANNIBAL ANTE PORTAS

Mussolini még magához sem tért a fiumei forradalom kábulatától, már is rázuhogtak az új események. A szerkesztőségben már várták. Ott voltak Michele Bianchi szabájában a fascio első vezéralakjai, Marinetti, a futurista költő, De Vecchi, ez a mindenre elszánt, acélakarátú katona, Toscanini, az akkor már világhírű karmester, aki a művész ösztönös megérzésével menekült a forrongó káoszról az egyetlen fix pont mögé,

Cesare Rossi, ez a sötétarcú és félelmetes tollú újságíró, aki még Mussolinit is túl akarta szárnyalni a maga fékezhetetlen indulatával. Várták a vezért, akinek Fiúméből kellett megérkeznie, hogy most már véglegesen döntsön a fascio további állásfoglalásáról. A kommunista izgatás eddig még nem látott mértékre csapott fel. Egy aktív ezredest Turinban leszúrtak és egy fiatal nacionalista diákot Bolognában a nyílt uccán lőttek agyon. Az üzleteket fosztogatják, a kormány a szocialista pártot vádolja a kommunista izgatás támogatásával, a szocialisták pedig azzal vágnak vissza, hogy a fosztogatást a kormány rendezte meg azzal a hátsó céllal, hogy a tömeg csak lopjon és raboljon, mert akkor nem ér rá forradalmat csinálni. És közeledik az ismeretlen rém, a választás, ahol a szocialisták és a kommunisták óriási többségre számítanak. A kommunisták a választási harcba két jelszóval indulnak: a régi háborús pártok teljes megsemmisítése és az orosz szovjetköztestársasággal való teljes szolidaritás.

A Condottierot immár nem tévesztik meg azok az események, amelyek Fiúmében lejátszódtak. Minden elismerése és minden hódolata a költőé, aki a hosszú és fárasztó politikai harcok helyett egyetlen csapással akarja visszaadni a nemzeti önérzetet, minden haladás és fejlődés kútfejét. Minden tisztelete a fiumei parancsnoké, aki a jelenleg uralkodó gyáva és kapkodó kormányzat megdöntését tartja a legfontosabb feladatnak, mert ezzel automatikusan megszűnnék minden belső forrongás és bizonytalanság. Neki is ez a véleménye, de sokkal erősebb benne a realitások iránti érzék, semhogy észre nem venné az e pillanatban sokkal döngetőbb veszedelmet, a kommunizmus előretörését.

„A Commandante egy nagy költő, akit én teljes lelkemből csodálok, én csak egy hatalmas faragatlan paraszt vagyok, aki nem szakadt el a rögök realitásától“.

Már tisztán látja a fiumei forradalom jelentőségét, ámennek forró hulláma az első pillanatban őt is teljesen magával ragadta. Elméjének átütőereje, amely mindennek azonnal a mélyére hatolt és csodálatos felfogóképessége, amely a legkülönbözőbb elvekből és eseményekből át tudta ömleszteni magába és újjá tudta teremteni a tömegben mindazt, amit helyesnek és időszerűnek talált, mint egy forró geyzir buzogott fel belőle életének e válságos napjaiban. Ahogy át tudta venni és újjá tudta formálni magában a szocializmus hatalmas szervező erejét, ahogy nemzeti tartalommal akarta megtölteni a Sorel-féle szindikalizmus száraz, holt gyúanyagát, ahogy újjáteremtődött a lelkében Nietzsche tanítása, aki a nagy tömegek uralma helyett a kiváló egyéniségek uralmát hirdette, ugyanúgy magába szívta a fiúmói vállalkozás jelenségeit. Az első, ami megfogta Fiúmében, a nemzeti öntudat felkorbácsolása volt, amelyik ő benne is ugyanolyan szikrákat vetett mint a költő lelkében azzal a különbséggel, hogy a kardot először a költő ragadta meg. A másik gondolat, amelynek gigantikus nagysága lenyűgözte, a régi római harci szervezet, a légiók feltámasztása volt. Ma még csak pár ilyen szervezet lézeng a körülzárt kikötőben, de ha ezt a szervezetet ő az egész Itáliában ki tudja építeni, akkor nincs hatalom, amely megállhatna előtte.

A helyzet nehéz volt és veszedelmes. Szemben a kormányzattal, amely mindent megtett az ő szélsőséges irányzatának elnyomására, szemben a kommunistákkal, akik gyűlölik és akiknek hatalma egyre erősödik, és felette Északon, a fiumei mozgalommal, amelyről sohasem tudhatja, hogy mikor nő a feje fölé. Érezte jól, hogy e pillanatban a legfontosabb dolog a számára az, hogy hallatlan erővel folytassa tovább az agitációt, hogy a fasciókban megszervezett óriási és elégedetlen tömeget mérhetetlen arányúvá növelje, hogy a földművest megfogja azzal, hogy

övé a föld, hogy a munkást magához hódítsa a szindikalizmussal, hogy a munkanélküliek előtt egy erős kormányzat hirdetésével tovább csillogtassa az elhelyezkedés lehetőségének gondolatát, és ami a legfőbb, ezt az óriási tömeget beolvassza a légiók vasszervezetébe, ebbe a hatalmas katonai alakulatba, amelynek olyan erősnek kell lenni, hogy bármerre fordul az idő, nélkülük mozdulni se merjen senki sem.

A barátai, akik már vártak rá, riadó lelkesedéssel fogadták, mikor meghallották új terveit. A jelszó: a fascio legnagyobb ellensége a liberális demokrata állam, de e pillanatban a kommunizmus leküzdése az első és a fontosabb feladat.

Október 9-én már Firenzében van a fasciók nagygyűlésén. A kommunisták megérik az új tömegben lévő erő megmozdulását, és nem merik megzavarni a gyűlésüket. De a vezérre pályáznak, s amikor a gyűlés után nyugodtan ebédel a vendéglő teraszán, a pincér intésére észre kell vennie, hogy gyanús alakok ólálkodnak a vendéglő körül. A gomblyukokban vörös szegfű, a számuk egyre nagyobbodik, a szájukról káromkodás pattog és a kezük ökölbe szorul, mikor rátekintenek.

Az ember pedig, aki látja maga előtt a felviharzó gyűlöletet, nyugodtan kiveszi zsebéből hatalmas revolverét, leteszi maga mellé az asztalra, és eszik nyugodtan tovább.

A tömeg morogva elszéled:

... Jó, jó! Majd a választás után nem lesz ilyen nagy hős! Elvégre“ ráérünk akkor is agyonverni, ha a mi kezünkben lesz a hatalom. De akkor nem lesz irgalom a maga számára, signor Mussolini...

A Condottiero nem felelt. Fehér papírlap volt előtte és rajta a következő nevek:

1. *Mussolini*, a fascizmus megalapítója. 2. *Marinetti*, a futurizmus vezére. 3. *Podrecca*, az antiklerikális irányzat kezdeményezője. 4. *Torcini*, a világhírű karmester. 5. *Bolchon*, futurista

író. 6. *Macchi*, aviatikus. Azután még- néhány ismeretlen név, köztársaságiak, szindikalisták és végül sereghajtónak néhány — anarchista.

Ez a különös névsor az elveknek és neveknek bizarr keveréke, a fascizmus első választási listája volt. A Condottiero mosolygott. A választás nem lesz olyan könnyű, mert az ő serege is ott lesz az urnák előtt.

De pár hétre rá arcára fagyott a mosoly. A választás november huszadikán megtörtént és az ő pártja teljesen megbukott. Helyettük százhatvan szocialista és kommunista képviselő, egy megsemmisítő erejű baloldali többség tört be a képviselőházba, hogy az egész országban lezajlott sztrájkok és rendzavarások után, most már a parlament oromzatára is kitűzze a vörös lobogót.

Falvak, városok egy pillanat alatt lángba borultak. A szocialista pártból kilépett kommunista vezérek a nagy választási győzelem után érettnek látták a helyzetet ahoz, hogy az eddig elszórtan jelentkező sztrájkok helyett proklamálják az egész országra kiterjedő nyílt lázadást.

A veszedelem döbbenetes volt. Cannibal ante portas.

És ekkor, november huszonkilencedikén, a milánói Dóm téren a sztrájkra izgató és vörös lobogók alatt lázongó tömegbe belerobbant az első kézigránát.

A tömeg az első pillanatban megdermedt, de a következő percben már tudta, honnét jött a támadás. Visszaemlékezett március huszonegyedikére, amikor a kopott tábori-zöld, a csatatérnek ez a visszajáró kósza kísértete először szaggatta darabokra a Piazza Mercantin a vörös lobogót. És az első kézigránát eldördüléséből, a sebesültek jajgatásából, a dühre torzult arcokból egy elnyújtott kiáltás visongott:

— Halál Mussolinire!

Mussolini? Ott ült a főszerkesztői szobában és átfutotta legújabb drámájának kéziratát. Sűrű szavak, fojtott jelenetek, és a tragédia rop-

pant feszültségében csaknem szétpattanó felvonások. Átfutotta, gondolkozott egy darabig, és aztán ráírta a címet:

„*Kezdődik, uraim!*“

BELLUM CIVILE

Mussolininak jóformán annyi ideje sem volt, hogy szétnézzen maga körül, mert az események rohanó cselekvésre kényszerítették. Nem esett kétségbe a választáson való veresége felett. Ő Sorel és Macchiavelli tanítványa volt, s így, meggyőződése szerint, a hatalmat nem parlamenti eszközökkel, hanem erőszakkal és fegyverrel kell az uralomra törőnek a kezébe kaparintani. A választásba inkább csak barátai unszolására ment bele és most, annak sikertelen lezajlása után még jobban megerősödött benne az a gondolat, hogy célját kizárólag forradalmi módszerrel érheti el. Minden ideje és minden gondolata a fasciók további kiépítése és a légiók megszervezése, amelyek első feladata a bolsevizmus félretolása lesz, amely az országot végső veszedelemmel, az ő előretörését pedig megsemmisítéssel fenyegeti.

Nem állott sok idő a rendelkezésére. Ezerkilencszázhusz elején vagyunk és a sztrájkoknak valóságos pergőtüze zúdul Itáliára. Az hatvan szocialista és kommunista képviselő minden tárgyalást lehetetlenné tesz a kamarában, és példátlan vakmerőséggel folytatja a lazításait a vidéken. A néppárt, amelynek Don Sturzo, ez a spanyol eredetű és szicíliai származású, kétségtelesenül nagyeszű pap a vezére, a demokrácia alapján állva nem bírja az ígéretésben az iramot a szocialistákkal és a kommunistákkal. Ugyanígy járnak a többi baloldali pártok is, akik Don Sturzóval együtt azt hiszik, hogy csak úgy tudják népszerűségüket továbbra is fentartani, ha az ígéretésben versenyt futnak a legszélsőbb

szocialista irányzattal. A nép kegyeiért való örökös rajta-rajtában az ígéretek és hazugságok nagy árverésében jött az egyik sztrájk a másik után. Január elsején megkezdődik a postások sztrájkja és tart január huszonkettedikéig. Ugyanakkor általános sztrájkba lépnek a vasúti munkások, amelyet a kormány csak úgy tud leszerelni, hogy megadja a béremelést, és kivétel nélkül visszafogadja a sztrájkolókat. A kommunistákkal együtt dolgozó anarchista-vezért, Malatestát elfogják, de a fenyegető tömeghangulat miatt a kormány kénytelen szabadonbocsátani. Reggio Emiliában, a sztrájkok és a vörös izgatás főfészkeiben, a törvényszék elítél nyolcvan sztrájkoló vasutast. A válasz ismét a sztrájkra, a kalapácsot sarokba hajító munkások viharos tüntetésére, Milánóban és Bolognában pedig a csendőrséggel való véres összeütközésre vezetett. A Nitti-kormány megbukik, de minthogy nincs jobb, újra megalakul. Pár napra rá, február tizenharmadikán Liguriában, a vasmunkások sztrájkba lépnek, s a gyárakból erőszakkal eltávolítják a vezetőséget, és elkommunizálják az üzemeket. Egy hétre rá, ugyanez megtörténik Nápolyban is. Venetóban tüntetés, Milánóban kommunista felvonulás. A Nitti-kormány a csendőrség megerősítésére megszervezi a királyi gárdákat, amelyek február huszonkilencedikén ütköznek össze Milánóban a kommunistákkal. A katonaságban nem bízik senki. A tiszteket az uccán ismét üldözik. Halottak, sebesültek és általános sztrájk március hetedikén. A polgárság gyáva és fegyelmetlen. A kormány nem elég erélyes, a kommunisták pedig példátlanul vakmerőek. Senki sem hitt már és senki sem remélt. A proletárdiktatúra árnyéka ott sötétlett az ország felett. „Nem osztom a pesszimisták véleményét — hirdette a Popolo d'Italia főszerkesztője. — Én rendületlenül bízom az olasz nép jövőjében. Ha más volna a hitem, visszavonulnék a magánéletbe“.

Ez volt az egyetlen bátorító szó egész Itáliában. Aki kiejtette, nagyon jól tudta, hogy mögötte már sorakozni kezdenek a légiók.

A néppárt, hogy el ne maradjon az ígéretésben és a forradalmosításban a szocialisták mögött, a maga szocialista módra megszervezett szakszervezeteivel szintén sztrájkot provokált, ötvenezer szövőmunkás vonult ki a gyárból, Don Sturzo egyetlen intésére.

„Ami Don Sturzo csinál — süvöltötte a Condottiero, az nem katolikus politika, hanem fekete bolsevizmus, amelynek ugyanolyan romboló és társadalomellenes karaktere van, mint a másik bolsevizmusnak: a vörösnek.“

Március huszonnegy. Milánó egyik legnagyobb ipari üzemében, a Miami Silvestri gyárban a munkások luguriai mintára elzavarják a vezetőséget és maguk veszik kezükbe az üzemek irányítását. Ez már a legtisztább kommunizmus. Az állami üzemek munkásai szintén sztrájkba lépnek és az összeütközések megismétlődnek a kommunisták és a csendőrség között.

Április. Bolognában véres összeütközés, utána háromnapos sztrájk. Általános sztrájk Velencében, tüntetés Rómában, a szovjetköztársaság mellett, amely ismét összeütközésekhez vezet. Május elsejére az egész országban megáll a munka és az utcákon végig óriási folyamként hömpölyög a kommunista tömeg. Lenin és Trockij mellszobrai a menetek élén? vörös lobogók a munkáskamarák épületein.

A Condottiero át-átpillant Fiúméba, hogy mi történik ott. A város, úgy látszik, teljesen elkülöníti magát az itáliai eseményektől. A körülvárt kikötőben nincs semmi sztrájk és semmi rendzavarás. Ott csak egy akarat parancsol, a költő, aki még mindig hisz abban, hogy vállalkozása talán Mussolini segítségével egy országos felkeléshez vezet. De Mussolininek nincs már ideje arra, hogy Fiúméval törődjék. A sztrájkok, a rendzavarások összeütközések örökös pergőtüzéből nem tudja ki-

kapcsolni magát. Jár, agitál, szervez városról-városra és sereg-e egyre sokasodik a háta mögött. A kommunista tüntetéseken itt-ott eldőrdül már egy-egy bomba és elcsattan egy-egy kézigránát. És villámlik tovább a Popolo d'Italia:

„Nem, nem engedünk! Az erőszakra csak egy válasz van, az erőszak, és mi ezt a választ habozás nélkül ki fogjuk mondani. Nem a nép ellen harcolunk, mert á népet nem a buta kommunista agitátorok jelentik, a nép az a tömeg, amelyik végigcsinálta a háborút.“

„Egy kötelességünk van, semmi más! Megérteni a társadalmi bajokat, amelyek kinyíltak a szemeink előtt és összezúzni a népcsalókat, akik megvalósíthatatlan és hazug ideálok felé bolondítják a nemzetet.“

Az ő tömege vakon esküszik rá, de a másíknak, amelyet megrészegített a vörös örület, hiába beszél. Livornóban és Rómában ismét kitör a sztrájk és a parlamentben Don Sturzo megbuktatja Nitti miniszterelnököt. Bonomi próbál kormányt alakítani, de kísérlete hajótörést szenved. Nitti ismét visszatér. Carniában kitör a forradalom és szovjetköztársaság alakul. Friaul sztrájkba lép.

A fasciók még nem elég erősek, de a feketeingesek bátor és elszánt seregét most már nem lehet megállítani, övükben kézigránát, kezükben karabély. Szerte az egész országban megkezdik az előcsatározásokat. Robban a bomba, dördül a puska, egyelőre még minden központi vezetés nélkül, az egyes csoportvezetők hirtelen parancsa szerint.

A Condottieronak nem tetszik a dolog:

»A represszáliáknak mindig az igazságos megtorlás jellegével kell bírniok. Én nem akarok az erőszakból rendszert, vagy ami még rosszabb, valóságos esztétikai iskolát csinálni. Az erőszaknak nemesnek, lovagiasnak és orvosló hatásúnak kell lennie. Ne a kis egyéni elszórt és

céltalan erőszakoskodásokra törekedjete, hanem a döntő órák nagy, szép és legyőzhetetlen erőszakára.“

A harcnak még csak a kezdetén van és már is neveli a tömegét. Milyen más, mint a vele szemben álló kommunista agitátorok, akik felkorbácsolják az indulatot és azután sodródnak, rohanak együtt a szenvedélyekkel a végletekig.

De egyelőre még nem az övé a dicsőség, hanem a kommunista agitátoroké. Verona szocialista tanácsa visszautasítja azt a hadikeresztet, amit a városnak ajándékoztak. Spéziában újra sztrájk és összeütközés. A líra egyre zuhan, a tőzsdén vadul folyik a játék s a kontremin fekete zivartara ezeket nyomorít vagyontalanokká. Az örökös sztrájk miatt a termelés teljes csődje fenyeget és a kereskedők az üzletekben, úgy szólván, napról-napra cserélik ki a portékáik árait. A kormánynak az általános drágulás miatt fel kell emelni a kenyér árát, de a szocialisták nyomására kénytelen visszavonni ezt a rendeletét. Nitti megbukik és helyét immár véglegesen a parlament egyik legnagyobb eszű taktikusa, az öreg Giolitti foglalja el. Bonomi lesz a hadügyminiszter és Sforza a külügyminiszter.

Mi jót hoznak?

Belluno, Cremona, Milánó, Nápoly újra sztrájkol és az összeütközések megisméltődnek a csendőrség- és a kommunisták között. A milánói Cova vendéglőbe a kommunisták bombát hajítanak és az anarchisták Anconában felláztatnak egy ezred katonaságot. A kaszányát ágyúzzák. Huszonöt halott. Rómában a villamosvasutasok körében kitör a sztrájk, mire a főváros polgársága a fascisták agitációjának hatása alatt elveszti türelmét és összetöri az Avanti római szerkesztőségét. Általános sztrájk rá a felelet.

Az új kormánytól mindenki azt várja, hogy rendet csináljon, hogy agyonlövesse, vagy börtönbe vesse a kommunisták vezetőit és a legvéresebb szájú agitátorokat. Nincs idő a habozásra

és nincs hely a kíméletre. Egy csomó gyárat már; szocializáltak és ha így megy tovább, maholnap kitör a kommunizmus egész Itáliában.

Giolitti, az öreg parlamenti róka azonban nem így gondolkozott:

... Nekem egyáltalában nincs szándékomban, hogy fegyverrel verjem le a kommunistákat. Először is nincs elég fegyverem, a csendőrség és a királyi gárdák száma nem elegendő erre, a katonaságban pedig nem bízhatom. Ami fegyveres erőm van, az csak arra jó, hogy megvédelmezzem vele a középületeket. Másodszor teljesen felesleges a fegyveres szembeszállás. Csak hadd kiabáljanak, csak hadd lázítsanak és szocializáljanak. Hadd törjék be a fejüket a gazdasági élet örök törvényein. Laissez passer laissez faire. Majd lejárvák magukat...

Így beszélt barátai előtt és így érvelt magában az öreg Giolitti, de közben gondja volt arra, hogy a fascistákat, akiket az előző kormányok ugyanolyan veszedelmes felforgató elemként kezeltek, mint a kommunistákat, ezentúl ne üldözzék. Az öreg taktikus úgy okoskodott, hogyha neki nincs elegendő ereje, hogy szembeszálljon a kommunistákkal, hát rá kell hagyni a verekedést a fascistákra. Csak hadd marakodjanak egymás között; s a végén, amikor már az egész ország unni fogja a verekedést, ő majd zsebre teszi mind a kettőt.

Július. A kommunisták látván, hogy az új kormány még annyira sem erélyes, mint az előző még vadabb lendületre fokozták az agitációt. A bolognai mezőkön fellázították a parasztokat és a földmunkások sztrájkba léptek. Lombardiában csaknem az összes gyárat szocializálták, anélkül, hogy a kormány megvédte volna a tulajdonosokat. A gyárigazgatók kétségbeesve tördelték a kezeiket, de tehetetlenek voltak. Vörös őrségek alakultak, amelyeket a katonai raktárakból ellopott és összevásárolt fegyverekkel félelmetes erővé dagasztottak. Észak-Olaszországnak leg-

alább tíz városában megalakultak a forradalmi törvényszékek, amelyek a világforradalom nevében már halálos ítéleteket is hirdettek ki, a megremített közönség előtt. Sehol semmi ellenállás, csak néhol tűnik fel egy-egy fascista csapat. Repül a kézigránát, hull a halál, és villámlik a szó:

„Mi is azt hirdetjük, hogy a társadalomnak át kell alakulni, de meg fogjuk akadályozni, hogy az ország bekötött szemmel ugorják be a legfenekeletlenebb mélységbe. A kommunisták vegyék tudomásul, hogy csak a mi testünkön keresztül törhetnek előre és amíg a mi ellenállásunkat le nem győzik, addig hiábavaló minden reménységük.“

A kommunista vezérek nevettek. Sokkal erősebbeknek érezték magukat, semhogy néhány fascistatámadás megrémítette volna őket. Úgy látszott, már csak hetek, vagy hónapok kérdése, amikor valamennyi termelési eszközt elkommunizálhatnak. Triesztben forradalom, Piemontban folytatják a gyárak elfoglalását. Giolitti nem csinál semmit. Az egyetlen alkotása az úgynevezett egyeztető bizottság, amely megengedi a munkástanácsok beleszólását az üzemvitelekbe és ezt a javaslatot a parlamentnek el kell fogadnia. A gyárosok kétségbe esnek. A törvény életbelép és a munkástanácsok előzönlük a gyárak vezetőségét.

A Condottiéro dühöngött:

„1789-et, a liberalizmust és a demokráciát úgy meg kell enni, mint egy tál makarónit. Lejárták magukat és képtelenek arra, hogy az új időkben megálljanak. A jövő a miénk, akik azt hirdetjük, hogy a keveseknek és a kiválasztottaknak kell kormányozni Itáliát, akik erőszakos ellenállással megakadályozzuk, hogy nálunk is bekövetkezzék az a katasztrófa, amely a szerencsétlen Magyarországra rázuhant.“

Fent a nagybankok és a gyárak igazgatósági szobáiban az egykor oly hatalmas és most oly kétségbeesett pénzemberek szeme felcsillogott.

— Hiszen ez nagyszerű ember! Amikor a kormány teljesen szabadkezet enged a kommunista

izgatásnak, akkor ez erőszakot hirdet ellenük! Ez az ember arról beszél, hogy minden eszközzel le kell törni a kommunistákat és a szocialistákat és meg is mutatta, hogy van hite és van elég ereje a harcra is. Ez az ember igazán megérdemel minden támogatást!

Az az ember pedig mosolyogva hallgatta a pénzemberek dicséretét és közben egy új alkotmánytervezetet tanulmányozott, azt, amellyel D'Annunzio ajándékozta meg Fiumét. A költő — akinek vállalkozása most már teljesen elszigetelődött — valami egészen új társadalmat rendezett be a quarnerói öbölben. Nincs parlamentarizmus és nincs titkos választás. Az emberek foglalkozásuk szerint különböző csoportokba oszlanak és e testületek, vagy ha úgy tetszik, érdekképviseletek meghallgatásával kormányozzák az új államot. A munka az egyetlen, ami jogot biztosít a megélhetésre. Az emberek felszisszennek. D'Annunzio bolsevik lett? D'Annunzio nevet. Azt mondja, hogy az ő államformája valami latinizált nemzeti bolsevizmus. A Condottiero pedig nem szól semmit, hanem elteszi az alkotmányt az asztalfiókba. Öt évre rá, amikor megalkotja a szakszervezetek minisztériumát, még felhasználja ezt a különös tervezetet.

Autón száguld végig egész Itálián. Ma itt van, holnap ott. Maga vezeti hatalmas versenykocsiját és az óriási szürke szörnyeteg százhusz kilométeres sebességgel zúg végig a félszigeten. A hátsó ülés vendégeit a hideg rázza, mert a vezető a legszédítőbb menetben fékezés nélkül veszi a kanyarodókat:

„Az emberiség egy mozgalmas korszak felé halad és jaj annak, aki fél attól, hogy ezt a retentő iramot felvegye. A gyávák, a félénkek birodalma szét fog hullani egy óra alatt.“

Vonzóereje egyre nő a tömegek előtt. A polgárság, az iparosok, a kereskedők benne látják már a megmentőt, az *erős kezet*. A földműveseket is kezdi magához hódítani. A paraszt a kommu-

nizmustól félti a földtulajdonát, s ő egy pillanatig sem habozik, hogy ezt a félelmet a fascio részére kihasználja. A józan gondolkodású munkások miután látják, hogy a gyárak vezetését átvett üzemi tanácsok egyáltalában nem tudnak részükre jobb megélhetést biztosítani, már gondolkozni kezdenek azon, vajjon a helyes utat követik.

A fascista szakszervezetek, amelyeket a vezér a nemzeti szindikalizmus feszítő erejével töltött meg, lassan erősödni kezdenek az általános zűrzavarban.

De ez még mindig csak a kezdet kezdete. A munkásság nagy tömegei előtt még mindig ott van az északi bálvány, a bolsevizmus a maga gigantikus és borzasztó méreteivel. Elv, fogalom és rendszer, amelynek szörnyű nagyságát és apokaliptikus sötétségét a demokrácia és a liberalizmus könnyű és felszínes irányzatával nem lehet ellensúlyozni a megbódult tömeg előtt.

„Mi a fascizmus legfontosabb tanítása? Legyünk büszkék arra, hogy itáliaiak vagyunk. Legyünk büszkék erre, mert a mi csodálatos és ragyogó félszigetünk termelte ki magából az emberiség legcsodálatosabb és leggigantikusabb történelmét. Róma az a név, amely megtölti az elviharzott századokat és amely a maga káprázatos csillogásában lerajzolja előttünk a jövőt. Nem tűrjük, hogy a mi csodálatos földünkre átplántálják a szocialisták azokat az eszméket, amelyek már megbuktak Oroszországban.“

„Mit csinálnak nálunk a szocialisták! Négy arab lármát csap Líbiában, a jelszó erre: „Hagyjuk ott Líbiát!“ Hatezer albán fellázad, a felelet rá: „Hagyjuk ott Valonát!“ S ha holnap Dalmáciát megrohamozzák a horvátok, erre a szocialisták azt fogják követelni: „Hagyjuk ott Dalmáciát!“ És ha holnapután felkelők vonulnának Trieszt ellen, a jelszó ez volna: „Hagyjuk ott Triesztet!“

„De vagyunk még néhányan Itáliában, akik a torkukra forrasztjuk ezeket a bűnös jelszavakat“.

„Róma feltámad és Róma ítélkezni fog“.

Az az ösztönös tehetség, amelyik a háború kitörése előtt a szocializmusban, a háború alatt az ifjúságban, a háború után pedig a hadviseltekben fedezte fel a cselekvő erőt, és a mások előtt széteső káoszban valamiben észrevette egy szabályos geometriai test éles kontúrjait, az a zseniális ötlet, amelyik ezeket az új szervezeteket a római liktorok jelvényével, a fascissal ékesítette fel, az a csodálatos felfogóképeség, amelyik egy pillanat alatt magába tudta szívni és a félszige-ten szét tudta árasztani a fiúmei légiók szervezetét, csak most kezdte megteremni igazán a gyümölcsét, amikor a nép beleőrült a kommunizmus monumentalitásába és szörnyűségeibe.

Nagyság kell neked és monumentalitás! Hát ez az ember mutat neked olyan nagyságot, amely mellett eltölpül a bolsevizmus. A Kremlt csodálad? Hát ez majd megmutatja neked a Capitóliumot. Moszkvába vagy szerelmes! Hát majd meglátod Rómát a maga döbbenetes méreteivel. Lenin kell neked? Hát majd előlép Caesar, akinek ragyogó és dicsőséges alakja előtt szürke semmivé foszlik a vörös cár sziluettje.

Csak mondják erre a gondolatra a parlamenti bölcsek, hogy örülség, hogy fantazmagória, ő nagyon jól tudja, hogy ezzel a gondolattal megteremtette a bolsevizmus ellenmérgét. Akit ezzel egyszer beoltanak, az örökké immúnis marad a keleti pestissel szemben. Mert ki nagyobb, Caesar vagy Lenin, a római sas, vagy a vörös kalapács?

A Condottiero szétnézett a serege között. Már fekete ing van valamennyin, a légiók átvették az arditik háborús öltözetét. A hatalmas vörös vásznak helyett az ő csapatai élén apró, keresztbefeszített, római zászlócskák lobognak. Rajta a felírás, a négy büszke betű: S. P. Q. R. és felette babérkoszorúban ott szárnyal a sas, a Caesarok büszke madara. Húsz-harmincezer emberből áll ez a sereg. A felszerelés? Kinél karabély, kinél kézigránát, kinél semmi más, csak a gumibot.

A sereg eddig csak apróbb kis csatározásokban próbálta ki az erejét. A vezér nem engedte a döntő küzdelembe, mert nem látta elég érettnek a helyzetet. Ennek a fékezhetetlen temperamentumú férfinak voltak idegei ahoz, hogy nyugodtan megvárja, amíg a hangulat felé fordul, amíg a körülete kigyúló lelkesedésből megkapja az első lendítőerőt. Ő nem fog úgy járni, mint D'Annunzio, akinek korai vállalkozása befalazódik a quarnerói sziklák közé. Meg tudja várni a napot, amely az ő óráját kondítja meg. De addig? Mit csinál ezzel a már-már fegyverbe öltözött sereggel, amelyet már robbanásig feszített az ifjúság fékezhetetlen temperamentuma¹? Ismeri a fáját, tudja mivel lehet lelkesíteni és fékentartani. Ma megtanítja őket a D'Annunzio-féle köszöntésre, háromszor elkiáltja a szót, amellyel a középkor püspökei küldöttek harcba a keresztény lovagokat: „Eja, Eja, Eja...“; s a tömeg pedig egyszerre, egyhanggal rivallja rá a régi görögök örömkialtását: „Alala!“ Másnap megtiltja, hogy egymással kezet fogjanak, és megmutatja, hogy magasba emelt jobb karukkal hogy köszöntötték egymást az antik rómaiak. Harmadnap elrendeli, hogy az arditik háborús himnusza, a „Giovinezza“ legyen a fascio nemzeti imádsága. Mindennapra kitalál valami újat, valami merészet, valami izgatót, éppen úgy, mint ahogy a szerkesztőségben egyre új témákkal és új gondolatokkal serkenti munkakedvre a riportereit. Megáll a légiók előtt és felvet egy büszke kérdést, az eljövendő idők harci indulóját:

„A chi é Itália!“ (Kié Itália?)

És zúg rá a felelet:

„A noi!“ (A miénk!)

Bolognában, a kommunizmus főfészkében, a vezérek, akik azt hitték, hogy a parlamenti győzelemmel, a gyárak szocializálásával és a városi képviselőtestületekben való többségükkel a közelgő tél folyamán teljesen magukhoz tudják kaparintani a hatalmat, kezdték komolyan venni a

fasciók egyre nagyobbarányúvá fejlődő szervezkedését. Ők azt hitték, hogy Mussolini emberei kimerülnek abban, amit eddig csináltak, a kis csatározásokban, bombadobálásban, lövöldözésben és apró uccai verekedésben. Azt hitték, hogy a fasciók nagyobb, elszántabb és egyetemes akcióra nem képesek; de most, amikor meglátták az uccán a római sasok alatt masírozó feketeingesek tömegét, amikor észrevették, hogy a vezér személye az egyszerű munkásság körében milyen hallatlan vonzóerővel rendelkezik, csak akkor kezdték minden erejüket az egyre gyengülő kormányzat helyett a fascizmus ellen koncentrálni. A gyenge kormánytól már nem volt mit tartani, a veszedelmes ellenfél most már a fascizmus, amelyet meg kell félemlíteni, le kell törni, ki kell irtani.

A kommunisták nem olyan iskolában nevelkedtek, ahol várakozásra tanították volna őket, és ahol megválogatták volna az eszközöket. Ezerkilencszázhusz novemberében Bolognában elhatározták, hogy a huszonnegyedik tanácsnokválasztás után, bolognai székhellyel, meg fogják alakítani az olasz szovjetköztársaságot. Akadály? A bolognai tanácsteremben lévő nacionalista és fascista ellenzék. November huszonnégy. Az akadály megszűnt, a tanács fascista és nacionalista tagjait egy izgalmas délutáni ülésen a legbestiálisabb módon meggyilkolják.

A Condottiero szeme megvillant. Elérkezett a lélektani pillanat. A Popolo d'Italia szerkesztőségéből az ország minden tája felé egy szót, egy parancsot röpített szét a táviró:

„Bosszúra!”

A döntő harc megkezdődött. Ferrarában a Castello Estense mellett a vörös gárda megütközik a fascistákkal. Négy halott, harminc sebesült. Nem fontos. Tovább. Autók rohannak szét az éjszakákban és rajtuk a feketeingesek apró portyázó csapatai. A munkáskamarák épületei lángbaborulnak, a szocialista lapok

hatalmas rotációs gépeit apró szilánkokká hasogatja a bomba és a kézigránát:

— „Kié Itália?“ „A miénk!“

Mit csinál a kormány? „Laissez passer laissez faire“ — mondja az öreg Giolitti és nyugodtan tűri, hogy egymással verekedjenek, ő most mással van elfoglalva. Az általános zavargást — amelyet úgysem tud elsimítani — arra használja fel, hogy a fiumei kérdésben végre rendet teremtsen. Sforza külügyminiszter megköti a rapallói egyességet, amelynek értelmében D'Annunzionak el kell hagynia a kikötőt. A december általános zűrzavarában az indulatok és harcok káoszos kavargásában, mikor a félsziget a maga belső háborújával vívódott, Caviglia generális Giolitti parancsára a reguláris olasz sereggel megrohmozta Fiumét. Olaszok támadtak olaszokra és karácsony estéjén negyven halott vére festette pirosra a kikötő bazalt kövezetét. A reguláris katonaság győzött s a költő fején vérző sebével, s szívében egy keserű sóhajtással hagyta ott a várost, amelynek megmentéséért kardot ragadott:

„Fogadj magadba ó régi Itália, engem, a régi fiadat, akinek nincs más bűne, mint hogy hitt a te dicsőséged feltámadásában!“

A közvélemény megdőbönt. Egy pillanatra elfelejtette mindenki a belső harcot, a polgárháborút és az érdeklődés homlokterébe ismét a fiumei kérdés került. A demokrata és szocialista lapok kacagtak a kaland bukása felett, Papini, az ismert olasz költő azt harsogta, hogy D'Annunzionak meg kellett volna halni Fiume romjai alatt, a nacionalisták egy része pedig szembe fordult Mussolinivel és azzal vádolta meg, hogy cserben hagyta a fiumei vállalkozást, amelynek sikere érdekében forradalmat kellett volna csinálni. A Condottiero visszavágott:

„Néhányan szememre vetik, hogy nem csináltam meg azt a könnyű, finom, kecses és graciózus kis valamit, amit úgy hívnak, hogy: forradalom. Forradalmat csak akkor lehet csinálni, ha ennek

a mozgalomnak kialakult, saját belső lelkivilága van, mert csak világos gondolatokért lehet harcavinni a tömeget. A forradalomnak határozott célja és a legapróbb részletekig kidolgozott programja kell, hogy legyen, amelynek függetlennek kell maradni minden más belső zavarótól és attól, hogy a győzelem esetleg csak holnap következik be. A forradalom nem pillanatnyi fellángolás, a forradalom halálosan komoly dolog. Forradalmat a hadsereggel karöltve kell megcsinálni és nem a hadsereg ellen, fegyvérrel és nem fegyver nélkül, meghatározott, megszervezett tömegekkel, nem pedig a négyülésekről összecsődített emberekkel. A forradalom sikerül, ha a közhangulat többsége tán? gátja, ha nem, akkor menthetetlenül megbukik

„D'Annunzio és az ő légionáriusai, akik harcolva buktak el, Itália örök dicsőségét jelentik D'Annunzio volt az egyetlen ember, aki egyetlen férfias gesztussal egy álló esztendőt keresztül féken tudta tartani az egész világ erejét. De kemény feje volt Giolittinek is, aki nem engedett, mert a megkötött egyezmények nem egyszerű papirosok, amiket szét lehet szaggatni. A fiumei karácsony végzetes tragédia: az állam és az eszme érdekeinek, a mi kishitűségünknek és a mi nagyságunknak drámai összecsapása.“

Nálánál tisztábban senki sem látja, mi történt Fiúmében. Látja és megérzi az idők drámai viharzásában az új Itália tragikus hőseit, a költőt, aki mindenki előtt, még ő elötte is utat mutatott, de akinek a dolgok és események logikai törvényszerűségénél fogva el kellett buknia. A költő előbb szállott harcba egy olyan gondolatért, amelyet még nem érlelt meg teljesen az idő. Lehetetlenség volt Olaszország nagyságát és függetlenségét egy körülzárt városból megteremteni, amikor bent, az országban büntetlenül tombohlatott a legvadabb nemzetközi demagógia.

„A Fiúmében elesett légionáriusok a nagy háború utolsó halottai. Tiszteleg előttük az olasz

trikolór és befogadja őket az olasz föld. Dicsőség a fiumei légióknak és az ő vezérüknek, dicsőség azoknak, akik visszatérnek közénk és azoknak, akik nem térnek vissza már soha.“

A gyászinduló utolsó akkordjába belesikoltottak a harci trombiták. Modenában a kommunisták orvul meggyilkolták Mario Ruinit, ezt a fiatal fiumei légionáriust, aki a nagy harc lezajlása után hazatért övéihez. Néma és hangtalan menet kísérte a temetést, feketeinges fascisták két oldalt a koporsó körül. A nyugodt temetői menetbe egyszerre beledördültek a puskák és a gyászoló tömegre rá zuhogott az ucca mindkét oldalán, a házak ablakaiban és a padlásokon elrejtőzött kommunisták fegyvertüze. A nép sikoltva menekült, a fascisták pedig négyszöget formálva ott védekeztek és ott pusztultak el a túlerővel szemben az ucca kövezetén.

Ferrero, a híres olasz történetíró, az 1921-es évnek ezen a véres ouverturején az egyik legnagyobb újságban nyíltan megmondotta, hogy véleménye szerint a bolsevisták teljes diadala most már feltartóztathatatlanul bekövetkezik. A másik, a Condottiero nem írta, hanem csinálta a történelmet, ő nem jósolt semmit, de a Popolo d'Italiából most már pusztító erővel harsogott ki a riadó:

„A fascionak ezután csak egy törvénye van, a sivatag törvénye. Fogat fogért, szemet szemért!“

Mussolini teljesen felhúzta a zsilipeket és mindenre elszánt, vakmerő serege most már az árvíz sebességével száguldott végig a félszigeten. Nem volt kegyelem és nem volt irgalom. Kommunisták és a velük paktáló szocialisták, néppártiak, egyformán ellenségek. A kézigránát épúgy berepült a vörös őrségek kaszányaiba, mint a néppárti tömegek körmenetébe. A polgárháború teljes erejével dühöngött. A felfegyverzett kommunisták a nyílt uccákon véres csatákban ütköztek össze a fascistákkal, akiknek vas-szervezete és háborús tapasztalatai előtt meg

kellett hátrálniok. Az 1921-es év három első hónapjában nem volt egy nyugodt napja sem Itáliának. Az uccákon barrikádok emelkedtek, fegyverek ropogtak és a kézigránatok tüzes szilánkjai szórták ezerfelé a halált. Százra és ezerre rúgott azoknak a száma, akik elestek a római sasok jelvényei alatt, de az ifjúság most már a félsziget minden zugából feltartóztathatatlan áradatban hömpölygött a légiók sorai közé. Száz vagy ezer halott? Nincs egy halott sem! A sorakozónál a halottak nevét éppen úgy felolvassák, mint az élőkét. De ha az élőt szólítják, akkor csak egy hang mondja a jelent, de ha a halott nevét ejti ki a parancsnok a sorakozónál, akkor száz és ezer kéz egyszerre emelkedik a levegőbe és száz és ezer torok egyszerre kiáltja:
„Itt vagyok!... Itt vagyok!... Itt vagyok!...!”

A kommunistavezérek, akik azt hitték, hogy örökös, vad sztrájkjaikkal, a gyárak elfoglalásával és a parlamentbe való benyomulásukkal már uralmukba kerítették Itáliát, rémülve látták, hogy vesztik el a földet nap-nap után a talpuk alól. Sztrájk? Megjelenik egy fascista csapat, akiket nem a marxista iskolában neveltek, hanem a lövészárók tanította meg őket arra, hogy mit jelent az elszántság és az erő. Sztrájk? Már repül a kézigránát, már dörög a fegyver és már robban a bomba. Tüntetés? Már megharsan a kürt, már felvillan a sortűz és felhangzik a kiáltás: A noi! Szónoklat? Lázítás? A bolsevizmus elméleti dicsőítése? No ezért nem jár golyó, csak egy félliter ricinus. Aki beveszi, két hétig nem szónokol.

A sarokbaszorított kommunisták már érezték, hogy a nyílt harcban alul maradnak, de még mindig nem adták meg magukat. Sőt! Empoliban egy kis tengerészcsapatot, amelyet a kormány Firenzébe, az ott kitört vasúti sztrájk megfékezésére küldött, egy számban erősebb kommunista tömeg irtalmatlanul legyilkolja. A milánói Cova vendéglőbe békés polgárok közé bombát röpíte-

nek és március közepén ugyanezt a merényletet megismételik a Diana színházban is. A zsúfolásig megtelt nézőtér, az előadás izgalmas csendjében egyszerre felrobbant pokolgép és a rémületnek ezt a szörnyű éjszakáját húsztátlan halott és megszámlálhatatlan sebesült véres árnyéka borította be.

A válasz nem késett:

„Jegyezzék meg maguknak, ezek a mindenre elszánt brigantik — hirdette a Condottiéro —, hogy utolsó órájuk ütött. Jegyezzék meg, hogy Itália, amely ötszázezer embert áldozott fel a győzelemért, fel tud áldozni még ötezer embert, hogy a kommunisták nyakát kitekerje.“

A Diana Színház halottait a milánói Dóm térről temették el. Húsztátlan állott egymás mellett és körülöttük zárt sorokban a sasok alatt a légiók. A tömeg, amely a kommunisták miatti rémületében nem mert kibújni a házaiból a hatalmas fekete sereg láttára kezdte biztonságban érezni magát. Ifjak, öregek, férfiak, nők és gyermekek ezernyi és ezernyi tömege zarándokolt a Dóm tere, hogy élő és eleven tiltakozással kísérsje utolsó útjukra a halottakat.

A légiók élén ott állt fekete ingben, hamuszürke és sziklakemény arcvonásokkal a vezér. Felpillantott a Dóm kapujára. Magas érseki süvegben, kezében pásztorbottal egy jószágos arcú, szemüveges főpap végzi a szertartást: Ratti Achilles Milánó érseke.

A Condottiéro lehajtotta a fejét, amikor az érsek áldást osztott a gyászoló tömeg között. Akkor még nem tudta, hogy az a főpap, aki ma az áldozatokat temeti el. XI. Pius néven elfoglalja majd Szent Péter trónusát.

A temetés után a légiók zárt tömegben, tömör sorokban vonultak végig az uccán és a harc e szomorú epizódja után most végsőkig fokozták fel a háborút. Bolognára, Milánóra, Firenzére, Genovára, Pármára, Modenára, az északolaszországi gyárvárosokra, a kommunizmus főfészkeire

rázúdult a büntető expedíciók pergőtüze. A fascista légiók, amelyeknek magvát az arditik alkotak, úgy dolgoztak, ahogy őket a háborúban a rohamcsapatok szolgálatára kiképezték. Ahogy a harctéren törtek be ezek a vakmerő kis csapatok a lövészárókba, ahogy robbanó kézigránátjaikkal fokozatosan tisztították meg az egyik harántgátat a másik után, ugyanúgy lépésről-lépésre, minden fegyverrel, bombával, törrel, gyilokkal, kézigránáttal, puskával, irtották ki a kommunizmus főfészkeit. A munkáskamarák, a szakszervezetek, a szocialista klubok helyiségei egymásután borultak lángba és az üzemek vezetőségéből fegyverrel verték ki a kommunizmus és a szocializmus képviselőit. Az erőnek, a lelkesedésnek, a kegyetlenségnek, a céltudatos győzniakarásnak ebben a lángoló paroxizmusában nem volt tömeg előttük, amelyen át ne gázoltak volna, és nem volt erő, amely megállott volna előttük. A harc utolsó dörgő fortissimo ja fölött diadalmasan szárnyalt a Giovinezze s a véren és füstön, sebesültek jajgatásán, és a menekülő kommunista vezérek gajdolásán mindent elsodró akarattal zuhogott át az új Hiszekegy:

—Kié Itália?

—A miénk!

Március végén Turati, a szocialistapárt vezére, a parlamentben azt követelte, hogy változtassák meg a büntetőtörvénykönyv rendszabályait, mert a fascisták ellen másképp nem lehet védekezni. A bálvány összeomlott. Azok, akik egy félévvel ezelőtt még a helyzet feltétlen urai voltak, ma már attól a kormánytól könyörögtek segítséget, amelynek nemrég a torkát szorongatták.

A polgárháború úgy látszott, véget ér.

HÁROM EMBER, — HÁROM VÉLEMÉNY

Fenn, Moszkvában, a Kreml vörös termében, az olasz ügyek referense leverten jelentette Trockijnak, hogy Itáliában a kommunizmus és a forradalom teljes vereséget szenvedett.

Trockij szeme megvillant:

— Mussolini?

— Igen, — hangzott a felelet. Az ő ereje adta meg a kegyelemdöfést.

Trockij nem szólt semmit. Az olaszországi szocialistákra gondolt és szívében valami elfojtott düh kalapált. Állatok! — mormolta a fogai között — az egyetlen forradalmárt kimartátok a soraitok közül!

Lent, délen, örömtüzek lobogtak. A Popolo d'Itáliában elhangzott a napiparancs:

„Vége az aljas komédiának, vége a tragikus balettnak, az árulók, a becsstelének, a gonosztevők és a gyávák őrzöngő bacchus-táncának, amely két éven át büntetlenül dühöngött, leköpdösvén és letaposván a hősokeket, akik valaha arcukat mutatták az ellenségnek s akik csak azért voltak bűnösök, mert szembeszálltak ezzel az alávaló sөpredekkal.“

„De ma visszatérnek ezek sötét barlangjaikba. Legyőztük és szétszörtük őket s földsárga arcuk újra elmerül!“

„Ugyan mi volna a római sasok alatt masírozó ifjúság, ha nem a hazának, ennek a kiapadhatatlan anyának örök és kimeríthetetlen ereje, amelyet a végzet tragikus órájában hozott a világra, hogy megmentse az ő dicsőséges jövőjét? Ott masíroznak a tömeg tapsai között, a nők virágjai és csókjai alatt, ugyanúgy, ahogy tábori zöldbe öltözve vonultak el egykor a legmagasztosabb áldozat, a Halál felé. Ugyanaz az ujjongás és ugyanaz a mámor viharzik körülöttük: az isteni szépségnek ugyanaz a megrázó pillanata.“

„Itália meg van mentve! A forradalom réme elmúlt, mint egy szorító lidércnyomás!”

Ezt mondta Mussolini. Ezalatt Rómában az öreg Giolitti, ez a nagyeszű, ravasz államférfi, büszkén és elégedetten jelentette a királynak:

— Felség, a kormány politikája teljes diadalt aratott. A fascizmussal agyonverettük a kommunizmust és minthogy a fascizmus minden akciója a harcban, ebben a negatív programban merült ki, rövid idő múlva el fogja veszteni a népszerűségét. Mindenesetre behozzuk a parlamentbe, hogy levezessük forrongó indulatát. Az ország közhangulata már nem harcra, hanem békére vágyik. Elérkezik tehát annak is az ideje, hogy a baloldali szélsőség letörése után leépítsük a jobboldali szélsőséget is.

Így beszélt Giolitti, az öreg parlamenti róka és elégedetten dörzsölte a kezét.

AZ EZERARCÚ FÉRFI

A régi kis szerkesztőség, a Viale Canobionról már átköltözködött egy tágasabb és előkelőbb helyiségbe. A Via Lovanion az eddigi rendetlen, poros, kézigránátokkal és puskákkal, nagyhajú titánokkal és egyéb ifjú óriásokkal telített redakció helyett egy stílusosan berendezett szerkesztőséget találunk és ami fő, hátul az udvarban már saját nyomda dübörög. A festmények és faragott bútorok között azonban még mindig ott bujkál a kézigránát és a szekrényekben a lexikonok és egyéb segédkönyvek szépen megférnek az odarejtett karabélyokkal. A főszerkesztő szobáját már perzsa szőnyegek díszítik, de a kapuban nagybaszú egyenruhás portás helyett, felfegyverzett légionárius áll őrszemet.

Az újságból nagyhatalom lett, de a főszerkesztő megmaradt ugyanannak az egyenes és ki-méletlen harcosnak, ami egész lényének alaptermészete. Újítás? Az íróasztala mögé kényelmes

fotel állítottak a munkatársai, amely bizonyára jobban illik a hatalmas főszerkesztőhöz, mint a régi, egyszerű faszék.

— Fotel? Mi? Fotel hoztatok nekem? Vigyétek innen azonnal, mert különben kihajítom az ablakon! A fotel és a papucs a férfi lezüllését jelentik — mordult rá megrémült munkatársaira, akik ész nélkül szállították ki a szobából a veszedelmes bútordarabot.

A Condottiero mosolyogva nézett a gyerekek után. Nem olyan tervek korbácsolták, amelyeknek végrehajtását fotelből lehetett volna eldírígálni.

Nem.

Vilfredo Pareto cikke volt előtte. Mit ír róla, mit ír az ő alkotásáról, a fascizmusról régi, imádtott professzora?

„Mi lesz a fascizmusból, — írta Pareto — ma még nem lehet megmondani. Ma még nincs határozott és hatalmas eszmeköre és nincs pozitív programja a társadalmi problémák rendezésére. Talán sikerül egy ilyen átfogó, hatalmas programot kidolgoznia és akkor a legfontosabb párttá alakulhat, talán nem és akkor — kimerülvén a szélső szocializmus letörésében, — rövid élete lesz.“

Giolitti jól látta a helyzetet, amikor a kommunizmus letörése után a fascizmus lejáratására koncentrált politikai terveit, Pareto, ez a zseniális öreg professzor, még jobban, amikor a fascizmus veszedelmét az eddigi — pusztán negatív — programjának megtartásában rajzolta meg, de legjobban látta a Condottiero, akinek eszeágában sem volt, hogy hatalmas politikai táborát és erős seregét lejárassa a közvélemény előtt. Különösen most nem, amikor úgy látta, hogy az események mindenben igazolták. Az ő felfogása szerint a bolsevizmus nem ok volt, hanem csak okozat, a liberális és demokrata állam parlamenti és politikai lezüllésének s a kapitalizmus veszedelmes kinövésének egyenes következménye. Ő nem azért fordult szembe a bolsevistákkal, hogy a régi liberá-

lis rezsimet védje meg, hanem hogy megakadályozza azt a fenyegető veszedelmet, hogy egy ostoba és pusztító gazdasági teória, az olasz szellemtől merőben idegen, zárt és materialista felfogás, s egy barbár és minden ízében ázsiai rendszer kerüljön uralomra, ő nem azért verekedett a bolsevistákkal, mert azok a liberális-demokrata államot akarták megdönteni, hanem mert ehelyett olyan irányzatot akartak diadalra juttatni, amely az ő egész lelkivilágával, a latin faj egész lényegével s a józan ész minden követelményével áthidalhatatlanul szembenállott.

Amelyik percben elmúlt a bolsevizmus veszedelme, már nem is törődik vele — Non valeur, nem ellenfél már, amelyre kár pazarolni a puskaport. A harc iránya most már a régi: a liberális állam, az ő igazi ellenfele, ő Milánóban agyarak, a gépek, a realitások világában él és sohasem fogja megérteni, hogy amikor egyetlen bankvagy tőzsdemanóver egy óra alatt felforgathatja az ország egész gazdasági életét, akkor mi értelme van annak, hogy a parlament hónapokig elhúzza egy törvényjavaslat tárgyalását, ő azt látja, hogy a technika szédítő haladása egy gyors és minden viszonyhoz azonnal alkalmazkodni tudó állami berendezkedést követel, amely versenyt tud rohanni az eseményekkel, mert vége van, mihelyt egy pillanatra megáll. A világra a gépek száguldó korszaka kezd ráköszöntem, s ebben a szörnyű idegtépő harcban, ahol az óráknak is fontossága van, nem lehet megengedni, hogy szabadság, egyenlőség, testvériség, vagy más a gyakorlati életben már rég szétfoszlott illúziók miatt egyetlen munkanap is veszendőbe menjen. Ebben a vérre menő harcban, nem szabad eltérni, hogy a tehetségesek és a vezetésre termettek helyett a tanulatlan tömeg, az események azonnali átérzése és a villámgyors intézkedések helyett a minden gyorsaságra képtelen parlamenti rendszer uralkodjék Itáliában.

„A fascizmus nemcsak az én eszemből és az

én szívemből született, hanem a mi árja és közép-tengeri fajunk mély és örök szükségletéből. A fascizmus eleven erő, amely elsöpörte a láthatárról a bolsevik államot és most itt az ideje, hogy leszámoljon a liberális állammal, amely még megmaradt.“

„A mi eszménk 1789-nek, a liberalizmusnak teljes és tökéletes tagadása. A világ a gépek korszaka felé halad és ebben a korban az általános tömeguralom helyett a kevesek és válogatottak uralmának kell elkövetkeznie.“

Már látja maga előtt a harc új irányát és egy pillanatig sem habozik, hogy felkészüljön reá. Giolitti azt akarja, hogy az ő serege politikai párttá alakuljon? Politikai párttá, olyanná, mint a többi, amelyet ide-oda rángathatnak a parlamenti taktikusok¹? A légióra gondol és mosolyog a jámbor feltevésen. Giolitti azt akarja, hogy vegyen részt a választáson? Hát jó! A közhangulat nagyrésze már felé fordult és így ezt az apró szívességet könnyen megteheti.

Hát válasszunk!

A végsőig fokozott választási harcnak különös eredménye lett. Harmincnégy feketeinges képviselő vonult be a parlamentbe és ez a bátor, elszánt kis csapat, amely nem ismer sem félmegoldást, sem megalkuvást, bizonyára elég erős lesz hogy a maga lábán megálljon. Arra pedig feltétlenül jó — gondolta az öreg Giolitti —, hogy lepaktáljak velük, ha a szocialisták fenyegetnek, viszont lepaktálhatok a baloldallal, ha a fascisták renitenskednek.

De mit gondol a Condottiero?

Harmincnégy embere van a parlamentben. Többre nincs is szüksége, hiszen a szocialisták száma erősen megapadt. De más baj van. A középnártok megerősödtek, a közhangulat békére áhítozik. A fascio jó volt addig, amíg a kommunista veszedelem fenyegetett, de most? Itália teljesen kimerült abban a harcban, amely 1915 tavaszától kezdve, úgyszólván szünet nélkül dühöngött

a félszigeten. Elég volt a háborúból, *elég volt* a kézi-gránátból, a kommunista terrorcsapatokból és a faseista-különítményekből. Mit akar a nép¹? Dolgozni, hogy megélhessen, rendet, hogy új életre berendezkedhessen. Békét, békét, békét!

Giolitti számítása pontosan bevált. Az öreg, tapasztalt politikus kitűnően ismerte a közhangulatot. Mosolygott és szánakozva nézett Milánó felé. Rövid félesztendő — legyintett a kezével —, és a fasciók vezére, ez a lázító néptribun le fogja járni magát.

Csakhogy az a másik ember nagyon jól látta a veszedelmet, s az apró parlamenti taktikák helyett olyan vakmerő és zseniális tervet eszelt ki, amely nagyvonalúságával döbbenetbe ejtette az első pillanatban még a legbizalmasabb híveit is,

Ezerkilencszázhuszonegy augusztusában Mussolini váratlanul Treuga Deit kötött a szocialistákkal.

Giolittit megrémítette a hír. — Az emberek pedig összenéztek.

Mussolini kibékült a szocialistákkal? Mi ez?

A Popolo d'Italia főszerkesztője tudta, hogy mit csinál. Tisztában volt a következőkkel:

1. Ha ő egyezik meg a szocialistákkal, akkor *valóban* béke lesz, mert a vele kötött megegyezést nem merik felrúgni.

2. A békét, amelyre az egész ország vár, ő hozza, és nem Giolitti, s ezzel a közvélemény előtt még jobban öregbíti a fascio tekintélyét, s még jobban lejárhatja a kormányét.

3. Eloszlatja a közvéleménynek azt az aggodalmát, hogy a fascio csak uccai verekedést jelent.

4. Időt nyer arra, hogy pártját újjászervezze.

5. A letört szocialista pártot ő használja fel a maga céljaira, még pedig ott, ahol ez a párt még mindig erős a — parlamentben. Egy erős ellenzéki front lehetetlenné tesz Giolitti számára minden megmozdulást.

Minden pontosan úgy történt, ahogy kiszámí-

totta. Az emberek nagy része fellélekzett. Végre! A sztrájkok, verekedések ideje elmúlt, a termelő munka és a nyugalom ideje elkövetkezett. A béke tartós lesz, mert azt nem apró pártpaktumok, hanem Mussolini kemény ökle biztosítja.

„Ez a szegény ország békére áhítozik, és én hogy ezt a békét megteremtsem, szövetezem akár az ördöggel is“.

Ezzel a frappáns és merész gondolatmenettel okolta meg új lépését, és ezzel maga mellé fordította a közhangulatnak azt a részét is, amely a fascizmus döntő megerősödésétől az ország nyugalomát féltette. A közvéleményt nem érdekelte az ügy politikai vonatkozása, egy erős ellenzéki front kialakulásának lehetősége, és annak parlamenti következményei. A közvélemény csak azt látta, hogy nem lesz több sztrájk és verekedés, s öt keserves esztendő szenvedése után, ezzel teljesen megelégedett.

Nem így a — politikusok. — Giolitti megremült ettől a félelmes és bizarr szövetségtől, a hit és a satanizmus mérgező keverékétől, a tűz és a víz pusztító egyesülésétől, amely az eddigieknél is rémítőbb veszedelem sötétségével árnyékolta be a jövőt.

De lázadás tört ki erre a vakmerő lépésre Mussolini táborában is. A fascio morgott és a vidéki szervezetekben egyre erősödött a tiltakozás a szocialistákkal való paktum ellen, amelyet erkölcstelennek és céltalannak hirdetett Farinacci és több alvezér. Mussolini erre villámgyors elhatározással lemondott a vezérségről, azzal az indokolással, hogy ő nem az az ember, akit rángatni lehet, hanem az a vezér, aki irányítani akar. Vagy követik az ő akaratát, vagy visszavonul közkatonának. És visszavonult.

A Duce lemondása egyszerre összegabalyította a helyzetet. Giolitti fellélekzett: a „kalandorának, úgy látszik, beletörik a bicskája a szocialistákkal való megegyezésbe. Úgy látszott, mintha megismétlődnének az 1914 őszén történt

események. Mussolini akkor is egy hatalmas párt élén állott, és uralma delelőjén kellett tisztségéről leköszönnie. A hasonlatosság kétségtelenül csábító, a való helyzet azonban mégsem ugyanaz. Mussolini most egész nyugodtan leköszönhetett a vezérségről, mert nagyon jól tudta, hogy nélküle meg se tudnak moccanni a féketeingesek. Amikor a szocialista pártot otthagya, ez a párt nyugodtan fejlődhetett tovább, mert addig sem az ő személyéből, hanem a marxizmus konkrét és határozott elveiből táplálkozott. De a fasciónak semmiféle zárt és megváltoztathatatlan dogmája nincs. Ezt a kiforratlan tömeget, az Élet felé törő, de uiég az utat kereső fiatalságot, az ígéretések és kortesfogások bébeli zürzavarában egyedül az ő személye tarthatja össze, az ő hallatlan szuggesztív ereje és semmi más. A szocializmus ereje a halott dogma, a fascizmus ereje pedig az eleven ember: ő maga. Ahol az összetartó erőt zárt rendszer jelenti, ott ki lehet dobni az embert, aki a maga robbantó temperamentumával nem tud beilleszkedni az elvek korlátai közé, de ott, ahol az összetartó erő az ember: sőt egy ember, ott ki kell dobni minden ballasztot és követni kell ennek az egynek az akaratát.

Volt idő, amikor Caius Július is azt hirdette, hogy vissza akar vonulni a magánéletbe, s volt idő, amikor Bonaparte is hasonló gondolatokkal foglalkozott. A vége mi lett? Caius Júliusból Caesar, Bonaparte tábornokból pedig Napóleon. Pár hét sem múlt el, és a lázadó alvezérek belátták, hogy Mussolini nélkül nem mennek semmire. A fascio? A tömeg ösztönös tehetségével megérezte, hogy a vezér — az egyetlen összetartó erő nélkül — a megsemmisülés veszedelme fenyegeti. A sereg mindent elsöprő hangulata újra a markába nyomta a marsaibotot.

— A jó sztratégia, a bátorság és a számítás — mosolygott magában Mussolini, amikor újra elfoglalta vezéri helyét. Az a merész koncepció, hogy a szocialistákkal megegyezett, most

mái egymásután potyogtatta az ölébe az érett gyümölcsöket. A közvélemény kezdte belátni, hogy a békét, a nyugodt termelést, csak az ő erős keze tudja biztosítani, hiszen még uralmon sincs, és a szocialisták máris teljesen kapituláltak. Hát még mi lenne, ha átvinné az uralmat — hangzott napról-napra jobban és erősebben a további kombináció. A kormány alól teljesen kihúzta a gyékényt, mert azzal, hogy ő kötött békét a szocialistákkal, lehetetlenné tette ezt a miniszterelnök számára, azzal a vakmerő trükkel pedig, hogy e megegyezés miatt vezéri állásáról lemondott, pártjában még jobban növelte nélkülözhetetlenségének érzetét. Mikor a rövid interregnum zavarai után a közhangulat újra a sereg élére szólította, immár abszolút hatalommal ragadhatta kezébe a vezetést. A pártot irgalmatlanul megtisztította a neki nem tetsző, kétes elemektől, letörte a kellemetlen és nagyranőtt alvezérek szarvait, és minden fáradozása, törekvése arra irányult, hogy seregét most már az utolsó döntő harcra, a kormány elleni lázadásra készítse elő.

És Giolitti? Sokkal kitűnőbb érzékű és sokkal rutinírozottabb politikus volt, semhogy ne vette volna észre az új veszedelmet. Ez a Mussolini olyan különös istenteremtény, akit kiismerni sohasem lehet. Az ember azt hinné, hogy valami lázító demagóg és kiderül, hogy jobban és hidegebben számít, mint a legkitűnőbb üzletember. És mialatt hatalmas tömegekkel és még hatalmasabb gondolatokkal, éles törrel és szédítő trükkökkel, a brutális egyenességnek és a körmönfont ravaszágnak ezzel a soha sem látott módszerével dolgozik, még arra is ráér, hogy — horribile dictu — az irodalommal foglalkozzék. Hm! Dino Grandi, ez a fiatal fascista képviselő, akivel a múltkor hosszasan elbeszélgetett a parlament folyosóján, természetesen azért, hogy egyet-mást megtudjon a „tapasztalatlan“ fiatalembertől (igaz, hogy nem nagyon sikerült), sok érdekes és külö-

nös dolgot mesélt el neki Duce-ról*. A Duce, ahogy a fascisták főnöküket nevezik, nagy irodalombarát, sőt maga is kitűnő író, de különös témákkal foglalkozik. Az egyik darabja a „Fény nélküli lámpás“, egy szerencsétlen leány tragédiája. Az apa nem akarja, hogy a leánya világra jöjjön, mert már van másik — törvénytelen — gyermeke és mert tudja, hogy az ő leromlott egészségi állapota örökre szerencsétlenné teszi a születendőt. De a feleségében győz az anyai érzés és a gyermek világra jön; vakon apja, anyja és másik testvérének átkai között. Micsoda fekete gondolatok! A másik darabja „Kezdődik, uraim!“ még sötétebb, még mélyebb, szinte már orosz levegőjű tragédia. A vak zenész szerelmes a fiatal leányba, aki őt kéznél fogva vezeti az ucán és aki talán az ő édes gyermeke is. Szerelmes belé, magáévá akarja tenni, de az irtózva menekül előle. A leány bevallja a szörnyű viaskodásban, hogy egy fiatalemberbe szerelmes és kéri az öreget, hogy engedje hozzá, mire az öreg lelkének teljes összeroppanásában megöli. A harmadik darab címe: „Vocazione.“ Karácsony éjszaka. A klostrom hideg cellájában az isteni Gyermekek bölcsője előtt fiatal apáca térdel és visszaemlékezik tiltott órái gyümölcsére, az ő gyermekére, akit elhagyott. A negyedik darab olyan fantasztikus, mint valami Grand Guignol. A színen egy örült hegedűs, aki húzza, húzza, egyre gyorsabban, s egyre vadabban a talpalávalót. Húzza, húzza, ameddig minden húr elszakad és akkor őt szaggatja szét az őrvongó tömeg, amely még mindig táncolni akar:...

Giolitti szeme megvillant. Nem önmagát akarta megrajzolni ez a különös ember? Ki tudja? Vannak még más munkái is. Egy regény „I portatori di fuoco“, a tűz hordozói, afféle módertí Prométheuszok. És azután egy másik különös re-

* Duce, (ejtsd: dúcse a latin *dux* szóból származik. Jelentése: vezér.

gény, a „Gépek harca“, amelyben nincs semmi könnyű és vidám szerelmi történet, hanem három nagy dolog-, az Ész, a Tőke és a Munka drámai összecsapása.

Az Ész? Csak nem arra gondol ez az ember, hogy a tőke mohó kapzsiságát, a munka brutális erejét, ezt a két egymásratoró és a féktelen harcban az egész társadalmat elpusztítással fenyegető végletet alá kell rendelni egy harmadik hatalmas és semleges erő: az Ész hideg parancsszavának.

Az Ész, mint társadalompolitikai tényező? Az Ész, mint mindent átfogó kormányhatalom? A kiválasztottak és tehetségesek uralma? Mi ez? Utópia vagy a felvilágosult abszolutizmus renesszánsza?

Micsoda különös ember! Micsoda mázsás gondolatokat görget minden írásművében! Azt mondják sokat olvasta Nietzschét, s hogy ő is Übermenschnek érzi magát. Káprázatosan sokoldalú, valóságos regényalak. Úgy lovagol, mint egy kentaur, úgy vezet autót, hogy indulhatna a monzai versenyen, nemrég lezuhant repülőgépevel s pár heti fekvés után már újra fentjárt a levegőben. Vív, mint egy kitanult vívómester, hegedül olyan csodásan, mint egy kiforrott művész. Újságíró, amilyen nem minden évtizedben születik, de ha kell, mint kőműves kapja kezébe a vakoló kanalat. Ragyogó szónok, remek előadó, sőt ha mindent az ezerfelágazó tüneményes képességét összegezem s ha ehhez még hozzá adom arcának tökéletes mimikai játékát és mozdulatainak erőtől duzzadó eleganciáját, hm — mormolta Giolitti — a világ első színésze is lehetne. A nők, mint halom, már is bolondulnak utána.

Az öreg politikus csendesen ingatta a fejét. Ő félreismerte, ő azt hitte, hogy a kommunizmus leverése után ezt az embert is zsebrevághatja, mint a többi pártvezért. Most kiderül, hogy alaposan tévedett. Ennek az embernek először is igaza van, másodsor hatalmas tömegekkel rendelkezik, harmadszor pedig oly vakmerő és zseniális, hogy

nincs, aki meg tudná közelíteni. Ez egy Condottiero, igen, a XV. századnak egy késői inkarnációja, aki a régi nehéz zörgő páncél helyett a huszadik század egész szellemi és technikai fegyverzetével vértette fel magát. Egy Borgia Caesar, aki gépfegyverekkel rendelkezik, egy Colleoni, aki repülőgépen szárnyal felette. Ezzel az emberrel ő nem mérkőzhetik.

Giolitti sokkal okosabb volt, semhogy ezt be ne látta volna, de sokkal ügyesebb is, semhogy el ne próbálta volna leplezni. És mégis. Nemsokára olyan hír kelt szárnyra a miniszterelnök környezetéből, hogy Giolitti elkerülhetetlennek tartja a fascizmus uralomrajutását.

A liberális és demokrata pártok felszisszentek. Nitti finom gúnyjal jegyezte meg a folyosón:

— Giolitti már nagyon öreg. Ma nyolcvanesztendő, de három hónap múlva már százéves lehet.

Giolitti jót mulatott az elmés aperszűn. Könnyű flörettszúrással válaszolt:

— Nitti még nagyon fiatal. Ma ötven éves, de egy esztendő múlva már csak tízéves lesz.

A harmadik, akin összekaptak, így döntötte el magában a vitát:

„Az államban ma két állam van. Két katonaság, két kormány, két hatalom. Én vagyok Milánó — Angóra Kemál pasája, a gyors, a fékezhetetlen és a győzedelmes és velem szemben a bágyadt és paralitikus Róma-Konstantinápoly: az örök Bizánc.“

A „PÁRATLAN VEZÉR“

A szocialistákkal való megegyezés nem tartott sokáig. Alkalmi szövetség volt, amelyre Mussolininak egyrészt azért volt szüksége, hogy beleilleszkedhesek az általános békehangulatba, másrészt, hogy rendet teremtsen saját pártjában és hogy folytassa vidéken a szervezést. Amelyik

percben nem volt szüksége rá újra eldobta magától a szocialistákat és ment tovább a maga útján egyedül. Mint minden zseniális ember, akit nem vakítottak el saját diadalai, ő is észrevette a fascista mozgalom kinövéseit és most, amikor az erős kézre vágyó közhangulat egyre gyorsabb ütemben készítette elő az utat az ő uralma felé, mint minden igazi és teremtőerejű forradalmárt, őt is elfogta a felelősség érzete, „Gerarchia“ címmel folyíratot alapít, amelyet ezer és ezer példányban szór szét a fascista szervezetek között.

„A Hierarchia felelősséget, kötelességet és fegyelmet jelent. A történelem ezer és ezer uralom sorsát mutatja be, uralmakét, amelyek születnek, élnek, átalakulnak, lezültenek és elpusztulnak. Egy új uralomban meg kell őrizni azokat az értékeket, amelyek még fejlődésképesek a régiből s ezekbe az értékekbe kell beleoltani az élet friss hajtásait. így kell előkészíteni az utat az új világ felé, így építhetünk hidat a múlt és a jövő között.“

A folyóiratból már a leendő kormányelnök beszél. Elmondta a programot, a három merész szót — felelősség, kötelesség, fegyelem —, amelyekre egy pusztuló történelmi kor káoszoz zürzavarában fel akarja építeni az új államot.

Felelősség, Kötelesség, Fegyelem! Milyen irtózatossan súlyos és kemény szavak az Egyenlőség, Testvériség. Szabadság szárnyaló szólamai után. Lehet-e győzni ilyen fekete lobogó alatti

Giolitti lemondott és a parlamentben megkezdődött ugyanaz a zenebona és az intrikáknak ugyanaz a hosszú sorozata, amely teljes pompájában virult az ő kormányzata előtt. A néppárt vezére Don Sturzo ragadta magához újra a vezetést, ő mozgatta, ő irányította a válságot és ő osztogatta szét a tárcákat a politikusok között. Bonomi alakított kormányt, de ő csak Don Sturzo előhírnöke volt. A folyosón arról suttogtak, hogy a néppárt vezére Bonomit is el fogja ejteni és a baloldali pártokra támaszkodva, Nitti-vel az élén nagy kabinetet alakít.

A fascio vezére felszisszent. A baloldali demokrata-néppárti-szocialista kormányzat gyengesége volt az oka a bolsevizmus előretörésének. Ezek az emberek akarnak most visszajönni? Mit jelentene az ő uralmuk? A koalíciós kormányzat züllöttségét a pártok között való örökös veszekedést, a termelőmunka további szünetelését, a sztrájkokat, a teljes bizonytalanságot.

Mit akar Itália? Megmondja az az ember, aki a maga csodálatos képességével mindig a közhangulat ütőerén tudja tartani a kezét:

„Álmodjuk és előkészítjük mindennap acélos munkájával a holnap Itáliáját, a szabad és gazdag Itáliát, amelyben zúgnak a gyárak, tengerein és égboltozatán sokasodnak a flották a földjének minden részét megtermékenyítik az ekék.“

„Jöjjön egy kor, amelyben a polgár elmondhatja ugyanazt, amit az antik Rómáról hirdetett a költő:

„Hatalma az Óceánig, híre a csillagokig ért,“*

Ki tudná ezt szebben és tökéletesebben megmondani? Ki tudja ilyen abszolút biztonsággal tolmácsolni az ország közhangulatát? És ki az, akinek el is hiszik, hogy ígéretét valóra tudja váltani?

A megoldandó problémák egyre súlyosodtak. A líra mélypontra süllyedt, az ipart a sztrájkok tönkretették, a kereskedelmet még mindig gúzsbakötik a kivételes intézkedések, a munkásosztály nyomorog, a kivándorlás kérdése rendezetlen. Ki teremt rendet ebben a zürös összevisszaságban?

A félszigeten már ott kavargott a név:

Mussolini!

Bonomi megbukott és a miniszterelnöki széket Facta foglalta el. A „harcsabajuszú strázsamester“, ahogy Mussolini egyik gyilkos politikai szatírjában elnevezte. A miniszterelnöki székből erélyes nyilatkozatok pattogtak:

* „*Impérium Oceano, famam terminavit astris.*“ (Vergilius.)

... A kormány nem tűr semmiféle rendzavarást és a törvény minden erejével üldözni fogja a szélsőséges irányzatokat. A szocializmus és a fascizmus a jobb- és baloldali szélsőség között a kormány a középúton halad és van ereje ahhoz, hogy ezt az irányzatot minden eszközzel megvédelmezzék ...

Szép, szép, nagyon szép! Mindez igaz lehet, ha az egyik irányzat mellett — amelyet a miniszterelnök most üldözni akar — nem sorakoznék fel már az ország közhangulata, sőt eredményes is lehetne, ha e nyilatkozat mögött pár százezer szurony állana. De így? A fegyveres cselekvő erőnek, a légióknak nem ő, hanem Mussolini a parancsnoka. Mit játszhat ki ellene? A hadsereget? Azt gondolja talán, hogy az a tisztikar, amelyet a kormány gyávasága miatt a szocialisták és kommunisták a nyílt uccán köpdöstek le, amelynek kormányrendeletre polgári ruhába kellett öltözni, hogy ezzel védje magát, ez a tisztikar majd sortüzet vezényel Mussolini ellen, aki ettől a gyalázattól megszabadította? A legénység? Egész ezredek hordanak titokban fekete inget a zubbony alatt. A csendőrség is vele tart talán. A Condottiero kezei hosszúak.

Facta nem látta meg az elkövetkezendő idő kontúrjait. A fascio — pattogott tovább — mindenünnen összeszedett gyülelésszerű csöcselék. A légiók? Arra jók voltak, hogy a fegyelmezetlen kommunista bandákat leverjék, hogy a munkáskamarákat és a szakszervezeteket felgyűjtsák, de ha rendes sorkatonasággal kerülnek szembe, akkor szétfutnak az első puska lövésre.

Szétfutnak? Mit mond a vezérük?

„Nem lehet nagy nemzet, amelynek földjén brutális és durva kormányintézkedésekkel nyomják el a dolgozó tömegeket. Mi testvérei vagyunk mindenkinek, aki dolgozik, de nem emelünk lehetetlen válaszfalakat az osztályok közé. Mi nem mondjuk azt, hogy a szellemi munka alábbvaló a testi munkánál. Nem vagyunk hajlandók a

testi munkát az istenség oltárára emelni. Mi azt akarjuk, hogy az osztályok összedolgozzanak“.

Az osztályok összeműködése? Hát nem ezután sóvárog mindenki már? Hát szegény és gazdag, gróf és földműves, polgár és proletár, nem megundorodott már az örökös harctól? Hát el lehet buktatni azt, aki végre magához tudja ölelni az osztályok és pártok széthulló érdekeit? Meg lehet-e ölni ezt az embert egy puskalövessel?

Ott állnak mögötte, ma már hallatlanul erős szakszervezetei, amelyekbe az egyes foglalkozási ágak szerint tömörülnek a nép legszélesebb rétegei: munkások, földművesek, iparosok, kereskedők, a régi parlamentarizmust pótló új államrendszer körvonalai. Mindez belefoglalva a nagy fascista pártba, amelynek erejét a légiók szuronyai őrzik s az egész óriási, elkeseredett és lelkes tömeg fölött ott viharzik a római sas, egy olyan hatalmas és fanatizáló ígélet, amely a Jelek legtitkosabb mélységeiből szárnyal a csillagokig.

Mit akar Facta? Nem hallja mit beszélnek odaát?

„Róma, a mi elindulási pontunk és Róma a mi végső állomásunk. Róma a mi eszménk és Róma a mi mítoszunk. Álmodunk a római Itáliáról, amely okos és mozgékony, erős, hatalmas és fegyelmezett. Róma hallhatatlan szelleme éled újra a fascizmusban, római a mi jelvényünk, római a mi harci szervezetünk, római a mi bátorságaink és római a mi hitünk!“

Az árvíz távoli zuhogása morajlik ki már ezekből a monda tokból, s az árvíz rohanó futását nem lehet megállítani azzal, hogy félreverik a harangokat!...

1922 augusztus. A szocialisták, mikor máienki sem számított erre — erejük utolsó latbavetésével — az általános sztrájk gátját emelték a fascizmus száguldó hullámai elé.

Az emberek összerezentek. Mi lesz? Mussolini nem ismeri a tréfát. Nem egy sztrájkot tört

le az utolsó két év alatt. Holnap újra megdördülnek a puskák és újra elrobban a kézigránát. Vér és harc készül, amikor mindenki békére és nyugalomra áhítozik.

Nem ez történt.

A közvélemény, amelyik reszketve várta az első puskaövést, egészen más és váratlan látványosságot kapott. A faszisták nem a sztrájkolókat rohamozták meg, hanem a fütetlen mozdonyokat, az elrekedt villamosokat és a kongó hivatalokat. Egy nap alatt átvették a szállítási és közlekedési eszközök irányítását s a szakértelem, a tökéletes szervezettség és a lelkesedés huszonnégy óra alatt helyreállította a vérkeringést egész Itáliában. A fascio minden szervezete úgy működött, mint egy precíziós rugóra beállított gépezet s a sztrájk a legrövidebb idő alatt a csúfos kudarccal véget ért.

A közvélemény már úgy tekintett a Duce-ra, mint a megváltóra. Ez az ember először megmutatta, hogyan kell győzni harcban és most megmutatta, hogy győzni tud békés eszközökkel is. Az évek óta annyira rettegett sztrájkoknak ezzel kihúzta a méregfogát. Csoda-e, ha ezek után ő lett az egyetlen, a szabadító, a Dux, a „páratlan vezér“?

Az általános sztrájk letörése, a békés, de mégis merőben új eszközök alkalmazása akkor, amikor mindenki a régi harcra várt, Mussolini egyik legzseniálisabb politikai manővere volt. Most már szédítő ívben közeledett népszerűségének delelője felé. Sikerének titka: sohasem azt tette, amire mindenki számított, hanem mindig azt, amire mindenki vágyakozott.

A RUBICON ELŐTT

Mussolini most már tökéletes ura lett a közhangulatnak. Aki a híve volt, az életét áldozta volna érte, akik pedig eddig nem merték követni merész és viharos görbékkel szántott pálya-

futását, azok is megszedültek állandó sikerei előtt. A nacionalisták, a kékingesek, akik eddig: külön szervezetekben működtek, párhuzamosan a fascista erők mellett, most már teljesen hozzákapcsolódtak az ő mozgalmához. Federzoni és Corradini, ez a két ragyogó tollú publicista, a nacionalisták vezérei, akik a szélsőségek felé való hajlástól féltették Mussolini forradalmi temperamentumát, már kezdték belátni, hogy a nagyobb erővel egyesülniük kell, ha meg akarják menteni a jövőt. Úgy jártak, mint a nap körül kószáló üstökösök, csak idő kérdése, hogy mikor hullanak be a hatalmas égitest vakító fényzuhatagába. Egy ütközőpont volt már csak közöttük, de ez nagy és veszedelmes: a király. Mussolini köztársasági volt, ők pedig royalisták. Ha ezt az ellentétet kiküszöbölik, akkor nincs erő, amely feltartóztathatná a fascizmus teljes diadalát.

Mussolinit nem tévesztették meg a saját győzelmei és hideg óvatossággal közeledett a célja felé. A latin faj két csodálatos kivirágzása — Caesar és Napóleon — minden vonzóerejét és sikerét annak köszönhette, hogy alaptermészetükben a legmerészebb fantázia a leghidegebb logikával tökéletes összhangban egyesült. Hol egyik, hol másik buzogott fel erősebben belőlük, és nagyságuk titka éppen az az ösztönös tehetség volt, amelyik mindig tudta, hogy e két ragyogó tulajdonság közül melyiket kell a cél szolgálataiba állítani. Mussolinit ugyanebből a fából faragták s merész és szárnyaló fantáziáját, amely eddig előrelelendítette, most a siker előestéjén be tudta szorítani a logika hideg korlátai közé.

Miután megmutatta a közvéleménynek, hogy a sztrájkot békés eszközökkel is le tudja törni, amikor mindenki meggyőződhetett arról, hogy a fascizmus a maga szervezeteivel tökéletesen biztosítani tudja az állam és társadalom mechanikai gépezetének zavartalan működését, nyugodtan szállhatott harcba a szocializmus teljes

letöréséért, mert már mindenki meggyőződhetett arról, hogy ereje nem merült ki a meddő hadakozásban. A fascio egész Felső-Itáliában felszólította a szocialistákat, hogy mondjanak le a városi képviselőtestületekben elfoglalt tisztségeikről és azonnal takarodjanak ki a községi és megyei politika ülésterméből. Merész és diktátori hangú volt ez a követelés, hiszen a szocialistákat erre a helyre valaha a nép akarata ültette be. De nem volt mit tenni. A szocialisták sokkal jobban félték már tőle, semhogy meg merték volna kockáztatni a komoly ellenkezést. Itt-ott ellentállottak ugyan, Milánóban fegyverrel verték ki őket a városházáról, de legtöbb helyen, előre látva a vereséget, önként lemondtak és visszahúzódtak a politikai szerepléstől.

A bolsevizmus letörése után a szocialista uralom is halálos sebet kapott. Az események most már viharos gyorsasággal korbácsolták a napokat a jövő felé.

Szeptember 20. Udine. Ezrek és ezrek ujjongnak és tolongnak, hogy hallhassák a Vezért.

„Mi azt az összefogó és egyetemes irányzatot képviseljük, amely valaha a konzulok légióit a föld legvégső határáig lendítette. Mi azt akarjuk, hogy Kóma az eljövendő hatalmas Itália lüktető szíve és fürge szelleme legyen. A tömeg nem istenség, mert az ész több, mint a szám. Nem az osztályharcot hirdetjük, hanem az osztályok összműködését“ ...

„Mi a programunk'? Egyszerű: kormányozni akarjuk Itáliát!

„Itt szembe kell néznünk egy nagy problémával. Lehetséges-e ez az átalakulás anélkül, hogy megdönténénk a monarchiát?“

Egyenes válasz helyett újabb kérdéssel felelt:

„Miért vagyunk mi köztársaságiak? Mert azt látjuk, hogy a király nem elég király.“

A királypárti nacionalisták összenéztek. Ezzel az emberrel meg lehet egyezni. Ez nem pályázik arra, hogy a köztársaság elnöke legyen. Ez

nem fog újat húzni a királyi házzal, ha látja, hogy a fascizmus érvényesülése elé a legfelsőbb helyről nem gördítenek akadályt. De mit mond az államról, hogy képzelet az állami berendezkedést:

„Az állam nem egy pártot képvisel, az állam a nemzet egyetemét jelenti. Megért mindenkit, felül áll mindenen, támogat mindenkit, de letör minden bűnt, a maga megdönthetetlen hatalmával.“

Ilyennek kell lennie az új Itáliának. De a vezér, aki a hatalom felé tör, nem akar mindent egy csapásra. A vezér látja, hogy a hatalom átvételével még csak a magját vetette el gigantikus terveinek.

„A mi mozgalmunk még a történelem előtti korban van, és csak most tart a fejlődés felé.

De holnap megkezdődik a történelem!“

Facta összezzent. Megkezdődik a történelem? Mi ez! Szavak, csak szavak! Amíg a fegyveres erő az én kezemben van, nem mozdulhat meg senki sem!

Pedig a Fascio megmozdult. 1922 szeptember végén a végrehajtóbizottság titkos ülésen teljhatalmat adott Mussolininek.

Facta minderről semmit sem tudott. Ő csak azt látta, hogy Mussolini ma itt, holnap ott beszél, hogy a liberalizmus, a szocializmus, a demokrácia, valamennyi idegen állameszme eltörlését prédikálja, mert „nekünk nincs szükségünk semmiféle színnyomatra, mert Itáliában minden állameszme megvan eredetiben.“

Facta lenézően mosolygott: — Ugyan mit oktetetlenkedik itt ez az újságíró?

Az újságíró tudta, mit csinál. A miniszterelnöknek arcára fagyott volna a mosoly, ha október első napjaiban bepillant az ellenfele dolgozószobájába ...

A fehér papíron már a történelem betűi sötélettek:

„Első mozdulat: *A középületek elfoglalása a királyság nagyobb városaiban.*

Második mozdulat: *A fascista erők koncentrációja Sanva Marinella, Folino, Tivoli, Monterotondo és a Volturno körül.*

Harmadik mozdulat: *Ultimátum a kormánynak a hatalom azonnali átadására.*

Negyedik mozdulat: *Rajtaütés Rómán, a hatalom átvétele és a minisztériumok elfoglalása. Harc esetén a fascista csapatok visszavonulnak Közép-Itáliába, a Folignóban felsorakozott tartalékhöz.*

Ötödik mozdulat: *A fascista kormány megalakítása Közép-Itália valamelyik városában. A feketeingesek minden erejének összegyűjtése és általános támadás Róma ellen a győzelemig,*

Facta álmában se gondolt erre. Kinlódott az örökös kormányválságaival. A jobboldal, Orlandóval és Salandrával élén, szintén ellene fordult. Ők sem tudták, hogy Mussolini kész forradalmi tervet dolgozott már ki a kulisszák mögött, de érezték, hogy valami lóg a levegőben. Mussolini miniszteri tárcákat követelt s Orliatidoék érezték, hogy ezt a hatalmas erőt, amelynek nincs ugyan nagy képviselése a parlamentben, de amely mellett az ország legnagyobb részének közhangulata felsorakozott, nem lehet a hatalomból kirekeszteni. Megkezdődtek a tárgyalások és a kombinációk. A folyosó rajzott. Jó volna a fascistákat bevenni a kormányba. Ha benn ülnének a hatalomban, akkor csendesebben viselkednének. Talán le lehetne szerelni az egész mozgalmat. A bársonyszékben az ember másképp beszél, mint a szerkesztői szobában.

Így gondolkoztak a római képviselőház folyosópolitikusai, de aki a fejükre nőtt már, az nem azért követelt miniszteri tárcákat, hogy azok birtokában elhallgasson.

A feltételeit visszautasították — Facta rámondult:

— Még helyettes államtitkár se volt, hogy lehetne akkor miniszter? Pláne miniszterelnök? Ki maga?

A másik csendesen mosolygott:

— Majd megmutatom.

Október 24. A lapok rendkívüli kiadása különös eseményt harsonáz Nápoly felől. A Vezúv villámló krátere alatt negyvenezer feketeinges sorakozott. Honnan jöttek? Hogy jöttek? Itália minden részéből. Ki vonaton, ki gyalog. Úgy bukantak elő zárt fekete sorokban, mintha egy óriási sereg kélt volna ki egyszerre a földből, hogy a puszta jelenlétével is halálra rémítse az ellenfelét. Reggeltől délig masíroztak el egy mozdulatlanul álló lovas előtt, akinek tisztelegtek a zászlók, felharsantak a kürtök, s megvillantak a sasok a reggel ragyogó sugarában. Ezer és ezer láb döngeti a földet, ezer és ezer torokból zúg, árad végeszakadatlanul:

— *Duce! A Ro-ma! A Roma!*

Délre jár az idő, mikor az utolsó cohors is elvonul, mire a lábak és torkok dübörgő lármája elcsendesedik. De a kiáltást felkapja a szél és végigrengeti a városon:

— *Duce! A Ro-ma! Ro-ma!*

Mussolini itt nézett először szembe a fasció óriási tömegével. A vezetőket és a csapatokat, akiket Nápolyba rendelt, külön-külön ismerte mind, de így együtt egy szívben, egy akaratban összeforva még nem találkozott velük. Egy szót se szólt a szemlén. Délután a nagygyűlésen a San Carlo Színház már roskadásig megtelt, amikor markáns, hideg arca szólásra emelkedett:

„Eljöttünk Itália minden részéből Nápolyba, hogy egyesüljünk a barátságban és a szeretetben ...“

Halk, lapidáris szavak. Ragyogó szónok, tudja, hogy először halálos csendet kell parancsolnia, hogy annál jobban felkorbácsolhassa az indulatokat:

— Egész Itália a mi nagygyűlésünkre figyel, mert higgyétek el nekem, túlzás nélkül mondhatom, nincs a háború utáni Európában érdekesebb, világraszólóbb és hatalmasabb jelenség, az olasz

fascizmusnál. Ez a mozgalom, amelyik esetről-esetre politikai, szindikalista, katonai és vallásos egyesíti magában az új olasz lélek minden szükségességét, minden reményét és minden akaratát... A tömeg mozogni kezd. A szónok hangja egy árnyalattal erősödik, gesztusai kiszélesednek:

— Azt kívántuk, hogy az állam lépjen ki abból a groteszk semlegességből, amellyel a nemzeti és nemzetellenes erők között lődörög. Kértük, hogy oldja meg' a legégetőbb pénzügyi kérdéseket, amelyek az államháztartást és a magánháztartást egyaránt összeomlással fenyegetik, kértünk öt miniszteri tárcát és kéltük a kivándorlási kormánybiztosságot.

A szónok szeme megvillan és karja hirtelen a magasba szökik:

— A kormány válasza nevetséges volt. Arról beszélnek, hogy fogadjunk el egy tárcanélküli minisztériumot, vagy elégedjünk meg néhány államtitkári állással.

A tömeg felzúdult és a magasba lendült kéz dühösen vágódott az asztalra:

— Az utolsó szót az erő fogja kimondani.

A zúgó fortissimo már utat mutatott Róma felé. A szónok leült és a felviharzó éljenzésben a párt főtitkára, Michele Bianchi lépett a dobogóra:

—Fascisták! Esküdjetek meg, halottaink szent emlékére, hogy tovább folytatjátok a harcot, amelybe belekezdtetek.

—Esküszünk! — rivalgott a tömeg, s az ucca künn rávágta a refént:

„A Roma! A Roma!“

A Piazza Plebisciton a nagygyűlésről kivonult fascisták egyveolvadnak az óriási tömeggel. Mussolini lakása előtt egetverő éljenzés harsog. A tömegnek nem volt elég az a puszta kijelentés, hogy most már az erő fogja a kérdést eldönteni, a felkorbácsolt sereg már, menni akart. Az óriási teret végigsöpörte az induló:

— A Ro-arna, A Ro-ma!

A vezérnek beszélni kellett. Mondania kellett

valamit, amivel megnyugtatja, vagy még jobban felkorbácsolja a lázongó sokaságot. Intett, hogy szólni akar. Mire az erkély szélére lépett, a csend már égetett:

— Feketeingesek! A mai hatalmas felvonuláson megismertük Nápoly és Közép-Olaszország merész és lüktető lelkületét. A célunk csak ez a hatalmas tüntetés volt, s ezzel a mai nap befejeződött. Ez a tüntetés nem alakulhat át csatává, de én mondom nektek, a pillanat minden ünnepélyességével, — lehet, hogy napokról, lehet, hogy már csak órákról van szó, — vagy átadják nekünk a kormányt vagy pedig elragadjuk. Esküszöm, hogy ez a perc bekövetkezik!

A nápolyi beszéd a bomba robbanásával csapott le a parlament folyosóira. A király azonnal visszatért Rómába, Facta pedig a beszéd hatása alatt megbukott. De az első percek lázas izgalma után még mindig nem hitte senki, hogy fenyegető a veszedelem. Nem látta senki, hogy a közvélemény most már osztatlan lelkesedéssel fordult Mussolini felé és nem hittek Michele Bianchinak, aki az egyik hírlapi nyilatkozatában azt mondta, hogy a mostani kormányválságot nem a parlament, hanem a parlamenten kívül álló erők, — a Nápolyban összegyűlt feketeingesek — okozták és így ezt a válságot nem lehet a megszokott politikai trükkökkel megoldani. Hátha le lehet valamit alkudni Mussolini követeléséből? Őt miniszteri tárca? Vagy pláne tiszta fascista kormány? Erről szó sem lehet. Hogy az akkor már teljesen megérett közhangulat, a Duce szuggesztív erejének ez az örökösen vibráló reflexe mit sugárzott ki magából, azt a folyosópolitikusok közül nem vette észre senki sem.

Ők csak azt látták, hogy Mussolini a nápolyi beszéd után nem vonult azonnal Róma ellen, hanem nyugodtan visszautazott Milánóba, a seregét pedig hazaküldte. — Ahá — mondták — a Duce nem mer forradalmat csinálni. A rettenthetetlen férfiú csak lázít, hogy súlya legyen és végül — megalkuszik.

Hát jó, alkudjunk. Jöjjön olyan kormány, amelyben a fascisták is képviselve vannak. Jöjjön, élén Orlandoval, Factával vagy Salandrával. Salandrát igazán elfogadhatnák, ő a legnagyobb nacionalista, ő üzentte meg a háborút. Ez sem kell?! Hát akkor miről van szó?

Négy nappal a nápolyi gyűlés után a válasz megérkezett. Október 28-án reggel az ágyból ráncigálták ki egy sürgős távirattal Factát, más híjában még mindig Olaszország miniszterelnökét. Milánó jelentette, hogy az éjszaka folyamán Cremonában, Milánóban és több északolaszországi városban a vasúti állomást, a postát, telefont és valamennyi középületet rajtaütésszerűen elfoglalták a fascisták és rátették a kezüket az összekötő vasúti vonalakra is.

Alea iacta est.

Facta rohant a királyhoz. Amikor autóba vágta magát, az utolsó percben a kezébe nyomtak egy sürgős jelentést.

Ki hozta, meg se nézte. Izgatottan szakította fel. Az autó elzúgott a királyi palota felé.

A fascista főparancsnokság kiáltványa volt Facta kezében, s a szeme előtt ugráltak a betűk:

„Feketeingesek!“

„A döntő harc órája ütött. Négy évvel ezelőtt ugyanezen a napon a nemzeti hadsereg indult el arra a nagy támadásra, amely a győzelemhez vezetett, ma a feketeingesek hadserege indul harcba a megcsonkított győzelemért és masíroz előre Róma felé“

„A légiókat ma mozgósították, a fascio harci törvénye teljes szigorral életbe lép.“

„A hadseregnek, mely a nemzet legfontosabb mentsvára és tartaléka, nem kell részt venni ebben a háborúban. A fascizmus újra kifejezi legnagyobb csodálatát, a Vittorio Venetonál győztes hadsereg iránt. A fascizmus harci támadása nem irányul a közrend őrei ellen sem, hanem csak egy tehetségtelen és lejárt politikai osztály ellen,

amely négy hosszú esztendőn keresztül egyetlen kormányt sem tudott adni Itáliának"

„Azok az osztályok, amelyek a termelő és dolgozó polgársághoz tartoznak, tudhatják, hogy a fascizmus fegyelmet akar önteni a nemzetbe és növelni akarja mindazokat az erőket, amelyek az anyagi és gazdasági jóllehet és fejlődést táplálják. A munkásoknak sincs okuk arra, hogy a fascizmus uralmától féljenek, mert az ő igazságos jogukat lojálisán meg fogjuk védeni. Nemesek és elnézők leszünk a fegyvertelen ellenséggel. Kíméletlenek, ha velünk szembeállnak.“

„A fascio kihúzza a kardját, hogy kettévágja azt a gordiusi csomót, amely gúzsba kötötte és szabad fejlődésében megakadályozta a nemzeti életet.“

„A hatalmas Isten, és a mi ötszázezer halottunk lelke legyen a tanunk, hogy csak egyért mozdultunk meg: megmenteni és nagyvá tenni a hazát!“

„Fascisták! Győzni akarunk. Győznünk kell! Győzni fogunk!“

A miniszterelnök összeborzongott a száguldó autóban. Szűk bürokrata koponyájában rémítő világo- gyúlt, s ellenfelének alakja ijesztő mértékben tornyosodott fölé.

Mi történt? Lázadás, kormányválság, puccs, államcsíny, forradalom'?

Több, ezerszer több.

Az osztályok és pártok viaskodásából a Pénz és a Munka drámai összecsapásából a XX. század kaoszos kavargásából egy lebukó történelmi kor- szak pirosuló alkonyán előlépett a — Férfi.

Az új Caesar, aki átkelt a Rubiconon, s a lé- giók élén Róma ellen vonult.

III. A MODERN CAESAR

Jöttem, láttam, győztem! “
Július Caesar

LA MARCIA SU ROMA*

Hogy történt ez a váratlan támadás, amelyre mindenki számított ugyan, de amelynek ilyen gyors és hirtelen előrelendülése pillanatnyilag mégis mindenkit meglepett? A nápolyi gyűlés után mindenki azt hitte, hogy a következő nap már elindítja a fascista forradalmat, de a rákövetkező két napon nem történt más, mint alkudozás. Október 25-én és október 26-án a közvélemény csak arról tudott, hogy a Rómában tartózkodó Dino Gramdi és De Vecchi fascista képviselők közvetítésével Mussolinit valamilyen formában be akarják vonni a kabinetbe. Különböző kombinációk és fantasztikus nevek röpdöstek: Giolitti, Bonomi, Salandra, mint miniszterelnökök és mögöttük négy-öt bársonyszékben a fascista-párt vezető tagjai. A közvéleménynek az a vésze, amelyik távoltartotta magát a fascizmustól, már-már azt hitte, hogy ezt a válságot is sikerül a megszokott parlamentáris formák között levezetni Mussolini lármázik még egy darabig, mert mindenáron ő akar miniszterelnök lenni, de végül mégis csak megegyezik és pártja meg fog elégedni néhány miniszteri tárcával. Ezeket az önkényes kombinációkat azonban hirtelen halomra döntötte a fascio mozgósítási parancsa és az a hír, hogy a légiók egymásután foglalják el Közép-Olaszország városait.

Mi volt az oka a hirtelen támadásnak?
* Jelentése: menet Rómára, azaz felvonulás Róma ellen.

Mussolini, amikor a nápolyi gyűlés után visszament Milánóba és onnan figyelte a hatást, kisebb

méretek között ugyanabban a helyzetben volt, mint a Kr. e. 48. év januárjában Caesar, aki Ravenából kémlelte a Rómában lejátszódó eseményeket. Caesar sem akart oktanul nyílt háborút kezdeni a szenátussal, de viszont nem volt hajlandó megengedni, hogy a galliai vezénylet jogából kisemmizzék. Caesar is tárgyalt Pompejussal, aki Rómában szintén nagy hangon hirdette, hogy a hadsereg az ő kezén van és hogy a galliai kalandor minden megmozdulását kíméletlenül el fogja taposni. Caesar is óvatos volt és csak akkor határozta el magát hirtelen a cselekvésre, csak akkor kelt át villámgyorsan a Rubiconon és csak akkor foglalta el meglepetésszerűen Riminit, mikor látta, hogy semmire sem megy az alkudozással. Ferrero írja, hogy Caesar az utolsó pillanatig titokban tartotta vakmerő tervét, s a támadás előtti napon, egész késő éjszakáig, ott forgolódott a ravenai nép között. „Füüdöbe ment, végignézett egy látványosságot, megvizsgálta egy gladiátor iskola terveit, este nagy lakomát adott, mindenütt derűsnek és nyugodtnak látszott, élete e nagyszerű napján, amikor rettentő próbának nézett elébe. A lakoma közepette egyszer csak felállt, azt mondva, hogy rövid időre el kell hagynia vendégeit, valami hirtelen jött hivatalos ügyben.“ Senki sem tudta a lakomán, hogy Caesari az éj leple alatt találkozni fog a cohorsaival, hogy még éjjel átkel velük a Rubicon folyón és hogy reggelre már az övé lesz Rimini...

Milánó sem sejtette az Utolsó pillanatig, hogy milyen tervek villámlanak a Duce boltozatos koponyája mögött, ő is tárgyalt, ő is várt, igaz, hogy csak két és fél napig. Habozott és gondolkozott, mert nem akarta a vérontást és a polgárháborút, de látnia kellett, hogy a hatalmat parlamentáris formák között nem tudja megszerezni. Neki is el kellett vetnie a kockát, mert különben mozgalmának eddigi nagyszerű lendülete elakad és a közömbösség posványába fül. Határozott Október 26-án este, mialatt Róma politikai kö-

reiben a tanácskozások fenyegető meghíúsulása miatt már a legnagyobb zűrzavar uralkodott, ő ott ült a Scala Színházban és nyugodtan végighallgatta, Lohengrin nászindulóját. Október 27-én, amikor a fascista hadsereg általa kinevezett vezetőségének, a quadrumvirátusnak, már elküldte a mozgósítási parancsot Peruggiába nyugodtan korzózott a galéria alatt, este pedig a Manzoni színház egyik páholyában Margheritta Sarfatti és két másik munkatársa kíséretében a legnagyobb érdeklődéssel figyelte és tapsolta végig a komédiát.

A második felvonás közepén kopogtak az ajtón és a Popolo d'Italia egyik fiatal munkatársa surrant be a páholyba:

— Főszerkesztő úr, telefonáltak. Megkezdődött.

Mussolini a legnagyobb nyugalommal, — hogy semmi feltűnést se keltsen — a páholyban hagyta munkatársait és egyedül sétált le a kijáratához. Ott autóba vágta magát és rohant a szerkesztőségbe.

A Popolo d'Italia redakciója már forradalmi tűzben égett. A cremonai telefon csilingelt, Farinacci, az ottani fascisták vezetője a maga tüzes temperamentumával nem tudta bevárni a kitűzött pillanatot és egy órával előbb, mint kellett volna, az ottani fiatalsággal elfoglalta a postát, távírdát, a telefonhivaltat, a vasútállomást és a prefektúráját.

A forradalom megkezdődött.

Éjfélkor a Popolo d'Italia szerkesztősége, a forradalom főhadiszállása körül már barikádok tornyosodtak, amelyek mögül fegyveres legionáriusok kémlelték az éjszakát. Autók rohantak szét a környező városokba, a mozgósítási parancs utolsó példányaival, amely már napok óta elő volt készítve. Azon az éjszakán és másnap reggel egész Itáliában megmozdultak a feketeingesek. A Duce kidolgozott haditerve tökéletes volt, végrehajtása pedig mintaszerű. A nagy egységes támadás helyett a különböző városokban gyors, kis

csapatokban, mintha a földből bukkantak volna elő, úgy özönlöttek el a feketeingesek a vasutat, a postát és a közhivatalokat. Egy fél nap alatt kezükben volt Ancona, Perugia, Siena, Firenze, Pisa, Arrezzo, Közép-Olaszországnak stratégiailag minden fontosabb városa. Ugyanez a gyors támadás, amelyet mindenütt az egyes városokban állomásozó légiók hajtottak végre, hatalmukba kerítette Nápolyt és Dél-Itáliát. Észak-Olaszország és Szicília, ez a két távoleső pont, mint a felvonulásra semmiféle befolyást nem gyakorló területek, érintetlenül maradtak, de Közép- és Dél-Itália elfoglalásával, október 28-án este, Rómát már a lázadás óriási tűzgyűrűje fogta körül. Itt-ott egy kis rés még, de holnap már lehetetlen lesz a menekülés.

A haditerv első mozdulata alig huszonnégy óra alatt befejeződött. Következett a második mozdulat, az erők koncentrálása, a Róma ellen megindítandó támadás. A százezer főnyi mozgósított sereg legnagyobb része külön katonai vonatokon három irányból zuhogott Róma felé, Santa-Marinellába, Monterotondóba és Tivoliba, erre a három fontos stratégiai pontra, ahonnan a döntő támadásnak kellett a főváros ellen kiindulnia. A vasút az első pillanattól kezdve a kezükben volt, azt teheték vele, amit akartak. Zászlós vonatok dübörögtek végig expressz-sebességgel a félszigeten és a kerekek zúgó csattogását túlszívította az induló...

*Giovinezza, giovinezza
Primavera di bellezza...*

— ifjúság, ifjúság, a szépség tavasza, — zengett, harsogott végig egész Itálián, a vérpezsdítő dal, a fascista marseillaise, amelynek gyors, örjítőén lázas és lüktető üteme futólépésre korbácsolja még a holtrafáradt csapatokat is.

Mussolini nem mozdult el Milánóból. Ott maradt az újságjánál az utolsó pillanatig. A telefon egyre csilingelt, jött Róma, ahonnan Dino Grandi

értesítette a legteljesebb felfordulásról, jött Perugia a főhadiszállás, ahonnan jelentették, hogy minden tökéletesen halad, minden kardcsapás nélkül megy, s hogy a tartalék körülbelül százezer ember Folignóban parancsra készen táborozik.

És Róma? A király? A katonaság?

Sehol semmi ellenállás, sehol egyetlen puska-lövés. Mussolini villámgyors támadása egészen összegabalyította a helyzetet. Facta, aki a nápolyi gyűlés után nem csinált titkot abból a meggyőződéséből, hogy a fascizmus előretörését most már csak ágyúval és gépfegyverrel lehet letörni, a király megkérdezése nélkül kihirdette ugyan az ostromállapotot, s *ezzel úgyszólván* provokálta a polgárháború kitörését, de a forradalmi támadás első sikerében el kellett buknia. Október 28-án, reggel a perugiai főhadiszállás még olyan híreket kapott Rómából, hogy a katonaságnak és a csendőrségnek azonnal kézre kell keríteni Mussolinit és a quadrumvirátus tagjait, de délben 12 óra 40 perckor már újabb távirat érkezett. Az ostromállapot kihirdetését visszavonták.

Mi történt?

— Én voltam — mondotta az egyik Rómában tartózkodó fascista képviselőnek a király, — aki megtagadtam az ostromállapotról szóló rendelet aláírását. Akarom, hogy ezt megtudják az olaszok, mert egy hét múlva esetleg már elfelejthetik.

Akik ezen a viharos, forrongó napon bepilanthattak a király lelkébe, drámai vívódás tanúi lehettek. Szemben áll vele egy forradalom, amelyről nem tudja még biztosan, hogy nem akarja-e őt is letaszítani a trónusáról. Mellette tanácsosai és miniszterelnöke, akik könnyörtelen leszámolást hirdetnek a lázadókkal, és ő nem lövethet középük. ő nem akarhat polgárháborút, ő nem állíthatja szembe a katonaságát azzal a sereggel, amelyik hajdan, a nagy háború alatt, szintén az ő serege volt. Rálövessen azokra, akik az Isonzónál, a Doberdón, a tiroli sziklákon verekedtek? Rálöves-

sen a fiatalságra, tizenhét, tizennyolc, tizenkilenc évesek nagy seregére, amelynek nagyrésze minden fegyver nélkül, egyszerű bottal a kezében, mellén a feketeinggel, szívében az ifjúság viharos lelkesedéssel sodródik előre, a légiók között. Legéppuskáztassa az ő régi harctéri katonáit, és beleágyúztasson a nemzet büszkeségébe, az ifjúságba?

A felelet egy szörnyű tragédia magvát rejteti magában, pedig valamilyen választ sürgősen adni kell. Nincs idő a habozásra. A légiók nem állanak meg és az acélgyűrű egyre szorítóbbra zárul Róma körül.

Október 28-án délután 5 órakor Mussolini Giulio Barellával, több külföldi lap milánói tudósítójával beszélgetett a dolgozószobájában, amikor megcsendült a telefon. Eóma kereste.

— Halló!... Igen, itt Mussolini. Halló!... őfelsége tanácskozni akar velem? Csak akkor megyek Rómába, ha a kormányalakításra hivatalos megbízást kapok. Különben csak a légiók élén mozdulok. Halló!... központ... központ!...

A drága központot természetesen nem érdekelte, hogy miről folyik most a beszéd. A drága központ angyali nyugalommal Marlitt egyik regényét olvasta: Marién forró izgalom hullámmal végig, Jules lángoló arca egyre jobban közeledett az övéhez és... és a következő pillanatban — oh édes női szórakozottság — már szét is kapcsolta a történelmi beszélgetést.

Mussolini dühösen csapta le a kagylót. Egyik bizalmas híve informálta Rómából és ő most akarta ellátni újabb instrukciókkal. Az ördög vigye el ezt a telefont!

Giulio Barella ránézett:

— Eccellenza — mondotta előlegezett tisztelettel —, úgy látszik Önnek holnap kormányt kell alakítania. Mofet már az újságíró beszél belőlem. Engedje, hogy meginterjúvoljam. Milyen lesz a kormány? Csak fascistákból fog állani?

— Nem! — hangzott a válasz. — A kor-

mányba be akarok venni néhány tapasztalt, idősebb politikust. És csak ha ez lehetetlenné válik, akkor csinálom meg egy csapásra az átalakulást. De akkor tiszta fascista kormány lesz, a miniszterelnöktől kezdve, az utolsó ajtónállóig.

Nem kellett soká várnia. A légiók kardcsapás nélkül masíroztak Róma felé. Október 29-én a Popolo d'Italia szerkesztőségében újra megcsendült a telefon. Mangarini tábornok, a király főhadsegéde a főszerkesztőt kereste.

...Itt Mussolini. Igen, köszönöm. Kérek a hivatalos megbízatásról távirati értesítést. Ha a kezeim közt van, azonnal utazom Rómába. Meglesz? Igen... Köszönöm, tábornok úr.

Aki felállt a telefon mellől — már Itália miniszterelnöke volt. Aki kifutott a folyosóra, még mindig az — újságíró.

— Arnaldo! — kiáltott a testvére után. — A nyomda készüljön. Rendkívüli kiadást adunk.

Az öccse szaladt hozzá. Az arca ragyogott:

— Mi újság! Talán csak nem...

— De igen. A király megbízott a kormányalakítással.

Két perc múlva a szolga rohant a kézírral a nyomdába. A mettőr soronkint vágta szét a papirost és úgy osztotta szét a szedők között. Öt perc múlva már kész volt a kefelevonat. Az oldalt villámgyorsan betördelték és vitték az öntőkhöz. Negyedóra múlva megindult a hatalmas rotációs gép, amelynek dübörgő hengerei alól fehér zuhatagban omlott ki a történelem...

— ... Mussolini a miniszterelnök!... Rendkívüli kiadás!... — Az ucca mámorban úszott, s a rikkancsok kezéből csaknem kitépték a Popolo d'Italiát.

Este hét óra. Újabb távirat Mussolininek. Felbontja. A hivatalos megbízatás immár írásban is megérkezett. Csendesen végigolvassa a király sürgönyét és szóltalanul nyújtja át a barátainak. Az egyik megszólalt:

— Mire gondolsz most, Benito?

Az arc elsápadt, a vonások megenyhültek:

— Az apámra!

Este nyolckor a milanói pályaudvart előzönlötte a nép. A bejárótól a római gyorsvonatig feketeingesek állottak sorfalat. Várták a vezért.

Jött.

Szürke felöltő. A felhajtott gallér alól kiszö-tlik a feketeing. A kalap mélyen a szemre húzva. Az arc még sápadtabb, mint rendesen.

„Evviva! Ewiva!“

A férfiak keze római módon a magasba lendül, a nők zsebkendőiket lobogtatják. A szürkeköpönyeges férfi megáll a virágésőben, a mámor és a lelkesedés forró zuhatagában. Beszélne kell. Ennyi a beszéd:

„Itáliának holnaptól kezdve nem miniszteriuma, hanem kormánya lesz!“

Az éljenzés már az egeket csapdossa. Egyszerre elibe áll valaki. A milanói állomás főnöke alázatosan jelentkezik a most már nagyméltóságú miniszterelnök úr előtt. Kezet fog vele:

„Pont nyolckor az előírt időben indulni akarok. Mától kezdve mindennek óramű pontossággal kell működnie.“

Mámor és ujjongás kísérik a szalónkocsiig. Felszáll a lépcsőn. A folyosón Giulio Barella várja. A külföldi lapokat értesítenie kell az elutazásról. A főszerkesztő mosolyogva néz az újságíró kollégára:

— Jöjjön velem. Garantálom, hogy megelőzi a konkurens lapokat a tudósításaival.

A lelkesedés felkúszik utána a kocsiba és forró hullámmal árasztja el a folyosót. Barella az otthoniakról érdeklődik:

—Mit mondott a felesége, amikor megtudta, hogy megkapta a miniszterelnöki megbízást? Mit mondott, amikor elbúcsúzott tőle?

—Nem mondott sokat: csendesen átölelt. Ennyit mondott: „Jöjj vissza mielőbb“.

Az éljenzés tovább morajlik...

— És a gyerekek?

— A két kis fiú semmit. A leányomtól, aki már nagyobb, megkérdeztem, hogy akar-e Rómában járni az iskolába? Tudja, mit felelt? Elbigygyesztette az ajkát és nyakamba ugrott: „Nem vágyom Rómába. Jöjj vissza te!”

A vonat megmozdult. A búcsúzás viharzó pillanatából elemi erővel szakadozott fel a kiáltás, lázasan és ütemesen, mint a csattogó vonatkerekek, mint a menetelő légiók dobogása:

„Duc—ce! A Ro—ma! A Ro—ma!”

A KIRÁLY ÉS A LÁZADÓ

Mussolini útja a mámor és az ünneplés szakadatlan láncolata volt. A vak éjszakában száguldó vonatot mindenütt megelőzte a hír és a lelkesedés villámló lendülete. Amerre elzúgott a 17-es gyors, mindenütt felharsant körülötte az éljen, ahol megállt, hogy egy percre megpihenjen, alig tudta kiszakítani magát az öröm és az ujjongás szorító öleléséből.

Reggel 7 óra 15 perc. A vonat körül kürtök rivallnak, kis római zászlók röpdösnek a szélben, frissen és diadalmasan szárnyal az induló. Civitavecchia, az utolsó nagyobb állomás Róma előtt.

— Hol van Mussolini?

A hullámozó izgalom néma csönddé merevedik, amikor leszáll az utolsó kocsiból. Feszés sorokban jelentkeznek a Civitavecchiáig előrenyomult fascista csapatok parancsnokai. Sehol egy szó, sehol a legkisebb megmozdulás. Csak két mágikus erejű szem villan végig a fegyvereken és csak egy kemény hangot zúgat meg a reggeli szél:

„A nápolyi gyűlésnek logikus következménye volt a mi győzelmes támadásunk Róma ellen. Ófelsége a király Rómába hívott, hogy megalakítsam a kormányt. Megalakítom. A legnagyobb gyugalmat, rendet és fegyelmet várom tőletek. Semmivel sem szabad a győzelem nagyságát le kicsinyíteni.”

A kezek a magasba lendülnek, a Vezér búcsúzik a tisztektől, s már ott áll a legénység előtt:

„Fascisták! A mozgalmunkat teljes diadal koronázta. Puska lövés nélkül győztünk, s ennek az az oka, hogy semmiféle forradalom sem volt tökéletesebb és tisztább tolmácsolója a nemzet akaratának a fasizmusnál.“

„Biztosan tudjátok, hogy öfelsége a király, akinek hálásak vagyunk, hogy az utolsó órák buta és groteszk rendeletét visszavonta, Rómába hívott kormányt alakítani.“

„Amíg a kormány meg nem alakul, mozgósítva maradtok. Amit elfoglaltatok, tartsátok a kezetekben. De a legnagyobb fegyelmet, a legnagyobb Fendet és a legnagyobb komolyságot várom tőletek.“

„Itália a mi kezeinkben van. Fsküszöm, hogy visszlavezietjük a fégi nagyság útjaira.“

„Éljen a fascizmus! Éljen Itália!“

A csönd hirtelen összeroppant és egetverő éljenzés porzott fel a vezér alakja körül. A vonat tovább rohant.

Még egy állomás. Santa-Marinella. A vonat a sín két oldalán felsorakozott légiók magasba lendült karjai között fut be az állomásra.

„Rómába megyek kormányt alakítani. A győzelem teljes, de huszonnégy óráig még itt maradtok. Megtörténhetik, hogy valami nehézségre akadunk a kormány megalakítása körül.“

A vonat kitepi az ölelő karokból és ragadja tovább Róma felé. Reggel tízre jár az idő. Kikapillant a száguldó vonatból, amelynek dübörgő csattogását túlharsogja az éljen és a diadalmas harci kiáltás: a noi! Ezrek és ezrek állnak már kalaplevéve a sínek körül s a vonattal versenyt futó országút portengerében óriási fekete hullámok hömpölyögnek: a Róma felé vonuló légiók. Az éljenzés, a mámor! és lelkesedés örökös dübörgő lavinája taszítja előre a vonatot, amely e szédítő iramú futás után reggel 10 óra 42 perckor kime-

rülten pihen meg a római állomás üvegkapolája alatt.

— Alalá!

Az Anabázis görög: harcosai üdvözölhették csak ilyen egetverő riadalommal megmentőjüket, a tengert, mint ahogy a vonat fogadására kivonult római cohors katonái az ő diadalukat: a vezért. A ruháját tépik, a kezét megragadják s a virágésőtől mozdulni sem tud a mámor első perceiben.

Amikor felpillant, a hadsereg szürkészöld egyenruhájában egy ezredes áll előtte. Az állomás katonai parancsnoka.

— Amikor mint miniszterelnök Rómába lépek, első üdvözetem a dicsőséges hadseregé. Éljen Itália! Éljen a király!

Ez volt az első mondat, amit Rómában kiejtett. Az ujjongó tömeg már alig hallatta az öreg katona válaszát:

— Az olasz hadsereg mindig kész lesz arra, hogy teljesítse a kötelességét.

Az állomás előtti tér; feketéllik a tömegtől. Végig az útvonalakon felsorakoztak a fascisták.

— Éljen a király! Éljen Itália! Éljen Mussolini!

Az automobil alig bír előre vergődni a Hotel Savoia felé. Ez a főhadiszállás. Mussolininak annyi ideje sincs, hogy átöltözhessek. 11 órákor az autó más roham a királyi vár felé.

A Quirinál előtt díszruhás karabinierik. A palota körül fegyveres fascisták zárt falanxai. A zene az ifjúság indulóját harsonázza és a római sasok megragyognak a napban, amikor kocsija befordul a fegyverbe lépett őrség között.

11 óra 15 perc. Történelmi pillanat Itália életében. A lázadó ott áll a király előtt.

— Felség, — hangzik tompán a szó, — bocsásson meg, hogy fekete ingben jelentkezem, amelyet egy szerencsére vértelen csatából hoztam el magammal. Vagyok Felségednek hű szolgája és ho-

zom magammal azt az Itáliát, amelyik megnyerte a háborút és feltámadott az új győzelemben.

12 óra 5 perckor mint kinevezett miniszterelnök hagyta el a király dolgozószobáját s autója az őt hallani kívánó tömeg zúgása előtt alig tudott egérutat nyerni a Hotel Savpia felé.

De Rómát nem lehetett már megállítani. A város, amelynek lelkében még ösztönös tűzzel lobogott a Caesarok diadalmenete, mindent elsöprő erővel morajlott a lakása előtt:

— Halljuk Mussolinit!

Az acélkemény arc megvillant az erkély függönye előtt:

— Fascisták! Rómaiak! A fascista mozgalom győzött. Rómába jöttem, hogy kormányt alakítsak. Pár óra múlva nem minisztériumotok lesz, hanem kormányotok!

A kéz energikusan csapott le az erkély karfájára s a kielégített tömeg most már ujjongva oszlott hazafelé. Pár nap eltelik még, amíg Mussolininek sikerül kormányt alakítania, addig nyugodtan maradhatnak.

Pár napig? Az eddigi kormányválságok ugyan hetekig is elhúzódtak, de ez az ember képes lesz arra is, hogy pár nap alatt oldja meg a politikai helyzetet.

Pár nap alatt!

Mussolini délelőtt 10 óra 42 perckor érkezett meg Rómába, 11 óra 15 perckor már a királynál volt kihallgatáson, 12 óra 5 perckor elhagyta a Quirinált és délután 5 órakor a lapok rendkívüli kiadása már azzal a hihetetlennek hangzó hírrel száguldott végig az uccán, hogy a Mussolini-kormány megalakult, hogy a kabinet nem tisztán fascista, hanem általános meglepetésre, koncentrációs kormány, hogy a kabinetlistát a király már jóváhagyta s hogy a kinevezés hivatalosan már meg is jelent.

Mire a hír eljutott az újságokig és az újságokból a közönségig, a kormány már az esküt is letette. Mire az esküt megtudták, Mussolini már

ismét a Savoia szállóban fogadta a légiók parancsnokainak, a konzuloknak a jelentését. Rómában negyvenezer felfegyverzett fascista van már, s féltő, hogy ebből a fanatikus, fellelkesült tömegből kirobbanhat valami, ami megzavarná a győzelem magasztos pillanatát.

— Vezérigazgató úr — fordult Mussolini az államvasutak vezetőjéhez — most pont 8 óra van. Gondoskodják arról, hogy holnap este nyolc óráig, tehát huszonnégy óra alatt el tudja szállítani Rómából a negyvenezer főnyi feketeinges hadsereget, még pedig minden cohorsot a saját állomáshelyére.

Az öreg tisztviselő elámult:

—Kegyelmes uram, lehetetlenség! Még a háborúban sem tudtunk ilyen gyorsasággal dolgozni. Negyvenezer ember elszállítására legalább három nap szükséges.

—Huszonnégy órát mondtam. Lehetetlenséget nem ismerek. Kérem törölje ki ezt a szót az emlékezetéből és tartsa magát az én rendeletemhez.

Még aznap éjjel hatvan katonavonat futott ki Rómából az ég négy tája felé. A sereg, amelyet ily hirtelen szállítottak el diadala színhelyéről, a városból, amelyet nagyrészüik sohase látott, nem zúgolódott, nem panaszkodott, engedelmeskedett. Olyan nagy volt közöttük a fegyelem és olyan mágikus erővel uralkodott rajtuk a vezér.

Éjjel féltizenkettő. Az uccán elvonuló csapatok dübörögnek, a város már álomba ajult az aznapi izgalmas eseményektől, a fascista vezérkar tagjait is kezdte elnyomni már a fáradtság az aznapi lőtás-futásban és az az ember, aki három nap alatt jóformán csak órákat aludt, akinek életében a mai nap minden perce hónapok és esztendőik munkáját jelentette, frissen, vidáman és jókevéien fordult az új kormány tagjai felé:

— Uraim, már féltizenkettő. Ideje, hogy megkezdjük a mai minisztertanácsot.

INDULÓ

Róma reggelre alig tudott magához térni a meglepetéstől. Az emberek, akik a teljesen lezúllott gazdasági és politikai helyzet miatt sóvárogva várták az erős kezet, az első pillanatban mégis megdöbbentek a feketeingeseknek Rómára lezúgó áradatától és azoktól a merész kijelentésektől, amelyek a vezér ajkáról elhangzottak. A római bevonulás éjszakáján egy nagy kérdőjel sötétlett a város álmai felett. Hátha ez a kormány sem tudja valóra váltani a szavait, és hátha ez a mozgalom is beletéved a rombolás útvesztőjébe?

A félelem eloszlott a felkelő nap első sugarával. A vezér nagyon jól tudta, hogy uralmának első napjai a legfontosabbak. Ha akkor bizalmat tud önteni a közhangulatba, ha az első perc gesztusai szimpatikussá teszik a közvélemény előtt, akkor olyan erkölcsi tőkét gyűjtött magának, amely bőven fog kamatozni kormányzása későbbi válságos idejében. Éppen ezért, ahogy az első nap példátlan gyorsasággal alakította meg a kormányt s ezzel megmutatta, hogy erős és határozott lesz a hatalom gyakorlásában, ugyanúgy gondoskodott arról, hogy eloszlassa a közvéleménynek azt a hirtelen feltörő félelmét, hogy az ő uralma a rendszertelen kapkodást vagy a pusztító rombolást jelentené. Az a parancs, amely a Rómába zúdult légióknak még annyi időt sémi adott, hogy a menet fáradalmait kipihenjék, hogy egy kissé belekóstoljanak a győzelem mámorába, hanem a forgószél gyorsaságával fordította meg az lóriási tömeget és szórta szét huszonnégy óra alatt az ország négy tája felé; az a parancs, amely a hatalom átvételének első napjának éjjelén elrendelte a mozgósítottak leszerelését és a koncentrációs kormány listája, amely a reggeli lapokban megjelent, nem maradhatott hatás nélkül a közvéleményre.

Ugyancsak másnap reggel ott fehérlett a falakon a fascista-főparancsnokság plakátja, amely hírül adta a feketeingesek leszerelését, s felhívta őket arra, hogy minden erőszakosságtól és rendezavarástól tartózkodjanak. „A fascizmus teljes diadalt aratott — hirdette a plakát —, de a fascizmus sokkal okosabb, semhogy ezt a döntő győzelmét elhamarkodott lépésekkel elrontaná. A Duce a nagy újjáépítés előestéjén koncentrációs kormányt alakított, mert a nemzet minden erejének összefogását hirdeti. Az új kormány támogatása minden olasz legszentebb kötelessége lett.“

Az emberek összenéztek. Ebben a miniszterelnökben, úgy látszik, megbízhatnak. Ez nem szédült bele saját sikereibe és nem akar visszaélni a hatalmával, amelyet a sors kezébe juttatott. Igaz ugyan, hogy a külügyi és belügyi tárcákat is magának tartotta fenn, de két ragyogó név áll mögötte a kabinetben, a két legnépszerűbb ember; Itáliában, Diaz tábornak és Thaon di Revei tengernagy, a világháború hadvezérei. Mellettük a miniszteri székekben csupa kitűnő gyakorlati szakember, Federzoni, De Stefani, Oviglio ... Valamennyi kiemelkedik saját pártjából és egyiket sem látták a padot verdesni, vagy rekedten üvöltözni a kamara viharos ülései alatt. Mögöttük az új államtitkárok, élettől és fiatalságtól duzzadó erőteljes és energikus férfiak. Ezt a kormányt semerre semmiféle ígéret nem köti, semmi zárt elméleti rendszer páncélja nem borítja, hanem nyíltan, egyenesen, meztelen karddal a kezében néz farkasszemet az élet gigantikusra nőtt problémáival.

A miniszterelnök ott térdel az Ismeretlen Katonáé sírja előtt. Ez az egyetlen hely eddig, ahol meghajlította a derekát.

Az ucca megnézi. Harmincnyolc éves, de nem látszik többnek huszonöttnél.

Harmincnyolc éves? Az ifjúság fanatikus lelkesedése jó arra, hogy fellázítson és felkorbácsoljon tömegeket, de vájjon elegendő lesz-e arra,

hogy megmentsen egy országot, hogy kemény kézzel markoljon össze egy bonyolult állami gépezetet?

Pitt 23 éves korában már Anglia kincstári minisztere volt, 24 éves korában az egész brit birodalom miniszterelnöke. Scipio 29 éves korában nyerte meg első csatáját, Pompejus pedig csak 23-ik esztendejét töltötte be első diadalmas ütközete után. Condée 27 éves korában tönkverte a spanyol és német hadseregeket, a Napkirály másik híres marsallja, Turenne, már 23 éves korában vezényelt seregeket és 26 éves korában, ragyogó diadalok sorozata után, Európa legnagyobb hadvezéréként tisztelik. Descartes 19 éves korában mondotta ki a cogito ergo sumot, Pascal 16 éves korában már túlszárnyalja a világ legelső matematikusait. Fénelon 15 éves és már egyházi szónoklatokat mond, Kepler 22 éves és már a csillagászat professzora. Goethe 8 éves korában németül, franciául, olaszul, görögül és latinul beszél, Michel Angelo 18-ik évében elkészíti a Centaurok csatáját, Mozart 12 éves korában írja meg első operáját, Tasso 30 éves és már mögötte áll a Felszabadított Jeruzsálem. A 13 éves Haydn már misét ír, a tízesztendős Haendel szonátát komponál, a négyéves Canovát pedig meg keil verni, mert a kamarából ellopja a vaját, hogy oroszlánt gyúrjon belőle. Victor Hugó 15 éves korában drámaíró, Petőfi 27 éves és már be is fejezi tüneményes pályafutását. Gusztáv Adolf svéd király 30 éves korában legyőzi az oroszokat és a lengyeleket, XII. Károly 18 éves korában szét szórja az orosz cár, a lengyel király és a szász választó és a dán király szövetséges seregeit. Nagy Frigyes 28 éves Mollwitznál, Corvin Mátyás még 35 éves sincs és megveri Európa leghatalmasabb seregeit, a német-római császár, a török szultán és a cseh király hadait, Napóleon 22 éves korában Toulon ostromára indul, és 34 éves korában, világraszóló diadalok után, Franciaország császára lesz...

A harmincnyolc éves miniszterelnök feláll a márványmonumentum térdeplőjéről. Körötte tisztelgésre villának a sasok és frissen, diadalmasan zúg fel a Giovinezza ...

„Ifjúság, ifjúság,
A szépség tavasza.. “

Van-e ennél lüktetőbb, lázasabb, szebb és szárnyalóbb induló?

A MINISZTERELNÖK SZÚZBESZÉDE

— Uraim! Az, hogy én itt ma, ebben a teremben felszólalok, hogy a kormány programját kifejtssem, pusztán formalitás, amelyért nem kérek önöktől sem különösebb figyelmet, sem semmiféle elismerést. Sok, nagyon sok év óta a kormányválságok a parlamentben törtek ki és a parlamentben oldattak meg, kisebb vagy nagyobb politikai manőverek segítségével. Ennek vége van. Az olasz nép megbuktatott egy *minisztériumot* és a parlament minden méltatlankodása ellenére kívülről választott magának egy *kormányt*. Sem időm, sem kedvem nincs vitába szállni a szuperparlamentarizmus védelmezőivel. Én azért vagyok itt, hogy megerősítsem a forradalom határozott irányát. Tudja meg mindenki, hogy én azért jöttem ide, hogy megvédjem, sőt a leghatalmasabb erejűvé fejlesszem a feketeingesek forradalmát, amely Itália történelmében végre a fejlődést, az előrehaladást és az egyensúlyt jelenti. Azzal a háromszázezer fiatal fegyveressel, akik mindenre készek, mondhatnám fanatikusan készek parancsaim teljesítésére, súlyosan megfenyíthettem volna mindazokat, akik a mi mozgalmunkat gáncsolták, piszkolták és rágalmazták. Ha úgy tetszett volna nekem, kaszárnját csinálhattam volna a csapataim számára ebből a szürke és süket teremből.

—Szétugraszthattam volna az egész parlamentet és tiszta fascista kormányt alakíthattam volna, ha akarok. Nem tettem meg, mert nem akartam megtenni, legalább most nem, a győzelem első óráiban. Koalíciós kormányt alakítottam, de nem azért, mintha a parlamenti többséget fontosnak tartanám — azzal vagy anélkül egyformán megcsinálom, amit akarok —, hanem azért, mert az újjáépítő munkára össze akarom fogni a nemzet egész teremtő erejét.

—Köszöntöm erről a helyről az én munkatársaimat, minisztereimet és államtitkárait, akik elvállalták velem e történelmi óra felelősségét. Hálával kell megemlékeznem az olasz munkásosztály nagy részének szimpátiájáról, amely a fascista mozgalmat aktív vagy passzív szolidaritásával támogatta. Azt hiszem, hogy a kamara nagy részének, de mindenesetre a nemzet többségének gondolatát tolmácsolom, amikor hódolattal fordulok a király felé, aki visszautasította az utolsó órák céltalan és reakciós intézkedéseit, aki megakadályozta a polgárháború kitörését s aki megengedte, hogy a parlamentáris állam kiszáradt ereibe a fascizmus hatalmas hulláma beömljék.

—Mikor a miniszterelnöki széket elfoglalom, tudom, hogy minden oldalról programot kérnek tőlem. Nem a programok hiányzanak Itáliában, hanem a férfiak, akik végrehajtják. Az olasz élet minden problémája már ki van dolgozva papíron, de hiányzott az akarat ahhoz, hogy a tervek tettekkel változzanak. A kormány ezt a kemény és elhatározott akaratot képviseli.

—Ami Olaszország általános külpolitikáját illeti, a nemzet méltóságát és a nemzet érdekeit tartjuk szem előtt. Nem engedhetjük meg magunknak az altruista politika luxusát, azt, hogy támogassunk vagy segítsünk valakit pusztán baráti érzelmekért. *Do ut des!* Itália ma nemzetközi viszonylatban számottevő tényező és vele a jövőben még fokozottabb mértékben kell majd

számolniok. Ezt vegyék tudomásul túl a határokon. Nincs szándékunkban, hogy hatalmunkat fitogtassuk, de az sincs, hogy lekicsinyítsük. Az én elvem egyszerű: semmiért semmit! Aki tőlünk a barátság konkrét bizonyítékait kívánja, szolgáltson ugyanazzal nekünk. A fascista Itália, aminthogy nem akarja szétszakítani a békeszerződéseket, ugyanúgy nem hajlandó arra sem, hogy tűzön-vizén keresztül kövesse háborús szövetségeseit. Róma egyvonalon áll Párizssal és Londenral, de Itáliára még az a feladat is hárul, hogy a szövetségesekkel az antant gyakorlati értékét is megvizsgálta. Megvan-e még az antant vagy nincs? Mi az antant állásfoglalása Németországgal, Oroszországgal és egy esetleges német-orosz szövetséggel szemben? Mi a helyzete Itáliának ebben az antantban, annak az Itáliának, amelyik nemcsak a saját kormányainak gyávasága miatt veszítette el az Adriai és a Földközi tengerek fontos pozícióit, annak az Itáliának, amelyik nem kapott semmi gyarmatot, amelyet kisémmiztek és amelyik csaknem elmerült azokban a háborús adósságokban, amelyeket felvett a — közös győzelemért?

—Tervem, hogy a francia és angol miniszterelnökökkel való legelső találkozásomon teljes nyíltsággal és teljes egészében felvehessem! az antant problémáját és Itália problémáját az antantban. Ennek a tanácskozásnak két eredménye lehet: az antant vagy szanálja belső ellentéteit, az egyes államok közti ellentmondásokat és homogén, egyensúlyozott és egyenlőerejű blokká átalakul, az államok egyforma köteletségével és egyforma jogaival vagy pedig ütött az utolsó órája és Itália visszanyervén cselekvési szabadságát, a maga útján halad előre, hogy megvédje saját érdekeit.

—A belső politika irányvonalát három szóban foglalhatom össze: gazdaság, munka, fegyelem. A pénzügyi probléma kétségtelenül nagy: a leggyorsabban vissza kell állítanunk az állam-

háztartás egyensúlyát. Aki munkát mond, termelő polgárságot és dolgozó munkásosztályt ért alatta. Sem egyiknek, sem a másiknak nem adunk semmi előjogot, mert valamennyi érdekét össze kell egyeztetni a nemzeti termelés legfontosabb érdekeivel. A dolgozó proletariátusnak semmi oka sincs, hogy féljen tőlünk. Semmit sem veszít a mi uralmunkkal, ellenben olyan gazdasági helyzetet fogunk teremteni, amelyben kereshet és nyugodtan megélhet. Kivándorlási politikánk alapelve, hogy a kivándorolt olasz polgár mindig olasznak érezze magát és éppen ezért a legerélyesebben meg fogják őket védelmezni a külföldi képviselőink. Nem tűrünk semmiféle belső zavargást, a törvényt mindenkinek tisztelni kell. A vallást, különösen pedig a katolikus vallást, az olasz nép vallását a legmesszebbmenő védelemben fogjuk részesíteni.

—Aki az állam hatalmával szembeszáll, a legszigorúbb büntetésben részesül. Államnak és kormánynak ma csak egy feladata lehet, tudatában lenni annak, hogy azon az elenyésző kisebbségen kívül, amely a politikából él vagy azzal foglalkozik, negyven millió olasz van ezen a félszigeten, aki termel és dolgozik s akik azt akarják, hogy munkájukat többé semmiféle rendellenesség ne zavarja meg.

—Tekintettel arra, hogy a beszédek és a szavak esetleg nem használnak, a fascista állam egységes rendőrséget szervez, amely kíméletlen erővel fog őrködni a nyugalom felett. A hadsereg és a haditengerészet, amely a legdrágább minden olasznak, a politikától függetlenül és hatalmasan újjászervezve képviseli majd a nemzet legfelsőbb tartalékát.

—Uraim! Ebből a beszédből megérthették a kormány programját. Én addig, amíg lehetséges, nem akarok a kamara ellen kormányozni, de a kamarának be kell látnia az ő partikuláris helyzetét és azt, hogy élettartama két év, de két nap is lehet. Teljhatalmat kérek, mert teljes felelős-

séget akarok vállalni. Ma teljhatalom nélkül — önök nagyon jól tudják — egyetlen líra értékkel sem tudjuk megjavítani a termelést. Ezzel a teljhatalommal nem akarjuk kizárni az önök velünk való együttműködésének lehetőségét. Bárki segít nekünk, szívesen és hálásan fogadjuk, legyen az illető képviselő, szenátor vagy a leg-egyszerűbb polgár. Mindnyájunkban vallásos áhítattal kell hogy éljen feladatunk nehézségének érzete. Kérjük a teljhatalmat, hogy helyre-állítsuk az államháztartást és mi helyre fogjuk állítani.

Mi békés külpolitikát akarunk csinálni, de a méltóság és a tartózkodás alapján: megcsináljuk. Mi fegyelemre akarjuk szoktatni a nemzetet: rászoktatjuk. Tegnap, mai vagy holnap ellen-ségeink nagyon tévednek, ha azt hiszik, hogy a mi uralmunk rövid ideig fog tartani. Ez a hit gyermekek és együgyű illúzió. A mi kormányunk a nép legszélesebb rétegeire támaszkodik, a mi pártunk sorai között tudja a legfrissebb, a legdolgosabb és a legtetterkészebb olasz generációt. Nem kétséges, hogy a legutolsó napok alatt óriás lépéssel haladtunk a lelkek egységesítése felé. Az olasz hazát ismét megérezte mindenki, Északon csakúgy, mint Délen, a félszigeten épügy, mint a szigeteken, a fővárosban épügy, mint a gyarmatokon.

Uraim, ne molesztálják tovább üres fecsegéseikkel az országot! Hallom, ötvenketten akarnak felszólalni a kormányprogram vitájában. Nem gondolják, hogy túlsók ez a szám? Nem ez a mi feladatunk, hanem az, hogy tiszta szívvel és örökké fürge szellemmel dolgozzunk a nemzet jövője és nagysága megteremtésén. Bízom Istenben, hogy megengedi munkám diadalmas befejezését.

A PARLAMENTTŐL A VATIKÁNIG

Ezzel a merész és kegyetlenhangú beszéddel mutatkozott be Mussolini az olasz kamarában. A beszéd kifelé megnyugtathatta a nagyhatalmakat, mert megláthatták belőle, hogy az új miniszterelnök ratifikálni fogja a rappaloi szerződést és a többi már letárgyalt függő kérdéseket, befelé azonban az ellenállás lehetőségétől is megfosztotta politikai ellenfeleit. A harcos, akinek egész gondolatvilága merőben ellenkezett minden nyugalmas polgári észjárással, az államférfi, aki gyűlölte a bolsevizmust, mert nem látott benne mást, mint rombolást, a társadalompolitikus, aki szemben áll a liberalizmus eszméjével, mert úgy látta, hogy az csak a Pénz korlátlan szabadságát jelenti, de elnyomja a tehetség-, a szellem érvényesülését s hogy a termelési erők szabadraengedésével, a tőke és a munka közti ellentétek kényelmes szemléletével az osztályharc előidézője lesz, bizonyára feloszlatta volna a parlamentet a régi rendszernek ezt a tipikus képviselőjét, ha a szívére hallgat és nem az eszére. Az esze azonban azt parancsolta, hogy a gazdasági kérdések megoldása előtt semmiféle alapvető politikai kérdéshez hozzá ne nyúljon s hogy a nagy átalakítást fokozatosan csinálja meg, esetről-esetre, ahogy a megoldandó problémák felvetődnek, ahogy ő és emberei beletanulnak az államgépezet kezelésébe. Elegendőnek tartotta tehát, ha egyelőre megfélemlíti a parlamentet és addig tartja együtt, amíg útjába nem gördít akadályt.

Ezt a célt a bemutatkozó beszédével sikerült elérnie. A teremben, ahol éveken keresztül a legtombolóbb viharok kavargtak, beszédje alatt egyetlen szót sem lehetett hallani. Mindenki le-sunyította a fejét és túrta, hogy a miniszterelnök végigkorbácsolja kegyetlen mondataival. Nitti, a fascizmus egyik legerősebb ellenfele írja: „A kép-

viselőházban egyetlen ember sem tiltakozott és nagyon szomorú és lealázó látvány volt, hogy e megvető hangra senki sem mert válaszolni.“ Ennél a megállapításnál semmi sem igazolja jobban az olasz parlamentarizmus teljes lezülését s így nem lehet csodálni azt sem, hogy a közvélemény inkább az erős hangra hallgatott, mint arra a képviselőházra, amelynek tagjai között egyetlen ember sem akadt, aki ezt a hangot, aminőhöz hasonlóval parlamenthez még nem szólottak, visszautasítsa.

A liberális pártok részéről a válasz csak a szenátusban hangzott el, ahol Albertini szenátor, a „Corriera della Sera“ főszerkesztője remekbe készült politikai fejtegetésével védelmezte a liberalizmus alaptörvényeit és rámutatott arra a veszedelemre, amellyel a fascizmus forradalmi ereje fenyegeti az országot. Albertini szerint a fascizmus a maga forradalmi ideológiáját belevezette az állam gépezetébe és ez az örökké forrongó, nyugtalan és feszítő erő előbb-utóbb végzetes robbanást fog előidézni, Nincs más kivezető út — hirdette Albertini — mint a tiszta liberalizmus, követése, amelynek ha vannak hibái is, mégsem örökös nyugtalanságot, hanem tiszta és kikristályosodott elveivel rendet és nyugalmat jelent.

A Corriera della Sera főszerkesztője nem képviselő volt, hanem nagyhatalom. Újságjának óriási elterjedettsége miatt kétségtelenül nagyobb súlya volt, mint az egész kamarának. Erre a beszédre válaszolni kellett, s a válasz, amely a szenátusban hangzott el, a képviselőkkel szemben használt kaszárnyastílus helyett a felsőház komolyságához illően nyugodt volt, de itt is határozott:

— Én a legnagyobb mértékben csodálom Albertini szenátor úrnak a tiszta liberalizmusban való hitét, de engedje meg, hogy emlékeztessem ot arra, hogy a liberalizmus sem a nyugalom méhében született, a liberalizmus is két nagy forradalomnak a gyermeke. Engedje meg emlékeztet-

nem őt arra, hogy az alkotmányosság Angliában, és a liberalizmus Franciaországban, szóval mindazok az elvek és eszmék, amelyeket a liberalizmus, avagy a XIX. század gyűjtő neve alatt foglalhatunk össze, a népek nagy forradalmi megmozdulásából származtak és enélkül a forradalmi megmozdulás nélkül a tisztelt szenátor úr ma nem szavalhatta volna el itt a tiszta liberalizmus elégiáját.

—Hogy lehetett volna az egyre erősödő belső válságot megoldani? Elfáradt és kimerült politikai pártokkal? Soha. De nem lehet rászabadítani az országra egy vak és pusztító forradalmat sem; ezért szorítottam be a fascizmus diadalát a megfelelő korlátok közé. Nem mentem egy lépéssel sem túl a határon, nem részegedtem meg a győzelemtől. Ki akadályozott volna meg abban, hogy feloszlassam a parlamentet? Ki tudta volna megakadályozni a diktatúra proklamálását? Ki tudott volna ellentállni egy olyan mozgalom akaratának, amely nem háromszázezer szavazóra, hanem háromszázezer szuronyra támaszkodik? Senki.

—Én voltam, aki azt mondtam, hogy az érzelmeket, az egyéni ambíciókat és érvényesülési érdekeket alá kell rendelni a nemzet legfelsőbb céljainak és ezért szorítottam rá a fascizmust az alkotmányosság vágányára. Ezek után tisztelettel kérdem, az én uralmam jelent felfordulást?

—Albertini szenátor úr szerint csak a tiszta, teljes és tökéletes liberalizmus mentheti meg a nemzetet. A teljes liberalizmus? Ha ahhoz, hogy a tiszta liberalizmus iskoláját kövessük, a mindenható politikai szabadság érdekében meg kell engednünk azt is, hogy néhány száz tudatlan, bűnös, vagy fanatikus szabadon tegye tönkre az ország negyven milliós lakosságát, akkor én még a gondolatát is visszautasítom annak, hogy valaha is liberális legyek.

—Nekem nincs semmiféle fétisem és ha az ország érdekeiről van szó, akkor igenis minden esetben közbelépek. Azt akarom, hogy a nemzet

fegyelme többé ne üres szó legyen. Azt akarom, hogy a törvény ne hüvelyébe rozsdásodott kard maradjon. Én igenis különbséget akarok tenni azok között, akik dolgoznak a hazájukért és akik készek érte minden áldozatra és azok között, akik szintén készek — mindennek az ellenkezőjére.

— Ennek az elvnek elhanyagolása miatt pusztult el a tegnapi kormány. Az állam nem lehet egy előkelő idegen, aki a liberalizmus kényelmes foteljébe süllyedve, nézi azt a rettentő játékot, amelyben óriási erkölcsi értékek, a nemzeti társadalom alapelvei, forognak kockán. Éppen ezért a mi nemzeti politikánkra senki sem mondhatja, hogy reakciós.

— De én nem félek a szavaktól. Ha holnap szükség lenne rá, proklamálnám magam akár a reakciósook nagyhercegének is.

— Az én szememben az egész a politikai és publicisztikai terminológia: jobboldal, baloldal, konzervatizmus, arisztokrácia, demokrácia, mind haszontalan irka-firka. Üres szavak, amelyek valaha jók voltak arra, hogy kifejezzenek valamit, de most itt az ideje, hogy eltűnjenek.

— Én nem fogok proletárellenes politikát csilláim, de ezt az elvet a nemzeti érdekekkel és nem osztály érdekekkel támasztom alá. Mi nem akarjuk elnyomni a proletariátust, mi nem akarjuk kiűzni a becsületes és nyugodt élet birtoklásából. Ellenkezőleg, fel akarjuk emelni úgy szellemileg, mint anyagilag, de nem azért, mert azt gondoljuk, hogy a tömeg, a szám, a mennyiség termelheti ki a jövő civilizáció uralkodó típusát. Ezt a gondolatot meghagyjuk azoknak a jólfizetett prófétáknak, akik e rejtélyes vallást hirdetik. Az ok, amiért mi arra törekszünk, hogy a proletariátus jólétét minden eszközzel előmozdítsuk, az egész nemzet érdekéből fakad. Nem lehet egységes, nyugodt és békés nemzetet teremteni akkor, ha húszmillió dolgozót elütnek az élet jogos feltételeitől.

— Ha a nép, ahogy én remélem, és ahogy én

akarom, munkás, fegyelmezett lesz, akkor el fogjuk érni a céljainkat.

Rend munka, fegyelem? A kamara és a szenátus tagjainak legnagyobb része úgy nézett erre a fiatalemberre, mint valami exotikus idegenre, aki egy más bolygóról toppant közéjük. A szavak, amelyeket hirdet, szépek és varázslatosak, de hát a parlament az a hely, ahol a legjobban tisztában vannak a szavak belső értékével.

Szavak? Az új miniszterelnök első adminisztrációs intézkedése valamennyi minisztériumban elrendelte a munkaidő legfontosabb betartását. Aki későn jön, vagy idő előtt távozik el, repül. A hivatalokban mosolyogtak. Hányszor adtak ki már ilyen rendeletet!

Az egyik minisztériumból éppen most siet le egy osztályvezető, természetesen a hivatalos óra lejárta előtt, a régi szokás szerint. A lépcsőn egy szürkeruhás fiatalemberbe botlik, aki gyors lépéssel ugrálja át a fokokat, összeütköznek. A főtisztviselő ráfordul:

— Nem tud vigyázni? Mit lábatlankodik itt? Kicsoda maga?

—Kicsoda Ön?

—Én X. Y. osztályvezető vagyok.

— Minisztériumi tisztviselő? Hogy meri a hivatalos óra lejárta előtt elhagyni a minisztérium épületét?

— Mi köze hozzá? Kicsoda maga?

— Mussolini vagyok. Szégyelje magát és holnap jelentkezzék a miniszterelnökségen.

A főtisztviselő, aki eddig csak messziről, csapatok élén, fekete ingben látta a fascizmus vezérét, az első percben nem ismerte meg azt a fiatalembert, aki szürke, uccai saccóban, elképesztő gyorsasággal szaladt fel és ütközött belé a homályos lépcsőfokokon. Az esetet a következő nap már mindenki tudta és vígan mulatott rajta az egész főváros.

És a kamara? A szenátus? Nézte egy darabig az új stílust, az ifjúságnak ezt a hirtelen lendüle-

tét, hallgatta az erős és határozott szavakat, rá-
rátekintett a háromszázezer szuronyra és azután
— megszavazta a teljhatalmat.

Mi volt a teljhatalmú kormányelnök legelső
intézkedései Az iskolákban elrendelte a kötelező
vallásoktatást, amelyet a szabadkőműves és de-
mokrata kormányzat eltöröltek. Megtiltott min-
den egyházellenes megmozdulást és a katolikus
vallást az állam oltalma alá helyezte. Mielőtt ura-
lomra jutott, már pápai enciklika közölte, hogy
a szocialistákkal versenytfutó néppárt politiká-
jával a Vatikán nem azonosítja magát. Most,
amikor a hatalom birtokában első intézkedéseivel
ő vette át a katolikus vallás védelmét, a néppárt
jelentőségének meg kellett szűnnie, az Egyház pe-
dig vele szemben nem állhatott többé a teljes el-
zárkózás alapjára, mint az eddigi szabadkőműves
kormányzatok idejében.

Béke a Vatikán és a Quirinál között“?

Nem, ettől még messze vagyunk. De a közele-
dés tagadhatatlan és az elkövetkezendő években
egyre erősödik.

Mert a zseninek meg kellett éreznie azt a cso-
dálatos és örök hatalmat, amely a pápaság misz-
tikus fényéből kiárad, s a lázadó pogány Caesar-
nak le kellett borulni a Péter-egyház roppant
homloka előtt.

A GYORSASÁG KORMÁNYA

Az a két bemutatkozó beszéd, amely az új
miniszterelnök ajkáról elhangzott, teljes mér-
tétkben megnyugtatta a közvéleményt, amely
most már a legnagyobb várakozással és figyelem-
mel tekintett a kormány további munkája elé.

„A forradalom nem káosz, nem rendetlenség,
nem minden tevékenység beszüntetése, és nem a
társadalmi élet minden kötelékének elszakítása,
ahogy a bolsevizmus agyalágyult vezérei hirdetik.
A forradalom egy felsőbb rend, a politikai, gazda-
sági, társadalmi és erkölcsi rendszer magasabb

fokozata. Csak akkor van átalakító ereje, ha ezt a elvet képviseli, különben reakcióvá vagy vandá-
lizmussá fajul. A forradalom fegyelem, amely
egy másik ellanyhult fegyelmet helyettesít, a for-
radalom uralom, amely egy másik elgyengült
uralom helyébe ül⁴.

Az új kormány, miután első gesztusaiban
elszánt akaratot mutatott arra, hogy a rend meg-
bontását semmiképpen sem tűri meg, lázas gyor-
sasággal fogott az ország újjáépítéséhez. Azt a
két hetet, amely a hatalom átvételétől a telj-
hatalomnak, az országgyűlés két házának meg-
szavazásáig telt el, Mussolini arra használta fel,
hogy munkatársaival együtt a legaprólékosabb
részletekig áttanulmányozza az ország gazdasági
helyzetét, hogy átvegyen régi terveket, amelyek
alkalmasak az újjáépítésre, és újakat alkosson
ott, ahol a régiek nem volnának elegendők.
A kormány az első két héten harminckét minisz-
tertanácsot tart, tehát csaknem kettőt minden
egy napon. Legtöbb minisztertanács a késő éj-
szakába nyúlik, egyik-másik miniszter vagy
államtitkár néha pihenőt kap, de a miniszterel-
nök végigvezeti valamennyi tárgyalást.

—Az Istenért, pihenjen egy kicsit, miniszter-
elnök úr — kérlelik a barátai.

—„Szükségtelen. Az energiatartalékom még
érintetlen“.

—De nem lehet így folytatni, egy óra, egy
perc nyugalom nélkül. Az idegi felörlődnek.

—„Nem pihenhetek. A helyzet végzetes. Há-
rom vagy négy hét, mire valamennyi intézkedést
kiadunk. Akkor pihenhetünk — talán —. Addig
semmiesetre“.

—Az emberi erőnek határa van. Még az
önének is.

—„Az én személyem nem számít. Az orvos
nem lehet fáradt, amikor operálni kell“.

Abban a percben, amikor az országgyűlés
két háza a teljhatalmat megszavazta, az új kor-
mány már teljesen felkészült az intézkedésekre.

Mielőtt a gazdasági helyzet orvoslásába belekezdtek volna, egy súlyos problémát kellett megoldaniok, a fascista-hadsereg kérdését. Ez a félfegyverzett, egyszázötvenezer főre rugó sereg nem azért követte vakon a vezért, hogy amikor hatalomra jut, újra reménytelenül hulljon szét a félszigeten, és a vezér sem azért állt az élére régi harctéri bajtársainak, hogy most foglalkozás és kenyér nélkül hagyja ezt a hatalmas cselekvőerőt. Ő nem Miltiádes volt, aki a győzelem kivívása után szélnek eresztette a katonáit, hanem Caesar, aki együtt tartotta továbbra is egész hadseregét. A feketeinges légiókat egyszerűen beolvasztotta az állam karhatalmi alakulatai közé. Két hét alatt megszervezte a nemzeti védőrséget, az úgynevezett Milizia Nazionale-t, s így a hadviseltek elhelyezkedésének kérdését — minden háborút viselt országnak legnagyobb problémáját — egyetlen csapással megoldotta. A feketeinges légiók ezzel átléptek az állam szolgálatába, a katonák fizetésüket az államtól kapták. — s ebben a biztos állásban meghúzódhatnak mindaddig, míg a termelés olyan mértékben fokozódik, hogy aki akar, megtalálja majd elhelyezkedését a polgári életben is. A tartalékos tisztek óriási tömege, a többesztendős háború kivetett nyugalmas polgári pályájából, s akiket az itthonmaradottak rég megelőztek előmenetelükben, és akik éppen ezért olyan nagy lelkesedéssel sorakoztak az első pillanattól kezdve a fascio mozgalma mögé, az emberek, akik vérüket ontották az Isonzónál és a Grappán, most már nem gyűlölettel néztek az államhatalomra, amelyik kihasználta és azután elvetette őket, hanem szeretettel és fanatikus lelkesedéssel, mert az élet és halál kockázatának, a lehető legnagyobb áldozatnak vállalása után, számukra végre nyugodt megélhetést biztosított. Ez a hadsereg, amely a nemzeti védőrség kebelén belül is megtartotta régi római jellegű szervezetét, a centuriákat, a consulokat és a légiókat, élükön a centuriókkal

és a consulokkal, az új kormányzat legerősebb támasztéka lett az elkövetkező viharos esztendőben.

A nemzeti védőőrség légiói közé felvették az úgynevezett kékingeseket, a Federzoni-Corradini-párt katonáit is, miután ez a párt teljesen beolvadt a hatalomra került és mérhetetlenül erősebb fascista pártba. Ezzel az egyesüléssel Mussolini az intelligencia nagy részét hódította meg magának, a beolvadt párt vezetői között pedig kitűnő és tehetséges munkatársakat talált, így elsősorban Federzonit, akinek tekintélye a kormányban erősödött, úgyhogy végül a miniszterelnök jobbkeze lett.

Amikor a hadviseltek elhelyezkedésének óriási problémáját ilyen hirtelen gyorsasággal sikerült megoldania, s amikor a teljhatalom kezében volt már, lázas sietséggel fogott a gazdasági élet rendezéséhez. A helyzet, amikor a kormány az uralmat átvette, katasztrofális volt. Minden késedelem a teljes összeomlással fenyegetett. A Banca Italiana di Sconto, a leghatalmasabb olasz bank bukása és a hozzá kapcsolódott vállalatok csődbejutása millió és millió exisztencia teljes tönkretételével fenyegetett és egy óriási pénzügyi krach előszelét hordozta magában. A legrövidebb idő alatt két másik nagybank, a legszolidabb olasz pénzügyintézet, a Credito Italiano és a hirtelen feltörő Banca Commerciale Italiana segítségével sikerült a bankot új formában Banca Nazionale di Credito néven talpraállítani és így az a veszedelem, ami az egész ország hiteléletét és millió és millió ember befektetett tőkéjét fenyegette, elhárított.

A Banco di Sconto ügye azonban elenyészően kis ügy volt ahhoz a veszedelemhez, amely ügy az államkincstár helyzetét, mint a nemzeti termelést fenyegette. A háborúban s a háború után bekövetkezett zűrzavaros helyzetben álmodni sem lehetett arról, hogy az államháztartás egyensúlyát helyreállítsák. A kincstári minisztérium feje

felett 1922. őszén, a rémítően megnövekedett az adósságok Damokles-kardja függött, a passzívra 43 milliárd lírára rúgott és a pénzügyminiszterek álmodni sem mertek arról, hogy a rettenetes adósságtól valaha is megszabaduljanak. Az általános rendetlenségben az adókat sehogy sem fizették, részben mert a közönség ereje kimerült, részben mert akik fizethettek volna, szabotáltak és kibújtak az adóbevallás alól. Az egyenes adók például, amelyek 1921-ben 1735 milliónyi bevételre rúgtak, 1922. évben már 968 millióra, tehát csaknem a felére csökkentek; s ez az egy szám világosan mutatta a bevételi források kiapadását. Az állam által kezelt vállalatok mérlegei a bürokrácia nagyobb diadalára irtózatossággal zárultak, a telefon- és távíró és a posta száz- és százmilliókat, a vasútra pedig 1922-ben több mint egymilliárd lírát kellett ráfizetni. A sehogysem működő adórendszerben ezenfölül a legteljesebb összevisszaság uralkodott, a háború és a háborúutáni korszak máról-holnapra élő és egymást folytonosan változó kormányrendszerei a kincstár pillanatnyi szükségletéhez képest ötletszerűen találtak ki ríj adónemeket. 1922-ben már tízféle jövedelmi adó volt és különböző törvények és rendeletek alapján még legalább ötvenféle címen kellett adót fizetni. Azaz csak kellett volna, mert a behajtás rettenetesen nehézkes, bonyolult és bürokratikus rendszere, a gyenge államhatalommal szemben való szabotálás lehetősége, eleve kizárta a kincstár jövedelmének szaporítását. Az állam abból élt, hogy kölcsönöket vett föl és így hihetetlenül eladósodott. Ezt a példát követték a községek és az egyes provinciák is, ahol ezeken felül a megyei és községi pótadóknak nyaklító nélkül való kivetése teljesen összegabalyította a helyzetet. A fél-százada felszabadult ifjú Olaszországot a fascizmus uralomrajutásáig még politikailag sem tudták egységesíteni, pénzügyileg és gazdaságilag azonban csaknem úgy állott, mint szétdarabolásának éveiben. Az egyes vidékek, amelyeknek gon-

dolkodásmódja húsz évszázad alatt belerögződött abba, hogy egymástól függetlenül éljenek, egymással veszekedjenek és hadakozzanak, politikailag- már kezdték belátni, hogy az egységes olasz államhoz tartoznak, pénzügyileg azonban féltékenyen örködték a saját partikuláris érdekeik felett. Az egyes provinciák és városok hihetetlen módon felszámolták a pótdókat és a termelési és fogyasztási cikkekre olyan nagy vámokat vetettek ki a határaikon, amelyek megakadályozták a forgalom egészséges vérkeringését. Valósággal középkori állapot volt ez, amelyben provinciák és városok mint önálló vámterületek bezárkóztak a saját tiltó vámjaik kínai falai mögé és a maguk helyi érdekeinek megvédése mellett semmit sem törődtek azzal, hogy milyen katasztrófát zúdít ez az országra. A kereskedelem ilyen körülmények között nem is virágozhatott, sőt a tönk szélén állt, mert az egyes provinciák külön adórendszere mellett az állam is súlyos adókkal nyomorította, sőt a kivételes intézkedések, a háborús termelési központok, protekciók és privilégiumok fentartásával lehetetlenné tett minden egészséges megmozdulást. A gazdák a maximális árakat nyögték, a kisiparosok sehol sem kaptak hitelt, a nagyipar pedig irtózatosan sokat szenvedett a sztrájkoktól és rendzavarástól. Az eddigi kormányok a kommunista izgatások, és örökös uccai harcok és válságok miatt nem tudtak a kérdés gyökeres rendezéséhez hozzájárulni, vagy ha hozzá is fogtak, valamilyen részletintézkedéséhez, annak eredménye már előre elmerült az ezerféle érdekek harcában és a parlamenti bizottságok korrupt és bürokratikus rendszerében.

A Mussolini-kormány villámgyorsan fogott az égető probléma rendezéséhez. Nem állt a háta mögött semmiféle szorító rendszer, sem semmiféle osztály vagy érdekcsoport kötelező képviselője. Nyíltan és meztelenül nézhetett szembe az eléje tornyosuló problémákkal, biztos lehetett afelől, hogy kiadott intézkedéseit semmiféle erő sem

tudja elgáncsolni. A pénzügyi reorganizáció munkájából a parlament teljesen kikapcsolódott, mert Mussolinit ki lehetett volna a világból üldözni azzal, ha valamilyen kérdés gyors megoldására bizottságokat, vagy albizottságokat ajánlanak. A gyárak és a gépek világában felnőtt ember irgalmatlanul elzavart a környezetéből minden politikus és bürokratát, s a pénzügyi helyzet megjavításánál kizárólagos szakemberekkel, a gazdasági élet fellendítése érdekében kiadandó intézkedései felől pedig csak az érdekképviselőkkel volt hajlandó szóbaállani.

Pénzügyminisztere, Alberto De Stefani, az új Olaszország egyik legvilágosabb fejű pénzügyi politikusa volt, aki mély tudását, kiváló gyakorlati érzékkel és kíméletlen energiával egyesítette. Az új pénzügyminiszter első feladatának azt tartotta, hogy egyensúlyba hozza az államháztartás mérlegét, hogy rendet teremtsen a senki által meg nem értett és teljesen használhatatlan adókhaoszbán. Az a pénzügyi politika, — hirdette a fascizmus első kincstárnoka, — amely a tőkeképződés megakadályozására tör, az örültek politikája. Az állam kiadásait csökkenteni, a bevételt pedig emelni kell, de az adóproblémát csak a rendszer teljes leegyszerűsítésével és olcsóbbbátételével lehet megoldani. Ennek az elgondolásnak első következménye az volt, hogy az adóeltitkolást, a jövedelem bevallásának letagadását szigorú büntetések bevezetésével egyszersmindenkorra lehetlenné tették, úgyhogy két hónap alatt az adófizetők száma teljes két millióval növekedett, olyan emberekkel, akik eddig vígan üzték az adócsalást. A pénzügyi reform másik eredménye, az adókhaosz eltüntetése volt, amely rövid pár hónap gyors intézkedéseivel sikerült elérni. A tíz egyenes adó helyett mindössze négyet vezettek be, a többi adónemeket is leegyszerűsítették, a háborús adókat jóformán teljesen eltörölték. Egy év múlva már teljesen kiépült a fascista adórendszer, amely kevés adónemen, de széles kiterjesztésen, erős

megterhelésen és gyors végrehajtáson alapszik. A tőzsde kinövéseit letörték azzal a rendelkezéssel, hogy az értékpapírokat névre kellett kiállítani, s játékot pedig csak ötvenszázalékos fedezet mellett engedtek meg, ami teljesen kipusztította a sí berekét.

Ezekkel az erőszakos intézkedésekkel, amelyek a bevételek fokozására irányultak, párhuzamosan haladtak a takarékosági rendelkezések is. Minisztériumokat szüntettek meg, állások százait törölték el, a telefont átadták magánkezelésbe és az államvasutat is csak egy erős szanálási program sikere mentette meg attól, hogy magánkézbe ne kerüljön. A piros ceruza kíméletlenül működött a költségvetés tételei között, s ennek volt köszönhető, hogy másfél év múlva kétezerhuszonkilenc millió lírával csökkent az államháztartás kiadása.

Amilyen gyorsan és amilyen merész és újjító szellemben haladt előre az államháztartás rendezése, ugyanolyan fűrgeséggel vetette rá magát a Mussolini-kormány a gazdasági élet fellendítésére is, amelyet a munkanélküliség megszüntetése és a termelés fokozása érdekében tartott szükségesnek. Az a hét esztendő, amely a háború kitörése óta a teljes bizonytalanság nyomasztó súlyával fektet az országra, a rend és a nyugalom helyreállításával váratlan erőre kapott. Itália előtt nincs más választás, mint a munka, vagy a halál, — hirdette Rómából a miniszterelnök, — és az előző munkanélküli évek teljes sivársága elég volt ahhoz, hogy az új jelszót mindenki átérezze, a fiatal miniszterelnök merész lendülete s örökös biztatásai pedig valósággal korbácsolta az embereket a munka felé. Az állam pénzügyi problémája nem volt már terra incognita, a pénzügyminiszter beszédei alatt senki sem ásitott és senki sem fordította unalmas mozdulattal tovább az újságot, mert az államháztartás egyszerűsített gépezete áttekinthető volt mindenki előtt, s mert a nagy pénzügyi és gazdasági problémák fontosságát egyszerű szavakban megírt, világos tar-

talmú füzetekben szórták szét az ország minden részében. Nagy dolog- volt ez, mert az emberek bizni kezdtek az államban és belátták a munka és az áldozat óriási fontosságát. A negyven milliós nép megmozdult. A gyárakban, amelyeket eddig megbénítottak a sztrájkok, pezsdülő erővel indult meg a munka, az elkommunizálás veszedelmével fenyegetett földeken megcsillogtak az ekék s a szabad levegőhöz jutott kereskedelem megerősödve és megizmosodva tekinthetett át a tengereken.

Fent a miniszterelnökségi palotában késő hajnalig égtek a lámpák és az Új Ember, a diadalmas ifjúság minden összesűrített energiáját mágikus erővel sugározta szét a félszigeten. Miniszterei és államtitkárai — ellentétben a diktátorok megrögzött szokásaival, — nem szürke és lélek nélküli végrehajtói voltak az ő akaratának, hanem mind elsőrendű szakember, kiváló gyakorlati kapacitás. Ez a kormány állandóan az élet ütőerére tartja a kezét, s a megoldandó kérdések azonnali átérzését nyomban intézkedés követi. A gyors rendeletek valósággal belepréselték a friss levegőt az elgyöngült gazdasági szervezetekbe.

A földművelőknek nem érdemes termelni a maximális árak miatt? Eltörlik a maximális árakat. A kerekedők panaszkodnak a privilégiumokra s a háborúból megmaradt terményelosztó központokra? Mind eltűnik egyetlen tollvonásra. A vámokkal van baj? A cukor vámját hét százalékról leszállítják kettőre, a kenyér és az élelmiszerek fogyasztási adóját csökkentik és így tovább. Az egyes borfajták különféle fogyasztási adójában sem a termelő, sem a kereskedő nem tudja kiismerni magát? A provinciák és a városok lehetetlen pótdadókat szednek és vámsorompókat állítanak fel a szabadkereskedelem előtt? Egy rendelet és a községi pótdadók maximális értékét meghatározzák. A provinciák jajgatnak, hogy akkor ők miből fognak megélni? Ezután adót szedhetnek a szállodákban és az idegenforgalom után. Lakásínség van? Építkezni kell. Azt mond-

ják a háztulajdonosok, hogy nem érdemes? Huszonöt évig adómentességet kap minden új ház és már érdemes. A kisbirtokok termelése nem felel meg a modern idők követelményeinek!? Felállítják a gazdaságilag kiképzendő vándortanítók iskoláját és megalakulnak a mezőgazdasági hitelintézetek. Munkanélküliség van? Genuában, Livornóban, Nápolyban, Velencében, Cagliariiban és Bariban megkezdik a kikötők kibővítését. Kétszáz millió lírát kap az útépitésre Szicília-, kétszázharminc milliót Calábria. Nincs elég szén? Fokozni kell a vízierők kihasználását, hogy a fehér szén helyettesítse a feketét, amit a természet Itáliától megtagadott. Mindenütt gyors és határozott intézkedések a helyzet azonnali felismerése és a konzekvenciák azonnali levonása. Nincs parlamenti bizottság, nincs interpelláció, nincs politikai bizonytalanság és nincs bürokrácia. Irgalmatlanul megegyeszerűsítik az egész ügykezelést.

— Nem látjátok a rádiót, a telefont, a szikratávíró s az egész technikai élet viharosan előretörő lendületét? Még mindig vannak emberek, akik azt hiszik, hogy a minisztérium iratraktár, s nem látják be, hogy egy akta nem készülhet tovább, mint egy automobil? Vannak még ilyen emberek?

—Ki ezekkel a múmiákkal!

— A kormány — hirdeti Mussolini — a gyorsaság kormánya, mert minden távolságot meg rövidít, nehogy a nemzeti élet elposványosodjék. Eddig a bürokrácia nyugodtan szundikált a megoldásra váró problémák fölött, ma minden problémát a lehető legnagyobb gyorsasággal kell megoldani. Ha az országban mindenki át tudja venni az erőnek, az akaratnak és a frisseségnek ezt az örökké lüktető ritmusát, akkor le fogjuk győzni a válságot. Én örömmel látom a fellendülést A római munka példája már ott lebeg mindnyájunk szeme előtt, de a Colosseum, a Forum Romanum, csak a múlt dicsőségét hirdetik, nekünk pedig a ma és a holnap dicsőségét kell

megalapoznunk. Mi vagyunk az alkotó és tervező generáció, akik munkánkkal, fegyelmünkkel, tehetségünkkel ki akarjuk verekedni a nemzet nagyságát, amely nyugodt megélhetést nyújt minden termelőnek és kiirt minden parazitát.

SVÁJCBAN - HÚSZ ÉV UTÁN

A külföld, amely évszázadokon, keresztül úgy kezelte Olaszországot, mint egy óriási régiségkereskedést, ahol a lakosság legnagyobb része a kíváncsi idegenekből él, összenézett. A nagyhatalmak diplomatai az első pillanatban mosolyogtak és nem tudták megérteni a fiatal miniszterelnök merész lendületét, de főként azt az óhaját nem, hogy Itália ezentúl minden fontosabb problémába beleszóljon. Ez a jog a békeszerződés óta csak a francia miniszterelnököt és az angol külügyi hivatal vezetőjét illette meg. Minden komolyabb nemzetközi ügy — a Kemál-féle török függetlenségi harc, a mohamedánok mozgolódása, az egyre szétágazó orosz propaganda, a német jóvátételi kérdés — elintézése e két nagyhatalom államférfiainak kezében futott össze, mivel Amerika teljesen visszavonult, Olaszországot pedig a maga örökös belső zavarai és kormányválságai miatt nem vették semmibe. Most, a lausannei konferencia előtt, amelynek számtalan szerteágazó kérdésben kellett döntenie, Lord Curzon, angol külügyminiszter még mindig csak Poincare francia miniszterelnökkel akart előkészítő tárgyalásba bocsátkozni. Az élénkebb temperamentumú Poincare azonban megérezte az új olasz miniszterelnök kijelentésének komolyságát és azt táviratozta Londonba, hogy semmiféle előzetes tárgyalást nem tart eredményesnek, ha abba bele nem vonják Itália miniszterelnökét.

A távirat kipattant s a hír Itáliában óriási lelkesedést keltett, hiszen a felszabadult fiatal nemzeti erők egyáltalában nem akartak bele-

törödni abba, hogy a kontrás szerepét játsszák az angol és francia prímhegedűsök mellett, A lelkesedés zúgó morzslása kísérte végig a félszigeten a külön vonatot, amely az ifjú Itália fiatal miniszterelnökét a svájci határ felé repítette. Mussolini Svájcba való utazásának azonban a nagyhatalmak féltékenységén kívül, egy másik, kissé humorba fülő akadálya is volt. Svájc ugyanis annak idején csavargásért örökre kitiltott a köztársaság egész területéről valami Benito Mussolini nevű „éhenkórászt“, aki véletlenül azonos lett azzal a Benito Mussolinival, aki most mint Itália miniszterelnöke indult el Svájcba, hogy ott Nagybritannia és Franciaország vezető államférfiaival találkozzék. El lehet képzelni, hogy a derék svájciak milyen elképesztő gyorsasággal ásták ki az irattárból a régi rendeletet. Sürgősen hatályon kívül helyezték a kitiltást s így most már semmi akadálya sem volt annak, hogy Mussolini újra Svájc földjére lépjen.

Húsz évvel ezelőtt, zsebében egy forinttal, érkezett meg Svájcba, ahol a legnagyobb nyomorúság és rettentő küzdelmek vártak reá. Ma különvonaton jön és Anglia és Franciaország miniszterelnökei várják a megérkezését. Húsz évvel ezelőtt éhesen és rongyosan kódorgott ezeken az utcákon és öngyilkossági kísérletekkel foglalkozott. Ma mindenütt tisztelet és ünneplés fogadja, a hatóságok, amelyek annak idején üldözték, földig hajolva, tisztelegnek az előkelő vendég előtt. Húsz évvel ezelőtt a tettek anarchiáját hirdette, orosz forradalmárokkal barátkozott, ma ő minden rendtelenség, minden anarchia megszüntetője, a bolsevizmus letörője, Európa történelmének az a végzetes férfia, aki megakadályozta az ázsiai hullámnak a kontinensre való áttérjedését. Vájjon mit érzett az a hűvös angol lord, s a francia köztársaságnak volt elnöke és többszörös miniszterelnöke, amikor szembe kerültek az Új Emberrel, akinek viharos előéletéről mindenki tudott s akinek hatalmas egyénisége egy más világ lehetével suhant

végig a megszokott és elfogadott elvek és rendszerek fölött?

„Poincaré, Mussolini és Lord Curzon urak ma este tartották első tanácskozásukat, amelynek folyamán az az egyhangú vélemény alakult ki közöttük, hogy Franciaország, Itália és Nagybritannia mindazokat a kérdéseket, amelyek a lausannei konferencia tárgyát képezik, a három nemzet benső barátságának és egymásközi teljes egyenlőségének jegyében kívánják megoldani.“

Így szólt a hivatalos jelentés, amely hírül adta, hogy Itália belépett a világpolitika színpadra s hogy magának minden kérdés megoldásában a többi nagyhatalmakkal egyenlő jogokat követel. A régi Itália, amely a nagyhatalmak között eddig non valeurként szerepelt, meghalt és feltámadt helyére az új, amely az elkövetkezendő években egyre forrongóbb és mozgékonyabb tényezője lesz a világpolitikának.

Ez a hivatalos jelentés, az olasz nagyhatalmi öntudat első megnyilatkozása és a többi nagyhatalom által való elismerése, természetesen, óriási lelkesedést váltott ki odahaza. Az újságok hasábos cikkekben méltatták a lausannei tanácskozás jelentőségét és az üdvözlő sürgönyök egész áradata ostromolta a Svájcban tartózkodó miniszterelnököt.

Itália fiatal vezére ezalatt az elegáns svájci luxushotelben, — mely előtt hajdan éhesen és korgó gyomorral báméskodott, — fogadta a külföldi diplomata látogatását és régi ismerőseit, akik mindent elkövettek, hogy színe elé jussanak. És fogadta a lausannei Rendőrség főnökét, aki hivatalosan tisztelgett előtte és aziránt érdeklődött, hogy megvan-e elégedve azokkal a rendszabályokkal, amelyeket személyének védelmére a vendégszerető Svájc életbe léptetett.

Mussolini udvarias mosolygással hallgatta végig a rendőrfőnök jelentését. Az ablakon keresztül idelátszott a híd, amely alatt annak idején elfogták.

— Nagyon meg vagyok elégedve, rendőrfőnök úr. A svájci rendőrség mindig kitűnően teljesítette a kötelességét. Emlékszik? — mondta mosolyogva és itt hirtelen félrehúzva az ablak függönyét, a magányos hídra mutatott, — húsz évvel ezelőtt ott tartóztatott le engem az Ön rendőrsége! ...

A rendőrfőnök simára borotvált arcán egy vonás sem rándult meg a kellemetlen visszaemlékeztetésre. A rendőrfőnök filozófus volt és diplomata. Simán, és csendesen így válaszolt:

— Ilyen az élet miniszterelnök úr. C'est la vie Monsieur le President!

A MUNKA ÉS A TŐKE

Mussolini amilyen villámgyors intézkedésekkel nyitotta fel a gazdasági élet zsilipjeit és teremtette meg a lehetőségét annak, hogy az olasz ipar és kereskedelem pár év múlva már expanziós erővel áradjon szét a Földközi tenger partvidékein, ezzel a gyorsasággal merőben ellenkező hideg óvatossággal nyúlt a politikai és társadalompolitikai kérdések rendezéséhez. A parlament — amelyet első beszédével megfélemlített — látván a termelés és a munka hirtelen előretörő lendületét, jóformán bele sem szólt a kormányintézkedésekbe. Az ellenzék úgy látta, hogy most, amikor az egész ország érdeklődése a termelés és a munka felé fordul, nem tanácsos feszegetni a politikai kérdéseket. A Mussolini kormány amúgy is koalíciós-kormány volt, és tagjai között a faszistákon kívül a jobboldali konzervatívok, a baloldali demokraták és néppártiak néhány képviselője is helyet foglalt, s így minden garancia megvolt arra, hogy a gyökeres gazdasági reformokon kívül egyelőre semmi olyan kérdés nem fog felvetődni, amely az állam politikai szervezetében gyökeres változást idézne elő. Mussolini rendeletekkel kormányozott s rendeleteit csak akkor ik-

tatta törvénybe a parlamenttel, ha azok a gyakorlatban beváltak. Ez később rendszer lett a fascista törvényhozásban.

Mussolini az első időszakban feltűnően lojálisán bánt az ellenzékkel, de kitűnő taktikai érzéke ínég sem szalasztotta el az alkalmat, hogy a nyugalmat és a rendet és a termelő munka lüktetését egész jogosan a maga javára ne írassa. Városról városra jár. körutat körútra tart, mindenütt ott van, mindenütt lelkesít s tábora egyre jobban szaporodik. A fascista szindikalizmus, amelynek élére egy rendkívül nagytehetségű és kitűnő szervezőképességgel rendelkező fiatalembert Edmondo Rossonit állított, hatalmas vonzóerő lett a munkásság szemében, amely a kommunista ideológia ábrándjaiban csalódva tágranyílt szemekkel bámult az új hit hirdetői felé.

Az új hit tagadta, hogy a munkásság jövője elválaszthatatlanul össze van kötve a tőke szétrombolásával. Ellenkezőleg, a tőkét erősebbé, hatalmasabbá kell tenni, mert csak így van meg a lehetősége annak, hogy a munkásságnak nyugodt megélhetést, tisztességes keresetet és tisztességes otthont biztosítson. De ha a tőke még erősebb, még hatalmasabb lesz, akkor még kevesebbet fog törődni a munkásosztállyal s hatalmának tudatában még nagyobb nyomorba fogja taszítani? Az új hit szerint a fascista államban ez nem következhetik be, mert a fascio, ahogy nem hajlandó eltérni, hogy a munkásság szocialista és kommunista izgatásoknak hatása alatt a tőke — a nemzet integráns részének — megsemmítésére törekedjék, éppen úgy nem fogja eltérni azt sem, hogy a tőke a munkát — a nemzeti termelés másik fontos tényezőjét — elnyomja és emberhez nem méltó sorsba süllyessze. Az új hit szerint a munkásság érdeke így hozzá van kötve a nemzet érdekéhez, mert ha a nemzet erős, a munkásság sorsa is erős, s ha a nemzet elgyengül akkor a munkásságot is az elnyomatás veszedelme fenyegeti. Az osztályharc csak addig lehe-

tett a munkásság fegyvere és alapelve, amíg a liberális államrendszer teljesen szabadjára eresztette a termelési erőket, amíg nem volt hajlandó beleavatkozni a közöttük lefolyt küzdelembe, sőt ha lehet, inkább maga is a tőkés oldalára állt. Amelyik percben a fascista állam — amely a munkát, a technikai vezetést és a tőkét egyenrangú termelési erőnek tartja — örökösön azon, hogy sem egyik, sem másik egymás kárára ne érvényesülhessen, abban a percben az osztályharc létesítő oka megszűnik és helyébe a fascizmus által hirdetett nagy gondolat, az osztályok összedolgozása lép. A huszadik század szédítő technikai és gazdasági fejlődésében a létért való küzdelem, rettenetes viharában, amikor a harc már-már világterületekre csap át, csak egy dolgos, fegyelmet és kötelességtudó nemzet tudja kiverekedni magának a jövőt és ezt az erős nemzetet pedig csak az osztályok összedolgozásával lehet megteremteni. A munkásság tehát ne a világ proletárijainak egyesülésében keresse a maga boldogulását, hanem a távoli és fantasztikus célok helyett maradjon az élet realitásánál és járuljon minden erővel hozzá annak az irányzatnak a megerősítéséhez, amely a nemzetet többé nem üres fogalomnak, és az államot nem a tőkés monopóliumának tekinti.

„Higgyétek el, kimondhatatlanul örülök — mondotta a munkásoknak Mussolini —, amikor itt lehetek köztetek a zúgó műhelyekben, mert ilyenkor mindig úgy érzem, hogy visszaszólíthatom elmúlt ifjúságomat. Nem nemes, vagy arisztokrata családból származom, az én őseim parasztok voltak, az apám pedig kovács, ott nőttem fel az ő egyszerű műhelyében. Húsz évvel ezelőtt a két kezem munkájával kerestem meg a kenyeremet, voltam kézműves és voltam kőműves? Hát lehetséges-e, hogy amikor emlékeim minden szála a munkássághoz köt el akarjam árulni azokat, akikből származom? Nem. Én csak azok ellen harcolok, akik hamis és hibás ideoló-

giával be akarnak hálózni és a nyomorúságba akarnak taszítani benneteket“

Lehet-e csodálni, hogy a munkásság nagy-része. — amely csalódott a maga kommunista vezetőiben, s amelyik látta, hogy olyan kormány van uralmon, amelyik ha nem is tudja teljesen kielégíteni a szocialista iskolákban belévert ábrándjait, de a munkaalkalmak teremtésével a tökéseknek tisztességes bérekre, munkásházak építésére, gyárak és lakások higiénikus berendezésére való rászorításával mégis hatalmas eredményt tud felmutatni, — hajlott az új hit tanítása felé? Mussolini ugyan nem hirdet osztályharcot, de törvényben vezette be a nyolcórás munkaidőt és az oly régen várt kötelező biztosításokat. Hátha még sem áruló ez az ember, ahogy a pártvezetőség hirdeti? Hiszen közülünk való, ő is egyszerű munkás volt valaha, lehetséges-e, hogy elárulja a saját testvéreit? így gondolkodott, így forrongott az olasz munkásosztály nagyrésze és a fascista munkásszindikátusok fűrge vezetői egyre több hívet toboroztak az új zászló köré. Az új hitnek, különösen a munkásosztály fiatalabb részére volt erős hatása. A fiatal olasz munkásság lelkéből semmiféle marxista doktrínával nem lehetett kiverni az olasz faj sajátosságait, a gyors gondolkodást, a fűrgeséget és az egyéni munka elismerése utáni vágyakozást. Ehhez a fiatalsághoz közelebb állt az az irányzat, amely azt hirdette, hogy ember vagy, egyéniség vagy, harcolj és törekedj arra, hogy különb légy. mint a másik, mint az az irányzat, amelyik azt próbálta belevetni, hogy semmi vagy és csak akkor számítasz valamit, ha beleolvadsz a nagy kollektivitásba, ahol csak a számok jelzik az egyet, és csak a nagy, egyakaratú, egy gondolkodású tömeg az egészet, az Embert. Véletlen-e, hogy a fiatal olasz munkásgeneráció érezni kezdte, hogy a proletár nemzetköziség sivataga helyett ahhoz az országhoz tartozik, amely nem egy százados, vagy évezredes berendezkedés utolsó óráit éli, hanem még friss, fiatal

és fejlődésképes? Itália függetlensége csak fél-százados, s így természetes, hogy ilyen rövid idő alatt semmiféle irányzat sem ereszthetett olyan mély gyökereket a fiatal országba, hogy onnan ki ne irthassák, vagy ki ne plántálhassák.

„A tőke ne higgye, — hirdette tovább a kormányelnök, hogy mi az ő részére valami külön privilégiumot fogunk biztosítani. Mi, igenis támogatjuk a tőke fejlődését, de nem azért, hogy a nemzetközi kapitalizmust erősítsük, hanem hogy az olasz tőke tisztességes megélhetést biztosítson az olasz munkásságnak is. A tőke a nemzetnek épp olyan integráns része, mint a munka, s amint a munkásmozgalmak kinövéseit letörtük, éppen úgy le fogjuk törni, ha kell a tőke munkásellenes megmozdulását is.“

De azért mégis ad a tőkének valami privilégiumot. De mikori Ha valami új vállalat megalakulásáról, vagy a vállalkozás kiterjesztéseiről s így hatalmas új munkaalkalmak teremtéséről is van szó, illetékmentességet és egyéb kedvezményeket. De hogyan? Ha az üzlet rentábilis a kincstár hajlandó különféle kedvezményeket biztosítani, hogy a vállalkozás fejlődését elősegítse. De nem ingyen. Az üzlet — üzlet. A vállalat megkapja a kedvezményt, de csak akkor, ha ennek ellenértéke fejében bizonyos mennyiségű részvényt pakettet átad a kincstár tulajdonába. Az állam így részvénytulajdonos lesz a magánvállalatoknál, egyszóval, biztosítja magának az ellenőrzés jogát, s ezenfelül — jó üzletet is csinál.

Minden szava új, minden gondolata más, mint amit eddig hirdettek és hangjának közvetlenségével mégis magához tudja ölelni minden foglalkozási ág képviselőjét. A mérnökök előtt azt mondja, hogy a mérnöki gondolkodás áll legközelebb az ő tervező és alkotó természetéhez, a kereskedőket új piacok keresése után tüzei, és merész szabad pályájukat az egyik legszebb élethivatásnak hirdeti. A hajóstársaságokat új hajók építésére sarkalja, „vivere non est necesse, navigare

necesse est“. A hadsereg-be és a haditengerészetbe új fegyelmet önt és mindent elkövet, hogy azokat technikailag a legtökéletesebben felszerelje. „csak a kardunk árnyékában lehetünk biztosak és a legnagyobb energiával veti rá magát a repülés fejlesztésére, a repülőtechnika tökéletesítésére, mert szerinte ez jelenti a jövőt. És amilyen csodálatos gyorsasággal forrtak, buzogtak tel belőle ötletek, gondolatok és intézkedések a gazdasági és technikai élet minden vonalán, a zseni ösztönös megérzésével ugyanolyan szeretettel fordul az irodalom! és a művészet felé. „Ma, a gépek korszakában“ — hirdeti az egyik tárlat megnyitására — „még kevésbé lehet a művészet és a művészek semmibevevésével kormányozni az államot. A művészet a lélek legtökéletesebb megnyilatkozása, amely az emberiség történelmével kezdődik és vége nem lesz csak az utolsó napon. A művészet egyéni kiemelkedést és tehetséget jelent; s az államnak egy kötelessége van, a művészek számára olyan életfeltételeket teremteni, hogy csodálatos képességeik teljes pompájukban virulhassanak.“

Mussolini a művész — akinek egyetlen barátja hegedűje —, nem beszélhetett másképp, de nem mondhatott mást a politikus Mussolini sem, aki az elvek, osztályok és foglalkozási ágak összetartását az államélet alapvető feltételének hirdette. Tudta jól, hogy amikor a termelőmunka megindulása még csak a kezdet kezdetén van, amikor lemondást, áldozatot kell mindenkitől követelnie, minő varázslatos hatalma van a szónak, amely megtudja fogni az emberek szívét. Ott van minden eseménynél, legyen az egy új repülőgép kipróbálása, az egyszerű munkás huszonöt éves jubileuma, valamilyen új ipari üzem felállítása, kereskedők értekezlete, vagy művészek összegyűlése. Mindenütt megjelenik, mindenütt lelkesít, sem elismerésben, sem kitüntetésben, sem üdvözlő táviratokban nem fukarkodik. „Ha dolgozik valaki — hirdeti a miniszterelnök —, egyformán

megkapja az állam elismerését, legyen az illető egyszerű munkás, vagy a legnagyobb iparvállalat elnöke. Zúg, pezsdül, forrong az élet már körülötte és amikor minisztertársai gratulálnak eddigi sikereihez, a munkának az egész országban való fellendüléséhez, így válaszol:

— Nem fogadom el a gratulációt, mert még semmit sem csináltam. Az eddigi munkánk csak a romok eltakarítása volt. Most kezdünk kiérni a szabad levegőre, ahol már nem lesz gúzsbakötve a kezünk.

A gyárak örökös zúgásába merült Itáliának az ekék és kalapácsok dübörgő zajában ideje sem volt arra, hogy e mondás jelentőségére felfigyeljen. Az Ifjúság varázslatos ereje szárnyalt már fölötte egyre nagyobb sebességre korbácsolva amúgy is rohanó lendületét:

— „Mozogni, mozogni, mindig mozogni, a nyugalom — halál!”

A családja? Néha hónapokig nem látta. Amikor miniszterelnökké nevezték ki, öccsét, Arnaldot, beültette maga helyett a Popolo d'Italia főszerkesztői székébe, feleségét és gyermekeit pedig otthagya Milánóban a régi lakásban, a régi egyszerű körülmények között.

„Nem hozom őket Rómába, mert nem akarok a Mussolini névnek családi kultuszt csinálni.

Egy Mussolini éppen elég!”

KORFU

Ezerkilencszázhuszonhárom augusztusában, mikor a munka már teljes erővel pezsdült fel a félszigeten, hirtelen sújtó hír riasztotta fel Itáliát. Az albán-görög határon a határkiigazító bizottság elnökét, egy olasz ezredest — megöltek, s a nyomban megindított vizsgálat adatai szerint a gyilkosságot görögök követték el.

A régi Róma megelégedett volna egyszerű diplomáciai sajnálkozással. Az új Róma huszon-

négy órás határidőre a legteljesebb elégtételt követelte, a görög katonaság tisztelgését az olasz zászló előtt, a gyilkosok kivégzését és hatalmas kárpótlást aranyban a meggyilkolt hozzátartozóinak.

Athén habozott. Sokalt a az elégtételadásnak ezt a módozatát és megpróbált kibújni a teljesítés alól. Nem volt ideje. Augusztus 28-án éjjel az olasz flotta megjelent Korfu előtt és hétezer embert egy éjszaka alatt partra szállítván, elfoglalta a szigetet....

A görög helyőrség puskalövés nélkül megadta magát. Mussolini ezzel a paranccsal bocsátotta útjára a megszálló sereg parancsnokát:

—Hetven órát adok Önnek és ezalatt meg kell szállania az egész szigetet.

—Lehetetlenség.

—Akarom!

Éjszakákon át ott ült a hivatalában és személyesen vette fel a Korfuból érkező rádiógrammokat. A görög kormány tiltakozására pedig így válaszolt:

—Amíg Görögország nem teljesíti a követeléseimet, addig nem teszem ki a lábam Korfuból, amely különben hosszú ideig amúgy is Velence birtoka volt.

A sziget villámgyors elfoglalása és a miniszterelnök nyilatkozata egyszerre felkavarta az európai helyzetet. Ilyet még nem látott senki. Ez az ember nem várja meg a diplomáciai tárgyalás végét, hanem hadüzenet nélkül, egyszerre elfoglal egy szigetet és azzal fenyegetőzik, hogy onnan többé ki sem teszi a lábát. Az európai sajtót egyszerre alarmírozta a váratlan esemény. A lapok azt írták, hogy Mussolininak a görög-olasz incidens csak ürügy volt ahoz, hogy Korfut elfoglalja, s hogy ezzel a módszerrel akarja hatalmába keríteni a Földközi tenger fontosabb pontjait. Az olasz imperializmus közeli veszedelme izgatta már a fantáziákat, pedig Korfu megszállása nem volt még más, mint egy merész és energikus gesztus,

amelyet Mussolini nyugodtan megtehetett, mert nagyon jól tudta, hogy a háború utáni Európa zűrzavarában egyetlen nemzet sincs, amelyik komolyan verekedni merne. Az ügyből hosszas diplomáciai bonyodalom támadt, Anglia és Franciaország közbeléptek, a görögök pedig be akarták vonni a Népszövetséget az ügy elintézésébe. „Ez az ügy — mondotta Mussolini — nem a Népszövetség ügye, hanem az olasz nemzeti becsület kérdése“. Azzal fenyegetődött, hogy Olaszország kilép a Népszövetségtől, ha meg akarnák fosztani becsületének jogos védelmétől.

Erre az energikus hangra hosszú hetek izgalmas diplomáciai csatája után lényegében megkapott mindent, amit követelt. Egész Európa fellélegzett, amikor a Duce követelésének teljesítése után kivonult a kis szigetről, amely majdnem kiszámíthatatlan diplomáciai bonyodalmak okozója lett.

VÉR ÉS ARANY

A korfui incidens hullámai Mussolinit új feladatok elé állították. Az ügy diplomáciai bonyodalmai elsimultak, a termelő munka zavartalanul haladhatott előre, de a belpolitikai helyzetet a felborulás távoli veszedelme kezdte fenyegetni. Az ellenzék megmozdult. Voltak közöttük olyanok, akik megrémültek a kormányelnök vakmerő, új stílusától. Kicsibe múlt, — hirdették ezek az emberek, — hogy a korfui megszállás Angliával és a Népszövetséggel való diplomáciai szakításra és egy végzetes nemzetközi bonyodalomra nem vezeteti. Ki tudja — sötételt fel az aggodalom, —, hogy ez a fiatal Condottiero az ifjúság vakmerő lendületével nem korbácsolja-e egy másik, most már veszedelmessé válható kalandba Itáliát? Ki tudja — hirdette az ellenzék másik tábor, a politikai kenyérkeresettől megfosztottak, és a közvélemény előtt elbukottak tömege —, hogy ez az ember nem akar-e felforgatni mindent, trónt, pártokat, szabadságjogokat? Aki erre a vakmerő ka-

kandra képes volt. — hirdették a fascizmus gyűlölöi — az képes lesz a legesztelenebb vállalkozásokra is. A kezében van minden, a parlament teljhatalmat adott neki, a háta mögött ott áll a faseista milícia, amelyik kizárólag öneki engedelmeskedik, hiszen a Duce még a királyra sem eskettette fel a katonáit. Meg kell tehát nyír-bálni a miniszterelnök hatalmát és rendre kell szoktatni a feketeinges fiatalságot, amely sohasem tűr ellentmondást és mindenkire rá akarja kényszeríteni a maga akaratát. Az aggodalom és a gyűlölet hangjai eleinte csak elszórva burjánoztak fel, de ez már elég volt arra, hogy a véglete-kig felizgassa a fascista tábor képzeletét. Hogyan? — lázongtak a fiatal feketeingesek, — mi menttük meg Itáliát, és most ezek a múmiák akarnak feltámadni? Mi eddig hallgattunk, mi eddig nyugodtan túrtunk, a Duce nem kiáltott bosszúért, amikor a kommunisták kormánya első hónapjaiban orvul meggyilkolták Cassalinit, a fiatal faseista képviselőt, mi szó nélkül visszahúzódtunk és átengedtük a teret egy koalíciós kormánynak, mi rohantunk dolgozni a földre, a gyárakba, a műhelyekbe és most bennünket akarnak kisemmizni?

Soha!

Farinacci, a cremonai csoport vezetője állott az elégedetlen fascisták élén. Ő azt hirdette, hogy elég volt az engedékenységből, a koalíciós kormányzattól. A fascizmus megmutatta, hogy rátermett a kormányzatra, itt az ideié tehát, hogy a hatalmat teljesen a kezébe vegye. Nem lehet több köntörfalazni. A politikusok nyilatkozzanak, velünk vannak-e, vagy ellenünk? Aki nincs egy szívvel, egy lélekkel velünk, az ellenünk van, az ellenséggel pedig nem lehet tárgyalni, az ellenséget meg kell semmisíteni. A túlfűtött és izgalmas hangulatban a fiatalság hajlott erre a beszédre és a kávéházi vitatkozások, uccai összeszólalkozások közben ismét használni, kezdte régi fegyverét, a nyaklevest és a botot.

Mussolini tisztán látta, hogy két irányból fenyegeti veszedelem. A parlamentben az ellenzék szorongatta, a fascistapártban pedig az intranzigens csoport. A parlamentnek ugyan minden intézkedési jogot kivett a kezéből, de a *ius murmurandi* elég volt ahhoz, hogy a megrémítés első kábulatából már régen magához tért ellenzék támadásaival ostromolja és gyengítse a közvélemény előtt. A fascistapárt jobbszárnya szintén zajongott és nem volt megelégedve a gazdasági eredményekkel. A fiatalság a fascistagondolat teljes érvényesülését követelte a politikai életben is és attól kellett tartani, hogy Farinacci kezdődő propagandája a pártban egyre erősödni fog. Olyan világos fő előtt, mint Mussolini, egy pillanatig sem volt kétséges, hogy a legegyszerűbb megoldás az volna, ha vagy az ellenzék támadásait teszi lehetetlenné, vagy a saját pártja jobbszárnyát törí le, egyszóval, ha vagy visszabilentí a politikai élet súlyát a parlamentbe, vagy pedig teljesen eltávolodik a kamarától, ő azonban nem látott mást* mint a célt: a zúgó gyárakat, az épülő hajóóriásokat, a vonatok elé szerelt új, elektromos mozdonyokat, az egyre sokasodó mesterséges tavakat, amelyeknek leomló zuhataga mindig több- és több ezer kilowattal növelje az ország energiaállományát. Tudta, milyen fontossága van a nyugalomnak a gazdasági élet menetére és ezért inkább arra szánta el magát, hogy fentartja a jelenlegi politikai helyzetet, semhogy bárminő változtatással a gazdasági életet felborítaná. Úgy okoskodott, hogy a teljhatalom, amelyet a parlament ráruházott, tökéletesen elegendő arra, hogy a termelő munka lendületével állandó érintkezésben legyen, az ellenzékkel és pártja jobbszárnyával pedig elkínlódik, amíg az ország gazdasági talpraállása be nem fejeződik, s amikor nyugodtan láthat hozzá a politikai kérdések rendezéséhez.

A miniszterelnök életében egy szörnyű és idegtépő harc kezdődött, amelyben minden erőfeszítése arra irányult, hogy a politikai irányza-

tok érvényesülését elverje a termelő munka útja elől. Szembenállott a parlamenti ellenzékkel, amely visszanyerte a hangját és a támadások állandó pergőtüzet zúdította rá és szembenállott pártjának szélső szárnyával, amely semmiféle engedményt nem tartott megengedhetőnek.

„Azt mondja az ellenzék — vágott vissza egy támadásra —, hogy az én hatalmam nem a közhangulatra, hanem az erőre támaszkodik. Minden kormány alapja az erő; szavakkal nem lehet az államot fentartani. De erő csak ott lehet, ahol van mellette közhangulat. Nincs erő, amelyet ne a közhangulat szült volna meg, de semmit sem ér a közhangulat, ha nem támaszkodik az erőre. Azt kérdik, mi a programom? Kormányozni akarom Itáliát. Azt hiszik, hogy ez valami könnyű dolog? A kormányzás szörnyű fáradtság: kormányozni annyit jelent, mint munkában állni hajnaltól éjszakáig, mint látni magunk előtt a nemzet minden szükségletét, mint érezni a saját szívünkben az egész nép szívének lüktetését. Azt mondják, hogy én elnyomom a szabadságot? A szabadság nem jog, a szabadság kötelesség. A szabadság más a békében és más a háborúban. Más a gazdaságban és más a nyomorúságban. Én nem tettem mást, mint megerősítettem az államot és a törvényeket“.

Így védekezik félkézzel a felé özönlő parlamenti támadások ellen, de a másik kezével a saját pártja felé kell vagdalkoznia.

„Nem értitek meg soha, hogy nekem azzal kell foglalkoznom, hogy Itáliának milyen helyzetet biztosítsunk a világban, és nem azzal, hogy a ti apró kívánságaitoknak és az egyes csoportok érdekeinek eleget tegyek. Nem látjátok, hogy az Adriai tenger csak egy vödör víz, ami arra elég, hogy az arcunkat megmossuk belőle? Nem látjátok, hogy a fejlődő új Itáliának szélesebb látókörű politikát kell folytatnia? Nem látjátok, hogy a világpolitikához még a Földközi tenger is kicsi, ahhoz Óceánok kellene? Nem

értitek meg, hogy nem foglalkozhatom nagy dolgokkal, ha Gorgonzola vagy Parmezano fascista csoportjai külön-külön mindig mást akarnak, s ha minden erőmnek abban kell kimerülni, hogy az apró vidéki erőszakoskodásokat megszüntessem!

Ebben az örökös és idegfeszítő harcban multak el a hónapok. 1924 elején a kamara mandátuma lejárt. Mussolininak eszeágában sem volt, hogy valami diktatúra vagy direktórium bevezetésével a helyzetet felborítsa, és ezért kiíratta az új választásokat. A baloldali pártok egy blokkba tömörültek és közös listával indultak a döntő küzdelemre, mire ő, hogy a nacionalista erők szétforgácsolását megakadályozza, a jobboldali liberálisokkáal és a konzervatívokkal együtt, közös listát állított, amelynek élén ő maga állott, utána pedig Orlando neve következett. A nemzeti blokk egy véres és izgalmas választási harcban döntő győzelmet aratott, a kamara abszolút többsége a fascisták kezébe került, s így most már nem kell koalíciós kormánnyal vesződni.

Az első ülésen a megbukott baloldali blokk viharos támadást indított ellene, azzal vádolván meg, hogy az önkényes kerületi beosztásokkal, a milícia szuronyaival, s a legkegyetlenebb terrorral teremtette meg a kormány parlamenti többségét, ő erre azzal felelt, hogy pártja listája ötmillió szavazatot kapott és ötmillió embert titkos szavazással nem lehet leterrorizálni. Terrorról panaszkodnak? A parlament nyílt ülésén felolvassa azoknak a fascistáknak a névsorát, akiket politikai ellenfelek — legnagyobb-részt kommunisták — orvul megölték. A listából kiderült, hogy a fascistáknak tizennyolc halottjuk és száznegyvenhét sebesültjük volt a választási kampány alatt. A kommunisták legnagyobb-részt a milícia őrtálló katonáit támadták meg éjszakánként, de kezük elnyúlott a külföldre is. Bonservizit, a franciaországi olasz

fascisták vezérét Párizsban szintén meggyilkolták. Ezek után — fordult a miniszterelnök az ellenzék felé — önök még mindig azt hirdetik, hogy elmúlt a kommunista veszedelem, s hogy a fegyverben álló miliciát, a rend biztosítókát fel kell oszlatni?

— Igen, — zúgta ellenzék, — mert ha az Ön emberei eltűnnek, ha az Ön erőszakoskodásai megszűnnek, akkor nem lesz kommunista veszedelem.

A fascistapárt visszavágott:

— Láttuk, hogy tudták fékentartani a kommunistákat, amikor kormányon voltak! Elfeledkeztek már arról, hogy az önök kormányzata alatt a gyárakat elkommunizálták?

Ilyen viharzó levegőben ült össze az új olasz parlament, s ebbe a túlfűtött hangulatba, a lecsapó bomba dőrével robbant fel a hír: Matteotti szocialista képviselőt meggyilkolták. A fiatal képviselő az ellenzéknek egyik legharcosabb tagja, a fascizmus egyik legerősebb parlamenti ellenfele, 1924 júniusában, egy esős szerdai éjszakán eltűnt és csak napok múlva akadták rá — a holttestére. Megölték és semmi kétség aziránt, hogy fascisták követték el a gyilkosságot.

Mussolininek, ha ebben a pillanatban akár a pártjára, akár az ellenzékre nézett, kétségbe kellett esnie. Mi lesz a fascista pártból, ha ez a módszer meghonosodik a sorai között? És mi lesz vele, akinek az ország felzúgó közvéleménye és az alarmirozott külföldi sajtó előtt vállalnia kell a bűn ódiúmát, amelyet a rendszer hibájaként fognak feltüntetni. A külföldi sajtó hasáboakat ír a förtelmes bűncselekményről, a parlamenti ellenzék pedig egy rettenetes és gyilkos támadás pergőtüze után kivonul a kamarából, mint hajdan az Aventinus dombra az elégedetlen római nép. A gyilkosság szennyes hullámokat kavart fel és a bűnösök közé belekeverődik Caesar Rossi is, a miniszterelnök egyik bizalmas embere, a belügyminisztérium sajtófőnöke, mire az ellen-

ségei azt az ocsmány hírt kezdik suttogni, hogy a gyilkosságról tudott maga Mussolini is.

Nem habozott egy pillanatig sem. Eddig ő vezette a belügyminisztériumot, most hirtelen lemondott és átadta helyét Federzoninak, annak a politikusnak, aki valaha a nacionalisták vezére volt és így távol állt a fascizmus szélső megmozdulásaitól. A gyilkossággal gyanúsítottakat Filippellit, Caesare Rossit és a többieket letartóztatják, és Mussolini kijelenti, hogy megtisztítja pártját a kétes elemektől és szigorú intézkedésekkel megfékezi a rendbontókat. Federzoni erélyes keze a rákövetkező hetekben egyre több zajongóra zárja rá a fogház ajtaját, de a gyilkosság által felvert hullámokat nem lehet könnyen lecsillapítani. A külföldi sajtó minden nap hasábokat ír a merénylet háttéréről, az Aventinora kivonult ellenzék helye a parlamentben üresen marad, de az ellenzéki sajtó, élén az egyetlen olasz világlappal, a Corriera della Seraval, a támadások árvizét zúdítja a kormányelnökre, s a helyzet energiáját végsőkig kihasználva, a rendszer teljes likvidálását követeli.

— Senkid sem kételkedhetik a kormány tisztító munkájának komolyságában és a bűn feletti őszinte megbotránkozásában, — hirdeti a parlamentben Mussolini. — Én valóban elmondhatom, amit Talleyrand mondott, mikor Enghien herceget agyonlőtték: ez nemcsak bűn már, ez hiba is. Az egész nemzet mélységes undorral fordul el a merénylettől és az igazságos ítéletet követeli. Jelenleg, hogy huszonnégy órával a bűntény felfedezése után letartóztatták az elsőfokú gyanúsítottakat és a következő napokban folytatódtak a letartóztatások. Mindenki a hatóság kezére került, akit a gyanúnak az árnyéka is ért. Az igazságszolgáltatás kérlelhetetlenül halad előre a maga útján.

A véres bűntény majdnem alapjában rendítette meg Mussolini hatalmát, végső kifejlődésében pedig olyan helyzet elé állította, hogy nemcsak az ellenzék egyre erősödő sajtótámadásai-

val, hanem saját pártjának belső lázongásával is halog-atás nélkül meg- kellett birkóznia. Az ellenzék a forradalmi idők minden csökevényének kiirtását követelte, a milícia felosztatását, az egyesülési és gyülekezési jog teljes helyreállítását, saját pártja pedig, — élén Farina ccival, — felbőszülvén azon, hogy a Matteotti gyilkosságért az egész fascistapártot teszik felelőssé, s attól tartván, hogy Mussolini minden engedménye a fascizmus gyengülését jelentené, a leghatározottabban tiltakozott az ellen, hogy a kormányelnök az ellenzékkel bárminő békülő tárgyalásba bocsátkozzék. A miliciát a kormány feleskettette a királyra, — s ezzel elhárította a gyanúját annak, hogy a Duce külön hadsereget akar tartani, a rendzavaró fascistákat irgalmatlanul becsukják, de tovább menni nem lehet. Arról a hírről már — amelyet néhány újság terjeszt, — hogy Mussolini ki akar békülni az ellenzékkel s hogy a béke érdekében újra koalíciós kormányt akar alakítani, a fascistapárt hallani sem akar. 1924 decemberében az intranzigens irányzat hirdetőjét, Farinaccit választották meg a párt főtitkárának s ezzel a kiegyezés útja, amelyet az ellenzék állandó személyes támadásai amúgyis veszélyeztettek, teljesen eltorlaszolódik.

— Ha Őfelsége a király úgy parancsolja, hogy távozzak, azonnal lemondok, de ha Őfelsége a Corriera della Sera követeli, nem. S ha az ellenzék ott akar maradni az Aventinon, én nem leszek Menenius Agrippa, aki visszakönyörgi.

Így fordult Mussolini 1925. januárjában az ellenfelei felé s ezzel újra előre lendítette a fascizmust, amely a következő években egyre gyorsabb ütemben távolodik el a többi pártoktól és lesz egyeduralkodójává az olasz politikának.

Mussolininak 1925. elején már nem volt szüksége a pártok támogatására, mert a gazdasági életet sikerült teljesen talpraállítani. Azok a vilámgyors intézkedések, amelyek az államháztartást egyensúlyba hozták és a termelőmunkát

előrelendítették, nem maradhattak hatástalanul. Minthogy a gazdasági élet irányítására a parlamenttől teljhatalmat kapott s mivel így kormányválságtól, javaslatok leszavazásától, intézkedések elhúzásától és sztrájkoktól nem kellett tartani, a termelés teljesen függetleníteni tudta magát a politika viharzásaitól. Mialatt a politikusok két és fél éve mást nem csináltak, mint Mussoliniról naponta szedték le — a keresztvizet, azalatt a Duoe az olasz bankárok és mérnökök, munkások és kereskedők segítségével egy új Itáliát épített fel a hátuk mögött.

Mialatt az ellenzék a sajtóban és a parlamentben késhegyre menő harcot folytatott ellene, azalatt Mussolini megteremtette az olasz nagyipart. Milánó, Bustó, Arsizio, Galarate, Torino, Trieszt, Prato körül a gyárkémények ezrei okádták már a füstöt, a kibővített génuai, palermói és nápolyi kikötőkben pedig új és új hajók szálltak a tengerekre. Az olcsó olasz áruk a kitűnő kereskedelem támogatásával 1925. elején már eljutottak a világ minden részébe, a Bréda-gyár mozdonyai kiverték az angol mozdonyokat Egyiptomból, az Alfa-Romeo autók megnyerték a világbajnokságot, az olasz textiláruk elhajóztak Japánig, az olasz bankok rávetették magukat Délamerikára s két esztendő alatt kezükbe kapták Argentína és Brazília legfontosabb ipari üzemeit. A termelés egyre előretörő lendülete, a kivitel fokozódása és az új piacok lehetősége úgyszólván napról-napra új gyárakat emelt és új vállalatokat létesített. A munkanélküliek milliós száma lényegtelen numerusra csökkent és az építkezés olyan erőre kapott, amilyenre még nem volt példa Itália történetében. Minden városban a házak ezrei és ezrei emelkedtek, Róma a Pantheon és a Capitolium között óriási teret akar teremteni, Velence felépíti új, nagy, ipari kikötőjét, Génua forgalma leveri Marseillest, s Milánó megkezdi a világ legnagyobb pályaudvarának előmunkálatait, koldus és kéregető eltűnik s még az elhanyagolt délvidéken is gigantikus

ipari vállalatok létesülnek. Mindenütt a fehér szén olcsó és káprázatos hajtóereje. Fenn a hófedte Alpokon, az Abruzzók kopár sziklái között az újraeledő munka feltúrja a völgyeket, elvezeti a vizek folyását, mesterséges tavakat és gátakat épít és onnan lezúgatja az árvizet a turbinákhoz. 1925-ben a hidraulikus központok ereje már meghalad öt milliárd kilowattot, s az ekként megtakarított fekete szén mennyisége évi öt millió tonnára rúg. Mindenütt a fehér szén diadalmas útja, az elektromosság szédítő előretörése, amely tíz méteres vastornyokon vezeti hegyen-völgyön keresztül a gyárak zengő gépeibe a hajtóerőt: a magasfeszültségű áramot.

Két és fél évig küzdött, kínlódott ezért a miniszterelnök, két és fél évig verekedett pártokkal, sajtóval és parlamenttel. Eszköz volt minden, a cél egy: a gazdasági megerősödés. De mikor két és fél év múlva ellenfelei felidéztek előtte a vért, ő rámutathatott az — aranyra. A gyárak és gépek erdejére, a tengeren sokasodó hajókra, a világpiacot ostromló iparra és kereskedelemre, az új Itáliára, és csak ennyit mondott:

— Ezt *én* csináltam!

ŐRSÉG A BRENNEREN

Mussolini elemében volt. Nem múlt el hét, hogy új gyárak megnyitásán, új hajók vízrebozsátásán, vagy a termelőmunka más fontosabb ünnepein ne jelent volna meg. Az államháztartás egyensúlya helyreállott s eddigi kormányzata megismerte Itália minden szükségletét.

„A fejemben van már az egész félsziget — mondotta munkatársainak —, betéve tudom, hova, mi kell. Szicíliának vasút, Pugliába új vízvezeték, Génuának a kikötő kibővítése, Milánónak az új pályaudvar. Látom, hogy meg kell teremtenünk az Új Ember típusát és tudom, mire van szüksége Itáliának. Nem politikusokra, hanem húszezer

vezetőre, mérnökié, bankárra, iparkapitányra, öt-ezer főtisztre, háromezer főtisztviselőre, tízezer tisztviselőre, mindnek elsőrendű és kitűnő embernek kell lenni, speciális és tökéletes kiképzéssel. Erre van szüksége Itáliának és ezeket az embereket kell nekem kitenyészteni. Ha ez megtörténik, akkor a huszadik század Itália nagyságának százada lesz, ha nem, akkor valamelyik külföldi hatalom gyarmatává süllyed. Nincs más út, meg kell kezdeni a tehetségek kiválogatását. Meg kell kezdeni már az iskolában, ahol a tanítóknak kell figyelni az egyes gyermekek jellemének kialakulását.“

Rendeleték repülnek szét az ország minden részébe és a miniszterelnök, aki a környezetében nem tűr mást, mint tehetséget, az egyes minisztériumok átszervezésével új, friss, kitűnő erőket szólít magához. A pénzügyminisztériumot Volpi gróf, a Banca Commerciala Italiana igazgatója veszi át, ez a nagytehetségű finánckapacitás, aki a régi velencei zsidókereskedők fajtájából származik. Ő már megmutatta, mit tud. Számtalan külföldi tárgyaláson képviselte Olaszországot, Velencéből hatalmas ipari várost teremtett, s Misurata mellett ő, a pénzeimtoer, kötött végleges békét a lázongó tripoliszi arabokkal, amikor a generálisok nem mentek semmire. A földművelésügyi, kereskedelmi és iparügyi minisztériumok egymással folyton veszekednek, ezért a három minisztériumot egyesítik és felállítják a nemzetgazdaságügyi minisztériumot. Belluzo, a Bredagyár főmérnök-igazgatója, táviratot kap Rómából, hogy azonnal utazzon a fővárosba és vegye át az új minisztérium vezetését. A mérnök ott hagyja egyszerű tervező-irodáját. Az asztala mellett árván marad az új turbina modellje, amikor távozik, lezárják a szobája ajtaját s ott függő névjegyére felírják a sokatjelentő két betűt: S. E. Súa Eccellenza — ami annyit jelent, hogy a névjegy tulajdonosa most már a kegyelmes urak sorába tartozik.

Mialatt Mussolini a kormány átszervezésén dolgozott, váratlanul újabb diplomáciai bonyodalmat kellett megoldania. Held bajor miniszterelnök a parlamentben szóvátette a fascista kormány plaszosító politikáját Tirolban, amelyet Németország szerinte nem nézhet közönyösen. Held felfogása szerint a Népszövetségnek meg kell vizsgálni a tiroli németiség jogos panaszait.

A tiroli kérdés felvetése egyszerre lángbaborította a nacionalizmus paroxizmusában égő Itáliát. A fascizmus annyira felkorbácsolta mindenki a nemzeti érzést, már annyira bízott mindenki az ország jövőjében, hogy Held beszéde nyomában gyors ellentámadást robbantott ki. Az újjá született Itáliának, amely gazdasági megerősödése után csak most kezdett széttekinteni a világban, hogy abban a rangját megillető helyét megkeresse és biztosítsa, rá kell döbbsen arra, hogy az osztrák császárság megsemmisítésével az „örök északi veszedelmet“ nem sikerült kiküszöbölnie. Sőt! A veszedelem még nagyobbra nőtt, mert a régi, gyenge Ausztria helyett egy, a vereség csapásait gyorsan kiheverő egységes és hatalmas Németország nyomasztó ereje nehezedik északi határait. Ma még oda sikerült ékelni a két hatalom közé az életképtelen osztrák köztársaságot, de a csatlakozás és a német egység gondolata egyre sötétebb felhőkben sűrűsödik a Brenner hágó felett. Mi lesz, ha az Anschluss tényleg bekövetkezik, s ha ez a nyolcvanmilliós német blokk a maga iszonyú súlyával újra utat akar törni Dél felé? A történelem tanúsága szerint a német császárok mindig a Brenner hágón szállottak alá, ha meg akarták hódítani Itáliát.

Az izgalom, amelyet a tiroli kérdés felvetése okozott, egy meghódított tartomány nemzetiségi kérdéseinek rendezése helyett az egész nemzet égető és izgató problémájává nőtte ki magát. Az idegességet csak fokozta a német sajtó állandó pergőtüze, amely a tiroli németiség helyzetének megjavítása helyett most már arról is írt, hogy

Tirol nagyrészt az olaszok igazságtalanul tartják birtokukban és ennek a területnek majdan Németországhoz kell tartoznia. A német sajtó elnográfiai lehetetlenségnek tartotta a Brenner határt. Olaszország viszont ezt a pontot földrajzi és stratégiai okokra támaszkodva verekedte ki a békekonferencián. Két ellentétes felfogás és két izzó nacionalista hangulat ütközött itt össze és ezt az összecsapást már nem lehetett megállítani. Itália forrongott és a fascista párt azt hirdette, hogy a bajor miniszterelnök beszédét kíméletlenül vissza kell utasítani, mert ha Olaszország ma megengedi, hogy ezt a kérdést felvessék, vagy pláne a Népszövetség elé vigyék, akkor Németország holnap e precedensre való hivatkozással a Brenner határ kérdését fogja feszegetni.

— Itália, — csattant fel Mussolini válasza — egy szót sem szólt addig, amíg csak a német sajtó és a német ellenzéki pártok propagandáját kellett meghallgatnia. Most azonban felelős állásban lévő miniszterelnök a diplomácia történetében példátlanul álló módon, durván megtámadta egy vele barátságos viszonyban lévő állam kormányát. Ezt a támadást a leghatározottabban visszautasítjuk. Ha a bajor miniszterelnök beszéde nem elszigetelt jelentőségű, hanem a mögött Németország közvéleménye áll, akkor vegyék tudomásul, hogy a mi belső ügyeinkbe senkinek, még a Népszövetségnek sem engedünk beleszólást. Arról az ábránról pedig, hogy esetleg határkiigazításról is lehet szó, tegyenek le. Az olasz lobogó, ha kell, túl mehet még a Brenneren, de visszahanyatlani nem fog soha!

A német külügyminiszternek válaszolnia kellett. Stresemant kellemetlenül érintette a bajor miniszterelnök kirohanása, mert a diplomáciai formák mellőzésével nyúlt hozzá egy olyan kérdéshez, amelynek megoldására nem Held, az egyik német állam miniszterelnöke, hanem ő, az volna hivatott, a franciák által amúgy is mind-

untalan arculvert német közhangulatot azonban annyira felkorbácsolta Mussolininek támadásba lendülő beszéde, hogy hivatalos visszhang nélkül nem maradhatott. Streseman válaszolt és hideg válasza méltó maradt ahhoz az államférfiúhoz, aki az utóbbi évek diplomáciai sikereit mindig tartózkodásával és várakozásával érte el. A német külügyminiszter beszéde elején megállapította, hogy az olaszellenes hangulatot nem a német kormány, hanem a német sajtó terjeszti, neki azonban nincsenek olyan eszközei, mint Mussolininek, s így, a sajtószabadság alapján állva, ebbe a kérdésbe bele nem avatkozhatik. Meg kell azonban állapítania, hogy Tirolban igenis elnyomják a németeket, azt a fenyegetést pedig, hogy az olasz hadsereg átkelhet valamikor a Brenneren, Németország visszautasítja.

— A válaszomat — hangzott a felelet a római parlamentből — Stresemann magyarázhatja, ahogy akarja. Én nem háborúval fenyegetődzöm, hanem ellenkezőleg, a békét akarom megóvni. Tirolnak Olaszországhoz kapcsolt része földrajzilag és történelmileg is Itáliához tartozik s azt mi feladni hajlandók nem vagyunk. Ottani politikánk, azt a célt szolgálja, hogy megtarthassuk ezt a területet. Az ott tartózkodó mindössze háromszázezer német kedvéért — amely a barbár betörések utolsó maradványa — nem vagyok hajlandó egy negyvenmiliós homogén nemzeti blokk egységét megbontani. Ebből önként következik, hogy nem tudom megérteni azt sem, miért akar egy hatvanmilliós nemzet háromszázezer ember kedvéért egy másik nagyhatalommal összekülönbözni. Ismétlem: a tiroli ügy, a mi belügyünk s abba senkinek sem engedünk beleszólást. A kormány álláspontja megmásíthatatlan és végleges.

A miniszterelnök válaszbeszéde hihetetlenül felkorbácsolta a fasiszta és nacionalista tábor önérzetét. Elhatározták, hogy az osztrákok által katonaszökevényként agyonlőtt Cesare Battistinak, az olasz nemzeti eszme vértanújának, szobrot

állítanak Trientben. Az összeg úgyszólván pillanatok alatt együtt volt, a falakon pedig egy különös plakát jelent meg, amelyet állítólag Marinetti, az ismert futurista költő szövegezett. A plakát — valószínűleg a Wacht am Rhein mintájára — őrség a Brenneren (Guardia al Brennero) cím alatt azt hirdette, hogy az antik rómaiak legyőzték a világ valamennyi népét s a mai Itália szintén legyőzhetetlen. A Brenner, — kiáltotta a plakát — nem végállomás, hanem elindulási pont. Azután viharos mondatok következtek, a túlfűtött tömeghangulat és a poéta fantáziájának tüzes kitörései... A legutolsó olasz többet ér ezer idegennél. Az olasz ipar termékei a legjobbak a világon... Itália az első nemzet, mert az alkotó lángész abszolút tulajdonosa... Minden idegen vallásos áhítattal lépjen be erre az isteni földre. Satöbbi.

Az olaszországi szállodások és idegenforgalmi irodák kétségbeestek. Ebből baj lesz! A németek bizonytalannal bojkottálni fogják Itáliát, a plakát pedig elriaszthatja a többi idegeneket is. A lázadó, felkorbácsolt és forrongó ifjúság azonban nem hallgatott az aggodalmakra. A fascista milícia tisztjei és legénysége mindenütt a legnagyobb udvariassággal bánnak az idegenekkel, de azzal a büszke öntudattal, hogy az idegenek azért teszik a lábukat Itália földjére, hogy csodás kincseit megismerjék, nem pedig azért, hogy Olaszország lakosságát eltartsák. Elmúlt az az idő — harsozott az ifjúság —, amikor Itáliát csak a múzeumok, képtárak és antik szobrok jelentették. Tiszteljük, becsüljük és vallásos áhítattal őrizzük meg valamennyit, mint egy ragyogó múlt maradványait, aki eljön megnézni ezeket, boldogan és örömmel fogadjuk, de hogy Itália többé a velencei gondolákból, a Capri sziget kék barlangjából, az istenek márványszobraiból, vagy a szicíliai tavasz ragyogásából éljen meg, ennek egyszersmindenkorra vége van. A mi fejlődésünk útja a termelés, a megművelt földek, a zúgó gyárok, a ten-

geren füstölő hajók s a magasságot hasító repülőgépek. Nézze meg mindenki azt az óriási haladást, amely a fascizmus merész lendületével három év alatt gazdasági nagyhatalommá növelte a teljesen lezüllött országot. Nézze meg hatalmunk biztosítékait, a legtökéletesebb technikával felszerelt hadsereget, az ágyúk, szuronyok, hadihajók és repülőgépek rengetegét!

így beszélt, így lelkesedett s így forrongott a fiatalság és minthogy az ifjúság volt a kormányzó erő. fanatikus lendülete felülemelkedett mindenben. A Marcia su Roma negyedik évfordulójára készült mindenki, a forradalom diadalának ünnepe, amelyen meg kell mutatni az új Itália hatalmát a világ előtt. Ezen a napon Itália csaknem szétrobbant az ünnepléstől. Mindenütt koncentrálták a helyőrségek csapatait és a légiókat, s a fascizmus vezérei mindenütt lelkesítő beszédekkel serkentették még merészebb lendületre az olasz faj amúgy is csapongó fantáziáját. Milánóban a Sforza kastély kapuja előtt zúgott el az óriási felvonulás. A Vezér a fascista milícia egyenruhájában volt, fekete ingben, s a milícia részére rendszeresített könnyű, kihajtott gallérú tábori öltözetben, amelyet a káplári rang stráfjai díszítettek. A káplári sarzsi — amelyet Mussolini a hadseregben viselt — lett a legmagasabb rang a fascista miliciában, amelynek katonái ugyanolyan rajongással vették körül az ő kis káplárjukat, mint hajdan a medvebőrös gránátosok azt a másikat kis káplárt, aki az olasz faj közvetlenségével és genialitásával úgy be tudott férközni a hívei szívébe. Reggel kilenctől déli tizenkét óráig tartott a szemle, amelynek során először a milánói hadtest csapatai, majd a fák közül hirtelen lebukkanó repülőszázadok és végül a fascista légiók vonultak el a Duce előtt. Három és fél óra hosszáig tartott a lábak, ágyúkerek, tankok és repülőgépek dübörgő lárma, a kardok, szuronyok, sasok és lobogók ezüstös ragyogása. Holdas homlokú, sárga angol telivéren nézte végig őket

a nyeregben kissé előrehajolva az az alacsony szürkeruhás alak, akit csaknem leszedett a lováról a mámorba ájult közönség:, mikor a csillogó látványosságának vége szakadt.

A Duce pedig a szemle után beült a hatalmas Alfa Rómeóba és végigzúgott vele a városon. A Dóm téren az autó megtorpan a tömegben s az ülésre felálló agitátor villámló szavai fergeteges erővel hullanak a közönség köré. Milánónak még arra sincs ideje, hogy megebédeljen, már rohan a Seala Színházba, amelynek zsúfolt széksorai között délután háromra egy gombostűt sem lehet leejteni. A színpadon a légiók aranyos sasai között, tábori zöldbe öltözött, csillogó érdemrendes tábornokok, a hadsereg és a légiók parancsnokai. Mellettük fekete zsakettben a város vezetősége és az érdekképviseltek kiküldöttjei. A termen növekvő izgalom hullámszerűen végig, a színpad egyik oldalajtaja kitárul, hat koromfekete egyenruhás, feketeinges testőr sorakozik fel, s a Giovinezza lüktető ritmusára belép a vezér. A következő percben az éljenzés és a mámor elnyomja a lázas indulót, a teremben mintegy vezényszóra, minden férfi karja a magasba lendül s a kipirult arcú, zsebkendőiket lobogtató nők virágesővel árasztják el a színpadot. Elöl lép Mangiagalli, Milánó öreg polgármestere. Ő még látta Milánó felett Radetzky fekete-sárga lobogóját, az ő életében az egész felszabadító korszak végigviharzott, s most, a diadal tetőpontján, egy sokat látott és sokat tapasztalt öreg kor minden melegségével köszönti a diadalmas ifjúság úttörőjét, a Vezért.

A Duce előlép. A délelőtti egyenruha helyett fekete zsakett van rajta, de alatta a fascio ismeretőjele, a feketeing. A délelőtti felvonuláson beleszorult szó először lassú, hömpölygő mondatokban, majd később az árvíz elsodró erejével zuhog a tömeg közé!

... A Brenner hágó a miénk marad... A határok sérthetetlenek. Ha a határainkat a legkisebb veszedelem fenyegeti, azt fogom tanácsolni öfel-

ségének, hogy húzza ki a kardját... A fascizmus újjáteremtette Olaszországot, s a liberális korszak elavult doktrínái helyett a munka és a fegyelem érzését árasztotta szét a nép sorai között. Azt a népet, amelyik így tud dolgozni, amely pár esztendő alatt ilyen csodásan talpra állt, a legszebb jövő reménye kecsegteti... A polgármester úr, akit meleg szívből köszöntök, látta a XIX. századot, amely számunkra a felszabadulás százada volt, én most megmutatom nektek az újat, a XX. századot, amely a mi hatalmunk százada lesz. Ebben a harcban nem használhatók liberalizmus és a szocializmus, a régi, ásatag rendszerek kicsorbult fegyverei. Ebben az acélos időben csak egy dolog verelkedheti ki a jövőt: az akarat, a többi mind ködfoszlány, amely széthullik, ha rávillan az első napsugár...

Milánó, ez a hatalmas, hirtelen fellendült ipari város a maga kürtölő gyáraival, az utolsó években föld alól kinőtt palotáival, hatalmas, új uecasoraival, a pénzügyi, üzleti, technikai és gazdasági élet friss iramban lüktető erejével zúgta rá a visszhangot, a biztató jövő ígérését.

AZ ELSŐ MERÉNYLET

A Marcia su Roma ünnepeibe ájult Milánónak még arra sem volt ideje, hogy a lelkesítő beszédek után a mindennapi munka lázában fújja ki magát, mikor váratlanul fekete hír süvöltött végig a galéria alatt. Mussolini ellen Rómában merényletet akartak elkövetni, amelyet a rendőrségnek szerencsére sikerült lelepleznie. A fellázadt feketeinges fiatalság forrongva tódult az iiccákra, az ellenzéki politikusok és az ellenzéki sajtó vesztét kiáltozva, ezek támadásait okolván ezért a légkörért, amelyből a merénylet kipattanhatott, A galéria üvegfalai között lövések dördültek el és a Biffi kávéházban nyugodtan olvasó idegenek az ablakon kipillantva, többszáz főnyi

feketeinges fiatalemberből álló tömeget láttak kiáltva, ordítva, fenyegetve közeledni a legnagyobb olasz ellenzéki lap, a Corriera della Sera kiadóhivatala felé. Az ijedt sikoltással lezuhant redőnyökön a következő pillanatban már zuhogott a csapások áradata, a tömeg át akarta törni, hogy elpusztítsa a kiadóhivatal belsejét. Pillanatokon múlt az egész, amikor hirtelen ott termett egy fiatalember. Ökleivel a redőnyökig dolgozta magát, a hátát megvetve, egyszerre kinyújtotta mind a két kezét, amelyekből egy-egy revolver csöve ásított. Mario Giampaoli volt, a fascista-párt milánói főtitkára.

— A Duce azt parancsolta — sivített végig a hangja a pillanatnyi csenden —, hogy minden rendzavarástól és egyéni megtorlástól tartózkodjatok. Az ő akarata parancs. Aki nem engedelmeskedik, keresztüllövöm...

A tömeg meghökkent. A fiatal titkár felmutatott a galéria szemközti ablakára, ahonnan óriási fehér plakát ereszkedett le és rajta kiáltó, fekete betűk:

... A bűnösök elnyerik büntetésüket. A megtorlást elvégzi az államhatalom. Azt akarom, hogy minden rendzavarástól és minden önbíráskodástól tartózkodjatok... Mussolini...

A betűk parancsoló erővel sugározták szót a miniszterelnök akaratát. A megjuhászodott fiatal-ság kurrogva-morogva bár, de lassan mégis oszladozni kezdett hazafelé. Az uccákon már ott száguldottak az újságok rendkívüli kiadásai.

A merényletet, — írták a lapok, — Zamboni volt ezredes, a szociáldemokratapárt tagja tervezte. A külügyminisztérium palotájával szemben lévő szállodák egyik ablakából távcsöves beállított puskával akarta lelőni a téren beszédet tartó miniszterelnököt. A rendőrség megtudta mire készül, és még a merénylet elkövetése előtt letartóztatta. A vizsgálat szerint Capello, nyugalmazott tábornok, a szabadkőműves páholyok egyik vezető tagja is alaposan gyanúsítható.

Így szóltak az újsághírek, amelyek a következő napokban új tüntetésekre korbácsolták a fascista fiatalságot. Zamboni, a szociáldemokrata-párt tagja? El kell pusztítani a szocialista újságokat és a szakszervezeteket. Az Avanti azzal védekezik, hogy Zamboni már hónapok óta kilépett a szocialista pártból. Ez nem változtat a helyzeten. Capello is bűnös! Ki ez a Capello? Ő vesztette el a karfreiti csatát. A szabadkőművesek egyik vezető tagja? — Le kell rombolni a szabadkőművesek páholyát is.

Így érvelt, így lázongott a fascista fiatalság, amelynek kitörő indulata a következő napokon több rombolásra vezetett. Több városban felgyújtották a szabadkőműves páholyok irodáit, összetörték néhány ellenzéki lap nyomdahelyiségét, s a párt helyi titkárainak csak a legnagyobb erőfeszítéssel sikerült az egyéni megtorlás útját elrekeszteni.

Forrt, kavargott, nyüzsgött csaknem egy hétig egész Olaszország és a fascistapárt csak akkor nyugodott meg, amikor a szabadkőműves páholyokat és a szociáldemokrata szervezeteket feloszlatták. Farinacci, a párt vezértitkára még ennél is súlyosabb represszáliákat követelt s egy hét múlva a kamara el is fogadta Federzoni belügy-miniszter javaslatait a fascista uralom körülbástyázásáról. Az új törvény szerint minden községi és kerületi tanácsos köteles hűségesküt tenni a fascista államnak és ebbe az állásba nem választható meg olyan, aki valamilyen felforgató jellegű“ egyesület tagja. A kivándorolt olaszokat, ha a külföldön vétkeznek az állam érdeke ellen, megfosztják állampolgárságuktól, Olaszországban lévő javaikat elkobozzák és nem engedik meg, hogy Olaszországban akár közvetve, akár közvetlenül bármilyen kereskedelmi ügyletet végezzenek. A fascista párt megnyugodott. Mussolini pedig e viharos hetek után nyugodtan hozzákezdett a fascista államnak törvényes alapon való felépítéséhez.

A FASCISTA ÁLLAM ALAPJAI

Mussolinit az események most már gyorsabb mozgásra sarkantyúzták. Az ország gazdaságilag fellendült, az olasz ipar a világ minden részén mindenütt diadalmasan hordozta meg a nemzeti trikolórt, a félszigeten végig hatalmas alkotómunka láza pezsdült s így érkezettnek látta az idejét annak, hogy az állami közigazgatás terén is megtegye a maga újító intézkedéseit. A belügyminisztériumban és az igazságügyminisztériumban elkészültek azok a törvényjavaslatok, amelyeknek értékét a gyakorlatban miniszteri rendeletekkel már előre kipróbálták. Mussolini alapelve az állami kormányzás terén az első pillanattól kezdve a decentralizáció volt, azaz minden munkának a fővárosban való összpontosítása helyett a provinciákra és a városokra való kiterjesztése. A minisztériumok — hirdette a Duce — nem arra valók, hogy minden ügyet ők intézzenek és a minisztereknek sem az a feladatuk, hogy minden intézkedést ők adjanak ki, mert akkor belefulladnának az akták, kérelmek és panaszok tengerébe és ebben a mindennapi pepecselésben nem érnek rá arra, hogy nagyvonalú dolgokkal foglalkozzanak. A Mussolini-kormány nem akart mindent a kezében összpontosítani, hanem világos és félreérthetetlen rendeleteket adott ki, a minisztériumok főtisztviselőit, a prefektusokat és királyi biztosokat pedig a végrehajtásban a teljes felelősség elve mellett, teljes intézkedési hatáskörrel ruházta fel. A provinciák és városok elöljáróinak a vidéki hivatalok főnökeinek, nem kellett többé minden ügygel a minisztériumokhoz fordulniuk, a minisztériumok osztályvezetőinek pedig nem kellett az aláírandó aktákkal hetekig ácsorogni a miniszterek szobái előtt. Teljes hatáskör, teljes felelősség. Ez volt a Mussolini-kormány alapelve és az önálló gondolkozásra és a felelősségre rászoktatott hivatalok ezekkel az intézkedésekkel tel-

jesen hozzásimultak a gazdasági élet ritmikus lendületéhez. Ezt a rendelettel életbeléptetett nagy adminisztrációs reformot, — a bürokrácia kiirtását —, minthogy a gyakorlati életben kitűnően bevált, most már törvénybe iktatták. A prefektusok és polgármesterek tekintélye, az állam politikai hatalmának megerősödése a vidéken egyre érezhetőbbé vált. A megyék és városok vezetői már nem pusztán közvetítő szervek voltak a központi kormány és a lakosság között, hanem teljes hatáskörrel felruházott végrehajtó közegek, akik a felmerült panaszokat és kívánságokat azonnal elintézték. Ott, ahol a városi képviselőtestületeknek nem volt fascista többsége, a kormány feloszlatta a törvényhatóságot és királyi biztost nevezett ki. A cél mindenütt az volt, hogy az ellenzéki irányzatok megsemmisítésével távoldítsanak mindenkit a politikai pártküzdelmektől s hogy a közönséget a technikai és gazdasági problémákkal való foglalkozásra kényszerítsék. A kereskedelmi ipar, munkás- és mérnöki kamarák súlya a politikai pártok lassú elcsenevészesedésével hallatlanul megerősödött. Róma városában, amelynek képviselőtestületében eddig mindig szabadkőműves- és demokratairányzat volt többségben, eltörölték a választott polgármesteri állást és a főváros a minisztertanács által kinevezett kormányzót kapott. A miniszterelnök felveszi „a kormány feje” címet, s törvénybe aktatják, hogy miniszterei elsősorban neki felelősek ő pedig csak a királynak felelős.

A fascista tábor ujjongott. A kamara a kormány törvényjavaslatait elfogadta és pár hét múlva megint friss meglepetésről értesülhetett a közvélemény. A munkaadók szervezete kijelentette, hogy a jövőben a munkabérekre vonatkozólag kizárólag a fascista munkásszindikátusokat ismeri el tárgyaló félnek. A szociáldemokrata szakszervezetek hatalma, amely harminc esztendőn át monopolizálta az olasz munkásmozgalmat, ezzel megtört és megkapta a kegyelemdőfést.

Az ellenzéki sajtó felszisszent s a szocialista-

párt hivatalos lapja, az *Avanti*, elkeseredetten hadakozott. A közvélemény? A fascista tábor lelkesedett, a másik rész pedig nem ért rá gondolkodni az új törvények súlya felett, mert a Duce újabb meglepetésről gondoskodott, amely egészen más irányba terelte az emberek gondolatvilágát. Volpi gróf, pénzügyminiszter hirtelen kiutazott Amerikába, s ott pár nap alatt megkötötte a háborús adósságok rendezéséről szóló egyességet. Ami Franciaországnak nem sikerült, ami miatt Caillaux pénzügyminiszternek üres kézzel kellett Londonból eltávoznia, azt Itália egyetlen csapással megoldotta. A líra árfolyama újra megszilárdult s az ország ismét mámorban úszott hetekig. Csoda-e, hogy a közvélemény, amely az előző politikai rendszerek alatt csak nyomorúságot és lezülést látott maga körül, egyre jobban bízott abban a kormányrendszerben, amelynek hatalmát és megbízhatóságát e gyors egyesség megkötésével megbízhatónak és állandónak ismerték el a jószimatú amerikai üzletemberek is. Csoda-e, ha ilyen sikerek után Mussolininek csak ki kellett ejtenie a szót, hogy a kölcsöntörlesztést nem az államkincstárnak, hanem a polgárságnak kell elvállalnia; és szava már is visszhangra talált.

— Olaszországnak negyven millió lakosa van, — hirdette a miniszterelnök. — Ha mindenki csak egy dollárt ajánl fel a hazának, már letörlesztettük az amerikai kölcsön első részletét.

Egy hét alatt a kölcsön törlesztési összegét sokszorosan túljegyezték. Az újságok naponta közölték a befizetők neveit, és mindenki kötelességének tartotta, hogy a listán szerepeljen. A külföld ámulva nézett arra az emberre, aki e csodálatos hullámot megindította, s aki a lelkesedést, az áldozatkészséget és a munkát egyre merészebb iramban ragadja magával. Idegen politikusok ostromolják s a külföldi újságírók állandóan interjúkéréssel keserítik az életét. Egyízben egy angol feminista hölgy kereste fel, aki villogó szemüvege mögül a nők választójoga felől érdeklődött.

— Megadom — mosolygott Musolini — Ki állhatna ellen a nők kívánságainak — ők a legimádatraméltóbb teremtményei az Istennek s csak értük érdemes élni a világon ...

A vénkisasszony feszengett:

— Excellenciád egészen különös és eredeti módon indokol meg bizonyos politikai kérdéseket.

Méltatlankodva távozott a miniszterelnökségről, de az első boltban megvette — a Duce arcképét. A feminizmusról ugyan nem lehet vele beszélni, dehát, Istenem, meglehet bocsátani a bűnét. Hiszen olyan friss, olyan szép és olyan fiatal!...

A MUNKAÜGYI BÍRÁSKODÁS

Az események most már gyors lépésekkel haladtak előre. 1925 december elsején Mussolini beterjeszti a kamarához a munkaügyi bíráskodásról szóló törvényjavaslatot, amely merőben új módszerrel kívánja megoldani a társadalmi bajokat.

A fascista felfogás, amely a nemzet egyetemes jólétét mindenek felé helyezi, nem tűrheti el, hogy akár a tőke, akár a munka egymás rovására kívánjon érvényesülni, mert a közöttük kitörő osztályharc végeredményben az egész nemzet tevékenységét bénítja meg. A fascizmus szociálpolitikája szerint a marxi társadalombölcselet teljesen hamis vágányokon halad, mert csak a javak elosztásában felmerülő igazságtalanságokat vizsgálja s elfelejtkezik arról, hogy a javak elosztása a termelésnek csak végső folyamata. A marxizmus — hirdette Mussolini — a maga megátalkodott tudományos csökönységével csak az okozatot, a javak igazságtalan elosztását kívánja megszüntetni, ellenben teljesen figyelmen kívül hagyja a létesítő okot, magát a termelést. A fascizmus társadalompolitikája mélyebbre szánt és magát a termelést kívánja szabályozni ellentétben a marxizmussal, amely lerombolja a termelést. A

marxista felfogás tarthatatlannak bizonyult. Ártalmas a munkásosztályra, amelynek a termelés éppen olyan érdeke, mint a tőkének, ártalmas az egész nemzeti életre, mert az osztálypolitika kíméletlen csatájában felforgatja az ország gazdasági rendjét, tervszerűn növeli az osztályellentéteket, megsemmisíti a termelés lefolyásához szükséges érdekközösséget s ez által elapasztja a gazdagodás kútforrását. „A fascizmus — írja Suardo miniszterelnökségi államtitkár, a benyújtott törvényjavaslat egyik tervezője — a tőkés fejlődését és jólétét szükségesnek tartja, a munkásokat pedig a nemzet virágzó életéhez tartozó jelentős tömegnek nyilvánítja s azok életszínvonalának felemeléséről már csak a termelés fokozása érdekében is gondoskodik. Az osztályellentéteket kiküszöbölhető és nem örökös és állandó jelenségeiket kezeli, szükséges valamin-k hiszi a munkaadók és munkások közötti viszony bensőbbé való fejlesztését, hogy ezáltal a termelési tényezők számára a fejlődést elősegítő legjobb állapotok biztosíttassanak s hogy a lehető legméltányosabb javadalmazásokkal, valamint a szindikátusoknak az állam szervei közé való beillesztése által a munkástömegek mind öntudatosabb elemei legyenek az osztályok együttműködésének, amely a nemzeti nagyság alapfeltétele!“

A benyújtott törvényjavaslat ebből a szociálpolitikai felfogásból kifolyólag a nagy kérdés megoldását új intézmények felállításával próbálja meg. A javaslat elsősorban az állam által fentartott, ellenőrzött és gyámoltott érdekképviseletek (szindikátusok) felállítását rendeli el, még pedig úgy a munkaadók, mint a munkások részéről, s megállapítja, hogy a munkások és munkaadók egymásközi bérvizonyukat kollektív szerződéssel tartoznak rendezni. A törvényjavaslat második része a munkabíróság felállítása, amely a felek közt felmerülő érdekellentéteknél, mint állami igazságügyi szerv működik. A javaslat rendelkezése szerint, ha a munkások és munkaadók a bérkérdésben

nem tudnak megegyezni, az illetékes munkaügyi bírósághoz kötelesek fordulni, amely ezentúl egyedül van hivatva arra, hogy a döntő szót ki mondja. Az ország területén a tizenhat felebbviteli törvényszék (Corte d'Apello) mellett mindennütt egy-egy munkaügyi bíróságot állítanak fel, amelynek elnöke az illető törvényszék elnöke, tagja a törvényszék két bírása és mint tanácsadó szerv működik mellette a tőkés és munkások egy-egy kijelölt képviselője. A munkaügyi bíróság határozata jogerős. A javaslat szerint e pártatlan bíróság létesítésével — amely figyelembe veszi a szemben álló felek érdekeit és bírói mérlegelés alapján állapítja meg az igazságot — feleslegessé válik az egyes társadalmi osztályok önvédelme és ezért tilos a sztrájk és tilos a munkásoknak az üzemekből való elbocsátása is. Azt, aki a munkaügyi bíróság döntését nem ismeri el, legyen munkás- vagy munkaadó, egy hónaptól egy évig terjedő elzárással büntetik s ezenkívül a munkás még száz lira, a munkaadó pedig ötezer lira pénzbüntetést fizet. A munkaügyi bíróság határozatának megtagadására irányuló mozgalom vezetőit a törvény még szigorúbban sújtja. Ha a szervezők a munkásmozgalom, vagy a nagytőke vezetőiből kerülnek ki, hat hónaptól két évig terjedő börtönnel, kétezertől tízezer líráig terjedő pénzbüntetéssel s azonkívül az érdekképviselőkénél elfoglalt állásuktól való elmozdítással büntetendők.

A javaslat további intézkedései szerint, ha valamelyik üzemben a munkások bérmozgalmukat nem a munkaügyi bíróság elé viszik, hanem sztrájkba lépnek, fejenként száz lírától ezer líráig terjedő pénzbüntetést kötelesek fizetni. Ha pedig a munkaadók nem akarják elismerni a megkötött és a bíróság által jóváhagyott kollektív szerződéseket és ezért a munkát üzemeikben felfüggesztik, vagy alkalmazottaikat elbocsátják, tízezer lírától százezer líráig terjedő pénzbüntetéssel büntetendők. Súlyosabb elbírálás alá esnek a közüzemek. A sztrájkbalépő munkásokat itt egy hónaptól

hat hónapig terjedő elzárással és a munkától hat hónapig való eltiltással, a szervezőket pedig hat hónaptól két esztendeig terjedő börtönnel és a munkától három évig terjedő eltiltással büntetik. Még súlyosabban büntetik itt a munkaadóknak a megkötött szerződést megszegésére irányuló mozgalmát, a munka felfüggesztését és a munkások elbocsátását. Hat hónaptól egy évig terjedő elzárás és ötezertől százezer líráig terjedő pénzbüntetés jár ezért és ezenfelül a vétkes vezéreket állásukból is elmozdítják.

A parlament a törvényjavaslatot elfogadta s a bérharcoknak a bíróság elé való utalásával a termelőmtmika nyugodt menetét most már teljesen sikerült biztosítani. E közben új öröm éri Itáliát: De Pinedo kapitány olasz gyártmányú hadi repülőgépen Rómából elindulva Perzsián, Indián, Kinán, Japánon és Szumatrán keresztül eljut Ausztráliába, s onnan visszarepül az olasz fővárosba. A vakmerő repülő a Tiberis partián ereszkedik le, ahol a kormány ólén maga Mussolini fogadja. A kapitányból huszonnégy óra alatt ezredes lesz, s Itália hetekig ünnepli az olasz technika és az egyéni bátorság diadalát.

A technika? Fél év sem múlik el s Nobile ezredes magatervezte kormányozható léghajóján Rómából a Spitzbergákra repül, ott fedélzetére veszi Amundsent, áthúzza az Északi Sark fölött s szerencsésen kiköt — Alaszkában. Egy évbe sem telik s megkezdik két óriáshajó építését, amelyeknek — egy merőben új csavarrendszer segítségével — öt nap alatt hetvenkilométeres óránkénti sebességgel kell Nápolyból New-Yorkba érkeznük. Léghajók és repülőgépek, amelyek előtt nincs távolság és hatemeletes úszópaloták, amelyek a motorcsolnak sebességével rohannak a vízzen!

Szédítő perspektíva! De ha azt az embert, aki mindezt életrevarázsolta, megkérdi valaki, hogy meg van-e elégedve munkája eddigi eredményével, egy kemény nemet kap feleletül:

„Én sohasem vagyok megelégedve semmivel. Jaj annak a népnek, amelyik megelégedett.“

AVE CAESAR!

Az elviharzott 1925. év után Mussolini már teljes nyugalommal nézhetett a ránköszöntött újesztendő felé. Az amerikai és angol adósságok rendezésével sikerült egy rendkívül bonyolult és fenyegető pénzügyi problémát megoldania, a gyárak egyre fokozódó termelése új piacok után kutatott, a hajóstársaságok az egyre erősödő kereskedelem számára új és új hajókat bocsátottak a tengerekre s a termelés nyugodt ritmusát a munkaügyi bíraskodással sikerült helyreállítania. Bízott abban, hogy a munkások a munkaügyi bíróságok előtt folyó pereikben, ahol a legapróbb részletekig áttekinthetik a vállalatok ügymenetét s a munkaadók, akik ugyanott meggyőződhetnek munkásaik szükségletéről, közeledni fognak egy-Imáshoz és ez a közeledés erősíteni fogja az ő társadalompolitikai alapeszméjét, az osztályok és termelési erők együttműködését. Akadályt már nem látott maga előtt. A liberális és demokrata politikai tábor, amelynek visszatérése az államhatalom elgyengülését és az osztályharc újabb kitörését jelentette a fascizmus szemében, — szét-szórva és megsemmisítve hullott szét a félszigeten, a szociáldemokrata szakszervezeteket, az osztályharc örökös feszítő erőit feloszlatták, a munkásság nagyrésze az ő táborában, mert utópisztikus ígéreték helyett tisztességes bért, tágas és szellős lakásokat kapott. Az ellenzéki sajtó az új sajtótörvény szigorú rendelkezései szerint már nem árthat neki, a laptulajdonosok nagyrésze amúgy is áthozta újságjait az ő táborába, a Corriera della Sera tulajdonosai elbocsátották a főszerkesztőt, Albertinit, s így a lap támadásai megszűntek, ő maga egy Federzoni—Farinacci konfliktusból kifolyólag lemondatta Farinaccit, a párt

mindenható vezértitkárát s így saját táborában is egyedüli hatalom és tekintély maradt. A hadsereg, a haditengerészet és a repülőflotta, — mind a három minisztérium átvételével — az ő kezében van, a milícia, elsőrendűen felfegyverezett légiói pedig mindennél biztosabban örködnék a közrend fentartása felett. Az Új Ember vidám és szárnyaló zsenije felülemelkedett mindenem!

Mussolini az 1926. esztendő két egymástól szédítő, meszire eső lépéssel kezdte meg: az Olasz Királyi Akadémia felállításával és az úgynevezett Balilla-rendelet törvénybeiktatásával, amely az ifjúságnak fascista, szellemben való megszervezését írja elő. Az Akadémia felállítása már régi kívánsága volt az új Itáliának, amely nem nézhetett nyugodtan Párizs zöldfrakkos halhatatlanjait. A törvény szerint hatvan akadémikusa lesz Itáliának, akiket a király nevez ki, akik egyéb jövedelmeken kívül az államtól évi harminchatezer líra fizetést kapnak. Akadémikus csak olasz lehet és ugyanaz a tisztelet és rang illeti meg őket, mint az olasz koronarend nagykereszteseit.

A másik törvény az ifjúságnak fascista szellemben való megszervezéséről intézkedik. A gyerekeket külön szervezetbe — az úgynevezett Balilla-ba — tömörítik, amelynek célja az, hogy valamennyibe hatéves korától kezdve beoltsák a nemzeti érzést, a fascista rendszer tiszteletét s hogy előkészítsék valamennyit a katonai szolgálatra. Ma már ott látod ezeket a pöttömnyi katonákat mindenütt, amint a gyerekkor boldog örömeivel húzzák fel magukra az egyenruhát, a rövid fekete nadrágot, a fekete inget, a bojtos, fekete sapkát és a kék szalagot. Ott masíroznak és dalolnak boldogan, kipirult arccal végig az egész félszigeten. Az őrség fegyverbe lép, ha elhaladnak előhe s a kalap lerepül a fejről az apró zászlóik előtt.

Merre masíroz ez a kis sereg, hová vezeti őket az a rejtelmes ember, akinek kártyáiba senki sem tud bepillantani? Különös dolgokra tanítják a

gyerekeket, merész és újszerű szavakra, amelyek merőben ellenkeznek azokkal, amelyeken apáik felnövekedtek.

—Kié a fegyelem?

—A miénk!

—Kié a kötelességteljesítés?

—A miénk!

—Kié a munka és kié az áldozat?

—A miénk!

—Kié lesz a hatalom és a dicsőség?

—A miénk!

A hatalom és a dicsőség? Ez a probléma már nemcsak a gyerekek lelkét izgatja, hanem a felnőtteket is. A hatalmasan fellendült Itália ipara új piacokat keres, mérhetetlenül szapora és kisigényű lakossága, a negyvenmilliós tömeg nem fér el a félszigeten. Az olasz kivándorlók szétszóródnak a világ minden tája felé, de a kvótatörvény miatt csak elenyésző töredékük juthat Amerikába, Canada nem fogadja be őket, Ausztrália nagyon messze van, Délamerika nem nyújt elég biztos megélhetést. Hová menjen, merre tartson ez a napról-napra szaporodó, óriási tömeg, amely már pattanásig feszíti a határokat. Eégen, a gyenge és lezüllött országban álmodni sem mertek volna új gyarmatokról. De most? Most már munkások, most már erősek, és ami a legfontosabb, merészek és fiatalok. Merre mutat a történelem, merre vezetett a régi Róma útja, mikor már szűk volt neki a félsziget? Karthágó felé. Karthágó romjai ma Tunis termékeny és gazdag földjén feketednek, azon a földön, amelynek európai lakossága már amúgy is túlnyomó részben olasz. És ott vannak az afrikai partok, amelyek hallották régen a légőök dobogását, s a Földközi tenger szigetei, amelyekben antik istenek torzói fehérlelenek. Ott van Korzika, ott van a csoda szép Nizza, a termékeny Savoya. Kik laknak rajta? Olaszok. És ki a tulajdonosa ennek a sok földnek, amelyet részben olaszok népesítenek be, részben olaszok szeretnének benépesíteni? Franciaország,

akit valaha szerettek, a latin nővér, aki a békeszerződések alatt a legkíméletlenebbül kismemizte Itáliát a gyarmati mandátumokból. Hová vezet a történelem útja, mi volt az antik Róma második ellensége?

Gallia!

A történelmi hasonlóság szinte csábító. Caesar is egy hanyatló, pártokra szakadt és belső villongásokban kimerült Galliába tört be és csatolta azt a római impériumhoz. A modern Caesar nem tudna-e a mai forrongó, lezüllött Galliától valami engedményt, valami gyarmatot kicsikarni? Mit akar Franciaország a maga rengeteg gyarmati területével¹? Lakossága egyre csökken, tehát senkit sem kell elhelyeznie. Belső viszonyai egyre ziláltabbak, tehát nem tud majd rendet tartani a gyarmatain. Övé a világ legerősebb hadserege? Abd el Krim és a drúz főnökök megmutatták, hogy ennek a hitnek mennyi gyakorlati értéke van. Ezzel szemben Itália erős, követelése pedig igazságos. Negyven millió ember nem fér el a fél-szigeten és egymillió ember szívesen meghal azért, hogy a másik harminckilencnek boldogabb élete legyen.

Quis contra nos?

Anglia, amely minden olasz terjeszkedést csirájában elfojthatna, a mi oldalunkon. A Duce hatalomralépésének első pillanatától nyílt angolbarát politikát űz, s a két ország között minden függő kérdést rendeztek. Az angol királyi pár római látogatása véglegesen megpecsételi a barátkozást, s az olasz-spanyol szerződés új ellenfelet sorakoztat fel Franciaország háta mögé. — A németek? Majd velük is megegyezünk. — A Duce csak azért használt olyan éles hangot a Brennerhatár kérdésében, hogy a németek délre irányuló terjeszkedési vágyát visszaszorítsa, de nem azért, hogy Németország másirányú terjeszkedését, vagy pláne szabad fejlődését megakadályozza. — A kis-antant, Franciaország keleti csatlósa? Majd felrobbantjuk ezt a szövetekezést. Pár év diplomáciai

munkája és Franciaországot úgy bekerítjük, mint annak idején VII. Edwárd a németeket.— És mindezt teljes egyetértésben Angliával, amelynek ugyanaz a célja, mint nekünk. A brit oroszlán és a római sas fogja dominálni a jövőt. Ki állhat ellen ennek a hatalmas szövetségnek¹?

Így gondolkodott, így forrongott a hirtelen feltámadt Itália s a messzi jövőt ilyen lázas szavakkal kergette az ifjúság vakmerő lendülete. Újságok, folyóiratok, klubok, párhelyiségek másról sem beszéltek, mint hogy Itália terjeszkedni akar, hogy az olasz lakosság nem fér be a félszigetre s ezt a problémát meg kell értenie Európának. Az ábrándok és remények tavaszi lendületére a napsugár vakító fényével ragyogott rá a hír: Mussolini elindul Afrikába és megszemléli a tripoliszi gyarmatokat. A Duce nem személyszállító luxushajón utazik, hanem az olasz hajóraj élén, páncélos csatahajón. És nem Nápolyban, vagy Palermóban száll hajóra, az induló flottát Ostiába rendelték, a római császárok régi kikötőjébe.

Mindenki érezte, hogy Mussolini útja többet jelent egy egyszerű udvariassági látogatásnál, vagy pedig egy közigazgatási jellegű cselekedetnél. Tudta mindenki, hogy a modern Caesarnak Afrikában való megjelenése az olasz hatalom demonstrációja lesz, amely ellen a francia sajtó nyomban rémítő láímát csapott.

A Duce felkészült az útra. Április 7-én, elutazása előtt még részt vett a nemzetközi sebész-kongresszuson, s a világ összes orvosprofesszorainak gyülekezetén ő mondotta a megnyitó beszédet. Délelőtt 11 órakor hagyta el a Catinni palotát, ahol a kongresszus ülésezett. Dino Grandi és Melchiori államtitkárok kíséretében mosolyogva lépett ki a kapun a capitóliumi térre, amelyet már ellepett a tüntető, ujjongó tömeg. Mindenki a tripoliszi út lázában égett és a lelkesedés forró hulláma ostromolta a miniszterelnököt. A tömeg áttört a csendőrségi kordont, mindenki közlőről

akarta látni s Ő a kapuban jókedvűen beszélgetett el az emberekkel, mialatt két államtitkára az autója keresésére indult, amely szokása ellenére nem volt a kapu előtt.

Dino Grandi végre felfedezte az automobilt, a szorongó tömeg miatt a soffőr nem tudott a feljáróhoz hajtani. Az autó nem mozdulhatott s így Mussolini indult el a tömeg üdvívalgása között a kocsija felé. A kezek a magasba lendülnek, s a hatalmas tér egyetlen kiáltástól morajlik:

— Alala!

A miniszterelnök már ott áll az autója előtt az egetverő riadalomban. Még egyszer visszafordul, hogy köszönjön, de gyors mozdulatát hirtelen megállítja valami, öt lépés távolban tőle egy ötven év körüli öregasszony hirtelen a kendője alá nyúl. A napsugárban a revolver csöve villan és a következő pillanatban már el is dördül a lövés.

Az ujjongó tömeg az első pillanatban kővé meredt. Mi az? Mi történt? Merénylet? Meghalt? Agyonlőtték? — hullámozott végig a rémület.

Az első pillanat elmúlásával, mikor az emberek látták, hogy Mussolini állva maradt, féktelen dühel vetették magukat a merénylőre. Az öregasszonyt hajánál fogva taposták le a földre, és ott a helyszínen darabokra tépik, ha Mussolini nem int az odasiető csendőröknek:

— Elég!

Sebészek rohannak le a kongresszusról, egy fehérszakállas fej hajlik a vérző arc fölé: a tömeg már tudja, hogy a sebesülés jelentéktelen, a golyó csupán az orrcimpát súrolta. Le kell mosni, tapaszt tenni rá és nincs semmi baj. Mikor az autó elindult, újra viharos éljenzés szárnyal körülötte s ő zsebkendőjét vérző orráról levéve, már mosolyogva integet:

— Nyugalom, nyugalom, nem történt semmi sem!

Az autó befut a külügyminisztériumba, amelynek kapuit azonnal lezárják. Az újságok rend-

kívüli kiadásából tudta meg a közönség, hogy a merénylő ír nő, a neve Violette Gibson s orvosi megállapítás szerint elmebajos.

Róma lázongott. Azt beszéltek, hogy a merénylő lakásán házkutatást tartottak s ott különböző leveleket és fascistaellenes lapokat találtak. A lapok a franciaországi emigránsok újságjai, a revolver, amelyet a merénylő használt, 6.35 milliméteres Lovel-pisztoly. Milyen gyártmány? Francia.

A város ott zúgott délután a Guidoni palota előtt. Mindenki tudta, hogy Mussolini, mintha semmi sem történt volna, nyomban a merénylet után folytatta aznapi munkáját, amelyet csak akkor szakított félbe, amikor a Vatikán és nyomban utána a külföldi képviseltek fejezték ki szencsekívánataikat. Most ott van a Guidoni palotában, a fascista-párt végrehajtóbizottsági ülésén. Az izgalom megreszkettette az ablakokat:

— Látni akarjuk Mussolinist! Halljuk! Halljuk!

A Duce megjelent az erkélyen. Az orrán fehér flastrom. A keze a megszokott energikus mozdulattal villan meg az erkély fölött:

— Nem történt semmi... Maradjatok nyugodtan, a fascista-rendszert semmiféle veszedelem nem fenyegeti...

Egy hang sivított:

— A külföld!

A válasz rácsattant:

— A külfölddel szembenézünk! Ha erre a szóra vártatok, kimondtam!

A zaj lecsendesült, a tömeget ismét kielégítette. Hazament, átöltözött. Reggel már a Cavour csatahajó fedélzetéről intett búcsút a fegyverbe öltözött ostiai kikötőnek és két nap múlva hajója horgonyt vetett Afrika partja előtt.

Tripolisz!

1904-ben, ifjúsága első fellobbanásában ő volt, aki ellenezte a tripoliszi expedíciót. Ma ő az, aki meg akarja vetni lábát ezen a földön, hogy onnan elindulhasson új vizek felé. 1904-ben azt hirdette,

hogy Tripolisz meghódítása céltalan dolog s lazítása miatt börtönbe került. Ma itt van, ugyanabban a Tripoliszban és az egykori fiatal, fanatikus, szocialista agitátort, a régi Caesarokat megillető tiszteletadással köszöntik Afrika partjai. Gözbárkán száguld a kikötőig, fogadja a kormányzó jelentését, a szeme végig villan a fehér turbánok és aranyos sasok felett és azután nyeregbe száll. Burnuszos arcok sötétlenek végig az uccán, kíváncsi női szemek csillognak a fátyolok fölött, amikor a katonaság sorfala között a fötérré érkezik. Az arab lakosság már ott tolong a forró homokban. A város benszülött polgármestere különös ajándékkal lepi meg: ragyogó damaszkuszi pengével és pompás arany írókészlettel, mert „ez az ajándék illeti meg legjobban a toll és a kard férfiat.“ Megköszöni az ajándékot és ott lóháton, a csapatok élén lelkesítő beszédet mond a lakossághoz, amelyet nyomban lefordítanak arabsra. Amikor; a tolmács ahoz a mondathoz ér, hogy a Duce azt akarja, hogy ez az ország a jövőben virágzó és boldog legyen, lelkesítő éljenezés porzik az alakja körül.

A terem az arab lakossághoz beszélt, a kormányzósági palota előtt pedig fegyverben állt a két tripoliszi légió. Az arabs paripa megtorpan a csapatok előtt és a lovas hangja keresztülhasít a sivatagon:

— Fascisták! Az én utazásom nem egyszerű közigazgatási cselekmény. Az én utazásom Itália hatalmának megerősödését jelenti, azt a hatalmat, amely származását Rómától vezeti le. Bennünket a Sors küldött ebbe az országba. Senki sem tud útjába állani a Végzetnek és senki sem fogja megtörni hajthatatlan akaratunkat!

Délután díszszemle. Künn van az egész arab lakosság, amely tágranyílt szemekkel bámul a csodálatos látványosságba. A tengerek úszó acélvárain megdördülnek az ágyúk, a sivatag homokján két órán keresztül paták és lábak lármája morajlik, s az égen óriási madarak zúgnak el hir-

telen lebukkanással egy szürkeruhás lovas előtt. A benszülöttek babonás félelemmel néznek fel erre az alakra, akinek hatalmáról és dicsőségéről csodákat meséltek nekik az olasz katonák. A hajóágyúk szakadatlanul dörögnek, a repülőgépek szédítő ívekben keringenek a levegőben, a csapatok elvonulása még egyre dübörög, sasok ragyognak meg a forró délszaki napban, az apró négyszögletű zászlókon felvillan a régi négy betű:

„S. P. Q. R.“

Egy fiatal amerikai újságíró áttöri a kordont, karja a magasba szökken és az ujjongás forrongó extázisában kirobban belőle a szó:

„Ave Caesar!“

A FASCISTA TÁRSADALOM

Az európai sajtó hetekig nem beszélt másról, mint a tripoliszi útról, amelynek jelentőségét vagy lekicsinyelték, vagy túlbecsülték. A Duce utazása különösen Franciaországban vert viharosabb hullámokat, mert mindenki tudta, hogy az olasz gyarmati aspiráció, csak Franciaország kárára érvényesül. Az angol-olasz jó viszony fokozódása, az olasz-spanyol szerződés, az olasz-görög közeledés, Olaszország előretörése a Balkánon, mindmegannyi intő és izgató jel volt a franciák szemében, akik a békeszerződés óta megszokták, hogy a kontinens irányítása kizárólag őreájuk tartozik. Az idegesség még fokozódott, amikor a Duce hazatért Afrikából és Róma olyan káprázatos ünnepséggel fogadta, mint hajdan diadalmenetben hazatért hadvezéreit. Az uccákon, a házak falain mindenütt Mussolini neve, az üzletekben az arcképe, gyalog, lóháton, repülőgépen, zsakettben, egyenruhában. Az idegenek a fejüket csóválták, ha a keresztény Rómában ilyen kultusza lehet egyetlen embernek, akkor nem lehet csodálni, hogy a pogány Róma istenekké avatta a császá-

rait. Az ünnepségeknek folytatása egy még izgatóbb jelenség lett a gyarmati nap Itália egész területén. Újságok, röpcédulák, plakátok, szónokok, gyűlések ezen a napon másról sem beszéltek, minthogy Itáliának gyarmatokra van szüksége, hogy el tudja tartani egyre jobban szaporodó lakosságát. A gyarmati nap azt hirdette, hogy Olaszországnak nincsenek imperialista szándékai, Olaszországnak nem azért kell több gyarmat, hogy hódítson, hanem azért, hogy feles számú lakosságát új területeken tudja elhelyezni s ott munkával és fegyelemmel a kultúra és a civilizáció új bástyáit építse fel.

A francia sajtó idegeskedett.

Mit akarnak az olaszok? Mit jelent a Duce afrikai útja? A gyarmati napi Tüntetés-e ez, vagy pusztá erőfitogtatás? A támadó szándék bejelentése, vagy az olasz nemzet előkészítése arra a pillanatra, amikor órája üt? A felkorbácsolt és tettekre kész olasz ifjúság forrong. Meg lehet-e állítani az áradatot?

„Barátaim, — szólalt meg a hang, amely elkorbácsolhatta volna a fiatalságot a halálig is, — barátaim, úgy látom ti türelmetlenek vagytok a várakozásban. Amikor megígértem nektek, hogy az országban nyugalom lesz, megtartottam a szavamot. Mást akartok? Többet akartok? Türelmetlenek vagytok? Mielőtt kimondanám a gondolatokat, amely az enyém is, arra van szükség, hogy teljesen elsajátítsátok a munka, kötelességteljesítés, a fegyelem és az áldozat tulajdonságait. Ne türelmetlenkedjete! A nagyság órája nem kondul meg minden pillanatban. A végzet kereke forog és az az okos, aki éberén vigyáz és abban a pillanatban ragadja meg, amikor elhalad előtte. Ha én célt érek, ha a fascizmussal meg tudom változtatni Itália jellemét, akkor legyetek nyugodtak, hogy abban a pillanatban, amikor a sors kereke elzúg előttünk, meg fogjuk ragadni és új utakra kényszerítjük a mi akaratumk szerint.“

Az Új Ember, aki a hatalom átvételének pilla-

natától egyszerre mozgásba tudta korbácsolni a pártvillongások, forrongások és zürzavarok posványába ájult félszigetet, aki megtestesítője volt annak a nietzschei gondolatnak, hogy az élet csak veszedelmek közt jelenthet igazi boldogságot a férfinak s aki ezt a gondolatot rá tudta parancsolni az egész félszigetre, sokkal okosabb volt, semhogy be nem látta volna, hogy a felrázott és most már a szélső végletekbe lendült tömeghangulatot mérséklő szavakkal és ami még célravezetőbb, új meglepetésekkel kell levezetnie. Az a három és fél év, amelyet a kormányelnöki székben töltött, talán a legmozgalmasabb időt jelentette Itália történelmében. Az események, emberek és rendszerek villámgyorsan kergették egymást, ma ez, holnap az tűnt fel, hogy holnapután új eszméknek és új embereknek szorítsanak helyet.

Tegnap még mindenki a gyarmatokról beszélt, mára már új eseményt teremtett a kormány elnöke. A nemzeti öntudat, a gyarmatosítás, az impérium gondolata már fel van korbácsolva a lelkekben, hadd forrjon és erjedjen ott tovább. Lucullus, Pompéjus és Caesar hódításainak színhelyéről más térre száguld a fantázia.

1926 júniusában a kamara elfogadja az érdekképviseltek felállításáról és a termelési erők megszervezéséről szóló törvényt, s ezzel folytatja a fascista forradalom belső reformjait.

Az új törvény az eddigi liberális állammal ellentétben, nem politikai pártokba, hanem érdekképviseltekbe sorozza be a társadalmat. Az új törvény szelleme szerint a mérnök, mint mérnök, a kereskedő, mint kereskedő, a művész, mint művész keresi a maga érvényesülését és ezért érdekeiknek képviselőt nem jobbra-balra ígérgető politikai pártokra, hanem a maga foglalkozási köréből megalkotott szervezetekre kell bíznia. Az új törvény az ország egész lakosságát három nagy szövetségbe sorolja, még pedig a munkaadók, a munkások és munkavállalók nemzeti szövetségébe.

E három nagy szövetség kebelén belül külön alosztályok működnek, az egyes foglalkozási ágak szerint. A Munkaadók Nemzeti Szövetsége alá tartozik az ipar, a földművelők, kereskedők, a szárazföldi és tengeri szállítók és a bankárok és bankok érdekképviselője. A Munkások Nemzeti Szövetsége az ipari üzemek technikusainak, munkásainak és tisztviselőinek, a földmunkások, a kereskedelmi alkalmazottak, a szállító, üzemi alkalmazottak és a banktisztviselők érdekképviselőiből áll, a Munkavállalók Nemzeti Szövetsége pedig a szabad pályákon működők, a művészek és írók s végül a kézműiparosok érdekképviselőjét foglalja magában. A tizenöt érdekképviselő e három nagy szövetségben összpontosul s ez a három szövetség egy legfelsőbb fórumban, a testületek minisztériumában (Ministero delle Corporazioni) egyesül. A törvény szerint minden állampolgárnak be kell iratkozni valamilyen érdekképviselőbe. Ez az intézkedés biztosítja a legszélesebb néprétegek részvételét, az állami élet irányításában. "Ha a mérnököknek, a munkásoknak, a kereskedőknek, az iparosoknak nem politikai pártokból, hanem a saját keblükből kell megválasztani vezetőiket, akkor valószínű, hogy a legkiválóbb embereket fogják kiállítani érdekeik képviselőire. Ilyen módon biztosítható a fascista forradalomnak az az alapelve, hogy *a kevesek, a kiválasztottak, a tehetségesek kormányozzák az államot*" A tizenöt különböző érdekképviselő megválasztja a maga vezetőit, ezek valószínűleg szintén tehetséges emberek lesznek. A tizenöt érdekképviselő három nagy szövetségbe tömörül és valószínű, hogy a legkitűnőbb emberek fognak itt is az élére állani. A három szövetség felett a minisztérium áll, amelynek a vezetője maga Mussolini. Az új minisztériumnak feladata az, hogy a felállított szövetségek segítségével állandó érintkezésben legyen a gazdasági élettel, hogy a villongásokat megakadályozza, hogy a különböző érdekeket az állam szempontjából egyesítse s hogy a munkának ilyen

organikus megszervezése mellett a gazdasági élet legtitkosabb műhelyeibe is bepillantson és így a veszedelmessé váló bajokat idejében kikutassa és megelőzze.

„A világtörténelemben“ — hirdette Mussolini, „most először fordul elő olyan konstruktív forradalom, mint a miénk, mely a termelés és a munka terén békés úton valósítja meg a nemzet minden gazdasági és szellemi erőforrásának egyesítését, hogy valamennyit a közös cél felé irányítsa. Most születik meg először tizenöt nagy szövetség állandó rendszere, az egyenlőségnek ugyanazon a magaslatán, amelyeket az állam egyformán elismer és garantál.“

„Az állam célja, hogy a nemzet erős legyen. A nemzet ereje attól függ, hogy a munka és a termelés nyugodt menetét ne zavarja semmi. A termelés folytonosságát az tudja biztosítani, ha az állam, mint pártatlan irányító és ellenőrző szerv, felette áll valamennyi érdekképviselőnek. Az állam ezt a szerepét csak akkor tudja betölteni, ha maga feltétlen hatalom, s ezért a liberális államnak, amely szabadjára engedte a termelési erők érvényesülését, s ezzel az osztályharc előidézője lett, el kell tűnnie. Helyébe lép az új, amely erős kézzel nyúl bele az érdekek szerteágazó rendszerébe. Az új állam az egyenlőség helyett fegyelmet hirdet, a testvériség helyett munkát, a szabadság helyett pedig kötelességteljesítést és áldozatot. A gépek századában nem lehet a gyakorlati életben megbukott jogászai definíciók szerint kormányozni a nemzeteket“.

„Két módszer indult el a liberális állam ledöntésére, az orosz és az olasz. Az orosz, a bolsevizmus, ostoba és durva kísérlete, egyetlen csapással szétrombolta az állam régi gépezetét. Az ezer darabra hullott gépezetet nem tudta mással pótolni, s ezért el kell buknia. A faseista forradalom nem rombolta szét az első pillanatban az állami gépezetet, hanem lépésről-lépésre cserélte ki az alkatrészeit. Így történhetett meg, hogy

Moszkva visszafejlődik, Róma pedig fokozatosan távolodik attól a ponttól, ahonnan elindult.“

Az az ember, aki 1922. őszén kezébe kapta a kormány gyeplőjét, újító még a forradalmi mód-szerekben is. Lassan és fokozatosan verekedte magát előre, de haladásának gyorsasága az idővel egyre növekedik. A gazdasági jólét megeremtésével fokozatosan hullottak az ölébe a pártok, újságok és szervezetek. A fascista munkásszervezeteket annyira megerősítette, hogy 1925-ben a munkaadók már kimondhatták, hogy munkabér kérdésében csak ezekkel a szervezetekkel tárgyalnak. Erre a határozatra, — amely a szociáldemokrata párt tönkretételét jelentette, — már megcsinálhatta a bérkérdés szabályozását s a munkaügyi bíráskodás megeremtésével és a sztrájkok betiltásával megalapozhatta a termelés nyugodt menetét. És most jött az újabb lépcsőfok, az ország egész lakosságának érdekképviseltek szerint való csoportosítása, amely egyrészt teljesen ki akarja pusztítani a *politikai* pártokat, másrészt merőben új gondolkozás felé kényszeríti az embereket.

Te mérnök, munkás, iparos, te azt akarod, hogy érdekeid képviselve legyenek? Ne bízd többé magad a te foglalkozásodhoz nem értő politikusokra, akiknek képességeit nem is ismered, hanem alkoss a magad szakmájából szövetséget és állítsd az élére a szakmád legkiválóbb embereit. A legszélesebb néprétegek képvisellete itt biztosítva van, de a saját körötökből választott vezetőitek az egymással való örökös érintkezésben jobban át fogják érezni a nemzet egyetemes érdekeit és te, egyszerű ember jobban el fogod hinni az igazságot annak, akit ismersz, akit a körödből választottál, mint annak az ismeretlennek, aki ma ilyen, holnap olyan elveket hirdet a hordó tetején.

Ez az új rendszer fogja pótolni a parlamentet? A vezér szerint igen. A modern állam nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy állampolgárait jogászai fikciók miatt egymás ellen uszítsák. A XX. század állama egyetlen társadalmi tagozó-

dást ismerhet el, a foglalkozási ágak szerinti szervezkedését. Ebből önként következik, hogy a népképviseleti rendszeren alapuló parlamentnek meg kell szűnnie, s helyébe az érdekképviseletnek parlamentje lép. A fejlődésnek ebben az irányban kell haladnia; ez a fascizmus tanítása.

„Mi új elvet képviselünk a világban, a liberalizmus, a plutokrácia, a szabadkőművesség, a demokrácia, az 1789 valamennyi halhatatlan elvének teljes és tökéletes tagadását. 1789 eszméit már túlhaladta az idő. Nekünk nem kellene ezek a roszdás régiségek. Nekünk nem kell többé sem a liberalizmus, séma demokrácia; ott nyugszanak ezek a halál örökös békéjében. A fascizmus a történelem temetőjében hagyja ezeket az őskori leleteket. Amit Franciaország csinált 1789-ben, azt csinálja ma Itália, új szót mond a világnak és ezzel átveszi a jövő képviseletét.“

Az Új Ember fenn a Chigi palotában olyan nagy dolgot mondott ki, amelynek hatását századok visszhangozhatják. Mi lesz, hová fejlődik a társadalomnak ez az új szervezete? Falanster lesz belőle vagy paradicsomi Megáll-e ennél a merész újításnál, vagy állandóan gyorsuló lendülete még tovább halad? Lenin a bomba hirtelen dőrével robbant be Európába és egyszerre roncsolt össze mindent, ahol lecsapott. Mussolini a kilőtt ágyúgolyó egyre fokozódó sebességével távolodik el a kiindulási ponttól és süvölt végig a firmamentumon az ismeretlen messzeségbe.

Az új javaslatot, mielőtt törvényerőre emeltetné, elküldi D'Annunzionak, aki ezzel az új társadalmi berendezkedéssel már Fiúmében kísérletezett. A költő, akinek quarneroi lázadása elragadta Jugoszlávia elől Fiúmét s így lehetővé tette, hogy azt a Mussolini-kormány annektálhassa, a fascizmustól megkapott minden tiszteletet és minden elismerést. Hercegi címet, rangban első lesz az uralkodóház tagjai után, tábornoki rangot az olasz repülőcsapatban, amelynek ő volt legvakmerőbb katonája, s most ő lesz a főpa-

rancsnoka. — Költő, mióta a világ fennál, ilyen magasra nem jutott.

Vájjon megleégedett?

Mussolinihez, akire a fűméi forradalom elbukása után egy darabig neheztelt, most máibelső barátság fűzi. A nép isteníti és hódolattal borul le istenadta zsenije előtt.

És mégis ...

Elzárkózik minden nyilvános szerepléstől. Ott él, visszavonulva káprázatos fényvel berendezett villájában, a Garda tó ezüst olajerdői s a tavasz örökös ragyogása között. Mint egy ríj Lucullus, onnan nézi végig az elzúgó időt, amelynek indulását ő kondította meg, s amelynek zengő quadrigáján most a másik: az új Caesar száguld koszorús fővel a történelem roppant diadalívei felé.

ÉS ŐK MOROGTAK

Verescsagin csodálatosan szép képe alatt, amely a grandé armeé visszavonulását, a menekülő, kétségbeesett katonák óriási tömegét rajzolta meg, különös felírás sötétlik:

És ők morogtak...

Az az óriási hadsereg, az elvek, rendszerek, érdekek és emberek kavargó összeviaskodása, amely rendetlen futásban menekült az új Caesar egyre villámlóbb ökölcsapásai előtt, nem várhatta hangtalanul a diadalt, amely a múlt és a multat képviselők teljes halálát jelentené. Az ellenzék, amely kivonult az Aventinora és amelyet a hirtelen feltört gazdasági és ipari fellendülés a teljes elfeledés reménytelenségével fenyegetett, a munkanélküli politikusok, az érdekeikben megsértett emberek, a régi eszmék becsületes és meggyőződéses hirdetői, akik a felkelő hatalom üdvözlése helyett magasztosabb feladatnak tartották megővni a régi romokat, a parazitákat, akik a múlt emléin élőködtek, de akiknek az új állam kenyeret nem adott, egymásra néztek a szörnyű reménytelenségben.

És ők morogtak ...

Párizsban ezrekre rúgott az úgynevezett emigránsok száma, a bűnösöké és az üldözötteké. Anarchisták, kommunisták, akik bírói ítélet előtt szökdöstek a külföldre, liberális és demokrata politikusok, a régi rend hívei, akik nem tudtak beilleszkedni abba a forrongó új stílusba, amely mindenkit elsepert maga előtt, aki útjába állt. Emberek, akik nem tudták megérteni, miért üldözték őket, ha bírálni merték a vezért, akiknek egész gondolatvilága merőben ellenkezett a harcos, feltörő fiatalsággal, amely uralma alá gyűrte a félszigetet.

És ők morogtak ...

Eleinte csak újságok jelentek meg, amelyek Párizsból telekürtölték a világot a fascizmus rettentő veszedelmével. Eleinte csak elméleti harc volt, a liberalizmus, demokrácia, vagy a szocializmus elveinek megvédelmezése és az új rend alapvető tételeinek erős bírálata. Később a harc átcsapott a személyeskedés terére, a bírálat gyűlöletté fajult, a támadás pedig rágalomná. A párizsi emigráns sajtó lassan teljesein a kommunisták, anarchisták, szocialisták vezetése alá került, akik nap-nap után a legképtelenebb híreket közölték „a Borgiák késői ivadéká“-ról, aki hideg kegyetlenséggel mészároltat le elveket és embereket és aki a hódító imperializmus falánk tekintetével pislog át a tengereken és ha ma nem, de holnap biztosan felborítja a világ békességét.

És ők morogtak:

... Milyen könnyű volna végezni vele ... A zsarnok, nem vigyáz magára. Reggelenként ott lovagolhat a Villa Borghese százados fái alatt szónokol lóhátról és autó tetejéről, mialatt ezer és ezer ember van, két lépésre a testétől. Kordon, szuronyok sehol. Ez a rettenetes ember nem fél senkitől, pedig tudhatná, hogy az a föld, amelyen jár, nemcsak szeretni, de gyűlölni is tud. Hallania kellett, hogy a rinascimento államférfiai, ellenfelekkel szemben hathatós argumentumként

használták a politikai gyilkosságot, emlékeznie kellene arra a bombára, amely Monzában oltotta ki Umberto király életét és tudnia kell, hogy az első Marcia su Roma-t Casear csinálta meg, amikor átkelt a Rubiconon, hogy dicsősége delelőjén vérében omoljon össze Pompéjus oszlopánál. Két merénylet nem sikerült ellene, majd sikerülni fog a harmadik.

És ők morogtak:

— Ha megölhetnénk!...

Az új Brutusok töre ott szikrázott már a gyűlölet köszörűkövén.

AZ ÚJ BRUTUSOK

1926 szeptember 11-én délelőtt 10 órakor, amikor lakásáról a Chigi palotába hajtatott, a Porta Piánál rettentő dördülés porzott fel az autója mögött. A járdáról egy fiatal suhanc bombát vágott a kocsijához. Ha tíz centiméterrel pontosabban céloz, a bomba az autó nyitott ablakán berepül a kocsiba és az ülésen explodál. A merénylő csak egy hajszállal tévedett. A bomba az ablakpárkányhoz vágódott, ahonnan visszahullott a kövezetre és a gyorsan haladó autónak csak a hátsó részét roncsolta szét. Mussolini sértetlen maradt. Rákiáltott a sofőrjére:

—Állj!

A bomba szétrobbanó szilánkjai nyolc járóke-lőt sebesítettek meg. A jajgatásra pillanatok alatt óriási embertömeg verődött össze, amelynek elke-seredése a végletekig fokozódott, amikor meglátta a vérükben fetregő sebesülteket. A merénylőt azonnal lefogták és a öklök és botok szétzúzták volna a csontjait, ha az odaérkezett rendőrök ki nem szabadítják.

Az autó utasa nyugodtan odaszólt a sofőrnek:

— Nincs semmi baj, hajts tovább!

Az autó befutott a Chigi palotába, a kormány-elnök felment a lépcsőn és tíz perc múlva fogadta a referenseit. Negyedóra múlva az egész Róma

tudta már a harmadik merénylet megghiúsulását és XI. Pius pápa a déli órákban szerencsekívánatait fejezte ki, az Egyház áldását küldvén a megmenekült Mussolininek.

A kormányelnök lehajtott fővel fogadta a Vatikáni üzenetét. Olaszország miniszterelnökei közül ő volt az első, aki pápai áldást kapott. Az asztalára százával hullottak az üdvözlő táviratok s a külföldi diplomaták egymásnak adták a kilincset, hogy szerencsekívánataikat kifejezzék.

Künn, az ablaka előtt morajlott a város. Róma kormányzója tüntető felvonulást rendezett a tiszteletére. A nép már tudta, hogy Giannini, a merénylő, Franciaországból szökött haza, s hogy a franciaországi emigráns anarchisták agyából pattant ki a merénylet, akik mint politikai üldözöttek Franciaország vendégszeretetét élvezték.

Franciaország! Megint Franciaország? Csend-öröknek kellett elverni a tüntetést a francia követség előtt. A Piazza Colonnán, szemben a kormányelnök ablakával, Franciaországot abcúgolják és ez a dühöngő, morajló tiltakozás csak akkor csap át egetverő riadalommá, amikor a Duce alakja megjelenik az erkélyen.

„Köszönöm — kezdte csendesen az ismerős hang — a lelkesedés és a szeretet őszinte megnyilvánulását, de követelem, hogy a nyugalmat és a rendet ne zavarja senki sem. Egy olyan hatalmas nemzetnek, mint az olasz, uralkodnia kell az idegei felett és egy oly hatalmas pártnak, mint a fascista párt, tudnia kell hogy a nemzet méltóságát és teljes fegyelmét semmiféle incidens nem ingathatja meg.“

— Nem mi lázongunk, hanem az ellenségeid! — süvöltötte a válasz a tömegeből.— Az emigránsok... A franciák, akik túrik, hogy a vendégjog védelme alatt merényleteket tervezzenek...

„Azt akarom — csattant fel a válasz —, hogy azt a komoly szót, amelyet most ki fogok mondani, megértsék egyszer már azok is, akik az olasz határon túl bűnös nemtörődömséggel szem-

lelik a fascistaellenes mozgalom kinövéseit. A francia kormánynak meg kell szüntetni az olasz emigránsok fascistaellenes agitációját, amelynek egyenes következménye a mai merénylet. Franciaország vessen véget ennek a bűnös nemtörődöm-ségnek, mert különben veszélyezteti a baráti viszonyt, amely a két államot ma összefűzi, de amelyt a maihoz hasonló epizódok könnyen felboríthatnak.“

A tömeg helyeslően rivalgott.

„Hosszas megfontolás után elhatároztam — csengett most már egyre élesebben a hang —, hogy erélyes eszközökhöz nyúlok. Teszem ezt nem magamért, mert én nem félek semmiféle veszedelemtől, hanem teszem a nemzetemért, az állhatatosan dolgozó olasz népért, amelynek békés munkáját nem zavarhatják meg a gonosztevők. Ha megtudtuk szüntetni az általános sztrájkok rendszerét, úgy véget fogunk vetni a merényletek egyre gyakrabban megismétlődő sorozatának is ...“

Az ucca rázúgta: „Halál az árulókra!“

Igen — süvöltött most már ércesen a hang —, be fogjuk vezetni a halálbüntetést. Eddig nyugodtan lövöldözhetek és hajigálhattak bombát, mert tudták, hogy az életük nem forog veszedelemben. Majd meglátom, hogy most, ha a halálbüntetést bevezetjük, lesz-e bátorságuk ahhoz, hogy az életüket kockáztassák? Oszoljatok szét és menjetek haza nyugodtan, a megtorlás nem fog elmaradni. Tudjátok jól, hogy az én szavaimat mindig a tettek követik.“

Az előszobájában ott tolongtak a fascistaképviselők, akik mind üdvözölni és látni akarták. A Duce a szokott sarkastikus mosolyával zavarta szét az ünneplőket:

— Az Istenért, ne üdvözöljetek már annyira! Fő, hogy megmenekültem, a többi mind felesleges. A ti kötelességetek most az, hogy a rend és a nyugalom tökéletes biztosításán őrökjete. Köszönöm, hogy eljöttetek, jól esett a szeretetetek, de most menjen mindenki a maga helyére és telje-

sítse a kötelesség-ét, mert a rend és a nyugalom a mi örömnknél is előbbrevaló.

Ezzel visszament a szobájába. Tíz perc múlva Paolucci di Calbola márki, a kabinetfőnöke jelentette, hogy Túra ti főtitkár vezetésével a fascista-párt küldöttsége kér kihallgatást.

A Duce mosolygott. — Ezek is gratulálni akarnak. Ereszd be őket, úgy látszik, nincs menekülés. — A küldöttség Turati vezetésével belépett a szobába:

— A fascistapárt azt óhajtja, hogy a Duce többet törődjék személyének biztonságával. Nagyon vigyázatlan. Mindenkit közel enged magához. Egyedül lovagol, lassan vezeti az autóját, megáll a tömeg között...

A kormányelnök közbevágot:

— Köszönöm, hogy eljöttetek, de kérlek, ne kínozzatok. Nem mondok le sem a sportról, sem arról, hogy az emberekkel érintkezzek. Nem vagyok hajlandó börtönbe zárni magamat. Azt mondjátok, hogy jobban vigyázzak magamra? Azt hiszem, azzal, hogy mindig szerencsésen megmenekülök a veszélytől, már megtettem, amit tenem lehet. A többit elvégzi az Isten akarata.

Mit mondott Napóleon, amikor az egyiptomi gúllák alatt materialista tudósai az Isten nemlétét bizonyították?

„Az urak nagyon szellemdúsak, — felelte a császár és felmutatott a tompafényű csillagokra, — de nem mondanák meg, hogy ki teremtette és ki tartja fenn mindezeket?*

Párizs lázongott a miniszterelnök szokatlan hangú beszédére. A francia sajtó visszautasította a cézári hangot és a nemzet becsületének megmenntését követelte. Franciaország távol áll minden aljas merénylettől, de nem hajlandó megtagadni a politikai menekültektől a vendégjogot. Az olasz sajtó nap-nap után élesebben vágott vissza, de három hét múlva a francia belügyminiszter rendeletben tiltotta meg az idegenek politizálását Franciaország területén.

Itália fellélegzett. A Duce már nem is törődött ezzel a „jelentéktelen incidenssel“. Livornóba megy, ahol találkozik Chamberlainnel. A Delphin fedélzetén, a tenger őszi ragyogásában két és fél óra hosszat tanácskozik a két államférfiú. A világ szeme rajtuk, hiszen pár héttel ezelőtt Briand és Stresemann azzal lepték meg Európát, hogy barátságosan együtt reggeliztek Thoryban. Az európai sajtó egy német-francia szövetség kialakulását jósolgatta és így a livornói tanácskozás úgy szerepelt a köztudatban, mint a német-francia közeledés következménye. Chamberlain ugyan azt mondta, hogy a találkozás mindössze két barát beszélgetése volt s az olasz miniszterelnök sem volt hajlandó hosszabb nyilatkozatra, az újságíró azonban elvből nem hisz senkinek, politikusnak és államférfinak pedig legkevésbé. Nem csoda tehát, ha e beszélgetés után a sajtó az angol-olasz barátság újabb kimélyítését s egy olyan szövetség' előjeleit harangozta be, amely a világpolitika irányítója lesz. Ebbe a szövetségbe be akarják vonni a németeket is, hogy elragadják őket a franciák elől — ki hitte volna ezt két évvel ezelőtt?

A Duce pedig, aki az utóbbi időben állandóan az érdeklődés pergőtüzében állott, október végén elutazott Bolognába. 1926-ban ott zajlottak le a Marcia su Koma ünnepségei. Ötvenezer feketeinges szorongott az új sporttelepen s az összegyűlt rengeteg ember dörgő éljenzéssel köszöntötte a Duce-t, aki lóháton, főparancsnoki egyenruhában, fekete kócsagtollas kalppal jelent meg a serege előtt.

„Fascisták, — hasított át a hangja a feketeingesek éljenző kiáltásai fölött, — a mai diadalünnepen első gondolatunk az egész fegyveres erő legfelsőbb parancsnokáé: Éljen a király! Azt akartam, hogy a Rómába való felvonulás évfordulójának ünnepségei az idén Bolognában jussanak tetőpontra s hogy az itteni megnyilatkozás jellegénél és jelentőségénél fogva minden előbbit

túlhaladjon. Itt a felfegyverzett nép teljes lelkesedéssel támogatja a fascista rendszert, itt az egész nép nyilatkoztatja ki, hogy hajlandó engem követni mindenhová.“

Utolsó szavait elragadja az éljenzés feltörő viharzása és diadalmas erővel zengeti végig a város fölött.

„A megingathatatlan fascista uralom ötödik esztendeje a legjobb kilátásokkal kezdődik, — kiáltja a nyeregből felemelkedve a vezér. — A fascizmus a leperdült évek során nem csak szélességben, hanem főleg mélységben növekedett és minden igaz olasznak valósággal polgári vallása lett. Feketeingesek, emeljétek fel a puskáitokat, hogy az egész világ meglássa szuronyainknak érdekét és érezze elszánt és győzhetetlen szívünk dobogását.“

Az ötvenezer; puska egyszerre lendült a magasba és a dübörgő éljenzés egyetlen óriási hangba olvadva, zúgatta meg a levegőt.

Másnap egy tudományos kongresszust nyitott meg Mussolini és aztán Dino Grandi külügyi államtitkár kíséretében autóba szállt, hogy a pályaudvarra hajtasson. A város ujjongva búcsúzott a vezértől. Virágot szórtak a kocsijára, zászlók lobogtak, s harsányan éltették mindenütt, amerre elhaladt. A Via Riceoli és a Via Indipendenza között abban a pillanatban, amikor az automobil egy fordulóhoz érve, lassított, a közönség szakadatlan ovációjába hirtelen éles dörrenés vegyült. A csapatok sorfala és az automobil között néhány lépésnyire egy alacsony ember állt, aki füstölgő revolverét másodsor is ráemelte Mussolinire. A miniszterelnök ahelyett, hogy lehajolt volna, továbbra is előbbeni helyzetében maradt és rákiáltott soffőrijére:

— Állj!

Dino Grandi, aki az első merényletnél is Mussolini oldalán tartózkodott, rémülten fordult a miniszterelnökhöz:

— Megsebesült?

A Duce felállt a gépkocsiban és harsány hangon kiáltotta a közönségnek:

— Sértetlen vagyok! Senki se veszítse el a fejét!

A tömeg az első pillanatban nem értette, mert az egetverő ujjongásban a revolver dörrenését alig lehetett hallani. Csak akkor tudták meg, hogy merénylet történt, amikor a Mussolini autója mögött haladó másik gépkocsiból Balbo államtitkár és Ricci képviselő villámgyorsan rávetették magukat a merénylőre és megakadályozták, hogy a második lövést leadja. A tömeg féktelen dühvel ugrott a fiúra, s mire a rendőrség odaért, már végeztek is vele.

Negyven törszúrás és szuronydöfés járta át a testét és ha Balbo államtitkár meg nem akadályozza, a nyílt uccán karóba húzzák.

A miniszterelnök autója közben tovább hajtott az állomás felé és a bennülőknek csak most volt idejük arra, hogy az izgalmas percek után összenézzenek. Dino Grandi Mussolini mellére pillantott és felfedezte a lövés nyomát. A golyó átütötte a Duce mellén a Szent-Mauricius-rend szalagját, megcsúszott az érdemrend nagykeresztjén és a tömör fémről szerencsésen lesiklott. „Soha sem láttam még ilyen derültnek a miniszterelnököt,” — mondotta egy hírlapi nyilatkozatában Dino Grandi, — „mint e megghiúsult merénylet után.” A pályaudvaron közvetlen hangon elbeszélgetett a megjelent tisztekkal, akiknek tudomásuk sem volt a merényletről s amelyről ő egyetlen szóval sem tett említést.

A merénylet után a miniszterelnök Arpinati képviselőhöz, — a bolognai fascio vezéréhez, — a következő táviratot intézte:

„Ezúton is ki akarom fejezni örömöm és dicséretem a tegnapi csodálatos felvonulásért. Ezt a látványt sohasem fogom elfelejteni. Azt hiszem, hogy Olaszország történetében sohasem volt szorosabb kapcsolat kormány és nép között. Még sohasem volt példa a fegyverben álló

nép ilyen félelmetes seregszemléjére. A puskák erdeje elsötétítette a napot s én hallottam a mérhetetlen tömeg lélegzetét. Az utolsó pillanat bűnös epizódja nem homályosíthatta el e nagy-szerű nap dicsőségét. Küldöm neked a golyótól átlőtt Mauricius-szalagot, őrizd meg Bologna fascista emlékei között. Minden bajtársainknak egy feltétlen igazságot akarok odakiáltani: Semmi bajom sem történhetik, mielőtt feladatomat el nem végeztem!“

A negyedik merénylet híre olyan vihart zúgatótt végig Itálián, amelynek hirtelen kirobbanását alig tudták elfojtani. Az olasz temperamentum fergeteges erővel tört ki az ország különböző városaiban; lapokat, szerkesztőségeket, nyomdákat, párhelyiségeket romboltak össze, mert a fellázadt fascisták azt hirdették, hogy politikai orgyilkosságra felbujtó összeesküvés bűvik meg a bolognai merénylet hátterében. Az a puszta tény, — zúgta az ucca, — hogy Anteo Zamboni a merénylő, 16 éves suhanc, aki önmagától ilyen büntett elkövetésére nem vetemedhetett, bizonyítéka annak, hogy összeesküvők használták fel az áldozatul dobott merénylőt a maguk aljas terveinek. A francia-olasz határon újra megisméltődtek a tüntetések, a francia konzulátusok ablakait bevertek. Hiába volt a csillapító szó, a fellázadt tömeget a csendőrséggel kellett szétveretni. Sok halott és még több sebesült vére festette pirosra az uccák kövezetét, míg a rendet nagy nehezen sikerült helyreállítani. Az ügy hullámai azonban tovább kavarogtak, átcsaptak Franciaországba, ahol Ricciotti Garibaldi személye körül piszkos botrány pattant ki és végig sodródtak az olasz parlamenten, ahol Turati főtitkár vezetésével a fascistapárt a legkíméletlenebb megtorlás életbeléptetését követelte. A százhusz ellenzéki képviselőt, akik két éve nem jártak be a parlamentbe, megfosztják mandátumuktól, a halálbüntetést a király, a trónörökös és a miniszterelnök merénylőire életbeléptetik, s elrendelik a politikai rendőrség felállítását.

A kormányelnök, akit szerencsés megmenekülése alkalmából elsőnek ismét a pápa és a király üdvözölt, feláll a parlamentben és így okolja meg a halálbüntetés bevezetését:

„Ezt a büntetést azért vezetjük be, hogy az olasz nép nyugalmát megóvjuk. Azok a fiatal emberek, akik mindezideig makacsul ragaszkodtak ahhoz, hogy céllövészeti tanulmányaikat rajtam gyakorolják, tévednek, ha azt hiszik, hogy engem meg lehet félemlíteni. Ez a feltevés egyszerűen nevetséges. Semmiféle erő nem akadályozhat meg abban, hogy végre ne hajtsam el vállalt feladatomat.“

A személye már a sérthetetlenség fénykörében kezd élni a hívei előtt s az egyéni bátorság legendás alakjává emelkedik. A pápa a merénylet után felsóhajt: „Úgy látszik, a Gondviselés valóban különös oltalmába vette a miniszterelnököt“, a nép pedig hinni kezd abban, hogy ezt az embert merénylő keze el nem érheti.

Először távcsöves puskával akarták lelőni, másodszer az orrát súrolta a golyó, harmadszor az autója ablakfájáról pattan vissza a bomba és most negyedszer az érdemrendszalagját lövik keresztül pontosan a szíve fölött.

Mit mondott a fascista párt üdvözlő küldöttségének?

„A golyók kitérnek és Mussolini sértetlen marad.“

A KENYÉRHÁBORÚ.

Ezerkilencszázhuszonhat végén az új törvények, a fascista reformok, diplomáciai konfliktusok és tüntető felvonulások zajában, a merénylők fegyvereinek dörgése között érte meg Mussolini élete legszebb diadalát.

Itália megnyerte a kenyérháborút.

* Le „battaglia del grane. Szó szerinti jelentése: a búzacsata.

Egy évvel ezelőtt kezdte hirdetni Mussolini, hogy Olaszország talpraállásának legnagyobb akadálya, hogy nagy behozatalra szorul. Nincs vasa, nincs szene, kevés a gabonája. Vasat és szenet csak a természet adhat, de gabonát az emberi szorgalom is termelhet. Földművelők, termeljetek többet — zúgatta meg a jelszót a kormányelnök —, mert éhenhalunk valamennyien.

A beszédet nála mindig a tett követi. Megkezdődött a vértelen háború. Egy év alatt 480 ezer mázsa nemesített vetőmagot osztott szét a kormány, két és félmilliót, a fasciók mezőgazdasági szervezetei. Háromezer új motoreke hasított bele a földbe, tízezer kis mintagazdaság létesült kifejezetten a búzatermés kultiválására, kilencszáz magkiválasztó állomást állítottak fel, és úgyszólván pillanatok alatt, háromszáz új iskola épült a búzanemesítés tudományának népszerű elsajátítására. A pénzügyminisztérium harminchárommillió lírát adott kölcsön a gazdáknak, de szigorúan ellenőrizte, hogy azt csakis a búzátöbbszermelés fokozására fordíthassák. Az uccákon, pályaudvarokon plakátok harsogó betűi hirdették a kenyérháborút, tízezerlírás jutalmakkal serkentették munkára az embereket és a Ducsnak az 1925. és 1926. év viharos lendületében az új törvényjavaslatok, a tripoliszi út, a munkaügyi bíróság, a szakszervezetek minisztériuma, a királyi akadémia, a Balilla, ezer és ezer más intézmény felállítása között volt ideje arra is, hogy szavával — ezzel a mágikus erővel — mélyebbre nyomja az eke szarvát a föld porhanyós barázdáiba.

A római Constanzi-színházban zajlott le a kenyérháború diadalmi ünnepe. A győzelem döntő volt: Itália ötmillió hektár bevetett területén eddig csak negyvennyolcmillió mázsa búzát termeltek, az idén ugyanezen a területen hatvanmillió mázsa az eredmény, tehát az országos átlag több mint két mázsával emelkedett. A színház páholyaiban, a nézőtérén az estélyiruhás hölgyek és

frakkos urak helyett barnaarcú parasztok hallgatnak. A színpadon búzakeresztek és a rivalda előtt büszke felírás: III. Viktor Emánuel Itáliája újra diadalt aratott, megnyerte a kenyérháborút!

Paolo di Cesare, az egyszerű abruzzói paraszt ott áll a Duce előtt. Kezében óriási búzakoteg, az élet duzzadó kalásza:

— Egyszerű olasz paraszt vagyok, egyetlen fiamat elvesztettem a háborúban, de boldog vagyok, hogy felajánlhattam a hazának. Fogadd el tőlem, Vezér valamennyi olasz földművelő nevében ezt a búzakoteget. Ez Olaszország igazi győzelmi lobogója!

A taps fergetegesen zúg, a Vezér beszélni kezd:

„Tudjátok-e — fordul az egybegyűlt földművesekhez —, hogy a ti győzelmeteknek milyen óriási fontossága van? Az ország kereskedelmi mérlegének deficitje nyolcmilliárd és ennek a felét kizárólag a gabona behozatalára kellett fordítani. Ezt a deficitet teljesen el kell tüntetni; Én megadok nektek mindent, de arra kérlek benneteket, hogy a megkezdett munkát folytassátok. Mutassátok meg, hogy a fascizmus nem frázis, és hogy a szavam nem üres hang, hanem tetterős valóság. A jövő évben adjatok nekem még tizenötmillió mázsa búzával többet, és én megmutatom, hogy nemcsak egy falat kenyér jut minden olasznak, hanem naponta egy fehér cipő. Éhes szájak néznek izmos karjaitokra, erőltessétek meg magatokat, hozzatok nekem a jövő évben még tizenötmillió mázsa búzával többet, és akkor tökéletes lesz a győzelem. Akkor elmondhatjuk, hogy legyőztük a legnagyobb ellenfelet, az éhséget is!”

„Boldog vagyok, hogy ennek a dicsőséges mozgalomnak, amely eddig is páratlan eredményt mutatott fel, élén állhatok. A kenyérháború megmutatta, hogy van még hit is a világon, amely legyőzhetetlen, s hogy van még akarat, amely meg tud mérkőzni minden nehézséggel. Álljatok újra munkába, dolgozzatok megfeszített izmokkal

és kiáltások oda hangosan, harsogón mindenkinek, de különösen azoknak a kiszáradt agyvelejű materialista profétáknak, akik azt hirdetik, hogy csak anyagi erők kormányozzák a világot, hogy az élet és a történelem mozgató erői között van egy hatalom, ami mindennél szentebb, mindennél nagyobb, mindennél hatalmasabb: a férfi-akarát, amely maga alá gyűr minden akadályt“.

„Akartok-e hát tovább dolgozni, olasz földművesek?“

Zeng, harsog, viharzik a válasz:

— Akarunk! Akarunk!

RÓMA

A külföldi, aki az objektivitás messzeségéből nézi végig ezt a szédítő pályát, az elvek, eszmék, erők és emberek drámai viharzását, az iram egyre fokozódó sebességében, a harc, a mozgás örökös ritmusában, hiába keresi a hullámtetőt. Az író, aki végigrohant ezen a csodálatos életen, úgy érzi, hogy ha ez a pálya hirtelen meg nem szakad, akkor még csak a kezdet kezdetén vagyunk mindennek. A gondolkodó fő hiába keresi a jövőt, s az író nem tudja papírra vetni az utolsó fejezetet.

Hová, merre száguld ez a szédítő pálya, amelynél merészebbet és mozgalmasabbat senki sem futott be az utolsó száz év alatti Hová ragadja a nemzetét, és milyen hatással lesz a világsorsának kialakulására, ki tudná megmondani. Alakja körül, mint hajdan a francia forradalom után, Európa-szerte bukkannak fel a követők, a fiókmussolinik, a Pangalosok, Primo di Riverák, Hitlerek és Valoisk többnyire még gyenge és lélek nélküli utánpótlásai annak az irányzatnak, amelynek csak külső kormányzati egyenruháját, öltik magukra, de nem látják meg mögötte a nemzeti erők lüktetését, a társadalom merőben új szervezetét, s az embert, aki több mint politikus, több mint miniszterelnök: férfi, az egyetlen, akit a huszadik század felvetett.

Ez az Új Ember, aki beletoppant a mai pusztuló világba, a maga képére akar átformálni egy negyvenmilliós nemzetet. Nincs a nemzeti és egyéni életnek olyan problémája, amelyhez hozzá ne nyúlna és fel ne akarná frissíteni a maga teremtő erejével. A forradalmár fegyverrel a kezében tör utat a jövő felé, a politikus pártokat és osztályokat kovácsol össze izzó, nemzeti érzésben, az államférfi a termelési rend folytonosságáért megteremti a munkaügyi bíraskodást, a társadalompolitikus egyformán magához ölel minden osztályt, felforgatja az emberek eddigi tagozódását, foglalkozási ágak szerint tömöríti a társadalmat, az általános népképviselő helyett az érdekképviselői rendszer bevezetésével akarja a modern állam parlamentjét megteremteni. Caesar azért lett hajdan Európa történelmének végzetes férfia, mert meghódította Galliát, s így az új Európa alapjait vetette meg, a Caesarok késői ivadékát azért hirdetik ennek, mert megakadályozta a bolsevizmus rázúdulását a kontinensre. Ő volt az első az olasz kormányelnökök között, aki jó viszonyt teremtett a Vatikánnal, annyira, hogy a francia Pierre Dominique azzal vádolja meg, hogy egy katolikus internacionálé élén akarja ledönteni a francia forradalom alkotásait, s egy új római császárságot akar felállítani.

Római császárság, katolikus internacionálé! Egy gigantikus méretű koncepció határozott tervei ezek, vagy csak egy francia író fantazmagóriái? Ki tudja? A franciáknak mindenesetre van okuk az idegeskedésre. Az olasz-spanyol szerződés új ellenséget sorakoztatott fel a háta mögött, az olasz-román szerződés pedig megbontotta a francia külpolitika keleti őrszemének, a kisántántnak egységét, az olasz-albán szerződés felborította Párizs presztízsét a Balkánon és Itália akaratának döntő túlsúlyt biztosított az örökké forrongó félszigeten, 1926 december 29-én pedig megkötik Rómában a német-olasz szerződést és ezzel semlegesítik a francia külpolitika

egyetlen sikerét, a thoryi megállapodást, Franciaország körül egyre szűkül a gyűrű; az óramű pontosságával összedolgozó angol-olasz diplomácia félelmetes gyorsasággal hajtja végig a világháború előtt kitűnően bevált bekerítési politikát. Franciaország határait északon és délen, keleten és nyugaton már idegen szuronyok villogása fenyegeti; négy ellenséges állam: Anglia, Spanyolország, Németország, Itália. Csoda-e ha Párizs megrémül és diplomatái nem tudják követni Mussolini vakmerő és villámgyors lendületét, amellyel a fiatal kormányelnök pár év alatt a világpolitika első vonalába dolgozta fel magát? Csoda-e ha ma ő az európai politika legizgatóbb jelensége, aki háta mögött egy erős, elszánt és megszervezett negyvenmilliós nemzettel egyre szédítőbb sebességgel száguld egy hanyatló történelmi korszak romjain keresztül az ismeretlen jövő felé?

Mi lesz a sorsa, mi lesz a végzete? A golyó és a tör ott leselkedik körülötte, a jósok óvják március idusától, és a kormányzat ifjú lendületének egyre nagyobb nehézségekkel kell megküzdenie. A siker és a ragyogás nagy dárídóján felsötétlik az aggodalom: nem kergeti-e válságba gigantikus méretekre nőtt iparát a túltermelés, s él-e ő maga még évtizedekig, hogy az állami és társadalmi rend merész reformjait egy békés és nyugalmas kor munkájában erősítse meg, vagy egy diadalmas hadjárat sikerével tetőzze be. Nagy Frigyes lesz-e ez a férfi, aki a harcok és háborúk lezajlása után újjáteremt és konszolidál, Napóleon, aki a gloire tündöklő ragyogása után teljes rendtelenséget és káoszt hagy hátra, vagy Caesar, aki eléri hatalma delelőjét és dicsőségének fényzőnében kell majd elmúlnia, egy új Oktavianusra hagyván munkája befejezését?

Július Caesar márvány-mellszobra ott fehérlik az íróasztala mögött. Az már elhódította előle a világot, s a második Caesarnak, Napóleonnak csak egy vakondtúrás, Európa maradt. Mögötte,

a harmadik Caesar mögött már csak Itália áll. Ki fogja-e ez elégíteni hódító temperamentumát, s nem robbantja-e szét villámló erővel szűk és szorító börtönét? Shakespeare nagysága — Shaw szerint — abban van, hogy évszázadokra elírt minden témát a drámaírók elől. Megelégszik-e az élet drámájának legnagyobb művésze azzal, hogy egy évszázadra elmond minden új gondolatot a politikusok elől?

Róma!

Ez a hite, ami az ifjúság merész lendületével korbácsolja előre, s ez a titka káprázatos sikerének. A csontos, kalmük arc, amely a Kreml véres éjszakái mögül bámult bele a világba, s a Dosztojevskijek, Tolsztojok és Gorkijok halott földjéből, az Éjjeli Menedékhely borzalmas mélységeiből az egyéniségétől megfosztott kollektív ember szörnyű lárváját termelte ki, nem diadalmaskodhatott azon a földön, ahol Vénus és Apolló meztelen szobrai ragyognak, s ahol a kereszt diadalmasan csillog meg az antik torzók felett. Amikor az Új Ember a félsziget forrongó indulatába a proletár nemzetköziség sivár szólama helyett az antik Róma dicsőségének hirdetését vetette bele, a Kreml fekete sötétségének el kellett merülnie a Capitolium ragyogó fényözönében. Ez a szó, az antik Róma, volt a legnagyobb ígéret, amit politikus Itáliában kiejthetett.

Róma!

Ez a szó, az az átfogó erő, amely a fascizmus politikai és társadalompolitikai berendezését összetartja, és ez az a program, amely mellett minden más irányzatnak, liberalizmusnak, demokraciának, sajtószabadságnak, gyülekezési jognak, a maga ezerszer kisebb méretével el kellett törpülnie. Róma, az antik Róma dicsősége lázítja és kergeti új utak felé azt az óriási tömeget, amely ott viharzik az Új Ember alakja körül. Utópia ez? Az elmúlt évszázadok alatt pár millió ember meghalt már ezért az utópiáért: Alarich-tól kezdve Nagy Károlyon, Ottón, a Hohenstau-

fokon és a Habsburgokon keresztül II. Vilmosig, a barbár törzsfőnökök és a hatalmas idegen uralkodók vágya mindig az volt, hogy tábornoki vagy császári címeik elé a *római* jelzõt illeszthessék. Ez a félsziget tizenkét évszázadon keresztül uralkodott Európa felett és e tizenkét század alatt mint egy óriási vulkán vetette ki magából a tehetségek izzó tömbjeit: a Scaevolák önfeláldozását, a Scipiók lendületét, a Grachusok jellemét, Marius forrongó energiáit, Sulla dermedt keménységét, Lucullus szárnyaló merészségét, Pompejusz hatalmas szerencséjét, Caesar átütő erejét, Augustus átfogó koponyáját, s Trajánus gigantikus méreteit. A Város uralkodott a világ felett és az örökös csatazajban még arra is volt ideje, hogy megszüljön Ulpiniánust és Cicerót, Catullust és Vergiliust, Senecát és Horáciust. Európában senki és semmi sem mérkőzhetett meg ezzel az uralommal, csak Kelet dönthette meg, az örök Kelet, amelynek végtelen térségein tízezer esztendőös birodalmak és négyszázmillió nemzetek szunnyadoznak. Csak Kelet bírhatta le ezt a hatalmat, a hit, amely elindult a Genezáret sápadt vize mellől, s a kard, Attila kardja, amely Ázsia morajló pusztái mögül úgy villámlott be Európa közepébe, mint bősült fellegekből a mennykőcsapás. Csoda-e, ha Észak barbár hódítói nem tudták elfelejteni ezt az uralmat, s csoda-e, ha annak visszaállítására mindenképpen törekedtek? És csoda-e, ha Itália a húszszázados szolgaságból való felszabadulás után egy letűnő világtörténelmi korszak alkonyán újra fellángol a múltra, amelynek nagyságát Európa máig sem tudta elfelejteni!

Róma!

Sóvárgás-e ez az imádság, vagy határozott irányvonal? Hit-e ez a szó, amelyet az Új Ember zsenije dobott közéjük, hogy minden idegen áramlat, minden internacionalizmus, minden külső befolyás ellen fel tudjon vértetni egy negyvenmillió nemzetet? Akarat-e ez a láng, amely a

megteremtendő egyhitű nemzettel ki fogja verekedni a jövőt, vagy csak illúzió és utópia, amelynek mindent elsöprő lendülete végzetes utak felé kergetik

Az Új Ember, aki az ifjúság diadalmas erejével száguldott át régi eszméken és rendszereken, a Condottiero, aki fegyverrel a kezében verekedte ki a hatalmat, a modern Caesar, aki a kürtölő gyárok, aranyló kalásztengerek, füstölő hajók, szárnyaló repülőgépek rengetegét sorakoztatta fel a római sasok alatt masírozó légiói mögött, ott áll serege élén és az óriási viharzó tömeget az összeroppanó idők fullasztó feszültségében ezzel a paranccsal indítja el a jövő felé:

„Ha előre megyek, kövessetek, ha meghátrálok, öljetek meg, ha meghalok, bosszuljatok meg!“

S a seregből, amelynek fekete hullámai örök rengésben morajlanak mögötte, a közeledő árvíz távoli dübörgésével zúg ki az imádság, az olasz Hiszekegy:

„Hiszek az örökkévaló Kómában, hazám anyjában, az európai civilizáció ragyogó napjában és Itáliában, az ő dicsőséges és egyszülött leányában, amely fogantatott az Isten csodálatos munkájában, született a lángész, a bölcsesség és a művészet termékeny szüzi kebeléből, a megszálló barbárok által megkínzott, keresztre feszített és eltemettetett; leszállott atyái sírjába, hogy újra magába szívja az ő szívüket, érzésüket és gondolataikat; feltámadt a tizenkilencedik században, felment dicsőségének egébe 1918-ban és 1922-ben a vittorio-venetoi diadallal és a fascizmus felszabadító győzelmével; ott ül örök anyjának, Rómának jobbjára felől és Ítélni fog eleveneket és holtakat. Hiszek Mussolini újjászervező lángeszében, az itáliai nép értékes és mozgékony szellemében, a fascizmus kormányzó hatalmában, az Alpok, a tengerek, uccák és terek mártírjainak egyesülésében, a pártütő olaszok megtérésében s hiszek a római császárság feltámadásában, annak örök és dicsőséges életében. Ámen.“

Folytatása — a világtörténelemben.

TARTALOM.

I. Az Új Ember.

A forradalom fia	5
Egy komisz kölyök kalandjai	8
Kiűzetés a paradicsomból	11
Ver sacrum	15
Új vizek felé.....	19
Harc a disznófejű nagyúrral.....	21
Éjjeli menedékhely	27
Intermezzo	32
Angyalbőrben	33
Macchiavelli és a költő.....	37
„Az osztályharc“.....	39
A sors kopogtat	47
Egy különös védőbeszéd	51
Az Avanti főszerkesztője.....	55
A halál vigiliáján.....	63
Háború	65
A harc kóbor lovagja	66
„Il Popolo D'Italia“.....	73

II. A. Condottiero.

Az Isonzó	85
Az Ismeretlen Katona	87
„Nem akarok meghalni!“	95
Az Ismeretlen Honatya	97
Ne hátráljatok!	104
Wilson vagy Lenin?.....	113
A fasciok szervezője.....	119
„Initium Tumultus“.....	125
Marcia su Fiume	131
A Szent Márk-tér vendégei.....	141
Cannibal ante portás	144
Bellum civile.....	149
Három ember — három vélemény.....	167

Az ezerarcú férfi.....	168
A „páratlan vezér“.....	178
A Rubicon előtt.....	183

///. A modern Caesar.

La marcia su Roma.....	195
A király és a lázadó.....	203
Induló.....	208
A miniszterelnök szűzbeszéde.....	209
A parlamenttől a Vatikánig'.....	216
A gyorsaság kormánya.....	221
Svájcban — húsz év után.....	231
A Munka és a Tőke.....	234
Korfu.....	240
Vér és arany.....	242
Őrség a Brenneren.....	251
Az első merénylet.....	259
A fascista állam alapjai.....	262
A munkaügyi bíráskodás.....	265
Ave Caesar!.....	269
A fascista társadalom.....	277
És ők morogtak.....	284
A kenyérháború.....	294
Róma.....	297